

**АКАДЕМИЯИ ВАЗОРАТИ КОРҲОИ ДОХИЛИИ
ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН**

Бо ҳуқуқи дастнавис

ВБД: 340+342.52:321

ТКБ: 67.3+66.3

Қ – 76

ҚОДИРЗОДА ҒОЛИБ НУРУЛЛО

**ШУУРИ ҲУҚУҚИИ КОРМАНДОНИ МАҚМОТИ КОРҲОИ
ДОХИЛИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ДАР ШАРОИТИ
ТАШАККУЛИ ДАВЛАТИ ҲУҚУҚБУНЁД**

ДИССЕРТАТСИЯ

барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ аз рӯйи
ихтисоси 12.00.01 – Назария ва таърихи ҳуқуқ ва давлат; таърихи таълимот
дар бораи ҳуқуқ ва давлат

РОҲБАРИ ИЛМӢ:

номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент

Мансурзода Амиршоҳ Мансур

ДУШАНБЕ – 2024

МУНДАРИЧА

НОМГҶҶИ ИХТИСОРАҶО ВА (Ё) АЛОМАТҶОИ ШАРТӢ	3
МУҚАДДИМА	4
БОБИ 1. МАФҶУМ ВА МОҶИЯТИ ШУУРИ ҶУҚУҚИИ КОРМАНДОНИ МАҚОМОТИ КОРҶОИ ДОХИЛӢ	24
1.1. Шуури ҶуқуқӢ: мафҶум, сохтор ва функсияҶои он.....	24
1.2. Шуури Ҷуқуқии кормандони мақомоти корҶои дохилӢ дар шароити ташаккули давлати Ҷуқуқбунёд	50
1.3. Нақши таълим ва тарбияи ҶуқуқӢ дар ташаккулёбии шуури Ҷуқуқии кормандони мақомоти корҶои дохилӢ	84
БОБИ 2. ҶОЛАТИ МУОСИР ВА РУШДИ МИНБАЪДАИ ШУУРИ ҶУҚУҚИИ КОРМАНДОНИ МАҚОМОТИ КОРҶОИ ДОХИЛӢ ДАР ШАРОИТИ ТАШАККУЛИ ДАВЛАТИ ҶУҚУҚБУНЁД	117
2.1. Шуури Ҷуқуқии кормандони мақомоти корҶои дохилӢ дар шароити ислоҳоти соҳа ва ташаккули давлати Ҷуқуқбунёд.....	117
2.2. Таҷрибаи давлатҶои хоричӢ дар самти ташаккули шуури Ҷуқуқии кормандони мақомоти корҶои дохилӢ	150
2.3. Нақши технологияи иттилоотӢ дар ташаккули шуури Ҷуқуқии кормандони мақомоти корҶои дохилӢ дар шароити ташаккули давлати Ҷуқуқбунёд	180
ХУЛОСА	203
ТАВСИЯҶО ОИД БА ИСТИФОДАИ АМАЛИИ НАТИҶАҶОИ ТАҶҚИҚОТ	212
РӢЙҶАТИ АДАБИЁТ (МАЪҶАЗҶО)	213
ФЕҶРИСТИ ИНТИШОРОТИ ИЛМИИ ДОВТАЛАБИ ДАРАҶАИ ИЛМӢ	245
ЗАМИМАҶО (НАТИҶАИ НАЗАРСАНҶӢ)	248

НОМГҶИ ИХТИСОРАҶО ВА (Ё) АЛОМАТҶОИ ШАРТӢ

ВКД – Вазорати корҶои дохилӢ

ВМКБ – Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон

ғ. – ғайра

диг. – дигар

ДДМ – Донишгоҳи давлатии Москва

ИДМ – Иттиҳоди Давлатҳои Муствақил

ИМА – Иёлоти Муттаҳидаи Амрико

ИҶШС – Иттиҳоди Ҷумҳурии Шӯравии СотсиалисӢ

МКД – Мақомоти корҶои дохилӢ

Ниг. – Нигар

РВКД – Раёсати Вазорати корҶои дохилӢ

СММ – Созмони Миллали Муттаҳид

ТИК – Технологияи иттилоотии коммуникатсионӢ

ФР – Федератсияи Россия

ҶТ – Ҷумҳурии Тоҷикистон

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзуи таҳқиқот. Муҳиммияти мавзуи диссертатсионӣ дар он зоҳир мегардад, ки баъд аз ба даст овардани Истиқлолияти давлатӣ, Ҷумҳурии Тоҷикистон бо қабул гардидани Эъломияи истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Конститутсияи соли 1994 роҳи бунёди давлати ҳуқуқбунёдро пеш гирифтааст. Дар давлати ҳуқуқбунёд ҳуқуқ арзиши олий маҳсуб мегардад. Ташаккули шуури ҳуқуқии шаҳрвандон ва хизматчиёни давлатӣ, аз ҷумла кормандони мақомоти корҳои дохилӣ (минбаъд МКД) яке аз заминаҳои асосии ташаккули давлати ҳуқуқбунёд дар Ҷумҳурии Тоҷикистон (минбаъд – ҚТ) ба ҳисоб меравад. Баррасии масъалаи мазкур ва пешниҳод намудани роҳҳои ҳаллӣ он ҷиҳати баланд гардидани шуури ҳуқуқӣ ва сатҳи касбияти кормандони МКД ҚТ, инчунин ба мустаҳкам намудани пояи давлати ҳуқуқбунёд мусоидат менамояд.

Имрӯз амалияи МКД ҚТ собит месозад, ки дар самти сатҳи шуури ҳуқуқии кормандон як андоза норасогиву камбудихо ҷой доранд. Тавре Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти ҚТ муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар ҷаласаи Шурои амният 19 январи соли 2024 вобаста ба фаъолияти мақомотҳои ҳифзи ҳуқуқ иброз намуданд, имрӯз сатҳи пасти касбӣ, ноухдабароӣ нисбати иҷрои вазифаҳои хизматӣ, роҳ додан ба ҳолатҳои коррупсионӣ, зиёд шудани ҷиноятҳои дорой хусусиятҳои экстремистиву террористӣ, қочоқи маводи муҳаддир, даст задани баъзе кормандони мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, назоратӣ ва сохторҳои низомӣ ба қочоқи маводи нашъаовар ва молу маҳсулот, ба кор қабул кардани шахсони тасодуфӣ ва ғайрикасбӣ дар сафҳои мақомот, интихобу ҷобачогузориҳои нодурусти кадрҳо аз ҷониби роҳбарони мақомот аз масъалаҳои муҳим мебошад¹. Тибқи маълумоти Раёсати кадр ва кор бо ҳайати шахсии МКД дар солҳои 2020, 2021 ва 2022 аз ҷониби кормандони МКД 234 ҳолати содир гардидани ҷиноят ба қайд гирифта шудааст. Ҳазамон дар се соли охир 1547 кормандони МКД ба

¹ Ниг.: Суханронии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар ҷаласаи Шурои амният Ҷумҳурии Тоҷикистон, 19.01.2024, ш. Душанбе [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.president.tj> (санаи муроҷиат: 20.01.2024).

чазоҳои гуногуни интизомӣ чалб гардида, дар натиҷа 358 нафар аз сафи МКД озод карда шудаанд. Бояд зикр намуд, ки ҷой доштани чунин норасоӣ аз сатҳи пасти шуури ҳуқуқии кормандони МКД гувоҳи медихад, ки ин ба риояи қонуният, ташаккули давлати ҳуқуқбунёд, ҷомеаи шаҳрвандӣ ва амалигардии ҳадафҳои стратегии давлат таъсири манфӣ мерасонад.

Бояд ибраз намуд, ки таҳлили маводи оморӣ, ҳисоботу натиҷагирии вазъи риояи қонуният ва интизومي хизматӣ дар МКД, инчунин хулосаи назарсанҷии дар байни кормандони МКД ва шаҳрвандон гузаронидаи диссертант* собит менамояд, ки имрӯз сатҳи касбият ва шуури ҳуқуқии кормандони МКД беҳбудиро тақозо менамояд.

Аз ин хотир, масъалаи беҳтар намудани кор бо кадрҳои мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, аз ҷумла бо назардошти маҳорати касбӣ, таҳсили онҳо, садоқат ба Ватан, сифатҳои шахсӣ, тарбияи ахлоқӣ, донишҳои ҳуқуқиву сиёсии кормандон зери таваҷҷуҳи ҳамешагии роҳбарияти олии кишвар қарор дорад.

Аз ҷумла, Пешвои миллат, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон дар вохӯрии худ ба кормандони Кумитаи давлатии амнияти миллии ҚТ, роҳбарияти мақомоти ҳифзи ҳуқуқро вазифадор намуданд, ки ба масъалаҳои баланд бардоштани салоҳиятнокии ва маҳорату малакаи касбӣ, сатҳи донишу маърифатнокӣ, донишҳои ҳуқуқиву сиёсӣ, инчунин, фарҳанги касбии кормандони соҳа таваҷҷуҳи доимӣ зоҳир намуда, баҳри пешгирӣ намудани ҷинояту ҷинояткорӣ чораҳои қатъӣ андешанд...². Гузашта аз ин ба хотири муҳиммияти масъала Пешвои миллат, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми худ ба Маҷлиси Оли санаи 28 декабри соли 2023 соли 2024-ро «Соли маърифати ҳуқуқӣ» эълон

* Дар назарсанҷӣ 273 нафар кормандони мақомоти корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон иштирок намуданд, ки дар натиҷаи он 15 савол ҷиҳати муайян намудани сатҳи шуури ҳуқуқӣ, муҳиммияти он дар фаъолияти кормандон ва роҳҳои баланд бардоштани он мавриди назарсанҷӣ қарор дода шудааст.

Бо мақсади ба даст овардани натиҷаҳои зарурӣ вобаста ба ҳамкории ҷомеа бо милитсия, боварии шаҳрвандон ба фаъолияти милитсия, сатҳи дониш ва маҳорату малакаи касбии кормандони мақомоти корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар байни 204 нафар шаҳрвандони минтақаҳои гуногуни Тоҷикистон аз ҷумла шаҳри Душанбе, вилояти Мухтори Кӯхистони Бадахшон, вилояти Хатлон ва вилояти Суғд назарсанҷӣ ба роҳ монда шуд.

² Ниг.: Суханронии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон дар чаласаи тантанавӣ бахшида ба иди касбии кормандони мақомоти амнияти миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон, 28.12.2022, ш. Душанбе [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.president.tj> (санаи мурочиат: 07.04.2023).

намуданд³. Бояд иброз намуд, ки эълон гардидани «Соли маърифати ҳуқуқӣ» тадбири муҳиму саривактӣ буда, дар ташаккули шахси комил, устуворию волоияти қонун, риояи қонуният, баланд бардоштани шуури ҳуқуқӣ ва эъмори давлати ҳуқуқбунёд заминаи мусоид фароҳам меорад.

Дар замони Истиқлолияти давлатӣ бо мақсади амалӣ гардонидани ҳадафҳои давлат дар самти баланд бардоштани шуури ҳуқуқӣ ва фарҳанги ҳуқуқии шаҳрвандон ва хизматчиёни давлатӣ аз ҷониби Ҳукумати ҚТ якҷанд санадҳои меъёрии ҳуқуқии калидӣ қабул гардида бошад ҳам* имрӯз таҷриба ва амалияи ҳуқуқтадбиқнамоӣ собит менамояд, ки масъалаи мазкур беҳбудиро тақозо менамояд.

Маҳз мушкиливу камбудии болозикр сабаб гардид, ки бо мақсади рушди фаъолияти МКД моҳи феввали соли 2010 «Ёдошти тафохум байни Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Созмони амният ва ҳамкорӣ дар Аврупо» ба имзо расида⁴, «Стратегияи ислоҳоти милитсия барои солҳои 2013-2020»⁵, «Барномаи ислоҳоти (рушди) милитсия барои солҳои 2014-2020»⁶ ва «Барномаи ислоҳоти милитсия барои солҳои 2021-2025»⁷ қабул гардидаанд.

³ Ниг.: Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 28 декабри соли 2023 [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.president.tj> (санаи мурочиат: 28.12.2023).

* Барномаи давлатӣ «Дар бораи сиёсати ҳуқуқӣ ва таъмини тарбияи ҳуқуқии шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон» бо Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 02 апрели соли 1997 таҳти №691; «Барномаи таълим ва тарбияи ҳуқуқии шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2009-2019» бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 29 апрели соли 2009 таҳти №253, «Барномаи таълим дар соҳаи ҳуқуқи инсон барои солҳои 2013-2020» бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 03 декабри соли 2012, таҳти №678, «Стратегияи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи ҳифзи ҳуқуқи инсон барои давраи то соли 2038» бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 5 августи соли 2023, таҳти №357, «Консепсияи сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2018-2028» бо Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6 феввали соли 2018 таҳти №1005, «Барномаи таълим ва тарбияи ҳуқуқии шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2020-2030» бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 27 ноябри соли 2019, таҳти №599, «Барномаи давлатии муқовимат ба ҷинояткорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2030» бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июни соли 2021, таҳти №265, «Барномаи ислоҳоти милитсия барои солҳои 2021-2025» бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 июни соли 2021, таҳти №211, «Барномаи миёнамуҳлати рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2025» бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 апрели соли 2021, таҳти №168, «Стратегияи миллии рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон барои то соли 2030» бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 29 сентябри соли 2020, таҳти №526.

⁴ Ниг.: Маҷмуи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ оид ба ислоҳоти милитсия. – Душанбе: ҚДММ «Полиграф групп». 2015, – 76 с.

⁵ Стратегияи ислоҳоти милитсия барои солҳои 2013-2020, бо Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 19 марти соли 2013, таҳти №1438 // Маҳзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҚТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 17.02.2022).

⁶ Барномаи ислоҳоти (рушди) милитсия барои солҳои 2014-2020, бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 03 майи соли 2014, таҳти №296 // Маҳзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҚТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 17.02.2022).

⁷ Барномаи ислоҳоти милитсия барои солҳои 2021-2025, бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 июни соли 2021, таҳти №211 // Маҳзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҚТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 17.02.2022).

Яке аз ҳадафҳои асосии ислоҳоти милитсия ин баланд бардоштани сатҳи таҳсил ва маҳорати касбии ҳайати шахсӣ бо роҳи чорӣ намудани системаҳои пешрафтаи таълим, тайёркунӣ ва азнавтайёркунии кормандон, коҳиш додани хатар ва омилҳои коррупсионии ҷойҳои корӣ ва мансабҳо, таъмини ҳуқуқ ва озодиҳои инсон ва шаҳрванд, ҳифзи бехатарии ҷомъият ва давлат ба ҳисоб меравад.

Албатта расидан ба чунин ҳадафҳои стратегӣ бе баланд бардоштани сатҳи касбият ва шуури ҳуқуқии кормандони МКД ғайри имкон мебошад.

Ташаккул ва инкишофи давлати ҳуқуқбунёд аз сатҳи баланди шуури ҳуқуқии кормандони МКД ҚТ вобаста мебошад. Сатҳи баланди шуури ҳуқуқӣ заминаи фарҳанги ҳуқуқии кормандони МКД ҚТ-ро ташкил медиҳад.

Сатҳи зарурии шуури ҳуқуқии кормандони МКД ҚТ, ин заминаи таъмини қонуният ва тартиботи устувори ҳуқуқӣ дар ҷомеа мебошад.

Дар шароити демократикунонии васеи ҷомеа, ташаккул додани шуури ҳуқуқии кормандони МКД ҚТ тақозои замон мебошад. Ташаккули шуури ҳуқуқии кормандон ба барқарорсозии фазои маънавӣ, равонӣ ва маърифатӣ дар байни ҳайати шахсии МКД мусоидат менамояд.

Бояд иброн намуд, ки ҳарчанд равандҳои ташаккули шуури ҳуқуқии кормандони МКД дар таҳқиқотҳои илмӣ як қатор олимони ватанӣ ва хориҷӣ таҳлил шуда бошанд ҳам, мутаассифона амалияи МКД бинобар сабабӣ ба вучуд омадани муносибатҳои нави ҷамъиятӣ нусхаи нави таҳқиқотро талаб мекунад. Аз ин лиҳоз, дар замони соҳибистиклолӣ мавзуи мазкур объекти таҳқиқоти диссертатсионӣ гардидааст.

Дарачаи таҳқиқи мавзуи илмӣ. Қисми назариявии таҳқиқот ба омӯзиши фаъолияти кормандони мақомоти ҳифзи ҳуқуқ дар умум ва кормандони МКД дар алоҳидагӣ бахшида шудааст. Айни замон, оид ба баъзе аз масоили шуури ҳуқуқӣ аз ҷониби олимони ватанӣ А.Р. Абдулло⁸, У.А. Азиззода⁹,

⁸ Ниг.: Абдулло А.Р. Милиция Республики Таджикистан в условиях реформирования: борьба за доверие населения / А.Р. Абдулло // Труды Академии МВД Республики Таджикистан. – 2018. – №4 (40). – С. 119-128.

⁹ Ниг.: Азиззода У.А., Езидяр М.А. Инкишофи шаклҳои ҳамкориҳои давлатҳо дар самти муқобилият бо терроризми байналмилалӣ / У.А. Азиззода, М.А. Езидяр // Ҳаёти ҳуқуқӣ. – 2020. – №1 (29). – С. 47-55.

У.А. Азимӣ¹⁰, И.Х. Бобочонзода¹¹, Қ.М. Зоир¹², А.З. Куканов¹³,
М.А. Маҳмудзода¹⁴, И.Қ. Миралиев¹⁵, Н.Қ. Назарзода¹⁶, А.Р. Нематов¹⁷,
А.Ш. Одиназода¹⁸, Р.Ҳ. Раҳимзода¹⁹, Р.Р. Раҳмадҷонзода²⁰, Д.С. Раҳмон²¹,
Ф.Т. Тоҳиров²², А.Ғ. Холиқзода²³, Ф.Р. Шарифзода²⁴ ва дигарон мавриди
назари илмӣ қарор дода шудааст.

Дар ин баробар оид ба шуури ҳуқуқии касбӣ аз ҷумла шуури ҳуқуқии
кормандони МКД бевосита олимони дигари ватанӣ Т.К. Қодирзода²⁵,
А.М. Мансурзода²⁶, Э.С. Насриддинзода²⁷, Л.М. Нусратов²⁸,

¹⁰ Ниг.: Азимова У.А. Развитие правового воспитания в органах внутренних дел Таджикистана / У.А. Азимова // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. – 2019. – №5. – С. 271-278.

¹¹ Ниг.: Правосознание и правовая культура как условие эффективности реализации права: проблемы теории, методологии и практики: монография / Колл.авт., под ред., д.ю.н. И.Х. Бободжонзода, д.ю.н. А.Р. Нематова. – Душанбе: Дониш, 2022. – 241 с.

¹² Ниг.: Зоир Дж.М., Саркорова Ш.С. Исторические аспекты деформации правосознания таджикского народа / Дж.М. Зоир, Ш.С. Саркорова // Академический юридический журнал (научный журнал). – 2021. – №1 (37). – С. 44-48; Зоиров Дж.М. Теория государства и права: учебник. Т. 2. – СПб., 2010. – 342 с.

¹³ Ниг.: Куканов А.З. Понятие политического (государственного) режима / А.З. Куканов // Правовая жизнь. – 2015. – №4 (12). – С. 5-12.

¹⁴ Ниг.: Маҳмудзода М. Конституция заминаи ташаккули низоми ҳуқуқи миллӣ (маҷмуи мақолаи маърузаҳо). – Душанбе: «ЭР-граф», 2014. – 596 с.

¹⁵ Ниг.: Миралиев И.Қ. Назария ва амалияи байналмилалӣ ва миллии робитаи давлат ва шахс: таҳқиқоти назариявӣ-методологӣ ва муқоисавӣ-ҳуқуқӣ: дис. ... док. илм. ҳук. – Душанбе, 2024. – 520 с.

¹⁶ Ниг.: Назарзода Н.Қ. Мақомоти қорҳои дохилӣ дар таҳкими сулҳу ваҳдати миллӣ ва соҳибистиклолии Тоҷикистон / Н.Қ. Назарзода // Институти Осие ва Аврупо. – 2020. – №1 (3). – С. 116-127.

¹⁷ Ниг.: Нематов А.Р., Абдуджалилов А. Теория, практика и техника электронного договорного права / А.Р. Нематов, А. Абдуджалилов // Юридическая техника. – 2021. – №15. – С. 544-548.

¹⁸ Ниг.: Одинаев А.Ш., Шарифзода Ф.Р. Назарияи давлат ва ҳуқуқ: дастури таълимӣ-методӣ. Нашри 2-юм. – Хучанд: факултети №4 Академияи Вазорати қорҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2021. – 212 с.

¹⁹ Ниг.: Раҳимзода Р.Ҳ. Ҳадафҳои стратегии миллӣ – асоси амнияти иқтисодӣ: монография. – Душанбе: ЭР-граф, 2020. – 176 с.

²⁰ Ниг.: Раҳмадҷонзода Р.Р. Таъминоти таълимӣ ва илмӣ муқовимат ба коррупсия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон / Р.Р. Раҳмадҷонзода // Маводҳои конференсияи ҷумҳуриявӣ илмию амалӣ. – Душанбе, 2019. – С. 26-28.

²¹ Ниг.: Раҳмон Д.С. Ҳуқуқи инсон дар шароити ҷаҳонишавӣ ва тақвиятҳои тафовутҳои фарҳангӣ-тамаддунӣ: масъалаҳои назарӣ, усулӣ ва амалӣ-ҳуқуқӣ: дис. ... док. илм. ҳук. – Душанбе, 2017. – 479 с.

²² Ниг.: Тоҳиров Ф.Т. Актуальные проблемы истории и теории государства и права в условиях государственной независимости Республики Таджикистан. – Душанбе: Дониш, 2009. – 369 с.

²³ Ниг.: Холиқзода А.Ғ., Шоев З.Қ., Шосаидзода Ш.Ш. Назаре ба асрори ҳуқуқ ва ҳуқуқи инсон: монография. – Душанбе: ЭР-граф, 2022. – 228 с.

²⁴ Ниг.: Шарифзода Ф.Р. Ислоҳоти системаи таълим дар Академияи Вазорати қорҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон / Ф.Р. Шарифзода / Маводи конференсияи илмӣ-амалии байналмилалӣ. – Душанбе: «Типографияи ВКД», 2016. – 255 с.

²⁵ Ниг.: Қодирзода Т.К. Шуури ҳуқуқии судяҳо: монография. – Душанбе: «ЭР-граф», 2023. – 312 с.

²⁶ Ниг.: Тошев А.М. Правосознание и законность в профессиональной деятельности сотрудников органов внутренних дел Республики Таджикистан / А.М. Тошев // Соблюдение законности и обеспечение правопорядка в деятельности органов внутренних дел: сборник трудов межвузовского научного семинара. – М.: Акад. управ. МВД России, 2013. – С. 159-165.

²⁷ Ниг.: Насурдинов Э.С. Формирование правовой культуры в Республике Таджикистан в условиях углубления культурно-цивилизационных различий: проблемы теории и практики: дис. ... док. юрид. наук. – Душанбе, 2014. – 432 с.; Насурдинов Э.С. Правовая культура: монография / [Отв. ред. Ф.Т. Тахиров]. – М.: Норма, 2014. – 352 с.; Насурдинов Э.С. Правовая культура: теоретико-методологический аспект: монография. – Душанбе: ЭР-граф, 2013. – 160 с.

²⁸ Ниг.: Нусратов Л.М. Проблемы формирования правосознания в современном Таджикистане: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Душанбе, 2008. – 26 с.

Р.М. Раҷабзода²⁹, Ш.С. Сарқорова³⁰, Ҷ. Саъдизода³¹, Р.Ш. Шарофзода³² ва дигарон таваҷҷуҳ зоҳир намудаанд.

Оид ба таҳқиқи масоили мубрам ба монанди шуури ҳуқуқӣ аз ҷумла шуури ҳуқуқии кормандони МКД, олимони Россия назарҳои гуногунро иброз намудаанд. Осори илмӣ олимони рус ба монанди С.С. Алексеев³³, Р.С. Байниязов³⁴, П.П. Баранов³⁵, В.С. Бреднева³⁶, О.А. Бурканова³⁷, П.О. Владимировна³⁸, Н.Н. Вопленко³⁹, Н.Л. Гранат⁴⁰, И.А. Ильин⁴¹,

²⁹ Ниг.: Раҷабзода Р.М. Фарҳанги ҳуқуқии касбии кормандони мақомоти қорҳои дохилии ҶТ: таҳқиқоти назариявӣ-ҳуқуқии методологӣ: дис... док. илм. ҳук. – Душанбе, 2021. – 397 с.; Раҷабзода Р.М. Аҳамияти фарҳанги ҳуқуқии кормандони мақомоти қорҳои дохилии дар таъмини ҳуқуқ ва озодиҳои инсон ва шаҳрванд / Р.М. Раҷабзода // Осори Академияи ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2020. – №2 (46). – С. 64-68; Раҷабзода Р.М. Фарҳанги ҳуқуқии касбии кормандони мақомоти қорҳои дохилии ҶТ: монография / Зери таҳрири профессор Шарофзода Р.Ш. – Душанбе: Полиграф групп, 2021. – 352 с.

³⁰ Ниг.: Сарқорова Ш.С. Деформация правосознания: теоретические и практические аспекты: дис. ... канд. юрид. наук. – Душанбе, 2022. – 202 с.

³¹ Ниг.: Саъдизода Ҷ. Ташаккулёбии фарҳанги ҳуқуқи инсон дар шароити эъмори давлати ҳуқуқбунёд дар Тоҷикистон: дис. ... ном. илм. ҳук. – Душанбе, 2017. – 233 с.

³² Ниг.: Сотиволдиев Р.Ш. Формирование профессионального правосознания сотрудников правоохранительных органов // Осори Академияи Вазорати қорҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2020. – №2 (46). – С. 70-80; Шарофзода Р.Ш. Юридическое образование как условие формирования профессионального правосознания сотрудников органов внутренних дел // Труды Академии МВД Республики Таджикистан. – 2021. – №3 (51). – С. 89-96; Шарофзода Р.Ш. Особенности профессионального правосознания сотрудников органов внутренних дел // Труды Академии МВД РТ. – 2021. – №1 (49). – С. 44-52; Шарофзода Р.Ш. Международные стандарты профессиональной этики полицейской службы // Труды Академии МВД РТ. – 2022. – №3 (55) – С. 66-75; Шарофзода Р.Ш. Риски профессиональной правоохранительной деятельности в контексте интеграции правовых и моральных норм и ценностей // Труды Академии МВД РТ. – 2022. – №2 (54). – С. 46-54.

³³ Ниг.: Алексеев С.С. Общая теория права: учебное пособие для студентов вузов. – М.: Изд-во «Проспект», 2010. – 381 с.

³⁴ Ниг.: Байниязов Р.С. Проблемы правосознания в современном российском обществе: дис. ... канд. юрид. наук. – Саратов, 1999. – 166 с.

³⁵ Ниг.: Баранов П.П. Проблемы теории правосознания и правового воспитания: Избранное. Ч. 2: Т. 2 / П.П. Баранов / Отв. ред.: Назаров В.А., Тарареева А.А. Ростов-на-Дону: РЮИ МВД России, 2005. – 460 с.; Баранов П.П. Проблемы теории правосознания и правового воспитания. Т. 1. – Ростов-н/Д.: РЮИ МВД России, 2005. – С. 377-396.

³⁶ Ниг.: Бреднева В.С. Деформация профессионального правосознания юристов и технологии ее преодоления: монография. Южно-Сахалинск: СахГУ, 2019. – 196 с.

³⁷ Ниг.: Бурканова О.А. Правосознание в правоприменительной деятельности сотрудников ОВД: дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2007. – 150 с.

³⁸ Ниг.: Владимировна П.О. Теоретико-правовой анализ профессионального правосознания: на примере правосознания сотрудников Органов Внутренних Дел Российской Федерации. – Екатеринбург, 2017. – 222 с.

³⁹ Ниг.: Вопленко Н.Н. Правосознание и правовая культура: учебное пособие. – Волгоград: ВолГУ, 2000. – 52 с.; Вопленко Н.Н. Очерки общей теории права. – Волгоград: Изд-во Вол ГУ, 2009. – 898 с.

⁴⁰ Ниг.: Гранат Н.Л. Понятие, структура и общая характеристика правосознания / Общая теория права: академический курс в 3-х т. / Н.Л. Гранат / Под ред. М.Н. Марченко. – М.: Норма, 2001. – Т. 3. – 698 с.; Гранат Н.Л., Панасюк В.В. Правосознание и правовая культура / Н.Л. Гранат, В.В. Панасюк // Юрист. – 1998. – №11/12. – С. 2-8.

⁴¹ Ниг.: Ильин И.А. Теория права и государства. – М.: Зерцало, 2008; Ильин И.А. О сущности правосознания / И.А. Ильин // Собр соч. – М., 1994. – Т 4. – С. 151-160.

В.В. Кожевников⁴², В.П. Салников⁴³, В.М. Столовский⁴⁴, И.Е. Фарбер⁴⁵ ва дигарон чанбаҳои назариявии таҳқиқоти мазкурро фарохтар гардонида, боиси баҳсу мунозираҳои илмӣ гардидаанд.

Дар илми ҳуқуқшиносии ватанӣ бо дарназардошти ташаккули давлати миллӣ баҳри таҳқиқу омӯзиши донишҳои назариявӣ ва илман асосноккардашуда вобаста ба роҳандозӣ намудани чораҳои ҳуқуқӣ ҳангоми инкишоф ва такмили шуури ҳуқуқии кормандони МКД ҚТ ва таҳияи пешниҳоду тавсияҳо вобаста ба мукамалгардонии фаъолияти МКД дар шароити эъмори давлати ҳуқуқбунёд мебошад.

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо ва ё мавзӯҳои илмӣ. Диссертатсияи мазкур мувофиқи мавзуи илмии кафедраи фанҳои давлатӣ-ҳуқуқии факултети №2 Академияи Вазорати корҳои дохилии (минбаъд ВКД) ҚТ «Ислоҳоти милитсия дар Тоҷикистон: назария ва дурнамои он» барои солҳои 2016-2020» ва «Шуур ва маданияти ҳуқуқии кормандони МКД Ҷумҳурии Тоҷикистон: масъалаҳои мубрами назария ва амалия» барои солҳои 2021-2025» ба роҳ монда шудааст.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсади таҳқиқот. Мақсади таҳқиқоти диссертатсиониро омӯзиши ҳамаҷонибаи мафҳум ва сохтори шуури ҳуқуқии кормандони МКД, муайян намудани вазъи имрӯза ва омилҳои таъсиррасон ба он, инчунин манзур намудани пешниҳод вобаста ба рушди шуури ҳуқуқии МКД дар шароити ташаккули давлати ҳуқуқбунёд мебошад.

Вазифаҳои таҳқиқот. Барои ноил гардидан ба ин ҳадаф ҳал намудани вазифаҳои зерин дар назар аст:

– омӯзиши мафҳум, сохтор ва функсияҳои шуури ҳуқуқӣ;

⁴² Ниг.: Кожевников В.В. Проблема профессионального правосознания в правоохранительной сфере / В.В. Кожевников // Современное право. – 2016. – №1. – С. 17-26.

⁴³ Ниг.: Сальников В.П., Денисов Е.А., Морозова Л.А. Использование зарубежного опыта деятельности органов внутренних дел. Межвузовская научно-практическая конференция / В.П. Сальников, Е.А. Денисов, Л.А. Морозова // Государство и право. – 1993. – №12. – С. 18-40.

⁴⁴ Ниг.: Столовский В.М. Профессиональное правосознание следователей органов внутренних дел. – М., 1978. – 80 с.

⁴⁵ Ниг.: Фарбер И.Е. Правосознание как форма общественного сознания. – М.: изд-во «Юридическая литература», 1963. – 206 с.

- муайян намудани нақш ва муҳиммияти шуури ҳукукии кормандони МКД ҶТ дар шароити ташаккули давлати ҳуқуқбунёд;
- муқаррар намудани муҳиммияти таълим ва тарбияи ҳуқуқӣ дар ташаккулёбии шуури ҳукукии кормандони МКД;
- таҳқиқ намудани ҷойгоҳи ислоҳоти соҳавӣ (милитсия) дар ташаккули шуури ҳукукии кормандони МКД ҶТ;
- муайян намудани таъсири омилҳои иттилоотӣ ба шуури ҳукукии кормандони МКД ҶТ дар шароити ташаккули давлати ҳуқуқбунёд;
- дақиқ намудани роҳҳои асосии баланд бардоштани шуури ҳукукии кормандони МКД ҶТ;
- ошкор намудани камбудӣ ва норасоӣҳо дар ташаккули шуури ҳукукии кормандони МКД ҶТ;
- омӯختани таҷрибаи давлатҳои пешқадам ва муайян намудани роҳҳои истифодаи он дар ташаккулёбии шуури ҳукукии кормандони МКД ҶТ;
- муайян намудани роҳҳои баланд бардоштани шуури ҳукукии кормандони МКД, ки ба раванди ташаккули шахсияти касбии кормандони МКД алоқаманд аст;
- таҳқиқи нақши технологияи иттилоотӣ дар ташаккули шуури ҳукукии кормандони МКД ҶТ;
- таҳия ва асоснок кардани ҷораҳои муносири баланд бардоштани шуури ҳукукии кормандони МКД.

Объекти таҳқиқот. Объекти таҳқиқоти диссертациониро таҳқиқи назариявӣ-ҳукукии масоили шуури ҳукукии кормандони МКД дар шароити ташаккули давлати ҳуқуқбунёд дар ҶТ ташкил медиҳад.

Мавзӯи (предмет) таҳқиқотро масоили мубрама марбут ба шуури ҳукукии кормандони МКД ва муайян намудани роҳҳои ташаккули шуури ҳукукии кормандони МКД дар давлати ҳуқуқбунёд ташкил медиҳад.

Марҳила, мақон ва давраи таҳқиқот (доираи таърихӣ таҳқиқот). Дар доираи таҳқиқоти диссертационӣ шуури ҳукукии кормандони МКД ҶТ дар раванди ташаккули давлати ҳуқуқбунёд баррасӣ гардидааст. Давраи таҳқиқоти диссертационӣ фарогири солҳои 2020-2024 мебошад.

Асосҳои назариявии таҳқиқот. Асосҳои назариявии диссертатсияро корҳои илмӣ-назариявии олимони ватанию хориҷӣ оид ба паҳлуҳои гуногуни мафҳум, сохтор, функсия, шаклдигаркунӣ ва роҳҳои ташаккули шуури ҳуқуқии кормандони МКД ташкил медиҳад. Асоси таҳқиқотро асарҳои ҳуқуқшиносони Шуравӣ ва пасошуравӣ, инчунин асарҳои илмӣ дар соҳаи назарияи давлат ва ҳуқуқ, таърихи давлат ва ҳуқуқи Тоҷикистон, фалсафаи ҳуқуқ ва ғайра ташкил медиҳад.

Дар таҳияи рисола муаллиф ба осори А.Р. Абдулло, У.А. Азиззода, У.А. Азимӣ, С.С. Алексеев, П.П. Баранов, Р.С. Байниязов, Д.С. Безносков, И.Ҳ. Бобочонзода, В.С. Бреднева, Э.Б. Буризода, О.А. Бурканова, А.Б. Венгеров, Н.Н. Вопленко, Н.Л. Гранат, Ҷ.М. Зоир, И.А. Илин, Т.К. Қодирзода, А.М. Мансурзода, Н.Ҷ. Назарзода, Э.С. Насриддинзода, Л.М. Нусратов, А.Ш. Одиназода, О.В. Пересадинова, Р.Ҳ. Раҳимзода, Р.Р. Раҳматчонзода, Д.С. Раҳмон, Р.М. Раҷабзода, В.П. Салников, Ш.С. Саркорова, В.М. Столовский, Ф.Т. Тоҳиров, И.Е. Фарбер, А.Ғ. Холиқзода, Ф.Р. Шарифзода, Р.Ш. Шарофзода ва дигарон таъҷиб намудааст.

Асосҳои методологии таҳқиқот. Асоси методологии таҳқиқоти диссертатсиониро усулҳои умумии илмӣ ва усулҳои махсуси ҳуқуқӣ ташкил додаанд. Дар диссертатсия усулҳои умумии фалсафӣ ба монанди усулҳои диалектикӣ, низомнок, функционалӣ ва таҳлилӣ истифода шудаанд. Инчунин, усулҳои махсуси таърихӣ-ҳуқуқӣ, назариявӣ-ҳуқуқӣ ва муқоисавӣ-ҳуқуқӣ низ истифода гардидаанд.

Дар ин таҳқиқот шуури ҳуқуқӣ ҳамчун шуури умумӣ баррасӣ шуда, шуури ҳуқуқии касбӣ ҳамчун шуури махсус, дар навбати худ, ҳамчун шуури ягонаи ҳуқуқии кормандони МКД баррасӣ гардидааст. Усули таҳлили низомнок имкон медиҳад, ки шуури ҳуқуқии кормандони МКД ҳамчун низоми томи мураккаб, инкишофёбанда ва худтанзимшаванда дарк гардад. Дар доираи усули низомнок шуури ҳуқуқии кормандони МКД ҳамчун ҷузъи ҳам шуури ҳуқуқӣ ва ҳам шуури умумӣ дар маҷмӯъ таҳлил гардид. Инчунин, усули низомнок имкон медиҳад, ки муносибати байни шуури ҳуқуқии ҷамъиятӣ ва

касбӣ муайян карда шавад, ки бидуни он тасаввур кардани охирин ҳамчун самти арзишӣ-меъёрии субъектҳои бо фаъолияти ҳуқуқӣ ба таври касбӣ машғулбуда душвор аст. Усули дигари муҳиме, ки дар диссертатсия истифода бурда мешавад, ин усули функционалӣ мебошад, ки нақши шуури ҳуқуқии касбии кормандони МКД-ро дар низоми ҳуқуқии ҷомеа ошкор месозад. Усули диалектикӣ имкон дод, ки шуури ҳуқуқии кормандони МКД дар ҳолати ташаккул ва рушд таҳҳия гардад. Дар доираи усулҳои махсуси илмӣ ташаккули шуури ҳуқуқии кормандони МКД аз диди таърих, назариявӣ-ҳуқуқӣ, муқоисавӣ-ҳуқуқӣ мавриди таҳқиқот қарор дода шуд.

Бо мақсади омӯзиши ҳамаҷонибаи шуури ҳуқуқии касбии кормандони МКД дар баробари истифодаи усулҳои таърихӣ-ҳуқуқӣ, назариявӣ-ҳуқуқӣ, муқоисавӣ-ҳуқуқӣ муаллиф аз усули эмпирикӣ дар доираи татбиқи ҳадафҳои мушаххаси сотсиологӣ истифода намудааст. Дар баробари ин, таҳқиқоти мушаххаси сотсиологӣ, ки муаллиф анҷом додааст, ба усулҳои зерини таҷрибавӣ асос ёфтааст: пурсиш (пурсиши ҳаттӣ), мусоҳиба (пурсиши шифоҳӣ) ва ғайра.

Заминаҳои эмпирикӣ. Заминаи меъёрии диссертатсияро Конституцияи ҚТ, санадҳои меъёрии ҳуқуқии байналмилалӣ ва қонунгузории амалкунандаи ҚТ ташкил медиҳанд. Дар ҷараёни таҳқиқот қонунгузории амалкунанда, барномаҳо, стратегияҳо, концепсияҳои давлатӣ, асарҳои олимони ватанию хориҷӣ дар соҳаи ҳуқуқ, таърих, психология, педагогика, фалсафа ва ғайраҳо мавриди таҳлил қарор дода шудаанд.

Бо мақсади боз ҳам дақиқ мавриди таҳқиқоти илмӣ қарор гирифтани шуури ҳуқуқии касбии кормандони МКД Тоҷикистон, аз ҷумла фармоишоти ВКД ҚТ, Низомномаҳо, Оинномаҳо, Кодекси одоби касбии корманди милитсия ва ҳамзамон ҳуҷҷатҳои стратегӣ ва барномавӣ дар соҳаи милитсия истифода шудааст.

Навгонии илмӣ таҳқиқот. Навгонии илмӣ таҳқиқот дар он ифода меёбад, ки он аввалин таҳқиқоти диссертатсионӣ дар илми ҳуқуқшиносии ватанӣ вобаста ба масъалаи шуури ҳуқуқии кормандони МКД бо дарназардошти арзишҳои давлати ҳуқуқбунёд ва раванди амалигардонии

ислоҳоти милитсия дар ҷомеаи муосири Тоҷикистон ба ҳисоб меравад. Дар таҳқиқоти мазкур ба шуури ҳуқуқии кормандони МКД таваҷҷуҳи хоса зоҳир гардидааст.

Инчунин, дар дисертатсия шаклҳои ҳалалдоршавии шуури ҳуқуқии кормандони МКД (инфантилизм, нигилизм ва диг.), аҳаммияти сатҳи баланди шуури ҳуқуқии касбии кормандони МКД, нақши таълим ва тарбияи ҳуқуқӣ, таҷрибаи давлатҳои хориҷа дар ташаккул додани шуури ҳуқуқии кормандони МКД ва нақши технологияҳои иттилоотӣ дар рушди шуури ҳуқуқии кормандони МКД таҳлил карда мешаванд.

Нуктаҳои асосии рисолаи диссертатсионӣ, ки ба ҳимоя пешниҳод карда мешаванд, навгонии таҳқиқоти илмӣ ва натиҷаҳои ҳалли вазифаҳои гузошташударо инъикос мекунанд.

Нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда. Таҳқиқоти илмии анҷомдодашуда имкон медиҳад, ки нуктаҳои илмии зерин ба ҳимоя пешниҳод карда шаванд:

1. Бо дарназардошти таҳлил намудани таснифи функсияҳои шуури ҳуқуқӣ, дар баробари дигар функсияҳо инчунин функсияи инсондӯстии шуури ҳуқуқӣ пешниҳод карда мешавад:

– функсияи инсондӯстии шуури ҳуқуқӣ – маҳз дар натиҷаи аз худ намоии донишҳои ҳуқуқӣ, талаботу арзишҳои қонун ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ташаккул ёфта, дар асоси он эҳтиром ба инсон ва ҳуқуқу озодиҳои ӯ ба вуҷуд меояд.

2. Бо дарназардошти таҳлилҳои назариявӣ, хусусият, самти фаъолият ва вазифаҳои хизматӣ, шуури ҳуқуқии кормандони МКД - ро метавон ба ду сатҳ ҷудо намуд:

– кормандони МКД, ки маълумоти ҳуқуқшиносӣ надоранд, дар таҳқиқу тафтишот ва дигар татбиқнамоии қонун иштирок наменамоянд, дорои шуури ҳуқуқии касбӣ намебошанд (кормандони Сарраёсати Хадамоти давлатии оташнишонӣ (ба истиснои кормандони таҳқиқ), Раёсати таъминоти моддӣ-техникӣ ва низомии, тиббӣ, алоқа, Муассисаи нақлиётӣ, Маркази хадамоти кинологӣ ва ғ.). Чунин кормандон вобаста ба зарурияти касбӣ метавонанд сатҳи зарурии шуури ҳуқуқиро дошта бошанд, вале на шуури ҳуқуқии касбӣ;

– кормандони МКД, ки дорой тахассуси ҳуқуқшиносӣ буда, шуури ҳуқуқии касбиашон дар амалияи татбиқномаи ҳуқуқ мунтазам ташаққул меёбад ва раванди фаъолияти амалии онҳо баҳри татбиқ намудани низоми қонунгузорӣ равона гардидааст, дорой шуури ҳуқуқии касбӣ мебошанд (кормандони самти тафтишот, ваколатдорони оперативӣ-ҷустуҷӯӣ, нозирони минтақавӣ, нозирони бозрасии давлатии автомобилӣ (ба истиснои кормандони техникӣ), кормандони баҳши шиносномавию бақайдгирӣ ва ғ.).

3. Дар ҳамбастагӣ бо он, ки шуури ҳуқуқии кормандони МКД ба ду сатҳ тасниф карда мешаванд мафҳуми шуури ҳуқуқии касбии кормандони МКД-ро метавон чунин манзур намуд:

Шуури ҳуқуқии кормандони МКД ҳамчун шуури ҳуқуқии касбӣ ин маҷмӯи донишҳои махсуси назариявӣ ва амалии ҳуқуқӣ, мафҳумҳо, арзишҳо, нишондодҳо, ҳиссиёт ва эҳсосоти ҳуқуқӣ мебошад, ки дар раванди гирифтани таълими ҳуқуқӣ, фаъолияти махсуси амалӣ ва татбиқномаи ҳуқуқ ташаққул ёфтааст.

4. Тарбияи ҳуқуқии кормандони МКД ин раванди мунтазам, низомнок, муташаққилона ва мақсаднок мебошад, ки аз ҷониби субъектони дахлдор ва ё бо роҳи худтарбиякунӣ баҳри ташаққули шуури ҳуқуқии касбӣ амалӣ мегардад.

5. Дар асоси таҳқиқоти назариявии мазкур метавон чунин хусусиятҳои тарбияи ҳуқуқии кормандони МКД-ро манзур намуд:

а) тарбияи ҳуқуқии кормандони МКД раванди бонизоми фаъолият мебошад, зеро он аз рӯйи нақша ва барномаҳои таълимии пешакӣ муайянгардида, амалӣ карда мешавад. Дар раванди тарбияи ҳуқуқӣ мӯҳлати таҳсил, номгӯи фанҳои таълимӣ, ки бояд аз худ карда шаванд, намуди машғулиятҳо, шаклҳои назорат ва дигар ҷанбаҳои ин раванд муайян карда мешавад;

б) тарбияи ҳуқуқии кормандони МКД раванди фаъолияти муташаққилона буда, аз муассисаҳои таълимӣ оғоз гардида ва дар таҳи фаъолият дар сохторҳои дигари МКД амалӣ мегардад. Кори тарбияи ҳуқуқии кормандони МКД аз ҷониби мутахассисони ботаҷрибаи соҳа, ҳайати

профессорону омӯзгорон, таҳқиқбарандагон, муфаттишон, роҳбарони бевосита ва ғайра амалӣ карда мешаванд;

в) тарбияи ҳуқуқии кормандони МКД фаъолияти доимии мақомот мебошад. Тарбияи ҳуқуқӣ барои кормандони МКД набояд муддати кӯтоҳ ва ё муайян ба роҳ монда шавад. Он бояд ба таври мунтазам аз лаҳзаи таҳсил дар муассисаҳои таълимӣ оғоз гардида, давоми фаъолият дар МКД идома ёбад;

г) дар раванди тарбияи ҳуқуқии кормандони МКД истифодаи дуруст ва самараноки усулҳои боваркунонӣ, ҳавасмандгардонӣ ва маҷбуркунӣ ба мақсад мувофиқ мебошад;

д) тарбияи ҳуқуқии низомнок, мақсаднок ва мунтазам роҳандозӣ гардида, ба кормандони МКД имконият медиҳад, ки онҳо дорои сатҳи баланди шуури ҳуқуқии касбӣ гардида, дар риоя ва иҷрои қонуният устувор бошанд, аз иҷрои вазифаҳои хизмати худ ба ҳубӣ бароянд ва сатҳи шаклдигаркунии шуури ҳуқуқӣ дар байни онҳо коҳиш ёбад;

е) тарбияи ҳуқуқии кормандони МКД инчунин дар шакли худтарбиякунӣ муҳим буда, дар асоси он корманд вобаста ба рушди ҷомеа, раванди ҷаҳонишавӣ, қабул ва тағйиру иловаҳои воридгардида дар қонунгузори амалкунанда пайваста маълумот пайдо намуда шуури ҳуқуқии худро такмил медиҳанд.

6. Дар замони муосир ташаккули симои мусбии кормандони МКД ва баланд бардоштани шуури ҳуқуқии онҳо тавассути васоити ахбори омма аҳамияти махсус пайдо намудааст. Омода намудан ва паҳши кинофилмҳои ҳуҷҷати фаъолияти шабонарӯзии кормандони МКД дар телевизион, радио, шабақаҳои иҷтимоӣ ва матбуоти даврӣ дар ташаккули шуури ҳуқуқии кормандони МКД ва дар умум аҳолии аҳамиятнок мебошанд.

7. Ташаккули шуури ҳуқуқии кормандони МКД яке аз ҳадафҳои ҷавҳари ислоҳоти милитсия дар Тоҷикистони муосир мебошад, ки онро дар шароити эъмори давлати ҳуқуқбунёд ба чунин давраҳо тақсим намудан мумкин аст:

1) Давраи якум: бо эълон намудани Истиқлолияти давлатии ҚТ оғоз гардида то соли 2013 идома кардааст. Баъд аз ба даст овардани Истиқлолияти давлатии ҚТ дар шароити эъмори давлати ҳуқуқбунёд зарурати

дигаргунсозии куллии сохторҳои давлатӣ ба вучуд омад. Дар ин баробар идеологияи хизматчиёни давлатӣ, бахусус кормандони МКД, ки дар заминаи идеологияи сотсиалистӣ ва донишҳои ҳуқуқии давраи шӯравӣ ташаккул ёфта буд, зарурати дигаргун сохтан ва ба арзишҳои давлатдории навин мувофиқ сохтан (қабули санадҳои меъёрии ҳуқуқии соҳавӣ, бунёд ва азнавсозии муассисаҳои таълимӣ), амри воқеӣ гардид.

2) Давраи дуюм: бо оғози ислоҳоти милитсия аз соли 2014 оғоз гардида, то соли 2020 идома ёфтааст. Дар раванди амалӣ гардидани ислоҳоти милитсия ба шароти корӣ, бахусус мутобиқ гардонидани инфрасохтори биноҳои маъмурии МКД, заминаи модиву техникӣ, дониш, маҳорату малакаи касбӣ ва омодагии кадрҳо диққати махсус дода шудааст.

3) Давраи сеюм: давоми марҳилаи ислоҳоти милитсия аз соли 2021 оғоз гардида, то соли 2025 идома хоҳад кард. Ҳадафи асосии ислоҳоти милитсия дар ин давра пеш аз ҳама эҷоди як низоми муосир ва амалигардонии ҳадафҳои стратегии давлат дар устуворгардонии пояҳои давлати ҳуқуқбунёд ба ҳисоб меравад.

8. Такмили ихтисос омили ташаккулдиҳандаи шуури ҳуқуқии касбӣ, заминаи баланд бардоштани фарҳанги ҳуқуқии кормандони МКД ва яке аз роҳҳои пешгирии шаклдигаркунии шуури ҳуқуқии касбӣ дар шароити эъмори давлати ҳуқуқбунёд ба ҳисоб меравад. Такмили ихтисос ҳамчун унсури асосии муайянкунандаи таносуби назария ва амалия мебошад. Такмили ихтисос барои ҳамаи кормандони МКД новобаста аз вазифа ва самти фаъолият муҳим мебошад. Дар замони муосир барои кормандони МКД зарур аст, ки хангоми сафарбар гардидан ба вазифаи нав ва ё баъд аз таҷрибаи 3 солаи фаъолият ба такмили ихтисоси ҳатмӣ фаро гирифта шаванд.

9. Бо дарназардошти таҷрибаи давлатҳои хориҷӣ андешидани чораҳои ҳавасмандгардонии иловагӣ аз қабилӣ баланд бардоштани нафақаи кормандоне, ки бенуқсон, самарабахшона ва бе гирифтани ҷазои интизомӣ фаъолият намудаанд мувофиқи мақсад буда, заминаи риояи қонуният, инчунин омили ташаккули шуури ҳуқуқии кормандони МКД дар шароити эъмори давлати ҳуқуқбунёд мегардад.

10. Дар шароити ислоҳоти соҳа ташкил намудани равзанаи иттилоотӣ-ҳуқуқӣ дар сомонаи расмии МКД ва истифодаи самараноки он дар фаъолияти корӣ чихати ташаккули шуури ҳуқуқии кормандони МКД мусоидат менамояд. Дар равзана бо мақсади дастрасии кормандони МКД ҷой додани санадҳои меъёрии ҳуқуқии дахлдори самти фаъолият, низомнома, фармоиш, оиннома, ҳисоботи даврӣ, оморҳои содиргардии ҳуқуқвайронкуниҳо ва дигар санадҳои дахлдор мувофиқи мақсад мебошад.

Зимни анҷом додани таҳқиқоти илмӣ аз ҷониби муаллиф як қатор тавсияҳои амалӣ пешниҳод шудаанд:

1. Банди 45 «Барномаи таълим ва тарбияи ҳуқуқии шаҳрвандони ҶТ барои солҳои 2020-2030» Вазорати маориф ва илми ҶТ-ро зарур донистааст, ки барномаи таълим ва тарбияро барои муассисаҳои томактабӣ, муассисаҳои таҳсилоти умумӣ (ибтидоӣ, умумии асосӣ ва миёнаи умумӣ), ибтидоии касбӣ, миёнаи касбӣ ва олии касбӣ таҳия намояд, ки қисмати таълимӣ-маънавӣ ва ҳуқуқиро дар бар гирад. Вале дар Барномаи ба омода намоеши кадрҳои илмӣ ва илмӣ-педагогии самти таълими ҳуқуқӣ аз ҷумла омӯзгорони фанҳои таълимии асосҳои ҳуқуқ, ҳуқуқи инсон таваҷҷуҳ зоҳир карда нашудааст. Аз ин рӯ пешниҳод карда мешавад, ки ҳангоми омода намудани нақшаи амалигардонии барномаи таълим ва тарбия чихати омода намоеши кадрҳои илмӣ ва илмӣ-педагогии самти таълими ҳуқуқӣ таваҷҷуҳ зоҳир карда шавад.

2. Донистани қонунгузори ҶТ ва санадҳои дохилиидоравӣ ва ҳамзамон риояву иҷро намудани он омили муҳими ташаккули шуури ҳуқуқии кормандони МКД мебошад. Вале дар низоми санадҳои дохилиидоравии МКД Ҷумҳурии Тоҷикистон як андоза камбудӣ ва норасоӣҳо ҷой дорад, ки метавонад боиси шаклдигаркунии шуури ҳуқуқии кормандони МКД гардад.

Аз ҷумла Фармони ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон Оид ба тасдиқ намудани роҳнамои амалӣ барои нозирони минтақавӣ, воҳидҳои кор бо ноболиғон, ҷавонон ва кормандони оперативии МКД доир ба татбиқ намудан дар фаъолияти оперативӣ-хизматӣ талаботҳои Қонуни ҶТ «Дар бораи озодии виҷдон ва иттиҳодияҳои динӣ» аз 17 сентябри соли 2010, таҳти №716 б/з, ки

мавриди амал қарор дорад, ба якчанд санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ муҳолифат дорад, ба монандӣ:

1. Баъд аз тағйиру иловаҳои ворид гардидан ба Кодекси ҷинояти ҚТ ва бо таҳрири нав қабул гардидани қонун дар самти мубориза ба экстремизм дар фармони мазкур муҳолифатҳои зерин дида мешавад:

– фармони мазкур Қонуни ҚТ «Дар бораи мубориза бар зидди экстремизм (ифротгароӣ)» аз 8 декабри соли 2003, таҳти №69 ифода менамояд;

– вале ин қонун, ки бо таҳрири нав бо номи Қонуни ҚТ «Дар бораи муқовимат ба экстремизм» аз 2 январи соли 2020, таҳти №1655 қабул гардидааст мафҳумҳои – экстремизм, – фаъолияти экстремистӣ ва ғайраро бо мазмуни нав муқаррар намудааст.

2. Баъд аз таҳрири нав қабул гардидани Қонуни ҚТ «Дар бораи танзими ҷашну маросим дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» мазмуни он тағйир дода шуд, ки ин дар фармони мазкур бо мазмуни пешинаи моддаи қонуни болозир муқаррар гардидааст.

Аз ин лиҳоз пешниҳод карда мешавад, ки Фармони ВКД ҚТ оид ба тасдиқ намудани раҳнамои амалӣ барои нозирони минтақавӣ, воҳидҳои қор бо ноболиғон, ҷавонон ва қормандони оперативии МКД доир ба татбиқ намудан дар фаъолияти оперативӣ-хизматӣ талаботҳои Қонуни ҚТ «Дар бораи озодии виҷдон ва иттиҳодияҳои динӣ» аз 17 сентябри соли 2010, таҳти №716 б/з, ки он мавриди амал қарор дорад, ё аз эътибор соқид дониста шавад ва ё ба он тағйиру иловаҳо ворид карда шуда, ба санадҳои меъёрии ҳуқуқи мутобиқ карда шавад.

3. Ҳангоми дар таҳрири нав қабул гардидан ва ё тағйиру иловаҳо ворид намудан ба Фармони ВКД ҚТ оид ба тасдиқ намудани раҳнамои амалӣ барои нозирони минтақавӣ, воҳидҳои қор бо ноболиғон, ҷавонон ва қормандони оперативии МКД доир ба татбиқ намудан дар фаъолияти оперативӣ-хизматӣ талаботҳои Қонуни ҚТ «Дар бораи озодии виҷдон ва иттиҳодияҳои динӣ» банди охири моддаи 8 Конститутсияи ҚТ, ки дар тағйиру иловаҳои 22 майи соли 2016 ба Конститутсияи ҚТ дар ҷунин мазмун «Фаъолияти хизбҳои сиёсии дигар давлатҳо, таъсиси хизбҳои хусусияти милли ва динидошта, инҷунин

маблағгузори хизбҳои сиёсӣ аз ҷониби давлатҳо ва созмонҳои хориҷӣ, шахсони ҳуқуқӣ ва шаҳрвандони хориҷӣ манъ аст» илова гардидааст, дар фармони мазкур илова карда шавад.

4. Қонуни ҚТ «Дар бораи милитсия» 17 майи соли 2004, таҳти №41 амал карда истодааст, ки дар моддаи 3 он самтҳои асосии фаъолияти милитсия муқаррар гардидааст. Пешниҳод менамоем, ки дар баробари самтҳои асосии фаъолияти милитсия ҳамзамон чунин мазмун илова карда мешуд:

– чораандешӣ намудан дар самти ташаккули шуури ҳуқуқӣ, баланд бардоштани фарҳанги ҳуқуқӣ ва роҳандозии тадбирҳо чихати коҳиш додани нигилизми ҳуқуқӣ дар ҷомеа.

5. Таърихи 24 декабри соли 2022, таҳти №1920 Қонуни ҚТ «Дар бораи тарбияи ватандӯстии шаҳрвандон» қабул гардидааст. Пешниҳод менамоем, ки ба қисми 2 моддаи 3 қонуни мазкур, ки вазифаҳои тарбияи ватандӯстии шаҳрвандон муқаррар гардидааст, чунин мазмун илова карда шавад:

– баҳри риояи Конститутсия ва қонунҳо ба таври худтарбиякунӣ пайваста баланд бардоштани маърифати ҳуқуқӣ ва шуури ҳуқуқӣ яке аз омилҳои ватандӯстист.

Аҳамияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот. Дар таҳқиқоти гузаронидашуда, фаҳмишҳои илмӣ шуури ҳуқуқӣ касбӣ, бахусус шуури ҳуқуқӣ кормандони МКД мукамал гардида, ҳамзамон он ба устуворгардии пояҳои давлати ҳуқуқбунёд дар Тоҷикистон замина мегардад. Ҳамзамон натиҷаҳои кори мазкур метавонад барои таҳқиқоти минбаъда дар ин самт ҳамчун сарчашма баромад намояд. Дар баробари ин натиҷаҳои таҳқиқоти мазкур ба мо имкон медиҳад, ки роҳҳои асосии ташаккулёбии шуури ҳуқуқӣ кормандони МКД-ро дар шароити эъмори давлати ҳуқуқбунёд муайян созем.

Хулоса, нуктаҳо ва тавсияҳои, ки дар диссертатсия пешбинӣ шудаанд, метавонанд дар таҳияи барномаҳо, стратегия ва концепсияҳои сатҳи идоравӣ ва давлатӣ, дар раванди таълим ва тарбияи ҳуқуқӣ кормандони МКД дар шароити эъмори давлатӣ ҳуқуқбунёд истифода шаванд. Нуктаҳои асосӣ ва натиҷаҳои рисола метавонанд ҳамчун воситаи баланд бардоштани сатҳи шуури ҳуқуқӣ кормандони МКД ва дар раванди таҷрибаомӯзӣ, такмили

ихтисоси кормандони МКД ва таълими фанҳои «назарияи давлат ва ҳуқуқ», «таърихи давлат ва ҳуқуқи кишварҳои хориҷӣ», «таърихи давлат ва ҳуқуқи Тоҷикистон» ва ғ., ҳамзамон ҳангоми навиштани реферату, рисолаҳои хатм ва таҳқиқоти диссертатсионӣ васеъ истифода гарданд.

Дарачаи эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот. Эътимоднокии натиҷаи таҳқиқот ба таҳлили воқеъбинона ва ҳаматарафаи пажӯҳишҳои назариявӣ ва амалии марбут ба паҳлӯҳои гуногуни шуури ҳуқуқии кормандони МКД дар шароити ташаккули давлати ҳуқуқбунёд: масъалаҳои назариявӣ ва амалӣ, таҳлили натиҷа ва хулосаҳои дар илм пазируфташуда, мафҳумҳо, ақидаҳо ва тавсияҳои назариявӣю амалии муаллиф, нуктаҳои илмии таҳқиқот ва тавсияҳо, таҳлили ҳолати кунунӣ дар раванди ислоҳоти соҳа ва ташаккули шуури ҳуқуқии кормандони МКД асос ёфтааст.

Мутобиқати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Мавзӯ ва мазмуни таҳқиқот ба шиносномаи ихтисоси илмии 12.00.01 – Назария ва таърихи ҳуқуқ ва давлат; таърихи таълим дар бораи ҳуқуқ ва давлат мутобиқ мебошад.

Саҳми шахсии докталаби дарачаи илмӣ дар таҳқиқот. Саҳми шахсии муаллифи диссертатсия ба сатҳи илмии навгонии диссертатсионӣ, нуктаҳои илмӣ, ки ба ҳимоя пешниҳод мешаванд пурра мутобиқ буда, мақолаҳои илмӣ, маърузаҳо дар семинарҳои назариявӣ ва конференсияҳои илмӣ-амалӣ муҳим арзёбӣ гашта, асоснок карда мешавад. Ҳамзамон, тарзи навишт, масъалагузорӣ ва сабки диссертатсия саҳми шахсии муаллифро нишон медиҳад.

Тасвиб ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия. Диссертатсия дар кафедраи фанҳои давлатӣ-ҳуқуқии факултети №2 Академияи ВКД ҚТ омода гардида, дар чаласаи кафедраи номбурда муҳокима ва ба ҳимоя тавсия карда шудааст. Маводи таҳқиқот, инчунин дар маърузаҳои муаллиф дар конференсияҳо, семинарҳои илмӣ ва дигар интишороти илмӣ инъикос ёфтааст:

а) байналмилалӣ:

– VIII конференсияи илмӣ-амалии байналмилалӣ дар мавзӯи «Национальная правовая система Республики Таджикистан и стран СНГ:

анализ тенденций и перспектив развития» – маъруза дар мавзуи: «Шуури ҳуқуқии конституционӣ омили самарабахш дар самти ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шахрванд. – Душанбе, 2020;

– III-юмин конференсияи байналмилалии илмӣ-назариявӣ бахшида ба Рӯзи ҳуқуқи инсон дар мавзуи «Таълим дар соҳаи ҳуқуқи инсон» – маъруза дар мавзуи: «Сатҳи баланди шуури ҳуқуқии конституционӣ омили рушди ҳуқуқи инсон». – Душанбе, 2021;

– V-умин конференсияи илмӣ-назариявии байналмилалӣ дар мавзуи «Ҳуқуқи инсон ва ҷаҳонишавӣ» – маъруза дар мавзуи: «Нақши ахлоқ ва шуури ҳуқуқӣ дар пешгирии ҳуқуқвайронкунӣ». – Душанбе, 2022;

– Конференсияи илмӣ-амалии байналмилалӣ «Ҷонишҳои XIII Ломоносов», бахшида ба 115 солагии академик Бобочон Ғафуров. – маъруза дар мавзуи: «Ҳуқуқ ва шуури ҳуқуқӣ: таҳлили мухтасар». – Душанбе, 2023;

– II-юмин конференсияи илмӣ-амалии байналмилалӣ дар мавзуи «Илми ҳуқуқшиносӣ ва амалияи он» – маъруза дар мавзуи: «Тарбияи ҳуқуқӣ – омили ташаккулёбии шуури ҳуқуқии кормандони мақомоти корҳои дохилӣ». – Душанбе, 2023;

– Конференсияи байналмилалии илмӣ-амалӣ дар мавзуи «25-солагии Кодекси Ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон: ҳолат ва дурнамои он» – маъруза дар мавзуи: «Шуур ва фарҳанги ҳуқуқии касбӣ: таносуби онҳо». – Душанбе, 2023.

б) ҷумҳуриявӣ:

– Конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-назариявӣ дар мавзуи «Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва низоми ҳуқуқии миллӣ» – маъруза дар мавзуи: «Шуури ҳуқуқи конституционӣ ва нақши он дар пешгирии ҳуқуқвайронкунӣ». – Душанбе, 2022;

– Семинари илмӣ-назариявии академиявӣ дар мавзуи «Аҳаммияти Барномаи ислоҳоти милитсия (соли 2021-2025) дар таҷдиди сохтори мақомоти корҳои дохилӣ» – маъруза дар мавзуи: Нақши ислоҳоти милитсия дар таълим ва тарбияи ҳуқуқии кормандони мақомоти корҳои дохилӣ. – Душанбе, 2023;

– Мизи мудаавари ҷумҳуриявии илмӣ-амалӣ дар мавзуи «Механизмҳои муносири ташаккули маърифати ҳуқуқии аҳоли: ҳолати кунунӣ ва дурнамо» – маъруза дар мавзуи: Сиёсати ҳуқуқии давлат ва Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар баланд бардоштани маърифати ҳуқуқии шаҳрвандон. – Душанбе, 2024;

– Конференсияи илмӣ-назариявӣ дар мавзуи «Маърифати ҳуқуқӣ-заминаи боэътимоди рушди давлати ҳуқуқбунёд» – бо маъруза дар мавзуи «Баланд бардоштани маърифати ҳуқуқии шаҳрвандон ҳамчун вазифаи махсуси мақомоти корҳои дохилӣ: назария ва амалияи он». – Душанбе, 2024 ва ғ.

Интишорот аз рӯйи мавзуи диссертатсия. Доир ба мухтавои диссертатсия муаллиф 13 мақолаҳои илмӣ, аз ҷумла 4 мақола дар маҷаллаҳои илмии тақризшавандаи тавсиянамудаи Комиссияи олии Аттестатсионии назди Президенти ҶТ ва Комиссияи олии аттестатсионии назди Вазорати маориф ва илми Федератсияи Россия ва 9 мақола дар нашрияҳои дигар ба таъб расонидааст.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия. Таҳқиқоти диссертатсионӣ аз номгӯйи ихтисораҳо ва (ё) аломатҳои шартӣ, муқаддима, ду боб, шаш зербоб, хулоса, тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқот, рӯйхати адабиёт (маъхазҳо), феҳристи интишороти илмии доғалаби дараҷаи илмӣ ва замимаҳо (натиҷаи назарсанҷӣ) иборат мебошад. Ҳаҷми умумии диссертатсия 261 саҳифаро дар бар мегирад.

БОБИ 1. МАФҲУМ ВА МОҲИЯТИ ШУУРИ ҲУҚУҚИИ КОРМАНДОНИ МАҚМОТИ КОРҲОИ ДОХИЛӢ

1.1. Шуури ҳуқуқӣ: мафҳум, сохтор ва функцияҳои он

Дар илми ҳуқуқшиносӣ мавзуи шуури ҳуқуқӣ, аз ҷумла, шуури ҳуқуқии касбӣ яке аз масъалаҳои муҳим ба ҳисоб меравад. Дар воқеъ, бунёд намудани давлати демокративу ҳуқуқбунёдро бе рушди шуури ҳуқуқӣ, ки дар заминаи он волоияти қонун, арзиши олий доштани ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд таъмину ҳифз мегардад, тасаввур намудан ғайри имкон мебошад. Зеро дар заминаи он инсон тамоми арзишҳои ҳуқуқро дарк намуда, воқеияти онро дар ҷома амалӣ менамояд. Аз ҷумла, фаҳмиш ва дарки дурусти мазмуни санадҳои меъёри ҳуқуқӣ аз қабилӣ Конститутсия, кодексҳо ва қонунҳо аз шуурнокии ташаккулёфтаи инсон вобаста мебошад. Дарки дуруст ва риоя намудани санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ба пешрафти давлат таъсири мусбат мерасонад.

Бо ҳамин мақсад масъалаи таблиғоти ташаккули шуури ҳуқуқии ҳамаи кишрҳои ҷома, пеш аз ҳама, кормандони МКД, ҳамчун шуури ҳуқуқии касбӣ аҳаммияти хоса пайдо кардааст. Беасос нест, ки Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти ҶТ, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон дар баромади худ ба муносибати рӯзи Конститутсияи ҶТ, шашуми ноябри соли 2013 чунин иброз намудаанд: «Бо дарназардошти аҳаммияти бузурги ин санади олии ҳуқуқӣ дар пешрафти ҳаёти ҷома ва давлат дар назди ҳар як фарди солимфикру огоҳи кишвар имрӯз вазифаҳои басо муҳим ва масъулиятнок қарор доранд, ки яке аз муҳимтарин вазифаҳо ин омӯзиш, тарғибу ташвиқи мазмун ва моҳияти Конститутсия ва қонунҳои дигари дар мамлакат қабулгардида мебошад». Инчунин, иброз намудаанд, ки «Танҳо бо ҳамин роҳ мо метавонем шуури ҳуқуқӣ ва фарҳанги қонунфаҳмиву қонуншиносии кишрҳои гуногуни ҷома, бахусус ҷавонони мамлакатро вусъат бахшида, масъулияти онҳоро дар ободиву шукуфоии Ватани азизамон – Тоҷикистон баланд бардорем»⁴⁶.

⁴⁶ Эмомалӣ Раҳмон, баромад ба муносибати рӯзи Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 06-уми ноябри соли 2013 [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: [https:// www. president.tj](https://www.president.tj) (санаи мурочиат: 25.03.2022).

Вобаста ба мафҳум, хусусият, сохтори ва функцияи шуури ҳуқуқӣ дар илми ҳуқуқшиносӣ, то ҳол фикру ақидаҳои ягона ҷой надорад. Ҳамзамон, дар илми ҳуқуқшиносии ватанӣ шуури ҳуқуқии касбии кормандони МКД ҳамчун мавзӯи алоҳидаи таҳқиқоти илмӣ таҳлил нагардидааст. Бо дарназардошти ин, муалиф дар назди худ мақсад гузоштааст, ки дар ин самт таҳқиқоти заруриро анҷом дода, хусусиятҳои хосси шуури ҳуқуқӣ, аз ҷумла, шуури ҳуқуқии касбиро, муайян намояд. Аз ин лиҳоз, дар таҳқиқоти мазкур бештар масъалаҳои шуури ҳуқуқии касбӣ дар мисоли кормандони МКД ҚТ мавриди баррасӣ қарор дода мешавад.

Барои тавсифи нисбатан пурраи мафҳум ва хусусиятҳои шуури ҳуқуқии касбӣ, пеш аз ҳама, гузаронидани таҳлили назариявӣ-методологии шуури ҳуқуқӣ мувофиқи мақсад мебошад. Дарки дурусти шуури ҳуқуқӣ асоси таҳлили дурусту амиқи шуури ҳуқуқии касбӣ мегардад. Воқеан, дар ҷомеаи муосир, ки як андоза шаклдигаркунии шуури ҳуқуқӣ мушоҳида мегардад, масъалаи таҳқиқи шуури ҳуқуқии касбӣ аҳаммияти махсусро пайдо намудааст. Аҳаммияти махсуси шуури ҳуқуқӣ бо хусусиятҳои фароғири он муайян карда мешавад. Шуури ҳуқуқӣ ба ҳамаи зухуроти ҳаёти давлатӣ-ҳуқуқӣ ва пеш аз ҳама, ба зухуроти ҷамъиятӣ таъсир мерасонад.

Мафҳуми шуури ҳуқуқӣ, сохтор ва функцияҳои он яке аз муҳимтарин қисматҳои назарияи ҳуқуқ ба шумор меравад. Инчунин, масъалаи шуури ҳуқуқӣ дар доираи дигар илмҳои ҷамъиятӣ аз қабилҳои фалсафа, психология, ҷомеашиносӣ ва дигар илмҳо омӯхта мешавад.

Дар воқеъ, шуури ҳуқуқӣ бо он асос меёбад, ки аз ду ибора бо ҳам пайваस्त шудааст. Яке аз донишмандони ин соҳа Н.Н. Вопленко ибраз менамояд, ки ҳуди иборати шуури ҳуқуқӣ аз пайвастагии ду калима ба вучуд омадааст: «шуур» ва «ҳуқуқ»⁴⁷. Истилоҳи «шуур» ва «шуури ҳуқуқӣ» дар баробари илми ҳуқуқшиносӣ мавзӯи мураккаб ва баҳсталаби соҳаҳои гуногун мебошад. Аз ҷумла, чанде аз намояндагони соҳаи фалсафа ибраз менамоянд, ки дарки мафҳуми «шуур» ниҳоят мушкил аст, дигарон бошанд, қайд менамоянд, ки

⁴⁷ Ниг.: Вопленко Н.Н. Очерки общей теории права. – Волгоград: Изд-во ВолГУ, 2009. – С. 72.

умуман имконияти муайян намудани мафҳуми шуур ғайриимкон аст⁴⁸. Масалан, ҳанӯз дар охири асри XIX Т. Гексли зикр намуда буд, ки табиати шуурро мавриди таҳқиқоти илмӣ қарор додан номумкин аст⁴⁹.

Мувофиқи равиши психологӣ низ дарки дурусти фаҳмиши шуур хеле мураккаб мебошад. Зеро яке аз мутахассисони ин соҳа А.И. Юрйев мафҳуми зиёди шуурро мавриди таҳлили илмӣ қарор додааст. Вале қайд менамояд, ки ин мафҳумҳо дар якҷоягӣ ё дар алоҳидагӣ ба саволи оё шуур ҳаст ҷавоб дода наметавонанд⁵⁰. Дар умум таҳлили илмии масъалаи фаҳмиши шуур қариб 400 сол давом карда, вале мафҳуми он то ҳол номуайян мондааст⁵¹.

Дар замони муосир аз ҷониби як қатор муҳаққиқони ватанӣ низ якчанд мафҳуми шуур пешниҳод гардидааст. Аз ҷумла, И.У. Шарифов қайд менамояд, ки шуур шакли олии таҷрибаи ботинии инъикоси ҳадафноку маънавии воқеият ва идроки моҳияти ҷавҳарию зотии инсон аст, ки вайро бар олами ҳайвонот баргарӣ медиҳад⁵².

Ш. Абдуллозода иброз менамояд, ки шуур сатҳи олии таҷрибаи ботинию зеҳнии инсон аст, ки инъикоси ҳадафноку маънавии олам – ҳастиро барои ӯ имконпазир сохтааст⁵³. Дар сурати то ҳол мавриди таҳқиқоти илмӣ қарор гирифтани мавзуи шуур ҳамчун категорияи фалсафа, психология, сотсиология ва дигар илмҳо, инчунин, то ҳол норавшан боқӣ мондани мафҳум ва хусусиятҳои он, аз мубрамияти таҳқиқоти илмии шуури ҳуқуқӣ далолат медиҳад. Зеро Е.А. Евстафеева қайд менамояд, ки бо вучуди натиҷаҳои самти илмии фалсафӣ ва ҷомеашиносӣ дар омӯзиши зухуроти шуури ҳуқуқӣ, барои илми ҳуқуқшиносӣ проблемаи муайян кардани мафҳуми шуури ҳуқуқӣ то ҳол ҳалли худро наёфтааст⁵⁴. Аз ин рӯ, мавзуи мазкур ва сатҳи нокифояи омӯзиши он моро водор месозад, ки барои боз ҳам мукамал омӯхтан, масъалаи шуури

⁴⁸ Ниг.: Серл Д. Открывая сознание заново. – Москва: Идея-Пресс, 2002. – С. 94.

⁴⁹ Ниг.: Новая философская энциклопедия: в 4 т. – Т. 2. Н-С. – М.: Мысль, 2010. – С. 589.

⁵⁰ Ниг.: Ракитянский Н.М. Понятия сознания и менталитета в контексте политической психологии / Н.М. Ракитянский // Вестн. Моск. УН-ТА. – Сер. 12. Политические науки. – 2011. – №6. – С. 90.

⁵¹ Ниг.: Ракитянский Н.М. Асари зикршуда. – С. 90.

⁵² Ниг.: Шарифов И.У. Фалсафа. Дастури таълимӣ-методӣ дар низоми кредитии таълим. – Душанбе: «Ирфон», 2010. – С. 142.

⁵³ Ниг.: Абдуллозода Ш. Муқаддимаи фалсафа. – Душанбе: «Балогат», 2014. – С. 398.

⁵⁴ Ниг.: Евстафеева Е.А. Правосознание сотрудников уголовно-исполнительной системы с различными личностными характеристиками: дис. ... кан. псих. наук. – Челябинск, 2015. – С. 21.

хуқуқиро ҳамачониба мавриди таҳлили илмӣ қарор диҳем. Шуури хуқуқӣ дар илми хуқуқшиносӣ мавзӯи бисёр мубрам буда, таваҷҷуҳи зиёди олимону донишмандонро ба худ ҷалб намудааст. Махсусан дар як маҳзани сомонаи иҷтимои eLibrary.ru зиёда аз 3000 корҳои илмӣ вобаста ба мавзӯи мазкур ҷой дорад⁵⁵. Дар натиҷаи ҷамъбасти гуфтаҳои боло, ба хулосае омадан мумкин аст, ки шуури хуқуқӣ дар илм ҳалли пурраи худро наёфтааст ва ҳанӯз ҳам мавриди таҳқиқоти илмӣ қарор дорад. Зеро шуури хуқуқӣ ҷузъе аз шуур ба ҳисоб рафта, таҳқиқоти илмиро мубрамияти он талаб менамояд. Аз ин лиҳоз, бо дарназардошти таҳқиқоти илмии олимону донишмандон мавзӯи баррасишаванда, яъне шуури хуқуқӣ ва пеш аз ҳама шуури хуқуқии касбӣ мавриди таҳқиқот қарор дода мешавад.

Шуури хуқуқӣ дар асарҳои илмии муҳаққиқони хориҷиву ватанӣ таҳқиқ шудааст. Дар миёни онҳо метавон асарҳои муаллифон, ба монанди Г.С. Азизкулова, Р.С. Байниязов, Н.Л. Гранат, Ҷ.М. Зоир, Т.К. Қодирзода, А.М. Мансурзода, Э.С. Насриддинзода, Л.М. Нусратов, Р.М. Раҷабзода, Ш.С. Саркорова, Ҷ. Саъдизода, Ф.Т. Тоҳиров, И.Е. Фарбер, Ф.Р. Шарифзода ва А.Ш. Одиназода, Р.Ш. Шарофзода⁵⁶ ва дигаронро номбар кард. Аммо ҷой доштани назарҳои мухталиф оид ба мафҳум, сохтор, функсия ва дигар

⁵⁵ Ниг.: Рыбаков В.А. Правосознание: к вопросу о понятии / В.А. Рыбаков // Вестник Омского университета. Серия «Право». – 2015. – №3 (44). – С. 23.

⁵⁶ Ниг.: Азизкулова Г.С., Камолов И.И. Теория государства и права. – Душанбе, 2013. – 135 с.; Байниязов Р.С. Проблемы правосознания в современном российском обществе: дис. ... канд. юрид. наук. – Саратов, 1999. – 166 с.; Гранат Н.Л. Понятие, структура и общая характеристика правосознания / Общая теория права: академический курс в 3-х т. / Под ред. М.Н. Марченко. – М.: Норма, 2001. – 698 с.; Зоиров Дж.М. Теория государства и права: учебник. – Т. 2. – СПб., 2010. – 342 с.; Кодирзода Т.К. Правосознание судей (понятие, структура и виды): монография. – Душанбе, 2021. – 164 с.; Тошев А.М. Правосознание и законность в профессиональной деятельности сотрудников органов внутренних дел Республики Таджикистан / А.М. Тошев // Соблюдение законности и обеспечение правопорядка в деятельности органов внутренних дел: сборник трудов межвузовского научного семинара. – М.: Акад. управ. МВД России, 2013. – С. 159-165; Насриддинзода Э.С. Назарияи давлат ва ҳуқуқ (воситаи таълимӣ). – Душанбе: Меҳрона-2017, 2019. – 204 с.; Нусратов Л.М. Проблемы формирования правосознания в современном Таджикистане: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Душанбе, 2008. – 26 с.; Раҷабзода Р.М. Аҳамияти фарҳанги ҳуқуқии кормандони мақомоти корҳои дохилӣ дар таъмини ҳуқуқ ва озодиҳои инсон ва шаҳрванд / Р.М. Раҷабзода // Осори Академияи ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2020. – №2 (46). – С. 64-68; Саркорова Ш.С. Деформация правосознания: теоретические и практические аспекты: дис. ... канд. юрид. наук. – Душанбе, 2022. – 202 с.; Саъдизода Ҷ. Ташаккулёбии фарҳанги ҳуқуқи инсон дар шароити эъмори давлати ҳуқуқбунёд дар Тоҷикистон: дис. ... ном. илм. ҳук. – Душанбе, 2017. – 233 с.; Тоҳиров Ф.Т. Актуальный проблемы истории и теории государства и права в условиях государственной независимости Республики Таджикистан. – Душанбе: Дониш, 2009. – 369 с.; Фарбер И.Е. Правосознание как форма общественного сознания. – М.: Юридическая литература, 1963. – 206 с.; Шарифзода Ф.Р., Одиназода А.Ш. Проблемы профессионально-нравственного воспитания будущих сотрудников органов внутренних дел / Ф.Р. Шарифзода, А.Ш. Одиназода // Труды Академии МВД Республики Таджикистан. – 2019. – №3 (43). – С. 8-16; Сотиволдиев Р.Ш. Назарияи давлат ва ҳуқуқ. Китоби дарсӣ. – Душанбе: «Сино», 2018. – 784 с.

хусусиятҳои шуури ҳуқуқӣ далолат аз он медиҳад, ки бори дигар оид ба сатҳи илмии ктаҳияи ин мавзӯ иброи андеша кард.

Бори аввал ҳануз дар давраи Шуравӣ ва каме пештар аз он дар нимаи дуюми асри XIX масъалаи шуури ҳуқуқӣ ҳамчун ҷузъи назарияи ҳуқуқ ва бахши мустақили таҳқиқот ба илми ҳуқуқшиносӣ ворид карда шудааст. Асосгузори назарияи мазкур И.А. Илин, Б.А. Кистяковский, Н.М. Коркунов, И.В. Михайловский, С.А. Муромтсев, П.И. Новгородцев, Л.И. Петражитский, Е.Н. Трубетской, Б.Н. Чичерин, Г.Ф. Шершеневич ва дигарон мебошанд. Дар натиҷаи омӯзиши асарҳои олимони мазкур, хусусиятҳои зеринро метавон чун намуд, ки хосси шуури ҳуқуқӣ мебошанд:

Дар мадди аввал, шуури ҳуқуқӣ хусусияти субъективӣ дошта, танҳо ба инсон хос мебошад. Қисмати аз ҳама муҳимтарини шуури ҳуқуқӣ ин тасаввуроти одамон мебошад. Ҳануз дар замони худ яке аз таҳқиқотчиёни шинохтаи проблемаи шуури ҳуқуқӣ И.А. Илин доир ба хусусияти субъективӣ доштани шуури ҳуқуқӣ чунин иброи менамояд, ки: «Инсон наметавонад шуури ҳуқуқӣ надошта бошад...инсон шуури ҳуқуқӣ дорад, новобаста аз он ки вай инро медонад ё намедонад...»⁵⁷. Дар замони муосир Ш.С. Саркорова ба ин масъала таваҷҷуҳ зоҳир намуда, иброи менамояд, ки агар гӯем, одам умуман шуури ҳуқуқӣ надорад, нодуруст мебошад. Инчунин, қайд менамояд, ки он вучуд дорад. Ҳар як шахс дар мавҷудияти шуури ҳуқуқӣ хос аст, зеро вай новобаста аз сатҳи инкишофи ӯ, ба ин ё он дараҷа нисбат ба қонун, ақидаҳои ҳуқуқӣ ё эътиқоди муайян дорад⁵⁸. Дар воқеъ, нуқтаи назари мазкур боиси дастгирӣ мебошад, зеро шуури ҳуқуқӣ хусусияти субъективӣ дошта, танҳо хосси инсонҳо мебошад. Вале сатҳи шуури ҳуқуқӣ, дарк намудан ва ба ҳуқуқ мувофиқ амал намудани инсон ба ҳолати маънавӣ ва руҳии инсон вобаста мебошад. Маҳз инсон метавонад бо доштани шуури ҳуқуқӣ амалу кирдори худро бо меъёрҳои ҳуқуқ мувофиқ созад ва ё баръакс. Ҳамзамон, метавон қайд намуд, ки шуури ҳуқуқӣ хусусияти субъективӣ дошта, аммо раванди ташаккулёбии он хусусияти тӯлониро дорад. Зеро чи хеле ки иброи мегардад,

⁵⁷ Ильин И.А. Теория права и государства. – М.: Зерцало, 2008. – С. 314.

⁵⁸ Ниг.: Саркорова Ш.С. Деформация правосознания: теоретические и практические аспекты: дис. ... канд. юрид. наук. – Душанбе, 2022. – С. 21.

чорӣ кардани аҳаммияти ҳуқуқ ба шуури ҷамъиятӣ ва шахсият раванди тӯлонӣ буда, дар раванди ҷанд насл тӯл мекашад⁵⁹.

Дуюм, шуури ҳуқуқӣ аз муҳити маънавӣ сарчашма мегирад, ки бе он ҳуқуқ наметавонад ба вучуд ояд, рушд ёбад ва дар амал татбиқ гардад. Исботи ин гуфтаҳо метавонад сухани И.А. Илин бошад, ки чунин иброз намуда аст: «Шуури ҳуқуқӣ ҳамон сарчашмаи наҷиб аст, ки дар он ҳам нерӯӣ беҳуқуқ ва ҳам ҳуқуқи бенерӯ аз нав тавлид мешаванд: ҳуқуқ ба нерӯӣ асил табдил меёбад, нерӯ бошад, ба нерӯӣ ҳуқуқ мубаддал мегардад»⁶⁰. И.А. Илин иброз менамояд, ки шуури ҳуқуқӣ «навӣ махсуси эҳсоси ҳуқуқии одатшуда, ки дар он шахс маънавиёти хусусии худро тасдиқ менамояд ва маънавиёти дигар одамро эътироф мекунад». Инчунин, ӯ қайд менамояд, ки шуури ҳуқуқӣ вазифаҳои асосии ҳаёти маънавиёро дар бар мегирад: «пеш аз ҳама, иродаро, зимнан иродаи аз ҷиҳати маънавӣ тарбия кардашударо»⁶¹. Дар воқеъ, шуури ҳуқуқӣ имкон фароҳам меорад, ки инсон, пеш аз ҳама ҳаёти маънавӣ ва арзишҳои муҳимми ба ҳаёт вобастаро, ки ҳам ба худ ва ба дигарон тааллуқ дорад, дарк намояд ва ба он эътиром гузорад.

Сеюм, шуури ҳуқуқӣ дорои заминаи байнисоҳавӣ буда, на танҳо як масъалаи омӯзиши назарияи ҳуқуқ мебошад. Далели байнисоҳавӣ будани шуури ҳуқуқиро метавон бо суханони И.А. Илин асоснок намуд, ки ӯ иброз менамояд, шуури ҳуқуқӣ «тамоман ба як илм рост намеояд»⁶² балки диққати муҳаққиқонро ҳам бо сабаби таркиби эҳсосотӣ-равониаш ва ҳам бо сабаби хусусиятҳои функционалиаш ҷалб мекунад. Н.Л. Гранат низ шуури ҳуқуқиро ҳамчун бахш ё соҳаи шуур, эътироф менамояд⁶³. Инчунин, гурӯҳи дигари муаллифони ватанӣ Г.С. Азизкулова ва И.И. Камолов⁶⁴, Т.К. Қодирзода⁶⁵ низ бар он назаранд, ки шуури ҳуқуқӣ ин як соҳа ё бахши шуур мебошад. Ҳамин

⁵⁹ Ниг.: Куканов А.З. Понятие политического (государственного) режима / А.З. Куканов // Ҳаёти ҳуқуқӣ. Маҷаллаи илмӣ ва иттилоотии ДМТ. – 2015. – №4 (12). – С. 5-12.

⁶⁰ Ильин И.А. О сущности правосознания / И.А. Ильин // Собр соч. – М., 1994. – С. 229.

⁶¹ Ильин И.А. Асари зикршуда. – С. 229.

⁶² Сазонова Т.Б. Право и правосознание в учении И.А. Ильина: дис. ... канд. юрид. наук. – Баговещенск, 1998. – С. 88.

⁶³ Ниг.: Гранат Н.Л. Понятие, структура и общая характеристика правосознания / Общая теория права: академический курс. В 3-х т. / Под ред. М.Н. Марченко. – М.: Норма, 2001. – С. 440-441.

⁶⁴ Ниг.: Азизкулова Г.С., Камолов И.И. Теория государства и права. – Душанбе, 2013. – С. 57.

⁶⁵ Ниг.: Қодирзода Т.К. Шуури ҳуқуқии судяҳо: монография. – Душанбе: «ЭР-граф», 2023. – С. 70.

тавр, асосгузори самти психологӣ дар илми ҳуқуқ Л.И. Петражитский дар асарҳои худ ба таносуби ҳуқуқ ва ба ҳолати психологии шахс таъя менамояд⁶⁶. Номбурда яке аз нахустин муҳаққиқе ба шумор меравад, ки асоси таҳқиқоти илмиаш ба таҳлили психологии зухуроти ҳуқуқӣ равона шуда буд. Вай бовар дошт, ки ақидаи волоияти қонун ҳатмӣ дар зехни одамон вуҷуд дорад, аз ин рӯ, қонун бояд ҳамчун падидаи психологӣ фаҳмида шавад. Л.И. Петражитский нақши бузурги эҳсосотро ҳамчун асос барои қабули қонун қайд намуда, боварӣ дошт, ки ҳиссиёти маънавӣ ва ҳуқуқӣ мавҷуд аст⁶⁷. Аз рӯйи нуқтаҳои назари дар боло зикргардида бармеояд, ки муҳаққиқ аҳаммияти дарки амиқи психологияи одамон ва таъсири он ба зухуроти ҳуқуқӣ, аз ҷумла, қонунро қайд кардааст. Пас гуфтан ба маврид аст, ки шуури ҳуқуқӣ ва паҳлӯҳои гуногуни он дар баробари илмӣ ҳуқуқшиносӣ дар доираи фалсафаи ҳуқуқ, психологияи ҳуқуқӣ ва ғайра низ мавриди омӯзиш қарор гирифтааст. Шуури ҳуқуқӣ, дар баробари илми ҳуқуқшиносӣ, дар доираи дигар соҳаҳо низ мавриди таҳқиқоти илмӣ қарор гирифтааст. Аз ҷумла, дар илми психология, шуури ҳуқуқӣ ҳамчун маҷмуи инъикоси ҳуқуқ дар руҳи инсон таҳлил карда мешавад. Шуури ҳуқуқӣ аз ҳислатҳои рӯҳиву маънавӣ ва фарҳангии инсон вобастагии мутақобила дорад, зеро ҳар як рафтор, аз ҷумла, рафтори ҳуқуқӣ, аз ҷониби шахс бо хусусиятҳои руҳиву маънавӣ дарк карда мешавад. Берун аз дарки ҳуқуқӣ танзими ҳуқуқии кирдор ғайри қобили тасаввур мебошад.

Дар илми ҷомеашиносӣ низ шуури ҳуқуқӣ ҳамчун маҷмуи ақидаҳо, назарҳо, андешаҳо, ки муносибати шахс ва умумиятҳои иҷтимоиро нисбат ба ҳуқуқ инъикос мекунанд, баррасӣ мегардад. Ҳангоми баррасии шуури ҳуқуқӣ дар илми сиёсатшиносӣ ба робитаи дутарафаи гносеологияи он бо мафҳумҳои сиёсӣ-ҳуқуқии бунёдӣ, фарҳангӣ-сиёсӣ, тафаккури сиёсӣ, рафтори сиёсӣ ва мисли инҳо таваҷҷуҳ зоҳир карда мешавад.

Дар илми ҳуқуқшиносӣ бошад, шуури ҳуқуқӣ ҳамчун соҳаи махсуси тафаккур, инъикоскунанда ва баёнкунандаи арзишҳои муҳимми ҳуқуқ омӯхта мешавад.

⁶⁶ Ниг.: Безносков Д.С. Правовое сознание: структура, содержание, виды / Д.С. Безносков // Вестник Санкт-Петербургского университета. – 2008. – Сер. 12. – С. 59-70.

⁶⁷ Ниг.: Безносков Д.С. Асари зикршуда. – С. 59-70.

Чорум, шуури ҳуқуқӣ ба падидаҳои дигари иҷтимоӣ робитаи ногуастани дорад, яъне бунёд ва ташаккули он бояд берун аз меъёрҳои ҳуқуқӣ низ ҷустуҷӯ карда шавад. Аз ҷумла, шуури ҳуқуқӣ метавонад аз меъёрҳои ахлоқӣ ва меъёрҳои динӣ замина гирад. Ҷонибдорони назарияҳои фитрӣ-ҳуқуқӣ, алалхусус назарияи нави «ҳуқуқи фитрии эҳёгашта», Б.И. Чичерин ва Б.А. Кистяковский шуури ҳуқуқиро бо ахлоқ, ақидаҳои озодӣ, баробарӣ ва адолат алоқаманд мекунанд⁶⁸. Инчунин, иброз мегардад, ки дар ҷомеа, қонунгузорӣ набояд аз меъёрҳои ахлоқӣ берун равад... қонун ва ахлоқ ҳадди ақал дар ҳамоҳангӣ қарор дошта бошанд⁶⁹. Б.А. Кистяковский бошад, иброз менамояд, ки меъёрҳои ҳуқуқӣ ва ахлоқӣ дар мафкураи мардум, ба қадри кофӣ тафовут надоранд ва дар ҳолати яклухт қарор доранд⁷⁰. Равиши мазкурро дигар олимону муҳаққиқон ҷонибдорӣ намуда, чунин иброз менамоянд, ки ғайр аз муошират ва мутобиқати амиқи бунёдии ахлоқ, қонун ташаккул намеёбад ва қабул карда намешавад. Фосилаи байни онҳо ба нигилиزمи ҳуқуқӣ оварда мерасонад. Шиносоии ҳуқуқ бо ахлоқ моҳиятан пайдо мешавад, вақте идея дар бораи он меравад, ки қонун ҳадди ақал ахлоқист⁷¹.

Дар замони муосир низ нуқтаи назари мазкур аз мадди назари ҳуқуқшиносон дур намондааст. Аз ҷумла, ҳуқуқшиноси ватанӣ Р.Ш. Шарофзода назарияи мазкурро эътироф намудааст. Ӯ иброз менамояд, ки шуури фалсафӣ, ахлоқӣ ва дигар барои ташаккули шуури ҳуқуқӣ заминаи муҳим мегузорад, чунки ҳуқуқ бо ахлоқ, сиёсат, иқтисод ва дигар падидаҳои ҳаёти ҷомеа робитаи зич дорад⁷².

Дар ҳақиқат, ба инобат гирифтани арзишҳои дигари иҷтимоӣ (ахлоқӣ, динӣ ва ғ.) метавонад дар раванди қабул, амалинамӯӣ ва татбиқи қонун дар муносибатҳои ҷамъиятӣ бисёр ба маврид ва натиҷабахш бошад, зеро инсонӣ дорои ахлоқи ҳамида ҳеҷ гоҳ ба амалҳои зидди ҳуқуқӣ даст намезанад.

⁶⁸ Ниг.: Сотиволдиев Р.Ш. Назарияи давлат ва ҳуқуқ. Китоби дарсӣ. – Душанбе: «Сино», 2018. – С. 709.

⁶⁹ Ниг.: Евстафеева Е.А. Правосознание сотрудников уголовно-исполнительной системы с различными личностными характеристиками: дис. ... кан. псих. наук. – Челябинск, 2015. – С. 16.

⁷⁰ Ниг.: Кистяковский Б.А. Философия и социология права / Под ред Ю.Д. Давыдова, В.В. Сапова. – СПб., 1988. – С. 133.

⁷¹ Ниг.: Юрьевна И.Н. Типология правосознания в контексте концепции формы государства: дис. ... канд. юрид. наук. – Москва, 2017. – С. 26.

⁷² Ниг.: Сотиволдиев Р.Ш. Асари зикршуда. – С. 709.

Президенти ҶТ муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон низ чунин ибраз намудаанд, ки «Ҳар қадар дараҷаи ахлоқи ҷомеа баланд бошад, ба ҳамон андоза талаботи қонун дар он хубтар ҷорист. Инчунин сатҳи болоравии ахлоқи ҷомеа ба устуворӣ ва мустаҳкамии давлат алоқаманд аст»⁷³.

Дар баробари шуури ҳуқуқӣ дигар намудҳои шуур ба монанди ахлоқ, шуури динӣ ва шуури сиёсӣ дар танзими муносибатҳои ҷамъиятӣ мавқеияти хоси худро доранд. Вале дар ҷамъият масъалаҳои мураккабе ҷой доранд, ки ҳалли онҳо бо истифодаи шуури динӣ, сиёсӣ ғайриимкон аст. Аз ин лиҳоз масъалаҳои мураккаби бавучудоянда дар ҷамъият бо истифодаи донишҳои илмӣ-назариявӣ ва шакли дигари шуури ҷамъиятӣ аз ҷумла, шуури ҳуқуқӣ баррасӣ мешавад.

Дар аксарияти адабиёти ҳуқуқӣ тавачҷуҳи муҳаққиқон оид ба шуури ҳуқуқӣ ханӯз дар охири асри XIX ва оғози асри XX ба миён омадааст. Сабаби тавачҷуҳ ба масъалаи мазкур аз нобаробарии табақаҳои гуногуни ҷамъият вобаста буд, зеро дар ин давра ҷамъият ба синфи болои ҳукмрон ва синфи поёнии беҳуқуқ ҷудо мешуданд. Масъалаи мазкурро Т.Б. Сазонова чунин қайд менамояд, ки дар ин давра густариши васеи нобоварӣ нисбати ҳуқуқ, ки аксуламали ба худ хос ва беҳуқуқии мардум гардида буд ва ҳуқуқ, ки танҳо манфиатҳои табақаҳои соҳибимтиёзи аҳолиро ҳифз мекард, ба мафҳуми шуури ҳуқуқӣ дар ҳақиқат аҳаммият намероданд⁷⁴. Ҳамчунин, дар ин давра, мувофиқи ақидаи равшанфикрон, маҳз густариши андешаҳои зиддиҳуқуқӣ дар ҷомеа дар заминаи фаъолияти қонунгузорӣ боиси оғози баҳсҳо дар бораи аҳаммияти ҳуқуқ ва нақши шуури ҳуқуқӣ гардидааст⁷⁵. Новобаста аз он ки дар ин давра мафҳуми бевоситаи шуури ҳуқуқӣ дода нашудааст, вале муҳаққиқони истилоҳи мазкурро дар асарҳои худ истифода мекарданд.

То солҳои 30-юми асри XX ва минбаъд вобаста ба масъалаи мавҷудияти шуури ҳуқуқӣ назарияҳои мухталиф мавҷуд буд. Баъзе аз муҳаққиқон чунин мешуморанд, ки дар давраи шуравӣ шуури ҳуқуқии миллӣ на танҳо рушд

⁷³ Эмомалӣ Раҳмон. Имоми Аъзам ва ахлоқи умумииinsonӣ [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://www.jumhuriyat.tj> (санаи мурочиат: 25.03.2022).

⁷⁴ Ниг.: Сазонова Т.Б. Право и правосознание в учении И.А. Ильина: дис. ... канд. юрид. наук. – Баговещенск, 1998. – С. 85.

⁷⁵ Ниг.: Сазонова Т.Б. Асари зикршуда. – С. 86.

накардааст, балки, баръакс, ба ҳар тарз хомӯш карда шуда буд (ба истисноии солҳои 1941-1953)⁷⁶. Дигарон боварӣ доранд, ки мавзӯи шуури ҳуқуқӣ дар ин давра бениҳоят муҳим буд ва дар асарҳои Н.В. Криленко, Е.Б. Пашуканис, И.П. Разумовский, М.А. Рейснер ва дигарон⁷⁷, инъикоси худро ёфтааст. Муҳаққиқон бештар диққати худро ба таҳлили таносуби ҳуқуқ ва шуури ҳуқуқӣ дар назарияи умумии ҳуқуқ равона карда буданд. Аз ҷумла, дар асарҳои М.А. Рейснер назарияи позитивӣ (меъёрӣ) пешниҳод гардида буд. Муҳаққиқ ҳуқуқ ва шуури ҳуқуқиро айният меदिҳад, гумон мекунад, ки ҳуқуқ метавонад аз рӯйи иродаи қонунгузор вобаста ба шуури ҳуқуқӣ гузошта шавад⁷⁸. Вале ин нуқтаи назар аз ҷониби назарияи табиӣ-ҳуқуқӣ бо тарзи дигар баҳо дода мешавад. Мувофиқи ақидаи И.П. Разумовский, дар назарияи табиӣ-ҳуқуқӣ баръакс буда, ҳуқуқ ва шуури ҳуқуқиро шабоҳат надодаанд. Ин ҷо бояд зикр намуд, ки аз ҷониби олим ҷой ва нақши шуури ҳуқуқӣ аз он нуқтаи назар баҳо дода мешуд, ки шуури ҳуқуқиро аз ҳуқуқ ҷудо карда, мафкураи ҳуқуқиро ҳуқуқ медонист⁷⁹. Мутахассиси ватанӣ Ш.С. Саркорова бар он назар аст, ки муносибати байни ҳуқуқ ва шуури ҳуқуқӣ аз он иборат аст, ки онҳо ба ҳамдигар қисман таъсир мерасонанд. Сарфи назар аз он ки онҳо падидаҳои гуногуни ҳаёти иҷтимоӣ ва ҳуқуқӣ мебошанд, ба ҳамдигар вобастаанд ва якҷоя ба вучуд меоянду инкишоф меёбанд⁸⁰. Барои фаҳмидани алоқаи байни ҳуқуқ ва шуури ҳуқуқӣ, пеш аз ҳама, метавон онҳоро дар ҷунин таносуб қарор дод:

1. Ҳуқуқ ва шуури ҳуқуқӣ аз ҳам ҷудонопазир буда, шуури ҳуқуқӣ дар баробари ҳуқуқ ба вучуд омад, инкишоф меёбад, вале дар баробари ин шуури ҳуқуқӣ на танҳо дар баробари қонунҷодкунӣ, балки пеш аз қабули он ва ё баъд аз қабули он низ ба вучуд меояд;

⁷⁶ Ниг.: Сафронов В.В. Правосознание гражданина. – Красноярск, 2004. – С. 77.

⁷⁷ Ниг.: Крыленко Н.В., Турубинер А.М. Введение в изучение советского права. – М.: Мосполиграф, 1927. – 84 с.; Пашуканис Е.Б. Общая теория права и марксизм. Издание 3-е. – М.: Изд-во Коммунистической Академии, 1929. – 136 с.; Разумовский И.П. Понятие права у К. Маркса и Ф. Энгельса / И.П. Разумовский // Под знаменем марксизма. – 1923. – №2-3. – С. 18-31; Рейснер М.А. Право: Наше право. Чужое право. Общее право. – М.: Гос. Изд.-во, 1925. – 275 [1] с.

⁷⁸ Ниг.: Рейснер М.А. Асари зикршуда. – С. 244.

⁷⁹ Ниг.: Разумовский И.П. Понятие права у К. Маркса и Ф. Энгельса / И.П. Разумовский // Под знаменем марксизма. – 1923. – №2-3. – С. 18-31.

⁸⁰ Ниг.: Саркорова Ш.С. Деформация правосознания: теоретические и практические аспекты: дис. ... канд. юрид. наук. – Душанбе, 2022. – С. 28.

2. Ҳуқуқ ба шуури ҳуқуқӣ таъсир мерасонад. Дар навбати худ, шуури ҳуқуқӣ низ ба ташаккули ҳуқуқ ва риояи он таъсир мерасонад. Таъсири мутақобилаи ҳуқуқ ва шуури ҳуқуқӣ ҳам дар марҳилаи эҷоди қонун ва ҳам дар марҳилаи татбиқи ҳуқуқ зоҳир мегардад;

3. Аз нигоҳи назариявӣ онҳо унсурҳои муҳимми илми ҳуқуқшиносӣ буда, ончунон заруранд, ки дар сурати набудани яке аз онҳо мавҷудияти низоми ҳуқуқ моҳияти худро аз даст медиҳад;

4. Аз нигоҳи амалӣ бошад, ҳуқуқ ва шуури ҳуқуқӣ ба ҳамдигар таъсир мерасонанд. Аз ҷумла, ҳуқуқ аз як тараф ҳамчун заминаи асосӣ ва манбаи ташаккули шуури ҳуқуқӣ хизмат карда, онро такмил медиҳад. Аз тарафи дигар, шуури ҳуқуқӣ ба ҳуқуқ, инкишоф, такмил ва самаранокии он таъсири қалон мерасонад;

5. Тибқи мақсад, онҳо барои танзими муносибатҳои иҷтимоӣ пешбинӣ шудаанд. Илова бар ин, ҳардуи ин падидаҳои иҷтимоӣ дигар вазифаҳои муштарак доранд, ба монанди, иттилоотӣ, тарбиявӣ ва ғайра;

6. Муносибат ва вобастагии мутақобилаи ҳуқуқ ва шуури ҳуқуқӣ дар сурати мавҷуд будани шароити муайян ва саривақт бартараф кардани камбудихое, ки ба ҳамкориҳои онҳо ҳалал мерасонанд, нақши мусбат доранд, зеро онҳо барои ҳамдигар такягоҳ ва ангезаи ташаккули мутақобилан судманди ҷомеа мебошанд;

7. Ҳуқуқ низоми меъёрҳои ба таври расмӣ муайяншуда ва умумӣ буда, шуури ҳуқуқӣ бошад, падидаи субъективист. Яъне маҷмуи назарияҳо, донишҳо, ақидаҳо, эҳсосот, ҳиссиёт, мафҳумҳо оид ба ҳуқуқро ифода мекунад;

8. Бе ҳуқуқ мавҷудияти ҷомеаи мутамаддин ғайриимкон буда, бидуни шуури ҳуқуқӣ, қонунсозӣ, татбиқи қонун, фаъолияти институтҳои ҳуқуқӣ, таъмини тартиботи ҳуқуқӣ ғайриимкон аст;

9. Ҳуқуқ бо меъёрҳои муқарраргардида муносибатҳои ҷамъиятиро ба танзим мебарорад. Шуури ҳуқуқӣ бошад бо дарназардошти дарки воқеияти ҳуқуқӣ танзимгари дохилии рафтори одамон мебошад;

10. Агар ҳуқуқ як ташаккули институтсионалии аз ҷиҳати зоҳирӣ объективӣ буда, дар системаи меъёрҳои ба таври умум ҳатмӣ муайяншуда

ифода ёфта бошад, пас, шуури ҳуқуқӣ дар шакли ақидаҳо, ҳиссиёту эҳсосот ва хулосаҳо дар бораи ҳуқуқ зоҳир мегардад.

Дар идома метавон ба мавзуи шуури ҳуқуқӣ вобаста ба хусусиятҳои ҷомеаи сотсиалистӣ диққати махсус зоҳир намуд. Ба ақидаи А.Я. Вишинский, шуури ҳуқуқии сотсиалистӣ системаи умумии «ҳуқуқӣ, фалсафӣ ва ақидаҳои сиёсӣ»⁸¹ мебошад, яъне фаҳмидани шуури ҳуқуқӣ аз мавқеи бархӯрди системавӣ вобаста буд. Аммо дар баробари ин нуқтаҳои назарияи илмии М.С. Строгович бисёр устувор ва дар сатҳи баланд иброз гардида буд. Муҳаққиқ чунин қайд менамояд, ки шуури ҳуқуқӣ «маҷмуи мафкураи ҳуқуқии одамонро дар худ ифода мекунад, яъне ақидаҳо нисбат ба қонунӣ ва ғайриқонунӣ будани кирдор, ҳуқуқ ва уҳдадорихои аъзои ҷамъият, боадолатӣ ва беадолатии ин ё он қонунҳо»⁸²-ро дар бар мегирад. Бо ин мақсад иброз намудан ба маврид аст, ки дар воқеъ шуури ҳуқуқӣ на танҳо ҳамчун дарки ҳастии ҷамъиятӣ, балки инъикоси воқеии қонунҳоро дар танзими муносибатҳои ҷамъиятӣ ва дар мафкураи одамон, ки дар ҷомеа амал мекунанд, муқаррар менамояд.

Солҳои 60-уми асри ХХ муҳаққиқони соҳаҳои гуногун ба ҷудо кардани хусусиятҳои шуури ҳуқуқӣ вобаста ба гурӯҳҳо, синну сол ва вазъи иҷтимоӣ рӯ оварданд. Аз ҷумла, дар нимаи дуюми соли 1950 дар илми психология, психологияи ҳуқуқӣ ба вучуд омад, ки дар он вобаста ба омӯзиши сохтори мураккаби шуури ҳуқуқии шахс дар заминаи ҳиссиёт ва эҳсосот аввалин кӯшишҳо карда шуд. Таваҷҷуҳ ба омӯзиши қонуниятҳои рафтор пайдо гардид. Дар асарҳои М.П. Карева⁸³ бори аввал вобастагии шуури ҳуқуқӣ ва рафтори одамон мавриди омӯзиш қарор дода шудааст. Инчунин, дар асарҳои К.Т. Вельский, Е.А. Лукашева, Д.А. Потопейко, И.Ф. Рябко, В.А. Сапун, И.Е. Фарбер⁸⁴ ва дигарон масъалаи шуури ҳуқуқӣ ҳамчун зухуроти мустақил ва ҳамчун яке аз қисматҳои калидии назарияи ҳуқуқ таҳқиқ карда шудааст.

⁸¹ Вишинский А.Я. Теория судебных доказательств. 3-е изд., доп. – М.: Госюриздат, 1950. – С. 182.

⁸² Строгович М.С. Избранные труды. Проблема общей теории права. В 3-х томах. – Т. 1. – М.: Наука, 1990. – С. 120.

⁸³ Ниг.: Карева М.П. О соотношении права и нравственности в социалистическом обществе / М.П. Карева // Большевик. – 1947. – №4. – С. 47-53.

⁸⁴ Ниг.: Вельский К.Т. Формирование и развитие социалистического правосознания. – М.: Высшая школа, 1982. – 183 с.; Лукашева Е.А. Социалистическое правосознание и законность. – М.: Изд-во Юридическая

Минбаъд ба фаҳмиши шуури ҳуқуқӣ диққати махсус дода мешуд. Муҳаққиқон ба таҳлили унсурҳои ҷудогонаи шуури ҳуқуқӣ, сохтор ва функсияҳои он рӯ оварданд. Сабаби таваҷҷуҳ ба ин масъала болоравии вазъи ҷинояткорӣ ва пайдо гардидани гурӯҳҳои ҷинояткор буд. Махсусан намояндагони илми ҳуқуқшиносӣ масъалаи мубрамияти шуури ҳуқуқиро мавриди таҳқиқи илмӣ қарор доданд. Вобаста ба ин масъала М.В. Гладкин дар кори диссертатсионии худ асарҳои олимону донишмандони зиёдро таҳлил намуда, ибраз менамояд, ки аввал ба таҳлили илмӣ намояндагони дигар соҳаҳои илмҳои ҳуқуқшиносӣ, баъд ба намояндагони риштаи назарияи давлат ва ҳуқуқ рӯй овардан зарур аст. Аз ҷумла: С.Н. Братус, О.С. Иоффе, Е.А. Лукашева, В.П. Морозов, П.Е. Недбайло, И.Е. Фарбер, М.Д. Шаргородский ва дигарон⁸⁵. Аз ҷониби муҳаққиқони мазкур таваҷҷуҳи махсус ба шаклҳои гуногуни шуури ҳуқуқӣ дода шуда, дараҷаи таносуби ҳуқуқ ва шуури ҳуқуқӣ муайян ва таъсири муҳити иҷтимоӣ ба раванди ташаккули шуури ҳуқуқии инсон мавриди таҳлили илмӣ қарор дода шудааст.

Дар ин замина, муаллифони болозикр, бахусус ҳуқуқшиносон, дар асарҳои худ масъалаи шуури ҳуқуқиро ҳамчун зухуроти мустақили илми ҳуқуқшиносӣ ва ҳамчун яке аз қисматҳои калидии назарияи ҳуқуқ таҳқиқ намуданд. Аз ҷумла, И.Е. Фарбер ибраз менамояд, ки шуури ҳуқуқӣ шакли шуури ҷамъиятӣ мебошад, маҷмуи ақидаҳои ҳуқуқӣ ва ҳиссиётро баён месозад, ки дорои хусусиятҳои меъёрӣ мебошанд, дар худ ҳам донишу зухуроти ҳуқуқӣ ва ҳам баҳо додани онҳоро аз нуқтаи назари адолати синфӣ ифода менамоянд, талаботи нави ҳуқуқӣ, эҳтиёҷоти иқтисодӣ, сиёсӣ ва манфиатҳои ташаккули ҷамъиятиро низ инъикос мекунанд⁸⁶. Аз мафҳуми мазкур бармеояд, ки ба хусусиятҳои шуури ҳуқуқӣ таваҷҷуҳ зоҳир гардида, мавзӯи мазкур мавриди таҳқиқот қарор дода шудааст.

литература, 1973. – 343 с.; Потопейко Д.А. Правосознание как особое общественное явление. – Киев: Наукова думка, 1970. – 110 с.; Рябко И.Ф. Правосознание и правовое воспитание масс в советском обществе / Отв. ред. Кулажников М.Н. – Ростов-на-Дону: Изд-во Рост. ун-та, 1969. – 275 с.; Сапун В.А. Социалистическое правосознание и реализация советского права. – Владивосток, 1984. – 112 с.; Фарбер И.Е. Правосознание как форма общественного сознания. – М.: Изд-во «Юридическая литература», 1963. – 206 с.

⁸⁵ Ниг.: Гладких М.В. Понятие индивидуального правосознания в свете психоаналитической теории Гладких Марина Валерьевна: автореф. дис. ... кан. юрид. наук. – Ставрополь, 2004. – С. 5.

⁸⁶ Ниг.: Фарбер И.Е. Асари зикршуда. – С. 92.

Дар охири асри XX-ум дар корҳои илмии олимони Шуравӣ (П.П. Баранов, А.Р. Ратинов, В.А. Чегранов, В.А. Шегорсов ва дигарон) шуури ҳуқуқӣ ҳамчун зухуроти синфӣ баррасӣ мешуд. Дар умум то ин давра ҷамъияти шуравӣ зери шуури ҳуқуқии сотсиалистӣ тавсиф мегардид. Вале дар давраи пошхӯрии Иттиҳоди Ҷумҳурии Шуравии Сотсиалистӣ (минбаъд ИҶШС) ва баъди он тавачҷуҳ ба шуури ҳуқуқӣ таҳриҷан дигаргун гардид, зеро тағйироти куллӣ дар тамоми соҳаҳои ҳаёти давлативу ҷамъиятӣ ба амал омад. Тағйирот дар низоми сиёсӣ, тамомияти арзӣ ва услуби идоракунии давлат зарурияти ҳаллу фасли масъалаҳои дигарро ба миён гузошт. Дар нимаи солҳои 1990-ум таҳқиқоти назариявӣ ва амалӣ бо дарназардошти бунёди давлати ҳуқуқбунёду демократӣ, дигаргуншавии низоми ҳуқуқӣ, рушди ҷомеаи шаҳрвандӣ ва ҳуқуқи инсон бо диди нав оғоз карда шуданд, ки ба шуури ҳуқуқӣ таъсири худро гузошт. Пошхӯрии ИҶШС сабаби ислоҳоти сиёсӣ-ҳуқуқӣ дар як қатор давлатҳо, аз ҷумла, ҚТ низ гардид, ки ба раванди демократикунони ҷомеаи муосири тоҷик боис гардид. Гузаронидани ислоҳоти мазкур барои Тоҷикистони соҳибистиклол, ки роҳи бунёди давлати демокративу ҳуқуқбунёдро пеш гирифта буд, ҳадафи асосӣ ба ҳисоб мерафт. Вале дар ин давра, ҳар як қишри ҷомеа мафкураи гуногунро тарафдорӣ менамуданд, ки бо ҳам бархӯрдҳо доштанд. Сабаби чунин бархӯрдҳо дар он буд, ки халқи тоҷик давраҳои гуногунро дар асоси фаҳмишҳои гуногуни динӣ, сиёсӣ ва ғайра паси сар намудаанд. Аз ҷумла, яке аз мутахассисони соҳа Л.М. Нусратов масъалаҳои ташаккули шуури ҳуқуқиро дар Тоҷикистон мавриди омӯзиш қарор дода, онро ба чунин давраҳо тақсим намудааст: а) давраи зардуштӣ; б) давраи ислом; в) давраи сотсиалистӣ; г) давраи муосир (соҳибистиклолӣ)⁸⁷. Чунин давраҳои таърихро аз сар гузаронидан боис бар он гардида буд, ки дар раванди демократикунони ҷомеа он таъсири худро гузошт, зеро бо дарназардошти мушкилоти ҷойдошта дар ин давра на ҳамаи шаҳрвандон бунёди давлати демократӣ, ҳуқуқбунёд ва дунявиро эътироф менамуданд. Дар ин давра таъсир расонидан ба шуури ҳуқуқии қишрҳои

⁸⁷ Ниг.: Нусратов Л.М. Проблемы формирования правосознания в современном Таджикистане: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Душанбе, 2008. – С. 7.

гуногуни чомеа, вобаста ба қабули Конститутсия ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ масъалаи хеле муҳим ба ҳисоб мерафт. Новобаста аз мушкилоти ҷойдошта бо қабули санадҳои меъёрии ҳуқуқии нав давра ба давра ба шуури ҳуқуқӣ таъсири зарурӣ расонида шуд, то роҳи бунёди давлати демократӣ ва ҳуқуқбунёд боз ҳам мустаҳкам гардад.

Вобаста ба масъалаи мафҳуми шуури ҳуқуқӣ метавон иброз намуд, ки дар адабиёти ватаниву хориҷӣ фикру андешаҳои гуногун ҷой дошта, то ҳол ин масъала баҳснок боқӣ мемонад. Тавре Н.Л. Гранат иброз менамояд дар илми ҳуқуқшиносии муосир мафҳуми ягонаи шуури ҳуқуқӣ ҷой надорад⁸⁸. Дар атрофи он мафҳумҳои зиёди илмӣ ва нуқтаҳои назари гуногуни муҳаққиқон мавҷуд аст.

Гурӯҳе аз муҳаққиқон бар он назаранд, ки тавассути шуури ҳуқуқӣ, дар маҷмӯъ баҳодихии ҳуқуқ сурат мегирад ва ба ин васила он ба рушд ва татбиқи қонун таъсир мерасонад⁸⁹. Аз ҷумла, С.С. Пискунова чунин мешуморад, ки шуури ҳуқуқӣ хусусияти баҳодихӣ дорад ва муносибати одамонро ба сохтори иҷтимоӣ, ба тартиботи мавҷуда ифода мекунад⁹⁰. Н.Л. Гранат низ қайд менамояд, ки соҳаи шуур, ки эътибори ҳуқуқиро дар шакли донишҳои ҳуқуқӣ ва баҳодихӣ ба қонун, инчунин, амалияи татбиқи он, муносибатҳо ва тамоюлотҳои арзишӣ, ки рафторӣ инсонро дар ҳолатҳои аз ҷиҳати ҳуқуқӣ муҳим танзим мекунад⁹¹, муайян менамояд. Бо дарназардошти назарияи мазкур, иброз намудан бамаврид аст, ки баҳодихӣ ба ҳуқуқ яке аз хусусиятҳои шуури ҳуқуқӣ ба ҳисоб меравад. Зеро танҳо дар натиҷаи баҳодихӣ ҷанбаҳои мусбат ва манфии ҳуқуқ аз якдигар фарқ карда мешавад. Вале хусусияти мазкур дар мафҳуми шуури ҳуқуқӣ аввалин буда наметавонад. Зеро то давраи баҳодихӣ ба ҳуқуқ фаҳмиши дурусти мазмуни ҳуқуқ зарур мебошад. Аз ин лиҳоз, фаҳмиши ҳуқуқ метавонад яке аз зинаҳои оғози шуури ҳуқуқӣ бошад. Оид ба фаҳмиши шуури ҳуқуқӣ олимону донишмандон ба монанди С.А. Камаров ва

⁸⁸ Ниг.: Гранат Н.Л. Понятие, структура и общая характеристика правосознания / Общая теория права: академический курс: в 3-х т. Т. 3 / Под ред. М.Н. Марченко. – М.: Норма, 2001. – С. 440.

⁸⁹ Ниг.: Венгерова А.Б. Теория государства и права. – М.: Омега-Л, 2008. – С. 560.

⁹⁰ Ниг.: Пискунова С.С. Современное правосознание: понятие, характерные черты и функции / С.С. Пискунова // Закон и право. – 2008. – №8. – С. 28-29.

⁹¹ Ниг.: Гранат Н.Л. Правосознание и правовая культура / Н.Л. Гранат // Юрист. – 1998. – №11/12. – С. 6-9.

А.В. Малко чунин ибрази назар кардаанд. Онҳо шуури ҳуқуқиро ҳамчун фаҳмиши ҳуқуқ, маҷмуи тасаввурот ва эҳсосот, ки муносибати одамонро ба қонунҳои ҷорӣ ва ҳам ба дилхоҳ қонун ифода мекунанд маънидод кардаанд⁹². Ақидаи С.А. Камаров ва А.В. Малко мувофиқи мақсад мебошад. Зеро фаҳмиши ҳуқуқ дар воқеъ барои дарки дурусти мазмуни асосии ҳуқуқ хеле муҳим мебошад. Бо дарназардошти чунин хусусият метавон ду намуди оқибатҳои фаҳмиши ҳуқуқиро дарк намуд:

1. Дар натиҷаи фаҳмиши дурусти ҳуқуқ шахс метавонад ба ҳуқуқ вобаста ба хусусиятҳои мусбиаш эҳтиром гузорад ва ба таври зарурӣ онро риоя ва иҷро намояд;

2. Дар мавриди дуҷум, бошад инсон новобаста аз фаҳмиши дурусти ҳуқуқ на ба он эҳтиром, балки нобоварӣ ҳосил намуда, онро инкор менамояд, ки инро дар илмӣ ҳуқуқшиносӣ нигилизми* ҳуқуқ меноманд.

Ба ақидаи Г.Г. Шихантсов бошад, шуури ҳуқуқӣ эҳтироми умумиро ба ҳуқуқ, эътиқод ба зарурияти риоя ва муносибати бошуурона ба меъёрҳои ҳуқуқиро таъмин мекунад⁹³. Пеш аз эҳтиром гузоштани инсон ба ҳуқуқ, хусусиятҳои дигари шуури ҳуқуқӣ ба монанди фаҳмиши мазмуни ҳуқуқ ва баҳодихии ҳуқуқӣ зарур мебошад. Зеро дарки дурусти фаҳмиши мазмуни ҳуқуқ ва аз нигоҳи мусбат ва манфӣ баҳодихии ҳуқуқӣ ба вучуд омада, дар натиҷаи муайян гардидани ҷанбаҳои мусбат ва оқибатҳои таъсиррасонии ҳуқуқ ба ҳаёт, таъмин ва ҳифзи ҳуқуқу озодӣ ва манфиатҳои инсон ва шаҳрванд эҳтироми ҳуқуқ ба вучуд меояд.

Дар баробари таҳлилҳои дар боло зикргардида, ибраз намудан ба маврид аст, ки ҳанӯз аз даврони шуравӣ то имрӯз аз ҷониби муҳаққиқони хориҷиву ватанӣ мафҳумҳои зиёди шуури ҳуқуқӣ пешниҳод гардидааст, ки омӯзиш ва таҳлили онҳо имконият медиҳад, то паҳлӯҳои баҳсталаби масъала мавриди назар қарор дода шавад. Чӣ хеле ки ибраз мегардад, дарки мафҳуми шуури ҳуқуқӣ дар давраҳои гуногуни таърихӣ дар робита бо шароити тағйирёбандаи

⁹² Ниг.: Камаров С.А., Малько А.В. Теория государства и права. – М., Норма: Инфра-М, 2001. – С. 292.

* Нигилизм аз калимаи латинии «nihil» гирифта шуда, маънои «ҳеч чиз»-ро дорад. Ниг.: Фарҳанги истилоҳоти ҳуқуқ / Зери таҳрири доктори илмҳои ҳуқуқ, профессор М.А. Маҳмудов. – Душанбе: Эр-граф, 2012. – С. 331.

⁹³ Ниг.: Шиханцов Г.Г. Юридическая психология: учебник для вузов. – М.: Зерцало, 1998. – С. 57.

ҳаёти чома, талаботи объективӣ, равандҳои ҳаёти ҷамъиятӣ, усулҳо ва самтҳои муайяни таҳқиқоти илмӣ сурат мегирад⁹⁴.

Дар фарҳанги истилоҳоти ҳуқуқ, шуури ҳуқуқӣ ҳамчун маҷмуи ақидаҳо, ғояҳо, ҳиссиёт, эҳсосот, арзишҳо, нишондодҳо, тасаввуроти ҳуқуқӣ арзёбӣ гардидааст, ки муносибати инсонро ба ҳуқуқи амалкунанда, қонуну санадҳои меъёрӣ, амалияи ҳуқуқӣ, дигар унсурҳои низоми ҳуқуқӣ ифода менамояд⁹⁵.

Р.Ш. Шарофзода қайд менамояд, ки шуури ҳуқуқӣ – маҷмуи тасаввурот, ақидаҳо, мафҳумҳо, ҳиссиёт, эҳсосоти одамон роҷеъ ба ҳуқуқ ва падидаҳои ҳуқуқӣ мебошад, ки муносибати онҳоро ба воқеияти ҳуқуқӣ ифода мекунад⁹⁶.

Э.С. Насриддинзода иброз менамояд, ки шуури ҳуқуқӣ ин маҷмуи тасаввуроту эҳсосот, ақоиду ҳиссиёт, баҳогузорию қоидаҳоест, ки муносибати одамонро ба ҳуқуқи амалкунандаю матлуб ифода мекунад⁹⁷. Дар баробари ин муаллиф дар мувофиқа бо А.М. Мансурзода ва А.Ш. Одиназода бар он назаранд, ки шуури ҳуқуқӣ маҷмуи ғояҳо, даркҳо, ҳиссиёт, таҷрибаест, ки муносибати одамонро ба падидаҳои ҳуқуқии ҳаёти ҷамъиятӣ (қонунҳо, қонуният, рафтори қонунӣ ва ғайриқонунӣ, ҳуқуқ, уҳдадорӣ, адолат) ифода мекунад⁹⁸. Нуқтаи назари мазкурро метавон ба мақсад мувофиқ арзёбӣ намуд, зеро он шакли мукамал ва кушодаи мафҳуми шуури ҳуқуқӣ буда, дар баробари хусусиятҳои шуури ҳуқуқӣ, ба монанди маҷмуи ғояҳо, даркҳо, ҳиссиёт, таҷриба, ҳамзамон истилоҳоти қонун, қонуният, рафтори қонунӣ ва ғайриқонунӣ, ҳуқуқ, уҳдадорӣ ва адолат инъикос гардидааст. Дар воқеъ, мақсад ва ҳадафи асосии шуури ҳуқуқӣ ба он равона гардидааст, ки то чӣ андоза инсон дар ҷамаа рафтори қонунӣ ва ғайриқонуниро дорад ва иҷро менамояд. Ва ба ҳамин васила мавҷудият ва сатҳи шуури ҳуқуқии шахс муайян карда мешавад. Дар баробари ин, аз ҷониби як қатор олимони хориҷӣ:

⁹⁴ Ниг.: Рачабзода Р.М. Фарҳанги ҳуқуқии касбии кормандони мақомоти қорҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон: монография / Зери таҳрири профессор Шарофзода Р.Ш. – Душанбе: «Полиграф групп», 2021. – С. 129.

⁹⁵ Ниг.: Фарҳанги истилоҳоти ҳуқуқ / Зери таҳрири доктори илмҳои ҳуқуқ, профессор М.А. Маҳмудов. – Душанбе. «Эр-граф», 2012. – С. 590.

⁹⁶ Ниг.: Сотиволдиев Р.Ш. Назарияи давлат ва ҳуқуқ. – Душанбе: «Империял-Групп», 2014. – С. 644.

⁹⁷ Ниг.: Насриддинзода Э.С. Назарияи давлат ва ҳуқуқ (воситаи таълимӣ). – Душанбе: Мехрона-2017, 2019. – С. 96.

⁹⁸ Ниг.: Тошев А.М., Одиназода А.Ш., Кодирзода Г.Н. Теория государства и права: учебное пособие. – Душанбе: Эр-граф, 2017. – С. 86.

Р.С. Байниязов⁹⁹, Р.А. Ромашов¹⁰⁰, В.В. Сафронов¹⁰¹ ва дигарон мафҳумҳои шуури ҳуқуқӣ пешниҳод гардидааст, ки он гуногунандеширо дар ин самт инъикос менамояд.

Дар асоси таҳлилҳои гузаронидашуда, метавон чунин хулоса намуд, ки шуури ҳуқуқӣ ҳамчун шакли махсуси шуури ҷамъиятӣ буда, бо таъсири он риоя кардани меъёрҳо ва усулҳои ҳуқуқӣ, дарки риоя ва амалинамоии ҳуқуқ ва озодиҳо ба вучуд меояд. Инчунин, шуури ҳуқуқӣ шартӣ муҳимми фаъолияти босифат ва натиҷаноки низоми ҳуқуқӣ буда, дар асоси он амалисозии вазифа ва мақсадҳои давлати ҳуқуқбунёд, таҳкими қонуният, татбиқи ҳуқуқ ва тартиботи ҳуқуқӣ ба роҳ монда мешавад. Шуури ҳуқуқӣ – яке аз падидаи марказӣ ва калидии назарияи ҳуқуқ, умуман, илми ҳуқуқшиносӣ ба шумор меравад.

Шуури ҳуқуқӣ бо қобилияти зистани инсон дар муҳити фароғирифтаи ӯ, фаъолияти ҳуқуқӣ, риоя кардани меъёрҳои ҳуқуқӣ, масъул будан барои амалӣ сохтани ҳуқуқ ва озодиҳои худ тавсиф карда мешавад. Инчунин, шартӣ муҳимми фаъолияти босифат ва натиҷанокии на танҳо низоми ҳуқуқӣ, балки низоми сиёсӣ низ ба ҳисоб меравад.

Яке аз қисматҳои муҳим ва асосии шуури ҳуқуқӣ, пеш аз ҳама, сохтори таркибии он ба шумор рафта, вобаста ба он, фикру андешаҳои гуногун ҷой дорад. Тавре В.Г. Афанасев ибраз менамояд, барои пурра дарк намудани масъала, пеш аз ҳама, сохтори дохилии шуури ҳуқуқиро омӯختан лозим аст ва бояд муайян намуд, ки он аз кадом ҷузъҳо ба вучуд меояд, сохт ва вазифаҳои он аз чӣ иборат аст¹⁰². Воқеан ҳам, сохтори шуури ҳуқуқӣ ин ба таври воқеи муайянкунандаи мазмуни асосии шуури ҳуқуқӣ мебошад. Омӯзиши сохтори шуури ҳуқуқӣ ба мо имкон медиҳад, ки зухуроти иҷтимоии падидаи мазкур боз ҳам пурра ва амиқ тавсиф гардад.

⁹⁹ Ниг.: Байниязов Р.С. Проблемы правосознания в современном Российском обществе. – Саратов, 1999. – С. 24.

¹⁰⁰ Ниг.: Ромашов Р.А., Сальников В.П. Теория государства и права: учебник. – Санкт-Петербург, 2010. – С. 125.

¹⁰¹ Ниг.: Сафронов В.В. Правосознание гражданина: автореф. ... дис. канд. юрид. наук. – Красноярск, 2004. – С. 12.

¹⁰² Ниг.: Афанасьев В.Г. О системном подходе в социальном познании / В.Г. Афанасьев // Вопросы философии. – 1973. – № 6. – С. 98-111.

Дар адабиёти таълимии ҳуқуқӣ ва фалсафаву психологӣ оид ба сохтори шуури ҳуқуқӣ андешаҳои мухталиф чой дорад. Зеро дар асри гузашта гурӯҳе аз олимони бар он ақида буданд, ки шуури ҳуқуқӣ танҳо аз мафкураи ҳуқуқӣ иборат аст¹⁰³. Вале каме дертар олимони дигар бо шакли пурраи омӯзиш ва таҳқиқи натиҷагирӣ шуури ҳуқуқӣ ба хулоса меоянд, ки шуури ҳуқуқӣ аз мафкураи ҳуқуқӣ ва психологияи ҳуқуқӣ иборат мебошад¹⁰⁴. Бахусус олимони шуравӣ: И.Е. Фарбер¹⁰⁵, Г.С. Остроумов¹⁰⁶, Е.А. Лукашева¹⁰⁷, К.Т. Белский¹⁰⁸ ва дигарон чузъҳои сохтори шуури ҳуқуқиро одатан ба мафкураи ҳуқуқӣ ва психологияи ҳуқуқӣ чудо намудаанд. Дар замони муосир низ олимони соҳа, аз ҷумла: Н.Л. Гранат¹⁰⁹, Н.Н. Вопленко¹¹⁰, А.В. Корнев¹¹¹ П.П. Баранов ва Русских В.В.¹¹² низ мувофиқ ба назари мазкур мебошанд.

Олимони ватанӣ Р.Ш. Шарофзода¹¹³, Э.С. Насриддинзода¹¹⁴ низ сохтори шуури ҳуқуқиро ба унсурҳои идеологияи ҳуқуқӣ ва психологияи ҳуқуқӣ маънидод менамояд. Бо дарназардошти натиҷаҳои таҳқиқоти илмӣ ва таҳлилҳои олимону донишмандон метавон иброз намуд, ки аз нигоҳи анъанавӣ сохтори шуури ҳуқуқӣ аз ду унсур асосӣ - мафкураи ҳуқуқӣ ва психологияи ҳуқуқӣ иборат аст.

¹⁰³ Ниг.: Вышинский А.Я. Теория судебных доказательств в советском праве. – М., 1950. – 308 с.; Полянский Н.Н. Вопросы теории советского уголовного процесса. – М., 1956. – 271 с.

¹⁰⁴ Ниг.: Фарбер И.Е. Правосознание как форма общественного сознания. – М.: Изд-во «Юридическая литература», 1963. – 206 с; Назаренко Е.В. Социалистическое правосознание и советское правотворчество. Киев, 1968. – 190 с; Лукашева Е.А. Социалистическое правосознание и законность. – М.: Изд-во «Юридическая литература», 1973. – 343 с.; Рябко И.Ф. Основы правовой педагогики. Издательство Ростовского университета, 1973. – 197 с.

¹⁰⁵ Ниг.: Фарбер И.Е. Асари зикршуда. – С. 203.

¹⁰⁶ Ниг.: Остроумов Г.С. Соотношение правового и политического сознания / Г.С. Остроумов // Вопросы философии. – 1964. – № 5. – С. 17.

¹⁰⁷ Ниг.: Лукашева Е.А. Социалистическое правосознание и законность. – М.: Юридическая литература, 1973. – С. 65.

¹⁰⁸ Ниг.: Бельский К.Т. Формирование и развитие социалистического правосознания. – М.: Высшая школа, 1982. – С. 51.

¹⁰⁹ Ниг.: Гранат Н.Л. Понятие, структура и общая характеристика правосознания / Общая теория права: академический курс. В 3-х т. / Под ред. М.Н. Марченко. – М.: Норма, 2001. – С. 441.

¹¹⁰ Ниг.: Вопленко Н.Н. Правосознание и правовая культура: учебное пособие. – Волгоград: ВолГУ, 2000. – С. 9.

¹¹¹ Ниг.: Корнев А.В. Социология права: учебник. – М.: Проспект, 2015. – С. 257.

¹¹² Ниг.: Баранов П.П., Русских В.В. Актуальные проблемы теории правосознания, правовой культуры и правового воспитания: учебное пособие. – Ростов н/Д: Издательство СКАГС, 1999. – С. 46.

¹¹³ Ниг.: Сотиволдиев Р.Ш. Назарияи давлат ва ҳуқуқ: китоби дарсӣ барои муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ. – Душанбе: «Сино», 2018. – С. 710.

¹¹⁴ Ниг.: Насриддинзода Э.С. Назарияи давлат ва ҳуқуқ (воситаи таълимӣ). – Душанбе: Меҳрона-2017, 2019. – С. 96.

Нисбат ба психологияи ҳуқуқӣ, мафкураи ҳуқуқӣ ҳамчун чузъи калидӣ ва пешбарандаи шуури ҳуқуқӣ ба шумор меравад. Донишманди ватанӣ, профессор Р.Ш. Шарофзода низ бар он назар аст, ки психологияи ҳуқуқӣ ба тасаввуроти одитарин оид ба воқеияти ҳуқуқӣ асос ёбад, пас, мафкураи ҳуқуқӣ доштани донишҳои илман асосноки ҳуқуқиро талаб мекунад¹¹⁵. Дар воқеъ, мафкураи ҳуқуқӣ ҳамчун сатҳи олии сохтори шуури ҳуқуқӣ ба шумор рафта, хусусияти назариявӣ ва илмӣ дорад. Мафкура ҳамчун зухуроти иҷтимоӣ эътироф гардида, муайян карда шудааст, ки инсон ва ҷамъият дар фазои мафкуравӣ зиндагӣ мекунанд¹¹⁶. Аз ин бар меояд, ки мафкураи ҳуқуқӣ низ ҳамчун зухуроти мураккаби фалсафиву ҷамъиятӣ махсусияти худро дошта, арзишнокии воқеияти падидаҳои сиёсии давлативу ҳуқуқиро муайян менамояд.

Муаллиф бар он назар аст, ки чунин хусусиятҳо метавонад сатҳи мафкураи ҳуқуқиро муайян созад: 1) Аз ҷумла, мафкураи ҳуқуқӣ нерӯӣи бузурги маънавиро фаро гирад. 2) Ба самаранокии арзишҳои бузурги ҳаёти инсон ва ҷомеа равона шуда бошад. 3) Мафкураи ҳуқуқӣ метавонад ғояҳои арзишманди замони худро ифода созад. 4) Мафкураи ҳуқуқӣ метавонад арзишҳои олитарини меъёрҳои ҳуқуқиро ифода созад. 5) Мафкураи ҳуқуқӣ метавонад воқеият, мақсад ва ҳадафи қонунро ифода созад.

Р.Ш. Шарофзода ибраз менамояд, ки мафкураи ҳуқуқӣ дар заминаи маърифати ҳуқуқӣ, омӯзиши ҳуқуқ, аз худ намудани донишҳои назариявӣ илмӣи ҳуқуқӣ ташаккул меёбад¹¹⁷. Дар баробари хусусиятҳои мазкур, ба сифати асоси мавҷудияти мафкураи ҳуқуқӣ бевосита воқеият баромад мекунад. Вобаста ба ин масъала дар маводҳои илмӣ ибраз гардидааст, ки бояд воқеият дар байни мавҷудият ва шуур канда нашавад, барои он ки дар ин ҳолат мафкураи ҳуқуқӣ воқеияти ҳуқуқиро объективона акс карда наметавонад, ки

¹¹⁵ Ниг.: Сотиволдиев Р.Ш. Проблемаҳои назарияи давлат ва ҳуқуқ. Китоби дарсӣ. Ҷилди 2. – Душанбе, 2010. – С. 601.

¹¹⁶ Ниг.: Политология. Анциклопедический словарь. – М., 1993. – С. 113-114.

¹¹⁷ Ниг.: Сотиволдиев Р.Ш. Назарияи давлат ва ҳуқуқ: китоби дарсӣ барои муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ. – Душанбе: «Сино», 2018. – С. 710.

ин ба шаклдигаркунии шуури ҳуқуқӣ ва ба норасоихо дар сиёсати қонунгузории давлат оварда мерасонад¹¹⁸.

Дар чунин маврид асоси воқеиятро бевосита арзишҳои ҳуқуқӣ ташкил медиҳад. Барои мафкураи ҳуқуқӣ ахлоқу одоб, адолати иҷтимоӣ, инсондӯстӣ ҳамчун хусусиятҳои арзишнок ба ҳисоб мераванд. Дар воқеъ, мафкураи ҳуқуқӣ чараёни ҳуқуқэҷодкунӣ, раванди воқеияти татбиқнамоии онро муайян карда, раванди натиҷагирии ҳуқуқиро дар амалисозии муносибатҳои ҷамъиятӣ муайян менамояд.

Мафкураи ҳуқуқӣ тамоми самтҳои низоми қонунгузорӣ ва рушди он, ҳуқуқ, мафҳумҳо, ҳадафҳо ва вазифаҳои қабули санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, принципҳои асосии ҳуқуқӣ, мазмуни мушаххаси таъсири ҳуқуқро дар ҷомеа дар бар мегирад. Мафкураи ҳуқуқӣ шуури ҳуқуқии инсонро мустаҳкам намуда, ҳаракатҳои заруриро идора ва ба танзим мебарорад. Асоси мафкураи ҳуқуқӣ ин ташкили фазои ягонаи ҳуқуқӣ мебошад. Зеро устувории ҷамъиятӣ, тартибот, ҳимояи ҳуқуқ ва озодиҳои шахрвандон ва таъмини зарурии он аз мафкураи ҳуқуқӣ вобастагӣ дорад. Мафкураи ҳуқуқӣ инчунин дар фаъолияти ҳуқуқтатбиқнамоӣ нақши муҳимро иҷро менамояд. Аз ҷумла кормандони МКД ҳангоми татбиқи меъёрҳои ҳуқуқ талаботи мафкураи ҳуқуқӣ ба монанди нишондодҳо, арзишҳо, мақсад, вазифа, мазмуни онро ба назар мегиранд.

Бояд иброн намуд, ки барои ҳар як корманди мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, аз ҷумла, кормандони МКД, мафкураи ҳуқуқии инкишофёфтаи маънавӣ зарур аст, зеро дар натиҷаи он эҳтиром ба арзишҳои ҳуқуқӣ ва риояву иҷрои қонун зиёд мегардад. Маҳз тавассути мафкураи ҳуқуқӣ тасаввурот дар бораи моҳият ва аҳаммияти ҳуқуқ, мақсад ва вазифаҳои ҳуқуқ ва зарурати мавҷудияти он дар ҳаёти ҷамъиятӣ амалӣ мегардад. Инчунин, мафкураи ҳуқуқӣ барои фаҳмондан ва нишон додани роҳҳои минбаъдаи инкишофи ҳуқуқӣ равона шудааст.

Мафкураи ҳуқуқӣ дар шуури ҳуқуқии инсон аҳаммияти бузург дошта, дониши ҳуқуқиро ҷамъ оварда, фарҳанги ҳуқуқиро ташаккул медиҳад ва ба субъектони ҳуқуқ имконият медиҳад, ки дар воқеияти ҳаёти ҷамъиятӣ мавқеи

¹¹⁸ Ниг.: Байниязов Р.С. Проблемы правосознания в современном российском обществе: дисс... канд.. юрид. наук. – Саратов, 1999. – С. 70-71.

худро дуруст муайян намоянд. Мафкураи ҳуқуқӣ ҳамчун ҷузъи сохтори шуури ҳуқуқӣ воқеияти ҳуқуқиро дар шакли донишҳои ҳуқуқӣ ва ҷузъҳои субъективии ҳуқуқӣ инъикос менамояд.

Шуури ҳуқуқӣ дар зери таъсири маҷмуи ҳиссиёт ва эҳсосоти гуногун, ки ба арзёбии воқеият равона шудаанд, ташаккул ва тағйир меёбад. Ин унсурҳои сохтори шуури ҳуқуқиро психологияи ҳуқуқӣ меноманд. Психологияи ҳуқуқӣ дар ҳиссиёт, эҳсосот, таҷриба, одатҳои ҳуқуқӣ ифода меёбад. Ҷузъи мазкур дар сохтори шуури ҳуқуқӣ қисмати калидӣ ва арзишнок ба ҳисоб меравад. Психологияи ҳуқуқӣ, пеш аз ҳама, муносибати психологиро нисбати ҳуқуқ ифода мекунад. Психологияи ҳуқуқӣ барои ба назаргирии ҳиссиёт ва эҳсосоти психологии шахс дар бораи ҳуқуқи қабулшаванда ва ҳуқуқи амалкунанда имконият медиҳад. Воқеан, бе ҳиссиёт ва эҳсосоти ҳуқуқӣ воқеияти ҳуқуқӣ мавҷудияти худро нигоҳ дошта наметавонад. Ҳар як шахс, ки субъекти инфиродии ҳуқуқ ба ҳисоб меравад, ба воқеияти ҳуқуқӣ муносибати маънавӣ ва психологиро дорад. Вале хусусиятҳои дарки шахрвандон гуногун буда, аз якдигар фарқ доранд. Дар воқеъ, ҳақ ба ҷониби профессор Р.Ш. Шарофзода мебошад, ки чунин иброз намудааст: «Ҳисси ҳуқуқии шахрвандон аз ҳам фарқ дорад, масалан, ҳисси ҳуқуқии ҳуқуқшиносон баландтар аст, чунки онҳо аз мазмуни қонунҳо, оқибатҳои халалдор гаштани онҳо бештар воқиқанд»¹¹⁹. Вожаи ҳиссиёт дар илми психология ҳамчун ҳолати психологии субъективӣ муайян карда шудааст. Он дар шакли таассуроти бевосита, эҳсоси бароҳат ва нороҳаткунандаи муносибати инсон ба олам ва одамон, ҷараён ва натиҷаҳои фаъолияти амалии ӯ инъикос мешавад. Ҳар як шахс ҳуқуқ ва воқеияти ҳуқуқиро на фақат бо кӯмаки ақлу фаросат ва ҳамзамон онро тавассути категорияҳои илмӣ ва мафҳумҳо дарк менамояд, балки ҳиссиёт, эҳсосот унсурҳои таркибии психологияи ҳуқуқиро ташкил намуда, барои дарки воқеии ҳуқуқ аҳаммияти хос дорад. Дар ин асно муҳаққиқ И.Е. Фарбер иброз менамояд, ки тамоми шуури ҳуқуқиро танҳо ба ғояҳо ва ақидаҳо маънидод кардан нодуруст аст. Бешубҳа, судя ба қонун итоат мекунад, ӯ қонунро бояд

¹¹⁹ Ниг.: Сотиволдиев Р.Ш. Проблемаҳои назарияи давлат ва ҳуқуқ. Китоби дарсӣ. Ҷилди 2. – Душанбе, 2010. – С. 601.

тафсир ва истифода намояд, лекин \bar{u} қонунро на ин ки расмӣ, балки аз таҳти дил, бо тамоми тасаввурот ва ҳиссиёти сиёсӣ, фалсафӣ, мантиқӣ ва ҳуқуқӣ истифода мебарад¹²⁰. Чунин дарки ҳамаҷонибаи ҳуқуқ имконият медиҳад, ки адолати иҷтимоӣ аз ҷониби судя таъмин карда шавад.

Ҳар як шахс ҳуқуқ ва мавҷудияти ҳуқуқиро на фақат бо кӯмаки ақлу фаросат ва маърифатнокии худ қабул ё ин ки иҷро ва риоя менамояд, балки бо тарзи муайян меъёрҳои ҳуқуқӣ ва қонунгузорино, санадҳои ҳуқуқӣ, воқеияти ҳуқуқиро, ки аз тарафи давлат қабул мешавад эҳсос мекунад. Ҳиссиёт, эҳсосот ва дигар унсурҳои психологӣ агар дуруст истифода нагарданд, он метавонад ҳар гуна ҳуқуқи амалкунандаро ба ноқомӣ дучор намояд. Нақш ва аҳаммияти ҳиссиёту эҳсосот, таассурот ва ғайраҳо дар ҳаёти ҳарруза ниҳоят зиёд мебошад.

Муҳаққиқ Л.И. Петражитский нахустин бор ба масъалаи эҳсосот дар ҳуқуқ равшанӣ андохта, бо боварӣ иброз менамояд, ки эҳсосоти ҳуқуқӣ вучуд дорад¹²¹. Маҳз ҳиссиёти ҳуқуқӣ дар ҷамъият тартиботи ҳуқуқии заруриро ҷорӣ мекунад. Дар психологияи ҳуқуқӣ «вичдон» нақш ва аҳаммияти хосса дорад, зеро мавҷудияти чунин хусусият ба таъмини одилонаи ҳуқуқ дар ҳаёти инсонҳо шароит фароҳам меорад. Вичдон барои амалигардонии ҳуқуқ кӯмак мерасонад. Арзиши вичдон дар он мебошад, ки он дар ҷамъият фазои ҳуқуқии мусоид ва психологияи солихро ба миён меорад. Ин ниҳоят муҳим мебошад, барои он ки агар муҳити маънавии зарурӣ набошад, тартиботи ҳуқуқӣ хусусияти маънавӣ, одилона, оқилонаро дар бар намегирад.

Метавон иброз намуд, ки психологияи ҳуқуқӣ маҷмуи эҳсосоти ҳуқуқӣ, ҳиссиёти ҳуқуқӣ, вичдон ва дигар унсурҳои психологии гуруҳҳои гуногуни иҷтимоиро дар ҷомеа вобаста ба ҳуқуқ ва воқеияти ҳуқуқӣ муайян менамояд.

Идеологияи ҳуқуқӣ бошад, маҷмуи мафҳумҳо, меъёрҳо ва принципҳои ҳуқуқиро дар бар мегирад, ки инсонҳо дар тӯли ҳаёти худ, инчунин, дар раванди таълимоти касбӣ ва амалияи ҳуқуқӣ омӯхтаанд.

¹²⁰ Ниг.: Фарбер И.Е. Правосознание как форма общественного сознания. – М., 1963. – С. 92.

¹²¹ Ниг.: Рыбаков В.А. Правосознание: к вопросу о понятии / В.А. Рыбаков // Вестник Омского университета. Серия «Право». – 2015. – №3 (44). – С. 23-28.

Хулоса, сарфи назар аз фарқияти назариявии мафкураи ҳуқуқӣ ва психологияи ҳуқуқӣ дар шуури ҳуқуқӣ, онҳо чудонопазир мебошанд. Мафкураи ҳуқуқӣ ва психологияи ҳуқуқӣ дар якҷоягӣ воқеияти иҷтимоӣ - ҳуқуқиро инъикос мекунанд.

Яке аз масъалаи дигари баҳсбарангез дар омӯзиши шуури ҳуқуқӣ баррасии функцияҳои он мебошад. Шуури ҳуқуқӣ – ҳамчун падидаи мураккаби иҷтимоӣ-ҳуқуқӣ, дорои сифатҳои функционалӣ мебошад. Падидаи мазкур барои ноил шудан ба ҳадафҳои дорои аҳаммияти иҷтимоӣ нигаронида шудааст. Он метавонад ҳам дар муносибатҳои ҳуқуқӣ ва ҳам дар муносибатҳои дигари иҷтимоӣ таъсири худро гузорад. Дар умум функцияҳои шуури ҳуқуқӣ ин самтҳои асосии таъсиррасонии он ба муносибатҳои иҷтимоӣ, ташаккули шахсият ва рафтори инсон мебошанд. Дар адабиёти ҳуқуқӣ мафҳумҳои зиёди функцияҳои шуури ҳуқуқӣ муқаррар гардидааст. Аз ҷумла, ба ақидаи Р.Ш. Шарофзода, функцияи шуури ҳуқуқӣ самти таъсиррасонии мақсаднок, муташаккилона, мунтазами унсурҳои шуури ҳуқуқӣ ба шуури амалии одамон мебошад, ки баҳри тарбияи ҳуқуқии онҳо сурат мегирад¹²². Дар воқеъ, функцияи шуури ҳуқуқӣ бо мақсадҳои муайян ба шуури одамон таъсир мерасонад. Аз ҷумла, шуури ҳуқуқӣ, ҳамчун танзимгари муносибатҳои ҳуқуқӣ-иҷтимоӣ, воситаи махсуси танзимнамоӣ ва тарбиянамоии рафтори одамон мебошад.

Дар баробари мафҳуми функцияи шуури ҳуқуқӣ аз ҷониби олимону донишмандони хориҷиву ватанӣ, намудҳои гуногуни функцияи шуури ҳуқуқӣ муқаррар карда шудааст. Аз ҷумла, Р.Ш. Шарофзода дар даҳсолаҳои пеш функцияҳои зерини шуури ҳуқуқиро муқаррар намудааст: дарккунӣ, танзимӣ, нусхасозии фикрӣ¹²³, вале бо мурури замон шакли мукаммали функцияҳои шуури ҳуқуқӣ маърифатӣ, иттилоотӣ-арзишӣ, моделсозӣ, тарбиявӣ, пешгӯиро¹²⁴ муқаррар намудааст. Чунин намудҳои функцияи шуури ҳуқуқӣ

¹²² Ниг.: Сотиволдиев Р.Ш. Назарияи умумии ҳуқуқ ва давлат. Китоби дарсӣ барои донишҷӯёни факултаҳои ҳуқуқшиносӣ. – Душанбе: «Эҷод», 2005. – С. 445.

¹²³ Ниг.: Сотиволдиев Р.Ш. Асари зикршуда. – С. 445.

¹²⁴ Ниг.: Сотиволдиев Р.Ш. Назарияи давлат ва ҳуқуқ: китоби дарсӣ барои муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ. – Душанбе: «Сино», 2018. – С. 711-712.

дар асарҳои олимони хориҷӣ Ю.А. Дмитриев¹²⁵, И.И. Калной¹²⁶, В.А. Шегорцев¹²⁷ ва дигарон низ дарҷ гардидаанд.

Хусусияти функцияи маърифатии шуури ҳуқуқӣ дар он аст, ки тавассути он мафҳум, аҳаммият ва нақши ҳуқуқ дар ҳаёти ҷомеа муайян карда мешавад. Чунин муайянкунӣ ба ҳуқуқшиносони касбӣ аҳаммияти зиёд дорад, зеро он ба омодагии ҳуқуқшиносони касбӣ кӯмак мерасонад, ки дар натиҷа онҳо ниёзҳои ҷомеаро муайян намуда, бо ин васила, муносибати худро нисбат ба онҳо ташаккул медиҳанд. Дар баробари ин функцияи маърифатии шуури ҳуқуқӣ баҳри муайян намудани воқеияти ҳуқуқӣ ва инкишофи дониши ҳуқуқӣ ва тарғиби он равона мегардад.

Тавассути функцияи иттилоотӣ-ҳуқуқӣ маълумоти ҳуқуқӣ ба талаботи қонунӣ мувофиқ ба субъектони ҳуқуқӣ расонида мешавад, ки он метавонад возеҳ, пурра, дуруст ва эътимоднок бошад. Аҳаммияти арзишии шуури ҳуқуқӣ аз он иборат аст, ки бо ёрии он ба ҳаёти воқеӣ аз нуқтаи назари ғояҳо ва арзишҳои қонун ва қонуният баҳои ҳуқуқӣ дода мешавад.

Функцияи танзимкунандаи шуури ҳуқуқӣ мусоидат намудан ба танзими мушаххаси қоидаҳои рафтор баромад мекунад. Функцияи мазкур ба субъектони муносибатҳои ҳуқуқӣ системаи ангезаҳо, ҳиссиёт, эҳсосоти ҳуқуқӣ ва дигар хусусиятҳои психологиро ба вучуд меорад. Дар натиҷа майли субъект ба рафтори қонунӣ ё ғайриқонунӣ ба вучуд меояд.

Функцияи тарбиявии шуури ҳуқуқиро Р.Ш. Шарофзода дар сатҳи зарурӣ ибраз менамояд. Ӯ қайд менамояд, ки функцияи тарбиявӣ, баҳри тарбияи инсон дар руҳияи риоя ва иҷрои қонун, эҳтироми ҳуқуқу озодиҳои одамон анҷом дода мешавад¹²⁸. Мақсади асосии функцияи тарбиявӣ баланд бардоштани маърифатнокии инсон ва эҳтиромгузорию ба арзишҳои ҳуқуқӣ ва бо ин васила бунёд намудани ҷомеаи солим ба ҳисоб меравад.

¹²⁵ Ниг.: Теория государства и права / Под ред. А.С. Пиголкина, Ю.А. Дмитриева. – М.: Высшее образование, 2009. – С. 548-549.

¹²⁶ Ниг.: Кальной И.И., Сандулов Ю.А. Философия для аспирантов. – СПб.: Лань, 2003. – С. 367-368.

¹²⁷ Ниг.: Шегорцев В.А. Социология правосознания. – М.: Мысль, 1981. – С. 100.

¹²⁸ Ниг.: Сотиволдиев Р.Ш. Назарияи давлат ва ҳуқуқ: китоби дарсӣ барои муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ. – Душанбе: «Сино», 2018. – С. 711-712.

Функсияи пешгӯии ҳуқуқӣ ташаккули шуури ҳуқуқӣ ва дурнамои ташаккули онро муайян ва пешгӯӣ мекунад. Аҳаммияти иҷтимоии функсияи пешгӯии шуури ҳуқуқӣ дар он аст, ки шахс мазмуни меъёрҳои ҳуқуқиро аз худ намуда, дар натиҷаи он роҳи зиндагии худро муайян месозад.

Вале дар баробари функсияҳои болозикр муаллиф функсияҳои шуури ҳуқуқиро баррасӣ намуда, функсияҳои таълимӣ ва инсондӯстиро аҳаммиятдошта эътироф менамояд. Мақсад аз пешбарии функсияи таълимӣ дар он аст, ки ҳамаи функсияҳои болозикр ба таълими ҳуқуқӣ пайвастагии ногусастанӣ доранд. Иброз намудан бамаврид аст, ки функсияи асосии шуури ҳуқуқӣ ин тарбияи дурусти инсон аст. Аз ин рӯ, яке аз заминаи асосии тарбияи инсон ин таълими дурусти ҳуқуқӣ ба ҳисоб меравад. Вобаста ба ин масъала Э.С. Насриддинзода ва Р.Ш. Шарофзода яке аз шаклҳои асосии тарбияи ҳуқуқиро таълими ҳуқуқӣ маънидод менамоянд. Аз ҷумла, Э.С. Насриддинзода иброз менамояд, ки яке аз шаклҳои тарбия ин омӯзиши ҳуқуқ (интиқол, ҷамъоварӣ ва омӯзиши донишҳои ҳуқуқӣ дар мактаб, муассисаҳои таълимии миёнаи махсус ва олий) мебошад¹²⁹. Аз инбар меояд, ки нақши функсияи таълими ҳуқуқӣ дар амалӣ гардидани функсияҳои дигари шуури ҳуқуқӣ аҳаммияти калон дорад.

Дар воқеъ, функсияи таълимии шуури ҳуқуқӣ ба ташаккули дониши ҳуқуқии аҳолий (муассисаҳои миёнаи ибтидоӣ), дониши ҳуқуқии мутахассисони соҳаҳои гуногун (муассисаҳои олии касбӣ), дониши ҳуқуқии касбии ҳуқуқшиносон (муассисаҳои олии касбии ҳуқуқӣ) равона карда шудааст. Мақсади роҳандозии таълими ҳуқуқӣ ташаккули шахс дар руҳияи ҳисси эътимод ба арзишҳои ҳуқуқ ва риояву иҷрои қонунҳо мебошад. Зеро шахси дорой маълумоти ҳуқуқӣ босалоҳият, бофарҳанг ва шахси дар соҳаи ҳуқуқ ташаккулёфта эътироф карда мешавад.

Функсияи инсондӯстии шуури ҳуқуқӣ низ мавқеи хосаро дорад. Зеро тавассути он метавонад арзиши олий доштани инсон ва ҳуқуқу озодиҳои ӯ дарк гардад. Чунин арзиш ҳануз 10-уми декабри соли 1948 дар Эълумияи умумии

¹²⁹ Ниг.: Насриддинзода Э.С. Назарияи давлат ва ҳуқуқ (воситаи таълимӣ). – Душанбе: Меҳрона-2017, 2019. – С. 99.

ҳуқуқи башар¹³⁰ муқаррар карда шуда, давлатҳоро даъват менамояд, ки онро доимо дар мадди назар дошта бошанд. Бо ин мақсад дар ҚТ ба эҳтироми инсон ва ҳуқуқи озодиҳои ӯ низ диққати махсус дода мешавад. Бахусус дар моддаи 5 – Конститутсияи ҚТ инсон, ҳуқуқ ва озодиҳои ӯ арзиши олии эътироф карда шудааст¹³¹. Аз муҳтавои меъёрҳои мазкур бар меояд, ки он баҳри арҷгузорӣ ба принципи инсондӯстӣ ва эҳтиром ба риояи ҳуқуқ – ҳамчун арзиши олии инсонӣ, қабул гардидааст. Ҳамзамон, чунин меъёр ба ҳуқуқи озодиҳои инсон ва шаҳрванд дар давлати демокративу ҳуқуқбунёд авлавият медиҳад.

Дар баробари ин, метавон зикр намуд, ки шури ҳуқуқӣ дар хизмати инсон буда, дар ҳолатҳои зарурӣ бартарафкунандаи мушкилоти ӯ мебошад.

Бо дарназардошти таҳлили нуқтаҳои назари илмӣ метавон хулоса намуда, ки дар баробари дигар функцияҳо, инчунин, функцияи инсондӯстии шури ҳуқуқӣ метавонад муҳим бошад. Эҳтиром ва арҷ гузоштан ба инсон ва ҳуқуқи озодиҳои ӯ сатҳи зарурии шури ҳуқуқиро талаб менамояд. Функцияи инсондӯстии шури ҳуқуқӣ-махз дар натиҷаи азхуд намоеи донишҳои ҳуқуқӣ, талаботу арзишҳои қонун ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ташаккул ёфта, дар асоси он эҳтиром ба инсон ва ҳуқуқи озодиҳои ӯ ба вуҷуд меояд.

1.2. Шури ҳуқуқии кормандони мақомоти

корҳои дохилии дар шароити ташаккули давлати ҳуқуқбунёд

Дар адабиёти ҳуқуқӣ намудҳои гуногуни шури ҳуқуқӣ муқаррар карда шудааст. Аз ҷумла ҳуқуқшиносони хориҷиву ватанӣ: Р.С. Байниязов¹³², М.А. Василевич¹³³, Э.С. Насриддинзода¹³⁴, Р.М. Раҷабзода¹³⁵,

¹³⁰ Ниг.: Эъломияи умумии ҳуқуқи башар аз 10 декабри соли 1948 // Маҳзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҚТ «Адлия». Шақли 7.0. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 17.02.2022).

¹³¹ Ниг.: Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 06-уми ноябри соли 1994 (бо тағйиру иловаҳо аз 26.09.1999, 22.06.2003 ва 22.05.2016 с.) // Маҳзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҚТ «Адлия». Шақли 7.0. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 17.02.2022).

¹³² Ниг.: Байниязов Р.С. Проблемы правосознания в современном российском обществе: дис. ... канд. юрид. наук. – Саратов, 1999. – С. 98.

¹³³ Ниг.: Василевич М.А. Теория государства и права. – М.: Издательский дом «Дело» РАНХиГС, 2011. – С. 164.

¹³⁴ Ниг.: Насриддинзода Э.С. Назарияи давлат ва ҳуқуқ (воситаи таълимӣ). – Душанбе: Меҳрона-2017, 2019. – С. 96.

¹³⁵ Ниг.: Раҷабзода Р.М. Фарҳанги ҳуқуқии касбии кормандони мақомоти корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон: таҳқиқоти назариявӣ – ҳуқуқӣ ва методологӣ: автореф. дис. ... докт. илм. ҳук. – Душанбе, 2022. – С. 37.

Р.Ш. Шарофзода¹³⁶ ва дигарон намудҳои гуногуни шуури ҳуқуқиро чудо намудаанд. Вобаста ба табақаҳои гуногуни иҷтимоии аҳоли чунин намудҳои шуури ҳуқуқиро чудо намудаанд: шуури ҳуқуқи инфиродӣ, шуури ҳуқуқи гурӯҳӣ ва шуури ҳуқуқи ҷамъиятӣ¹³⁷.

Шуури ҳуқуқи инфиродӣ, гурӯҳӣ ва ҷамъиятӣ дар адабиёти ҳуқуқӣ гуногун маънидод карда шудааст. Баъзе муҳаққиқон вучуд доштани шуури ҳуқуқи ҷамъиятиро зери гумон қарор медиҳанд. Аз ҷумла, муҳаққиқ Л.И. Петрижский иброз менамояд, ки ҳама ақидаҳои ҳуқуқӣ танҳо зухуроти инфиродӣ буда, дар шуури шахси алоҳида вучуд дошта метавонад¹³⁸. Вале дар бештари адабиёти ҳуқуқӣ иброз мегардад, ки шуури ҳуқуқи инфиродӣ натиҷаи иҷтимоишавии ҳуқуқи шахси алоҳида ва аз ҷониби ӯ аз худ кардани шуури ҳуқуқи гурӯҳӣ ва ҷамъиятӣ мебошад. Аз ҷумла, В.А. Сапун бар он назар аст, ки шуури ҳуқуқи инфиродӣ зери таъсири шуури ҳуқуқи гурӯҳӣ ва ҷамъиятӣ ташаккул ва таракқӣ ёфта, хислатҳои алоҳидаи такрорнашавандаи онҳоро дар худ таҷассум мекунад, бо ҳамин дар самти дарки ҳуқуқи субъектҳо дар доираи як гуруҳи иҷтимоӣ фарқиятро ба вучуд меорад¹³⁹.

Ба чунин нуқтаи назар дар умум тақия намудан қобили қабул намебошад. Ба фикри мо, ақидаи И.Е. Фарбер мувофиқ мебошад, ӯ бар он назар аст, ки шуури ҷамъиятӣ бе шуури инфиродӣ вучуд дошта наметавонад, шуури ҷамъиятӣ бо шуури инфиродӣ мукамал мешавад. Бидуни шахс ва берун аз он ягон намуди шуури ҷамъиятӣ ва ё гурӯҳӣ вучуд дошта наметавонад. Шуури ҳуқуқи ҷамъиятӣ бо шуури ҳуқуқи инфиродӣ робитаи зич дорад. Шуури ҳуқуқи ҷамъиятӣ тавассути шуури ҳуқуқи инфиродӣ паҳн мегардад. Паҳнқунандагони шуури ҳуқуқи инфиродӣ метавонанд ба шуури ҳуқуқи гурӯҳӣ бо роҳи воридкунии мафкураҳо, ақидаҳо, тасаввурот, назарияҳои сиёсӣ-ҳуқуқӣ таъсири назаррас расонанд. Шуури ҳуқуқи инфиродӣ аз ҷузъҳои зерин ба монанди дониши ҳуқуқӣ, муносибат ба ҳуқуқ, омодагӣ ба

¹³⁶ Ниг.: Сотиволдиев Р.Ш. Назарияи давлат ва ҳуқуқ: китоби дарсӣ барои муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ. – Душанбе: «Сино», 2018. – С. 712-713.

¹³⁷ Ниг.: Сотиволдиев Р.Ш. Асари зикршуда. – С. 712-713.

¹³⁸ Ниг.: Байниязов Р.С. Проблемы правосознания в современном российском обществе: дис... док.. юрид. наук. – Саратов, 1999. – С. 98.

¹³⁹ Ниг.: Сапун В.А. Социалистическое правосознание и реализация советского права. – Владивосток, 1984. – С. 13.

рафтори ҳуқуқӣ ва ғайра иборат мебошад. Шуури ҳуқуқии инфиродӣ дар зери таъсири мафкураи шахсӣ, таҷрибаи ҳаётӣ, рафтори инфиродии шахс дар ҷомеа ба вучуд меояд. Шуури ҳуқуқии ҷамъиятӣ бошад, бо ирода, хоҳиш, ҳиссиёти умумии табақаҳои гуногуни ҷамъиятӣ тасниф карда мешавад.

Дар ҷомеаи муосири тоҷик шуури ҳуқуқии гурӯҳӣ аҳаммияти калон дорад. Ин, пеш аз ҳама, бо он вобаста мебошад, ки тағйироти куллии иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва сиёсӣ дар Тоҷикистон ба ҳаёти ҳаррӯзаи одамон таъсири худро гузошта истодааст. Тақсимшавии иҷтимоӣ ба шуури ҳуқуқии гурӯҳӣ таъсири худро мерасонад. Дар ҷомеаи Тоҷикистони муосир шуури ҳуқуқии табибон, соҳибкорон, тоҷирон, нафақахӯрон, донишҷӯён ва ғайра аҳаммияти махсусан муҳимро пайдо намуда истодааст. Асоси шуури ҳуқуқии инфиродӣ ба мақсади қаноатмандии манфиатҳои ҳуқуқии шахсӣ равона карда шудааст. Маҳаки асосии шуури ҳуқуқии гурӯҳӣ бошад ин амалигардонии мақсадҳо ва вазифаҳои дорои аҳаммияти умумӣ мебошад. Дар умум табиати шуури ҳуқуқии инфиродӣ, ҷамъиятӣ ва гурӯҳӣ беҳад душвор мебошад.

Мувофиқи адабиёти илми ҳуқуқшиносӣ, се намуди шуури ҳуқуқӣ ҷудо карда мешавад: 1) муқаррарӣ; 2) доктриналӣ (илмӣ); 3) касбӣ¹⁴⁰.

Шуури ҳуқуқии муқаррарӣ бо тасаввурот, ғояҳо, эҳсосҳо, ҳиссиёти таҷрибавӣ-амалӣ ва ҳаётӣ тасниф карда мешаванд. Шуури ҳуқуқи муқаррарӣ метавонад дар аксарияти қишрҳои аҳолии ҷой дошта бошад. Чунин намуди шуур аз замони кӯдаки оғоз гардида, то охири ҳаёти инсон метавонад идома ёбад. Чунин намуди шуури ҳуқуқӣ одатан бе азхудкунии сатҳи баланди донишҳои ҳуқуқӣ ба вучуд меояд. Бинобар ин, метавон қайд намуд, ки шуури ҳуқуқии муқаррарӣ дар муқоиса бо касбӣ ва илмӣ, нисбатан маҳдуд ва хусусияти умумиро дорад мебошад.

Оид ба шуури ҳуқуқи илмӣ низ нуқтаҳои назари гуногун мавҷуд аст. Баъзе аз олимони шуури ҳуқуқии илмиро яке аз навҳои шуури ҳуқуқии касбӣ ҳисобидаанд. Масалан, С.И. Захартсев бидуни маҳдуд кардани шуури ҳуқуқии

¹⁴⁰ Ниг.: Венгеров А.Б. Теория государства и права. – М.: Омега-Л, 2009. – С. 18; Матузов Н.И., Малько А.В. Теория государства и права: учебник. – М.: Юристъ, 2004. – 135 с.; Насриддинзода Э.С. Назарияи давлат ва ҳуқуқ (воситаи таълимӣ). – Душанбе: Меҳрона-2017, 2019. – С. 96; Сотиволдиев, Р.Ш. Назарияи давлат ва ҳуқуқ. – Душанбе: Империл Сино, 2018. – С. 720.

касбӣ ва илмӣ, ду сатҳро фарқ мекунад: оддӣ ва касбӣ. Дар навбати худ, шуури ҳуқуқии касбиро ба таври қатъӣ ба илмӣ ва мураккаб ҷудо менамояд¹⁴¹. Шуури ҳуқуқии илмӣ нисбат ба касбӣ гуногун мебошад. Шуури ҳуқуқии илмӣ на танҳо хосси ҳуқуқшиносон, балки файласуфон, сиёсатшиносон психологҳо ва ғайраҳо мебошад, ки фаъолияти илмиашон бо ҳуқуқ марбут аст. Хусусияти фарқкунандааш дар он аст, ки дар баробари омӯзиши санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, инчунин, ба назарияҳои мухталиф дар бораи падидаҳои ҳуқуқиву давлатӣ, адабиёти илмӣ, мақолаҳо, монографияҳо корҳои илмии таҳқиқотӣ ва ғайра, метавон тасаввуроти баланди ҳуқуқӣ ва нисбатан комил дошта бошанд.

Шуури ҳуқуқии илмӣ асосан ҳолати шуури ҳуқуқии онҳоро тавсиф мекунад, ки ба илми ҳуқуқшиносӣ фаъолона машғул мебошанд ва аз худ дар ин самт ақидаҳои асосноккардашударо боқӣ мегузоранд. Ҳамин тавр, шуури ҳуқуқии илмӣ, аз касбӣ, бо дараҷаи нисбатан баланди назариявӣ фарқ дорад. Аз тарафи дигар, шуури ҳуқуқии илмӣ ба моҳияти падидаҳо аз нигоҳи илмӣ баҳо медиҳад, ки бо донишгари онҳо, ақидаҳо ва донишҳо асоснок гардида, дар асоси онҳо консепсияҳо ва назарияҳои илмӣ муқаррар карда мешаванд.

Дар зери мазмуни шуури ҳуқуқии касбӣ, шуури ҳуқуқии ҳуқуқшиносон эътироф карда шудааст. Таҳқиқоти илмӣ назариявӣ - амалии шуури ҳуқуқии касбӣ дар ҷомеаи муосир хеле муҳим арзёбӣ мегардад, зеро касбияти ҳақиқии ашхоси ба фаъолияти ҳуқуқӣ машғул буда ба таври объективӣ аз дониши ҳуқуқӣ, ахлоқ, сифатҳои махсуси психологӣ ва дигар хусусиятҳои фардии ҳуқуқшиносон ҷудонопазир мебошад. Ӯ нисбат ба шуури ҳуқуқии (ҳаррӯза) оммавӣ дараҷаи баландтари он буда, қобилияти таъмин кардани ҷараёни инкишофи ҷомеаи шаҳрвандӣ ва давлати ҳуқуқбунёдро дошта, моҳияти ҳуқуқ ва хусусиятҳои таркиби онро ошкор мекунад.

Мавзӯи таҳқиқоти илмии мазкур ба омӯзиши шуури ҳуқуқии кормандони МКД ҚТ, ки ҳамчун шуури касбии ҳуқуқӣ ҳисобида мешавад, равона шудааст. Аз тарафи дигар, фаъолияти амалии кормандони МКД бо шуури ҳуқуқии онҳо алоқамандии зич дорад. Мо бо ақидаи И.Е. Фарбер, ки онро мутахассиси

¹⁴¹ Ниг.: Захарцев С.И. Некоторые проблемы теории и философии права / Под ред. Сальникова В.П. – М.: Норма. – 2014. – С. 110-111.

ватанӣ А.М. Мансурзода низ ҷонибдори менамояд, мувофиқ мебошем, ки чунин ибраз намудааст: «Ягон соҳаи амалии ҳуқуқӣ бидуни шуури ҳуқуқӣ комил нест. Гузашта аз ин, фаъолияти рӯзмарраи кормандони МКД умуман бе дарки шуури ҷамъиятӣ наметавонад ҷой дошта бошад»¹⁴².

Шуури ҳуқуқии касбӣ дар қатори илмии як қатор донишмандони хориҷӣ ва ватанӣ: С.С. Алексеев, Р.С. Байниязов, П.П. Баранов, О.А. Бурканова, Ю.А. Борзенко, Ю.М. Грошева, В.Н. Кудрявтсев, Р.А. Кузнетсов, А.М. Мансурзода, Э.С. Насриддинзода, Р.М. Рачабзода, Н.Я. Соколов, В.М. Столовский, Р.Ш. Шарофзода, Ф.Т. Тоҳиров ва дигарон мавриди таҳқиқи илмӣ қарор дода шудааст. Дар ҚТ, бо вучуди мубрамияти шуури ҳуқуқии касбӣ - ҳамчун яке аз падидаҳои муҳимми илми ҳуқуқшиносӣ, мавриди таҳқиқи илмӣ-таҳқиқоти алоҳида қарор нагирифтааст. Дар идомаи таҳқиқоти мазкур шуури ҳуқуқии касбӣ аз ҷумлаи шуури ҳуқуқии касбии кормандони МКД мавриди таҳқиқоти илмӣ қарор дода мешавад. Омӯзиш, тавсиф ва хусусиятҳои шуури ҳуқуқии касбӣ ҳамчун яке аз шаклҳои шуури ҳуқуқӣ, аҳаммияти баланди назариявӣ-илмӣ ва амалиро доро мебошад. Шуури ҳуқуқии касбӣ сатҳи олиии ташаккулёфтаи шуури ҳуқуқӣ буда, нисбат ба шуури ҳуқуқии муқаррарӣ дар доираи он бештар падидаву арзишҳои ҳуқуқӣ ва мазмуну муҳтавои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ дарк мегардад. Он дорои қобилияти таъмин намудани ҷараёни инкишофи ҷомеаи шахрвандӣ ва давлати демокративу ҳуқуқбунёд, инчунин, устуворнамоии низоми ҳуқуқӣ ва сохтори давлатдорӣ мебошад. Шуури ҳуқуқии касбиро аз дигар намудҳои шуури ҳуқуқӣ фарқ намудан душвор аст. Аксарияти ҳуқуқшиносон яке аз хусусиятҳои асосии фарқкунандаи шуури ҳуқуқии касбиро аз шуури ҳуқуқии муқаррарӣ, ба мавҷудияти дониши ҳуқуқӣ мансуб медонанд, ки дар ҷараёни гирифтани маълумоти махсуси ҳуқуқӣ ба вучуд омадааст. Аз тарафи дигар, фарқи шуури ҳуқуқии касбӣ нисбат ба шуури ҳуқуқии муқаррарӣ дар он аст, ки он заминаи устувори ҳуқуқӣ ва воқеияти бевоситаи амалигардонӣ ва

¹⁴² Ниг.: Тошев А.М. Правосознание и законность в профессиональной деятельности сотрудников органов внутренних дел Республики Таджикистан / А.М. Тошев // Соблюдение законности и обеспечение правопорядка в деятельности органов внутренних дел: сборник трудов межвузовского научного семинара. – М.: Акад. управ. МВД России, 2013. – С. 159-165.

татбиқи меъёрҳои ҳуқуқ мебошад. Бесабаб нест, ки дар адабиёти ҳуқуқӣ шуури ҳуқуқии касбӣ аз шуури ҳуқуқии муқаррарӣ бо муносибат ба ҳуқуқ тафовут дорад. Дар шуури ҳуқуқии касбӣ тасаввурот дар бораи соҳаҳои ҳуқуқ, самаранокии онҳо, камбудии ҳуқуқ ва низоми ҳуқуқии давлат ба шакли муайян дароварда шудааст¹⁴³.

Дар воқеъ, метавон иброз намуд, ки шуури ҳуқуқии касбӣ яке аз шаклҳои шуури ҳуқуқӣ мебошад, ки он дар шакли донишҳои махсуси ҳуқуқӣ, тасаввуроти ҳуқуқӣ, эътиқоди ҳуқуқӣ, инчунин, ҳиссиёт, фаҳмиш, тасаввурот, ғояҳо, арзишҳо ва нишондиҳандаҳои дигар муайян мегардад. Чунин хусусиятҳо дар таҳлилҳои илмӣ-таҳқиқотии як қатор олимони соҳа, аз ҷумла: Р.С. Байниязов, Н.Н. Вопленко, В.М. Столовский ва дигарон¹⁴⁴ мавриди омӯзиш қарор дода шудааст.

Бояд иброз намуд, ки то ба ҳол дар илми ҳуқуқшиносӣ мафҳуми ягонаи шуури ҳуқуқии касбӣ ҷой надорад. Дар баъзе аз маводҳои илмӣ иброз гардидааст, ки фаҳмиши ҷузъӣ, ки асосан дар раванди фаъолияти касбӣ ташаккул меёбанд, наметавонад асоснок эътироф карда шаванд. Иброз мегардад, ки наметавон дар бораи шуури ҳуқуқии касбӣ ҳамчун як шуури ҳуқуқие сухан ронд, ки дар натиҷаи омодагии махсус ба вучуд омадааст¹⁴⁵. Шуури ҳуқуқии касбӣ ба ҳеҷ ваҷҳ бо хизмат дар шӯбаи корҳои дохилӣ, инчунин, бо ягон фаъолияти дигари касбӣ алоқаманд нест, он таҳти таъсири шароити чунин фаъолият тағйир ёфта наметавонад. Дар баробари ин қайд мегардад, ки ҷузъҳои асосии шуури ҳуқуқӣ, ки як маротиба ба вучуд омадааст, дар тӯли ҳаёти инсон бетағйир мемонанд¹⁴⁶. Чунин нуқтаи назарро олимону

¹⁴³ Ниг.: Венгеров А.Б. Теория государства и права: учебник [для юридич. вузов]. – 5-е изд. – М.: Омега-Л, 2008. – С. 564.

¹⁴⁴ Ниг.: Байниязов Р.С. Проблемы правосознания в современном российском обществе: дис. ... докт. юрид. наук. – Саратов 1999. – С. 98; Вопленко Н.Н. Правосознание и правовая культура. – Волгоград, 2000. – С. 22; Столовский В.М. Профессиональное правосознание следователей органов внутренних дел. – М., 1978. – С. 31-32.

¹⁴⁵ Ниг.: Ветрова О.А. Роль правосознания сотрудников органов внутренних дел в правоприменительной деятельности / О.А. Ветрова // Вестник Московского университета МВД России. – 2014. – №12. – С. 197; Кожевников Н.С. Теория права: курс лекций: нормы права, правоотношения, правосознание и правовая культура, действие права. – Н.: Новгород, 2006. – С. 150.

¹⁴⁶ Ниг.: Светлана О.С. Профессиональное правосознание сотрудников подразделений ГИБДД / О.С. Светлана // Научно-теоретический журнал «Ученые записки». – 2010. – №8 (66). – С. 85.

донишмандони дигар низ ҷонибдорӣ намудаанд¹⁴⁷. Инчунин, муҳаққиқон иброз менамоянд, ки кормандони МКД барои хизмат дар шубҳаи қорҳои дохилӣ дар синну сола меоянд, ки дар маҷмуъ шуури ҳуқуқии онҳо қомилан ташаққул ёфтааст¹⁴⁸. Бо дарназардошти ақидаҳои болозикр муаллиф бар он назар аст, ки шуури ҳуқуқии касбӣ, муносибати дигарро талаб мекунад. Далелҳои дар боло овардашуда воқеиятро пурра тасдиқ қарда наметавонад, ки шуури ҳуқуқии касбӣ ҳамчун як шакли мустақили шуури ҳуқуқист, ки дар натиҷаи фаъолияти махсуси касбӣ ё дар раванди тайёрии махсуси касбӣ ба вуҷуд омадааст. Шуури ҳуқуқии касбӣ хусусияти табиӣ надорад, вале он дар натиҷаи омӯзиши санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, соҳаҳои ҳуқуқ, падидаҳои ҳуқуқӣ дар умум тарбия ва таълими муқаммали ҳуқуқӣ ва дар қараёни фаъолияти татбиқномаи махсуси амалӣ ба вуҷуд меояд. Бештари олимони соҳа, ба монанди А.А. Бондарев, Ю.А. Борзенко, Н.С. Кожевников, А.А. Пивоварова, Н.А. Полякова, В.М. Столовский ва дигарон¹⁴⁹ бар он назаранд, ки шуури ҳуқуқии касбӣ дар қараёни фаъолияти касбӣ ё натиҷаи тайёрии махсус ба вуҷуд меояд. Воқеан, метавон ба назари мазкур мувофиқ буд, ки шуури ҳуқуқии касбӣ аз таълими махсуси ҳуқуқ ва фаъолияти татбиқномаи амалӣ вобаста мебошад, ки бидуни онҳо наметавон моҳияти касби ҳуқуқшиносиро дуруст дарк намуд. Бесабаб нест, ки олимону донишмандони соҳа яке аз қузъиёти асосии бавуҷудоии шуури ҳуқуқии касбиро маҳз маълумоти махсуси ҳуқуқӣ доништаанд. Аз қумла, С.С. Алексеев иброз менамоянд, ки шуури ҳуқуқии касбӣ ин як тасаввурот дар бораи ҳуқуқ аст, ки дар ҳуқуқшиносии касбӣ ва қоршиносони соҳаи ҳуқуқ дар асоси донишҳои махсуси ҳуқуқӣ ташаққул ёфтааст¹⁵⁰. Дар ин маврид донишҳои махсуси ҳуқуқӣ метавонад

¹⁴⁷ Ниг: Ветрова О.А. Роль правосознания сотрудников органов внутренних дел в правоприменительной деятельности / О.А. Ветрова // Вестник Московского университета МВД России. – 2014. – №12. – С. 197.

¹⁴⁸ Ниг.: Ветрова О.А. Асари зикршуда. – С. 197.

¹⁴⁹ Ниг.: Бондарев А.А. Профессиональное правосознание государственных и муниципальных служащих: дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2000. – 251 с.; Борзенко Ю.А. Пенитенциарное правосознание в Российском обществе: современное состояние и проблемы развития: дис. ... канд. юрид. наук. – Владимир, 2008. – 151 с.; Кожевников Н.С. Теория права: курс лекций: нормы права, правоотношения, правосознание и правовая культура, действие права. – Н. Новгород, 2006. – С. 150; Пивоварова А.А. Правосознание и усмотрение судьи: соотношение понятий, роль при назначении наказания: дис. ... канд. юрид. наук. – Самара, 2009. – 228 с.; Полякова Н.А. Правосознание присяжных заседателей как основание вынесения вердикта: дис. ... канд. юрид. наук. – Челябинск. – 264 с.; Столовский В.М. Профессиональное правосознание следователей органов внутренних дел. – М., 1978. – С. 31-32.

¹⁵⁰ Ниг.: Алексеев С.С. Общая теория права: курс в II-х т. Т. II. – Москва: Юрид. лит., 1982. – С. 212.

ҳамчун назарияи фаъолияти амалӣ ва оқибати амалу ҳаракатҳои инсон таъсиргузор бошад. Ҳамзамон, донишҳои назариявӣ заминаи устувори фаъолияти амалӣ ва ташаккулдиҳандаи мафкураву фаҳмиши ҳуқуқшиносони касбӣ вобаста ба арзишу нишондодҳои ҳуқуқӣ мебошад. Ба таври фишурда Л.А. Морозов шуури ҳуқуқии касбиро аз мавқеи муносибати диалектикӣ таҳлил намуда, диққатро ба он ҷалб мекунад, ки дорандагони он ҳуқуқшиносони соҳаҳои гуногуни фаъолият буда, маълумоти махсуси ҳуқуқӣ ва дониши васеъ доранд¹⁵¹. Заминаи бавучудоии шуури ҳуқуқии касбӣ ин натиҷаи омӯзиши ҳуқуқӣ мебошад, ки дар роҳандозии таълим ва тарбияи ҳуқуқӣ мувофиқи мақсад ба шахс омӯзонида мешавад, ки дар натиҷа шахс дорои таҳассуси ҳуқуқӣ мегардад. Таълими ҳуқуқӣ яке аз бахши асосии мавҷудияти шуури ҳуқуқии касбӣ ба шумор хоҳад рафт. Олимони соҳаи мазкур, баҳусус Т.Н. Радко ибраз менамояд, ки шуури ҳуқуқии касбӣ шуури ҳуқуқии ҳуқуқшиносоне мебошад, ки дар соҳаи ҳуқуқшиносӣ дониши мустаҳкам доранд ва метавонанд ин донишро дар амалияи ҳуқуқӣ дуруст истифода баранд¹⁵². Инчунин, сухан дар бораи таълими ҳуқуқии ҳуқуқшиносон, дар бораи фаъолияти амалии касбӣ ва ҳуқуқии онҳо меравад, зеро ҳуқуқшиносон на танҳо шахси дорои маълумоти ҳуқуқӣ, балки амалисозандаи ҳуқуқ мебошанд¹⁵³. Аз ин рӯ, донишҳои ҳуқуқӣ ва фаъолияти амалии татбиқнамои ҳуқуқ дар раванди фаъолияти озоди дорандагони шуури ҳуқуқии касбӣ устувор боқӣ мемонад. Зеро А.Ф. Холиқзода, З.Ҷ. Шоев ва Ш.Ш. Шосаидзода ибраз менамоян, ки созиши байни маърифати ҳуқуқӣ ва амалияи ҳуқуқӣ дар ҷомеаҳои озод таҳти таъсири фаъолияти нисбатан озоди мақомоти ҳифзи ҳуқуқ бунёд мегардад¹⁵⁴.

Соколов Н.Я. шуури ҳуқуқии касбии ҳуқуқшиносонро ҳамчун яке аз шаклҳои гурӯҳии шуури ҳуқуқӣ муайян мекунад, ки он омодагии махсуси

¹⁵¹ Ниг.: Кожевников В.В. Проблема профессионального правосознания в правоохранительной сфере / В.В. Кожевников // Современное право. – 2016. – №1. – С. 18.

¹⁵² Ниг.: Радко Т.Н. Теория государства и права: учеб. – М., 2005. – С. 740.

¹⁵³ Ниг.: Соколов Н.Я. Профессиональная культура юристов. Понятие. Сущность. Содержание: учебное пособие. – М.: Проспект, 2014. – С. 9-10.

¹⁵⁴ Ниг.: Холиқзода А.Ф., Шоев З.Ҷ., Шосаидзода Ш.Ш. Назаре ба асрори ҳуқуқ ва ҳуқуқи инсон: монография. – Душанбе: Эр-граф, 2022. – С. 111.

таълимию амалиро талаб мекунад¹⁵⁵, чузъи таълимро дорад¹⁵⁶, ба мафкураи ҳуқуқии ҷаҳонбинӣ ва миқдори муайяни дониши дар амалия бавучудомада асос ёфтааст¹⁵⁷. Нуқтаи назари мазкур мувофиқи мақсад буда, метавон ибраз намуд, ки таълими ҳуқуқӣ метавонад вижагиҳои худро дошта бошад. Омӯзиши пурраи падидаҳои ҳуқуқӣ, соҳаҳои ҳуқуқӣ ва дониши мукамал дар илми ҳуқуқшиносӣ, дарки дурусти меъёрҳои қонунгузорӣ, татбиқномаи амалӣ ва натиҷагирии он метавонад аз чузъиёти таълими ҳуқуқшиносӣ ба ҳисоб рафта, хусусиятҳои асосии шуури ҳуқуқии касбиро ташкил намояд. Таълими ҳуқуқӣ чараёнест, ки дар шакли мукамал барои донишҷӯёни таҳассуси ҳуқуқшиносӣ омӯзонида мешавад. Таълими ҳуқуқӣ бояд дар сатҳе роҳандозӣ шавад, ки шуури ҳуқуқии касбӣ ба сатҳи баланди воқеияти ҳуқуқӣ наздик гардад. Зеро дараҷаи баланди дониш ва фаҳмиши падидаҳои ҳуқуқи қисмати аввалияро барои шуури ҳуқуқии касбӣ замина мегузорад, ки ин тартиб барои дигар донишҷӯёни ғайриҳуқуқшиносӣ омӯзонида намешавад.

Ш.Х. Ҳафиззода ибраз менамояд, ки кормандони МКД одатан таҳсилоти касбии ҳуқуқшиносӣ доранд, зеро фаъолияти онҳо бо истифодаи меъёрҳои ҳуқуқӣ, аз ҷумла, ҷораҳои ҷавобгарии ҳуқуқӣ вобастагӣ дорад¹⁵⁸. Заминаи асосии шуури ҳуқуқии касбӣ кормандони МКД аз замони гирифтани таълими ҳуқуқӣ оғоз мегардад. Фаъолияти ҳуқуқшиносон, бахусус кормандони МКД, вақте натиҷабарх аз ҷиҳати мегардад, ки шахсони дар ин самт фаъолияткунанда соҳиби ихтисоси ҳуқуқшиносӣ шудаанд. Аксари қисми онҳо бар он ақидаанд, ки маҳз таълими ҳуқуқӣ ба он оварда мерасонад, ки дар асоси он фаъолияти ҳуқуқӣ ҳамчун касби ҳуқуқшиносӣ фаҳмида ва амалӣ карда мешавад¹⁵⁹. А.Э. Жилинский бошад, тавачҷуҳ ба падидаи мазкур намуда, ибраз менамояд, ки ин як амали яқдафъаина набуда, балки равандест, ки дар замони мо идома

¹⁵⁵ Ниг.: Соколов Н.Я. Профессиональное правосознание юристов / Отв. ред.: Лукашева Е.А. – М.: Наука, 1988. – С. 12.

¹⁵⁶ Ниг.: Марченко М.Н. Теория государства и права: учебник. – М.: Издательство «Зерцало», 2004. – С. 354-364.

¹⁵⁷ Ниг.: Горбатова М.К. Домнина А.В. Основные теоретические подходы к определению понятия и содержания профессионального правосознания / М.К. Горбатова // Российская юстиция. – 2014. – №1. – С. 63-67.

¹⁵⁸ Ниг.: Ҳафиззода Ш.Х. Функсияи ҳифзи ҳуқуқи давлати соҳибистиклоли Тоҷикистон: масъалаҳои назариявӣ ва амалӣ: дис. ... канд. юрид. наук. – Душанбе, 2018. – С. 131.

¹⁵⁹ Ниг.: Жилинский А.Э. Правовое мышление и профессиональная деятельность юриста. Издательский дом Высшей школы экономики. – Москва, 2016. – С. 224-225.

ёфта, боиси омода гардидани ҳуқуқшиносони бештар ва ҷойҳои нави қорӣ мегардад¹⁶⁰. Мо низ ақидаи мазкурро мувофиқи мақсад мешуморем. Вале набояд фаромӯш сохт, ки субъектони шуури ҳуқуқии касбиро ба ҳамаи дорандагони таҳассуси ҳуқуқшиносӣ марбут доништан ба қадри зарури қифоя намебошад. Зеро танҳо таълими ҳуқуқӣ ва баҳусус донишҳои назариявӣ, ки дар натиҷа шахс соҳиби таҳассус гардидааст, наметавонад пурра моҳияти шуури ҳуқуқии касбиро муайян созад. Дар ин масъала метавон мувофиқ ба ақидаи В.П. Салников, Е.А. Денисов ва Л.А. Морозова буд. Ӯ ва дигар шариконаш чунин мешуморанд, ки «... таҳассуси касбии ҳуқуқшинос бештар аз сатҳи тайёрии онҳо дар донишгоҳ вобаста аст. Дар ин ҳолат, суҳан на танҳо дар бораи ҳуди таълими касбӣ, балки ба андозаи зиёд дар бораи ташаккули фарҳанги баланди ҳуқуқии ҳуқуқшиносон ва алалҳусус қормандони мақомоти ҳифзи ҳуқуқ меравад»¹⁶¹. Қормандони МКД, ки дорандагони шуури ҳуқуқии касбӣ ба ҳисоб мераванд, фаъолияти онҳо ба татбиқномаи амалии ҳуқуқӣ низ вобаста мебошад. Бо дарназардошти ақидаи мазкур метавон иброз намуд, ки шуури ҳуқуқии касбии қормандони МКД аз маълумоти маҳсуси ҳуқуқии муқаммал, устувор ва қомиле, ки ба амалияи ҳуқуқтатбиқномаи алоқамандии зич дорад, вобаста мебошад. Оид ба ин масъала дар таҳқиқоти илмӣ иброз мегардад, ки қорои ташаккули шуури ҳуқуқии касбӣ омили ҳалқунанда мавҷуд будан ё набудани маълумоти ҳуқуқӣ нахоҳад буд, гарчанде ки омӯзиши илми ҳуқуқшиносӣ низ метавонад ҳамчун як марҳилаи қасбомӯзӣ дар давраи фаъолияти таълимӣ баррасӣ қарда шавад. Вале, дар умум, маълумоти ҳуқуқӣ ба назар қирифта мешавад¹⁶². Мо низ маълумоти ҳуқуқшиносиро дар ин масъала аввалиндараҷа маҳсуб медонем, зеро заминаҳои воқеӣ, муқаммал ва қомили таҳассуси ҳуқуқӣ бавуҷудии эътимодноқии шуури ҳуқуқии қасбиро ташқил медиҳад. Новобаста аз ин, қайд қардан ба маврид аст, ки дорандаи таҳассуси ҳуқуқиро наметавон қурра ҳамчун зинаи ниҳой соҳиб гардидани

¹⁶⁰ Ниг.: Жалинский А.Э. Правовое мышление и профессиональная деятельность юриста. Издательский дом Высшей школы экономики. – Москва, 2016. – С. 225.

¹⁶¹ Сальников В.П., Денисов Е.А., Морозова Л.А. Использование зарубежного опыта деятельности органов внутренних дел. Межвузовская научно-практическая конференция / В.П. Сальников, Е.А. Денисов, Л.А. Морозова // Государство и право. – 1993. – №12. – С. 18-40.

¹⁶² Ниг.: Светлана О.С. Профессиональное правосознание сотрудников подразделений ГИБДД / О.С. Светлана // Научно-теоретический журнал «Ученые записки». – 2010. – №8 (66). – С. 84.

шуури ҳуқуқи касбӣ арзёбӣ намуд, зеро шуури ҳуқуқи касбии дорандагони таҳассуси ҳуқуқшиносиро вобаста ба сатҳ ва дараҷаи донишҳои ҳуқуқи азхуднамудаи онҳо метавон вобаста донист. Баъзе аз донишмандони дигар ибраз менамоянд, ки шуури ҳуқуқи касбӣ дар заминаи таълими ҳуқуқӣ ва амалияи ҳуқуқӣ ташаккул меёбад¹⁶³. Дар дигар адабиёти таълимӣ низ қайд гардидааст, ки донишҳои ҳуқуқӣ ҳам дар натиҷаи таълими махсуси ҳуқуқӣ ва ҳам дар раванди татбиқи амалии ҳуқуқ ба даст оварда мешаванд¹⁶⁴. Дар ин радиф муҳаққиқи дигар Д.С. Безносков низ ба хулосае омадааст, ки муносибати мусбат ба қонун дар раванди гирифтани маълумоти ҳуқуқӣ ташаккул меёбад, аммо фаъолияти доимии амалӣ низ нақши муҳим мебозад¹⁶⁵. Маълум мегардад, ки шуури ҳуқуқи касбӣ ҳам дар натиҷаи аз худ намудани донишҳои назариявӣ ва ҳам дар раванди татбиқнамоии махсуси амалӣ мустаҳкам ва мукамал мегардад. Чуноне муҳаққиқ В.В. Кожевников ибраз менамояд, хатмкардаи мактаби ҳуқуқшиносӣ сатҳи оддии шуури ҳуқуқӣ дорад, аммо шуури ҳуқуқи касбии ӯ минбаъд ташаккул меёбад¹⁶⁶. Мавқеи мазкурро қисман метавон мувофиқи мақсад номид. Дар воқеъ, дорандагони маълумоти ҳуқуқшиносӣ дорои донишҳои назариявии ҳуқуқӣ мегарданд, заминаҳои лозимаи шуури ҳуқуқи касбиашон як андоза ташаккул меёбад, вале бо дарназарошти он, ки дар ягон намуди фаъолияти татбиқнамоии ҳуқуқ машғул намебошанд, раванди ташаккули шуури ҳуқуқи касбиашон қатъ мегардад. Аз ин бармеояд, ки чунин категорияи шахсонро метавон дорандагони таҳассуси ҳуқуқшиносӣ эътироф намуд, вале дар мавҷудияти сатҳи зарурӣ ва ё сатҳи баланди шуури ҳуқуқи касбии онҳо метавон шубҳа кард. Шахсе, ки маълумоти ҳуқуқӣ гирифтааст, аммо ба фаъолияти татбиқнамоии ҳуқуқӣ машғул нест, ташаккули шуури ҳуқуқи касбӣ дар марҳилаи омодагӣ ба фаъолияти касбӣ қатъ мегардад¹⁶⁷.

¹⁶³ Ниг.: Кожевников В.В. Проблема профессионального правосознания в правоохранительной сфере / В.В. Кожевников // Современное право. – 2016. – №1. – С. 17.

¹⁶⁴ Ниг.: Методологические проблемы правосознания сотрудников органов внутренних дел: пособие. – Л., 1986. – С. 58-60.

¹⁶⁵ Ниг.: Безносков Д.С. Отношение к праву как проявление правового сознания курсантов вузов МВД РФ: автореф. дис... канд. психол. наук. – СПб., 2008. – С. 11.

¹⁶⁶ Ниг.: Кожевников В.В. Асари зикршуда. – С. 17.

¹⁶⁷ Ниг.: Светлана О.С. Профессиональное правосознание сотрудников подразделений ГИБДД / О.С. Светлана // Научно-теоретический журнал «Ученые записки». – 2010. – №8 (66). – С. 84.

Дар баробари ин, баъзе аз олимону донишмандон дигар, ба монанди А.А. Бодалев, ибраз менамоянд, ки «... дарки моҳияти касбият ва роҳҳои ба он расидан на танҳо сирф назариявӣ, балки аҳаммияти бузурги амалӣ низ дорад. Шумораи зиёди одамоне ҳастанд, ки дар сиёсат, иқтисод, менечмент, илм, дар бисёр соҳаҳои дигар фаъолият менамоянд, вале ба маънои пурраи калима, мутахассис нестанд»¹⁶⁸. Дар воқеъ, дар баробари омӯзиши назария роҳандозии амалии махсус дар вақти омодаسازی кадрҳои сатҳи баланди касбӣ аҳаммияти калон дорад. Зеро дар адабиёти таълимӣ таваҷҷуҳи намояндагони илми ҳуқуқшиносӣ ба фаъолияти ҳуқуқшиносони дар амалия фаъолияткунанда, ки ба иҷрои вазифаҳои касбӣ машғул мебошанд, боз ҳам зиёдтар ба мушоҳида мерасад¹⁶⁹. Ҳуқуқшиносӣ ватанӣ Т.Қ. Қодирзода ибраз менамояд, ки шуури ҳуқуқии касбӣ, пеш аз ҳама, дар асоси амалияи ҳуқуқӣ ташаккул меёбад, аммо аз тарафи дигар, иқтидори демократӣ, воқеан инсонпарварӣ ва сатҳи воқеан касбии чунин амалия аз он вобаста аст¹⁷⁰.

Маҳз фаъолияти амалии субъектони татбиқкунандаи ҳуқуқ баъзе аз муҳаққиқонро водор намудааст, ки доираи субъектони шуури ҳуқуқии касбиро васеъ маънидод намоянд. Аз ҷумла, Р.Х. Макуев шуури ҳуқуқии касбиро мавриди таҳлилӣ илмӣ қарор дода, онро марбут ба шахсоне меҳисобад, ки бевосита дар раванди таҳияи қонунҳо, иҷрои қонунҳо, омӯзгорӣ ва таҳқиқоти илмӣ дар соҳаи ҳуқуқшиносӣ фаъолият менамоянд¹⁷¹. Вобаста ба нуқтаи назари болозикр метавон ибраз намуд, ки муҳаққиқ аввалан, ба таври васеъ мафҳуми шуури ҳуқуқии касбиро пешниҳод намуда, шуури ҳуқуқии субъекти қонунгузор, омӯзгорон ва он афродеро, ки ба фаъолияти илмӣ машғуланд, ҳамчун шуури ҳуқуқии касбӣ арзёбӣ намудааст. Аз тарафи дигар, чунин шакли шуури ҳуқуқиро ҳам ба донишҳои назариявӣ ва ҳам дар амалӣ

¹⁶⁸ Бодалев А.А. Вершина в развитии взрослого человека: характеристики и условия достижения. – М.: Флинта-Наука, 1998. – С. 8.

¹⁶⁹ Ниг.: Жалинский А.Э. Профессиональная деятельность юриста. Введение в специальность: учебное пособие. – М.: Изд-во БЕК. 1997. – 362 с.; Карташов В.Н. Юридическая деятельность: понятие, структура, ценность / Под ред.: Матузов Н.И. – Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1989. – 218 с.; Кучерена А.Г. Роль адвокатуры в становлении гражданского общества в России. – М.: Пенатес-Пенаты, 2002. – 224 с.; Профессиональные навыки юриста: Опыт практического обучения. – М.: «Дело». 2001. – 416 с.; Судебная власть / Под ред. И.Л. Петрухина. – М.: ООО «ТК Велби», 2003. – 720 с.

¹⁷⁰ Ниг.: Қодирзода Т.Қ. Шуури ҳуқуқии судяҳо: монография. – Душанбе: «ЭР-граф», 2023. – С. 70.

¹⁷¹ Ниг.: Макуев Р.Х. Теория государства и права: учеб. – М., 2010. – С. 416.

татбиқнамоӣ алоқаманд медонанд. Дар чунин маврид шуури ҳуқуқии онҳо, ки ба корҳои илмӣ машғуланд ва шуури ҳуқуқии субъектони қонунгузорро, ки дар он ғайр аз ҳуқуқшиносон, иқтисодчиён, мутахассисони соҳаи тиб ва ғайра фаъолият менамоянд, метавон шуури ҳуқуқии касбӣ арзёбӣ намуд, ки ин андеша низ дақиқияти масъаларо зери шубҳа қарор медиҳад.

Дар илми ҳуқуқшиносии муосир мафҳуми шуури ҳуқуқии касбӣ ба маънои васеъ ва маҳдуд баррасӣ гардидааст. Ба маънои васеъ муҳаққиқон М.В. Кручинин ва Г.А. Кручинина шуури ҳуқуқии касбиро мавриди таҳқиқоти илмӣ қарор дода, дар натиҷа иброз менамоянд, ки шуури ҳуқуқии касбӣ ба маънои васеъ ҳамчун шуури умумии ҳуқуқии гурӯҳҳои алоҳидаи иҷтимоӣ (табибон, муаллимон, муҳандисон ва ғ.) фаҳмида мешавад¹⁷². Инчунин, донишмандони мазкур бар он назаранд, ки шуури ҳуқуқии касбии донишҷӯёни донишгоҳ ҳамчун муносибат ба қонун ва омодагӣ ба татбиқи системаи дониш ва малақаҳои ҳуқуқӣ барои ҳалли масъалаҳои касбӣ ва иҷтимоӣ, ки дар раванди таълими касбӣ ташаккул меёбанд, баррасӣ карда мешавад¹⁷³. Аммо набояд фаромӯш сохт, ки ба истиснои ҳуқуқшиносони касбӣ, фаъолияти дигар гурӯҳҳои иҷтимоӣ наметавонад ҳамчун фаъолияти ҳуқуқии касбӣ ба ҳисоб раванд. Чун қоидаи муқаррарӣ онҳо ба мисли шаҳрвандон, метавонанд аз ҳуқуқҳои худ истифода баранд, уҳдадорҳои худро иҷро кунанд ва бояд талаботи муқаррарнамудаи қонунро дар раванди фаъолияти кориашон риоя намоянд. Мутахассисони соҳаи психология В.П. Серкин, О.А. Гулевич низ иброз менамоянд, ки шуури ҳуқуқии касбӣ метавонад барои табибон, муаллимон ва ҳатто ҷинояткорон ва ғайра хос бошад, ки фаъолияти онҳо бо татбиқи меъёрҳои ҳуқуқӣ алоқаманд нестанд¹⁷⁴. Дар баробари ин, иброз мегардад, ки ин ақида, албатта, ба назар гирифта шавад. Инчунин, қайд карда мешавад, ки фаъолияти касбӣ, масалан, табибон, омӯзгорон ва мутахассисони дигар низ бо татбиқи меъёрҳои ҳуқуқӣ

¹⁷² Ниг.: Кручинин М.В., Кручинина Г.А. Моделирование процесса формирования профессионального правосознания студентов неюридических специальностей в высшем образовании. / М.В. Кручинин, Г.А. Кручинина // Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского. – 2012. – №3-1. – С. 19.

¹⁷³ Ниг.: Кручинин М.В., Кручинина Г.А. Асари зикршуда. – С. 19.

¹⁷⁴ Ниг.: Светлана О.С. Профессиональное правосознание сотрудников подразделений ГИБДД / О.С. Светлана // Научно-теоретический журнал «Ученые записки». – 2010. – №8 (66). – С. 84.

алоқаманданд ва бо меъёрҳои ҳуқуқӣ танзим карда мешаванд (масалан, дар байни муаллимон – Қонун дар бораи маориф, дар бораи ҳимояи ҳуқуқи кӯдак, Кодекси ахлоқӣ, уҳдадорҳои вазифавӣ ва ғ.)¹⁷⁵. О.С. Светлана чунин мешуморад, ки шуури ҳуқуқии касбӣ метавонад дар байни дигар мутахассисон низ ташаккул ёбад, ки аз рӯи хусусияти фаъолияти худ бо муносибатҳои ҳуқуқӣ алоқаманд бошанд¹⁷⁶. Ақидаи мазкур наметавонад ба мақсад мувофиқ бошад, зеро дар шароити кунунӣ фаъолияти кулли инсонҳо, ки дар бахшҳои гуногун фаъолият менамоянд берун аз муносибатҳои ҳуқуқӣ ғайриимкон мебошад. Аз ин бармеояд, ки муҳаққиқони болозикр шуури ҳуқуқии касбиро на танҳо марбут ба ҳуқуқшиносон меҳисобанд, балки ба дигар гуруҳҳои иҷтимоӣ низ маҳсуб медонанд. Дар чунин сурат, шуури ҳуқуқиро ба шуури ҳуқуқии инфиродӣ, гуруҳӣ, касбӣ ва илмӣ тақсим намудан, метавонад камаҳамият гардонад. Аз тарафи дигар, дар чунин мавқеият будан ва аз мадди назар дур гузоштани маълумоти ҳуқуқшиносӣ бахусус таълими ҳуқуқӣ ва татбиқнамоии амалии ҳуқуқ ва бахусус хусусиятҳои махсуси касби ҳуқуқшиносиро, ки хосси дигар гуруҳҳои иҷтимоӣ буда наметавонад, набояд нодида гирифт. Бо дарназардошти ақидаҳои болозикр метавон ибраз намуд, ки шуури ҳуқуқии касбӣ ин шуури ҳуқуқии ҳуқуқшиносон, ки ба фаъолияти татбиқнамоии ҳуқуқ машғуланд, фаҳмида мешавад. Аз ҷумла, шуури ҳуқуқии касбӣ шуури ҳуқуқии гуруҳи муайяни ҳуқуқшиносон (судяҳо, прокуророн, муфаттишон, адвокатҳо ва дигарон) мебошад, ки ба ягон намуди фаъолияти ҳуқуқтатбиқнамоӣ машғул мебошанд. Дар баробари ин шуури ҳуқуқии кормандони МКД-ро метавон шуури ҳуқуқии касбӣ арзбӣ намуд. Бо дарназардошти таҳлилҳои болозикр, метавон ба саволе таваҷҷуҳ зоҳир намуд, ки оё ба ҳамаи кормандони МКД новобаста аз самти фаъолият таҳсилоти олиии ҳуқуқшиносӣ ва ё донишҳои мукаммали ҳуқуқӣ зарур мебошад? Ба ин савол метавон натиҷаи назарсанчиеро асос овард, ки бевосита худи кормандони МКД посух додаанд. Аз ҷумла, 32, 6 % кормандони МКД бар он назаранд, ки

¹⁷⁵ Ниг.: Светлана О.С. Профессиональное правосознание сотрудников подразделений ГИБДД / О.С. Светлана // Научно-теоретический журнал «Ученые записки». – 2010. – №8 (66). – С. 84.

¹⁷⁶ Ниг.: Светлана О.С. Асари зикршуда. – С. 84.

маълумоти ҳуқуқшиносӣ танҳо ба онҳое, ки дар вазифаҳои тафтишот, оперативӣ-чустучӯӣ, нозири минтақавӣ, нозири роҳ фаъолият менамоянд, муҳим мебошад. Вале 62, 64 % бошад, бар он назаранд, ки маълумоти ҳуқуқшиносӣ, новобаста аз вазифа, ба ҳамаи кормандони МКД муҳим мебошад. Танҳо 4, 76 % маълумоти ҳуқуқшиносиро ба афсарон ва ҳайати роҳбарикунанда махсуб медонанд¹⁷⁷. Аз ин бармеояд, ки гирифтани маълумоти ҳуқуқшиносӣ, сатҳи баланди донишҳои ҳуқуқӣ ва фарҳанги ҳуқуқӣ барои қисми бештари кормандони МКД муҳим буда, барои сатҳу сифат ва натиҷаҳои фаъолияти корӣ пурсамар замина мегузорад. Ҳамзамон, оид ба масъалаи мазкур метавон чунин хулоса намуд, ки доштани маълумоти ҳуқуқӣ, сатҳи баланди шуур ва фарҳанги ҳуқуқии касбӣ бештар ба кормандоне муҳим ва зарур мебошад, ки дар вазифаҳои татбиқномаии ҳуқуқ ба монанди фаъолияти тафтишотӣ, оперативӣ-чустучӯӣ, нозири минтақавӣ, нозири роҳ ва ғайра салоҳиятдор мебошад, хос аст.

Дар шароити муосир таваҷҷуҳ намудан ба ҷанбаҳои назариявӣ ва амалии мушкилоти касбии кормандони МКД махсусан муҳим мебошад. Мушкилоти ҷомеа нишон медиҳад, ки дар шароити рушди босуръати ҷомеаи Тоҷикистон, тағйироти куллии мафкураи ҳуқуқӣ, тағйирёбии арзишҳо, мундариҷа ва воситаҳои амалисозии ҳуқуқӣ, мушкилоти омӯзиши шуури ҳуқуқии касбӣ, бахусус шуури ҳуқуқии кормандони МКД бениҳоят аҳаммияти хоссаро пайдо намудааст. Маҳз бо ҳамин мақсад А.М. Мансурзода иброз менамояд, ки дар шароити муосир омодагии касбии кормандони МКД барои ҳама гуна вазъият зарур мебошад¹⁷⁸. Шаҳрвандон на танҳо ба фаҳмиши ҳуқуқ, балки ба ёрии мутахассисони дорой сатҳи баланди шуури ҳуқуқии касбӣ ва дорой таҷрибаву касбияти баланд эҳтиёҷ доранд. Кормандони МКД дар таҳкими қонуният ва тартибот, пешгирӣ ва рафъи ҷиноятҳо, Ҳимояи манфиатҳои ҷамъият, ҳуқуқ ва озодиҳои шаҳрвандон дар асоси санадҳои меъёри ҳуқуқии амалкунандаи ҚТ ва байналмилалӣ ваколатдор карда шудаанд.

¹⁷⁷ Замиаи 4. – С. 266.

¹⁷⁸ Ниг.: Тошев А.М. Роль органов внутренних дел Республики Таджикистан в обеспечении правового статуса личности / А.М. Тошев // Вектор науки ТГУ. Серия: Юридические науки. – 2014. – №2 (17). – С. 137.

Муҳиммияти шуури ҳуқуқии кормандони МКД низ маҳз бо чунин мақсад аҳаммиятноқ гардидааст. Инчунин, муҳиммияти шуури ҳуқуқии кормандони МКД дар он зоҳир мегардад, ки дар сурати риоя нагардидани дониши ҳуқуқӣ, маҳорату малакаи касбӣ, тартиби дурусти татбиқнамоии ҳуқуқӣ ва хусусиятҳои дигари ба фаъолияти касбӣ алоқаманд (риояи меъёрҳои ахлоқ), самаранокии фаъолияти кормандон дар сатҳи зарурӣ амалӣ нагардида, боварии шаҳрвандон ба фаъолияти МКД ва сиёсати давлатӣ дар маҷмуъ коста мегардад. Ҳамзамон волоияти қонун, тартиботи ҳуқуқӣ ва заминаҳои давлати ҳуқуқбунёд ҳалалдор мегардад. Вобаста ба ин масоил И.Қ. Миралиев бисёр ба маврид иброз менамояд, ки бидуни сатҳи зарурии шуури ҳуқуқӣ ва фарҳанги ҳуқуқӣ, ки натиҷаи фаъолияти мақсадноқ, мунтазами тарбиявии ҳуқуқии муассисаҳои давлатӣ ва ҷамъиятию сиёсӣ мебошад, ба таҷассуми амалии идеали давлатдорӣ ҳуқуқӣ ноил шудан имконнопазир аст¹⁷⁹. Аз ин бар меояд, ки устувории заминаҳои асосии давлати демокративу ҳуқуқбунёд аз сатҳи шуури ҳуқуқии шаҳрвандон, пеш аз ҳама аз сатҳи шуури ҳуқуқии кормандони мақомоти ҳифзи ҳуқуқ аз ҷумла, МКД вобаста мебошад. Зеро кормандони МКД ҳамчун субъекти босалоҳият вазифаҳоеро амалӣ месозанд, ки аз мақсаду ҳадафҳои давлати ҳуқуқбунёд бармеоянд. Мутахассисони соҳа бар он назаранд, ки кормандони татбиқкунандаи ҳуқуқ бевосита ва доимо амалҳои аз ҷиҳати ҳуқуқӣ муҳимро анҷом медиҳанд, дараҷаи фаҳмиши падидаҳои давлатию ҳуқуқиро баланд мебардоранд. Бахусус фаъолияти мавриди назар ба масъулин воғузур карда мешавад¹⁸⁰. Метавон иброз намуд, ки фаъолияти кормандони МКД масъулияти баландро талаб намуда, татбиқнамоии воқеии қонун, ҳимояи ҳуқуқ ва озодиҳои инсон ва шаҳрванд, таъмини амнияти ҷамъият ва давлат бар уҳдаи масъулин воғузур аст. Шуури ҳуқуқии касбӣ имкон медиҳад, ки дараҷаи фаҳмиши қонун ва падидаҳои ҳуқуқӣ боз ҳам содда гардад. П.П. Баранов иброз менамояд, ки танҳо шуури ҳуқуқии касбӣ ба кормандон имконият медиҳад, ки тариқи сарфаҳм рафтан ба дарки ҳадафҳои

¹⁷⁹ Ниг.: Миралиев И.Қ. Назария ва амалияи байналмилалӣ ва миллии робитаи давлат ва шахс: таҳқиқоти назариявӣ-методологӣ ва муқоисавӣ-ҳуқуқӣ: дис... док. илм. ҳуқ. – Душанбе, 2024. – С. 379.

¹⁸⁰ Ниг.: Иванников И.А. Концепция правовой культуры / И.А. Иванников // Правоведение. – 1998. – №3. – С. 12.

фаъолияти касбии ҳифзи ҳуқуқ ба комёбиҳо муваффақ гарданд¹⁸¹. Воқеан муҳимияти шуури ҳуқуқии кормандони МКД дар он зоҳир мегардад, ки онҳо субъекти махсуси татбиқкунандаи қонун ба ҳисоб мераванд. Дар адабиёти таълимӣ зикр гардидааст, ки ҷанбаҳои мусбати шуури касбии ҳуқуқшиносон ин эҳтироми талаботи қонун мебошад¹⁸². Дар воқеъ, барои татбиқи қонун шуури ҳуқуқии касбӣ аҳаммияти ғавқулодда дорад, зеро он дониши ҳуқуқиро ба арзишҳои ҳуқуқӣ табдил медиҳад. Он, ки қонунро наметавонад, наметавонад риоякунандаи он бошад ва ба дигарон ёрии ҳуқуқӣ расонад. Мо бо Р.Ш. Шарофзода мувофиқ мебошем, ки чунин иброз намудааст: «сатҳи шуури ҳуқуқии касбии кормандони милитсия, прокуратура, андоз, гумрук ва дигар мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ҳам дар самаранокии ҳуди фаъолияти мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ва ҳам дар сифати қарорҳои онҳо, алахусус санадҳои ҳифзи ҳуқуқ, ифода меёбад»¹⁸³. Метавон фаъолияти самараноки кормандони МКД-ро ба касбияти масъулин вобаста намуд. Бесабаб нест, ки О.В. Пересади́на мавзӯи касбиятро мавриди таҳқиқот қарор дода, иброз менамояд, ки касбият бо се унсур: дониш, таҳассус ва салоҳият алоқамандии зич дорад¹⁸⁴. Аз ин рӯ, метавон иброз намуд, ки барои кормандони МКД сатҳи баланди дониш, таҳассус ва салоҳиятнокии муҳим буда, дар ин сурат метавонанд нисбат ба ҳар як мушкилоти мавҷуда ва кирдорҳои зиддиҳуқуқӣ ба таври воқеъбинона баҳогузорӣ намоянд ва қарорҳои сатҳи баландро бароварда тавонанд. Ин масъала аз ҷониби ҳуди кормандони МКД низ дар натиҷаи як назарсанҷӣ асоснок гардид. Назарсанҷӣ маълум намуд, ки кормандони МКД, ки таҳсилоти олии ҳуқуқшиносӣ доранд ва донишҳои мукаммали ҳуқуқӣ доранд аз кормандони МКД таҳсилоти ҳуқуқшиносӣ ва дониши зарурии ҳуқуқӣ надоранд, тафовут доранд. Аз 273 нафар пурсидашудагони кормандони МКД 87,55% бар он назаранд, ки кормандони МКД, ки таҳсилоти олии ҳуқуқшиносӣ ва донишҳои мукаммали

¹⁸¹ Ниг.: Баранов П.П. Профессиональное правосознание работников органов внутренних дел: теоретические и социологические аспекты: автореф. дис... канд. юрид. наук. – М., 1996. – С. 18.

¹⁸² Ниг.: Протасов В.Н., Протасова Н.В. Лекции по общей теории права и теории государства. – М., 2010. – С. 404.

¹⁸³ Сотиволдиев Р.Ш. Формирование профессионального правосознания сотрудников правоохранительных органов / Р.Ш. Сотиволдиев // Осори Академияи ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2020. – №2 (46). – С. 70-80.

¹⁸⁴ Ниг.: Пересади́на О.В. Теоретико-правовой анализ профессионального правосознания: на примере правосознания сотрудников органов внутренних дел Российской Федерации: дисс. ...канд. юрид. наук. – Екатеринбург, 2017. – С. 37.

хуқуқӣ доранд, дар риояи қонуният ва иҷрои вазифаҳои хизматӣ аз кормандони МКД, ки таҳсилоти олиӣ ҳуқуқшиносӣ ва дониши зарурии ҳуқуқӣ надоранд, куллан бартарӣ доранд. Танҳо 9, 52 % ва 2,93 % бар он назаранд, ки кормандони МКД, ки таҳсилоти олиӣ ҳуқуқшиносӣ ва донишҳои муқаммали ҳуқуқӣ доранд, дар риояи қонуният ва иҷрои вазифаҳои хизматӣ аз кормандони МКД, ки таҳсилоти олиӣ ҳуқуқшиносӣ ва дониши зарурии ҳуқуқӣ надоранд, на чандон бартарӣ доранд ва ё тафовут надоранд¹⁸⁵. Аз ин бармеояд, ки дониши муқаммали ҳуқуқӣ барои сатҳи сифат ва натиҷаи фаъолияти кории кормандони МКД аҳаммияти махсус дорад. Дар натиҷаи назарсанҷӣ, ки дар байни шахрвандони шахру ноҳияҳои ҷумҳурӣ гузаронида шуд, маълум гардид, ки аз нигоҳи онҳо барои кормандони МКД доштани дониши ҳуқуқӣ муҳим мебошад. Аз 204 нафар посухдиҳандагон 79,41% бар он назаранд, ки барои кормандони МКД дониши ҳуқуқӣ муҳим мебошад. Ҳамзамон 3,92 % донишҳои техникӣ, 13,24 % донишҳои тактикаӣ ҷангӣ ва низомӣ, инчунин 3,43 % дигар намуди донишҳоро тавсия медиҳанд¹⁸⁶. Аз ин лиҳоз, бо боварӣ гуфта метавонем, ки барои кормандони МКД сатҳи баланди шуури ҳуқуқии касбӣ муҳим мебошад. Ф.Т. Тоҳиров иброз менамояд, ки дар баробари қонунҳои хуб ҳуқуқшиносони хуб, донандагони касби худ, мутахассисон, ки бе онҳо мо сухани бисёр ва амалӣ кам хоҳем дошт, лозим аст¹⁸⁷. Воқеан бе ҳуқуқшиносони сатҳи баланд ва донандагони касби худ бунёд намудани ҷомеаи солим ва давлати демокративу ҳуқуқбунёд ғайриимкон мебошад. Асоси шуури ҳуқуқии касбӣ ва муҳиммияти он, ин дар сатҳи зарурӣ татбиқ гардидани қонунҳо мебошад. Тавассути шуури ҳуқуқии касбӣ, низоми қонунгузорӣ ва соҳаҳои ҳуқуқии ба он алоқаманд ташаккул меёбанд ва татбиқи он самаранок мегардад. Пас, дар чунин маврид сатҳи баланди шуури ҳуқуқии касбӣ метавонад аз малака ва донишу қордонии мақомоти қонунгузор вобаста бошад. Онҳо ҳамчун субъекти қонунгузорӣ дар асоси сифати қонунҳои қабулнамудаашон ба шуури ҳуқуқии касбӣ ба монанди кормандони

¹⁸⁵ Замиаи 4. – С. 266.

¹⁸⁶ Замиаи 2. – С. 261.

¹⁸⁷ Ниг.: Тоҳиров Ф.Т. Актуальные проблемы истории и теории государства и права в условиях государственной независимости Республики Таджикистан. – Душанбе: Дониш, 2009. – С. 90.

МКД таъсир расонида, сарнавишти инсонро ба масъулин вобаста менамоянд. Қонунҳои қабулшуда бояд сифати олий дошта бошанд ва ҳалли масъалаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ дар онҳо ба таври зарурӣ танзим гардида бошанд. Барои ин дониш, малака, таҷриба ва касбияти амиқ лозим аст. Сатҳи назариявии қонунгузор ҳар қадар баландтар бошад, амали қонун ва танзими вазъи ҳуқуқии шахс ҳамон қадар самарабахш хоҳад буд. Вақте ки қонунгузорӣ самаранок таҳия ва бо мурури замон пеш меравад, самаранокии фаъолияти мақомоти ҳифзи ҳуқуқ меафзояд¹⁸⁸. Маҳз бо чунин мақсад метавон иброз намуд, ки сатҳи баланди шуури ҳуқуқии касбӣ баҳусус шуури ҳуқуқии кормандони МКД аз сифати қонунҳои қабулгардида вобаста мебошад. Бесабаб нест, ки дар адабиёти ҳуқуқӣ маҳз омили субъективии таъсиррасонанда ба иҷрои қонунҳо шуури ҳуқуқӣ дониста шудааст¹⁸⁹. Ба ақидаи С.П. Малахов бошад, ҳуқуқшиноси касбӣ бояд на танҳо бо муносибати устувори мусбат ба қонун ва амалияи татбиқи он, балки бо мувофиқаи дохилӣ бо қоидаҳо ва арзишҳои ҳуқуқӣ, дарки фоидаоварӣ, зарурат ва татбиқи одилонаи онҳо ва риояи қонунҳои ҳуқуқӣ фарқ менамоянд¹⁹⁰. В.А. Власов ва Г.Б. Власов чунин мешуморанд, ки шуури ҳуқуқии касбӣ қонунро ҳамчун падидаи зарурӣ ва муфид барои ҷомеа арзёбӣ намуда, меёрҳои онро қоидаҳои ба мақсад мувофиқ ва одилона меҳисобад ва қонунро ҳамчун омили таъминкунандаи субот дар ҷомеа эътироф мекунанд¹⁹¹. Мо чунин мешуморем, ки ҳамон қадар сатҳи шуури ҳуқуқии касбӣ баланд гардад, ба мазмуну моҳияти қонун ба таври воқеӣ баҳогузори карда шуда, муҳимияти татбиқномаи босамари он дар ҷомеа дарк ва таъмин карда мешавад.

Бо дарназардошти таҳлилҳои боло метавон ба ақидаи Раҷабзода Р.М. ҳамфиқр буд, ки чунин иброз намудаанд: шуури ҳуқуқии касбии кормандони МКД-мачмуи дониш, мафҳумҳо, ақидаҳо, принципҳо, ҳиссиёт, эҳсосоти ҳуқуқӣ

¹⁸⁸ Ниг.: Правосознание и правовая культура как условие эффективности реализации права: проблемы теории, методологии и практики: монография / Колл.авт. Под ред., д-ра ю.н. И.Х. Бободжонзода, д-ра ю.н. А.Р. Нематова. – Душанбе, 2022. – С. 145.

¹⁸⁹ Ниг.: Осипов М.Ю. Эффективность правотворчества, реализации права и правоприменения: понятие и соотношение / М.Ю. Осипов // Правоведение. – 2011. – №1. – С. 83-92.

¹⁹⁰ Ниг.: Кожевников В.В. Проблема профессионального правосознания в правоохранительной сфере / В.В. Кожевников // Современное право. – 2016. – №1. – С. 18.

¹⁹¹ Ниг.: Власов В.И., Власова Г.Б. Теория государства и права: учеб. пособие. – Ростов н/Д., 2012. – С. 298.

мебошад, ки дар чараёни таҳсилоти ҳуқуқии касбӣ ва фаъолияти касбӣ ташаккул ёфта, заминаи дарки воқеъбинонаи падидаҳо ва равандҳои ҳаёти ҷомеа, воқеияти давлативу ҳуқуқӣ, таҳкими қонуният ва тартиботи ҳуқуқӣ мебошад¹⁹². Ақидаи мазкур шакли мукамал ва ифодакунандаи ҳамаи хусусиятҳои шуури ҳуқуқии кормандони МКД ҳамчун шуури ҳуқуқии касбӣ мебошад.

Метавон иброз намуд, ки кормандони МКД вобаста ба фаъолияти касбӣ дар самтҳои гуногун фаъолият менамоянд. Аз ин рӯ, шуури ҳуқуқии кормандони МКД (тафтишот, фаъолияти оперативӣ-чустучӯӣ, нозирони минтақавӣ ва дигар бахшҳои ба фаъолияти махсуси амалӣ ва татбиқнамоии ҳуқуқӣ машғул мебошанд) ҳамчун шуури ҳуқуқии касбӣ ин маҷмӯи донишҳои махсуси назариявӣ ва амалии ҳуқуқӣ, мафҳумҳо, арзишҳо, нишондодҳо, ҳиссиёт ва эҳсосоти ҳуқуқӣ, ки дар раванди гирифтани таълими ҳуқуқӣ, фаъолияти махсуси амалӣ ва татбиқнамоии ҳуқуқӣ ташаккул ёфтааст.

Сатҳи баланди шуури ҳуқуқии касбӣ метавонад маҳорати ҳуқуқшиносонро дар фаъолияти касбӣ дар муносибати арзишноқ ба қонун муқаррар намояд. Ҳамзамон метавон бо Р.Ш. Шарофзода мувофиқ буд, ки сатҳи баланди шуури ҳуқуқии касбиро калиди коҳиш додани хатарҳои эҳтимолиё ё пешбинишаванда арзёбӣ намудаанд¹⁹³. Инчунин Сатҳи баланди шуури касбии ҳуқуқии кормандони мақомоти қорҳои дохилӣ шартҳои иҷроӣ вазифаҳои дар назди онҳо истода, гавари фаъолияти самараноки ҳифзи ҳуқуқ ва татбиқи вазифаи ҳифзи ҳуқуқ дар маҷмӯъ давлат мебошад¹⁹⁴. Чунин нишондодҳо аз рафтори қонунӣ ҳар як ҳуқуқшинос вобаста мебошанд. Ҳар чӣ бештар дар шуури кормандон ташаккул ёфтани донишҳои зарурӣ, ғояҳо, арзишҳо ва мақсадҳои ҳуқуқӣ боис мегарданд, ки ҳамон қадар шуури ҳуқуқии касбӣ қомилан мувофиқ ва дар сатҳи баланд ташаккул ёбад. Дар ин радиқ яке аз самтҳои фаъолияти МКД ин таъмин ва ҳифзи ҳуқуқу озодиҳои шаҳрвандон

¹⁹² Ниг.: Рачабзода Р.М. Фарҳанги ҳуқуқии касбии кормандони мақомоти қорҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон: таҳқиқоти назариявӣ – ҳуқуқӣ ва методологӣ: автореф. дис. ... докт. илм. ҳук. – Душанбе, 2022. – С. 30.

¹⁹³ Ниг.: Шарофзода Р.Ш. Рискҳои профессиональной правоохранительной деятельности в контексте интеграции правовых и моральных норм и ценностей / Р.Ш. Шарофзода // Труды Академии МВД РТ. – 2022. – №2 (54). – С. 46-54.

¹⁹⁴ Шарофзода Р.Ш. Особенности профессионального правосознания сотрудников органов внутренних дел / Р.Ш. Шарофзода // Труды Академии МВД РТ. – 2021. – №1 (49). – С. 44-52.

ба ҳисоб меравад. Дар сатҳи зарурӣ амалӣ намудани чунин самти фаъолият ва ба натиҷаи назаррас ноил гардидани он, шаҳодат аз он медиҳад, ки шуури ҳуқуқии кормандони МКД дар сатҳи баланд қарор дорад. Зеро МКД чузъи ҳокимияти иҷроия ба ҳисоб рафта, татбиқи босамари санадҳои меъёри ҳуқуқиро, ки функцияи асосии давлат ба ҳисоб меравад, амалӣ месозад. Аз ин лиҳоз, яке аз функцияҳои асосии давлат ин омодагии мутахассисони дорои шуури баланди касбии ҳуқуқӣ мебошад. Зеро масъулияти таъмини ҳифзи ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрвандро давлат бар уҳдаи худ гирифтааст. Чунин уҳдадорӣ аз моддаи 5-уми Конститутсияи ҚТ бармеояд, ки чунин муқаррар карда шудааст: «Ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрвандро давлат эътироф, риоя ва ҳифз менамояд»¹⁹⁵. Аз ин бармеояд, ки чунин уҳдадориро давлат тавассути мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, бахусус кормандони МКД амалӣ мегардонад. А.М. Мансурзода бамаврид иброз менамоянд, ки кафолати таъмини вазъи ҳуқуқии шахс, амнияти ҷомеа ва давлат аз фаъолияти пурсамари мақомоти ҳифзи ҳуқуқ вобаста аст. Барои амалисозии функцияи ҳифзи ҳуқуқ, давлат як қатор усулҳо, аз ҷумла, усулҳои татбиқи қонунро истифода мебарад. Асосан усулҳои татбиқи қонун дар Тоҷикистон аз ҷониби мақомоти ҳифзи ҳуқуқ (суд, прокуратура, МКД, адвокатура ва диг.) амалӣ карда мешаванд. Дар иҷрои ин вазифа, пеш аз ҳама, ба МКД, яъне милитсияи Тоҷикистон нақши муҳим гузошта шудааст¹⁹⁶. Дар воқеъ, кормандони МКД яке аз субъектҳои босалоҳияти ҳифзкунанда ва таъминкунандаи ҳуқуқ ва озодиҳои инсону шаҳрванд ба ҳисоб мераванд. Чунин масъулиятнокии кормандони МКД аз сатҳу сифати шуури ҳуқуқии онҳо вобаста мебошад. Дар натиҷаи як назарсанҷӣ бевосита худи кормандони МКД низ иброз намуданд, ки доштани сатҳи баланди шуури ҳуқуқӣ ба дараҷаи касбият, риояи қонуният, ҳифзи ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд таъсири мусбат мерасонад. Аз 273 нафар пурсидашудагон, 179 нафар, аниқтараш 65, 57 % иброз менамоянд, ки сатҳи баланди шуури ҳуқуқӣ ба дараҷаи касбият, риояи қонуният, ҳифзи

¹⁹⁵ Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 06-уми ноябри соли 1994 (бо тағйиру иловаҳо аз 26.09.1999, 22.06.2003 ва 22.05.2016 с.) // Маҳзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҚТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 17.02.2022).

¹⁹⁶ Ниг.: Тошев А.М. Эволюция правового статуса личности в Республике Таджикистан: историко-правовое исследование: дис... канд. юрид. наук. – Москва. 2014. – С. 171.

хукуку озодиҳои инсон ва шахрванд таъсири мусбат мерасонад, 40 нафар, ки 14, 65 % мебошад, бар он назаранд, ки сатҳи баланди шуури ҳуқуқӣ таъсири манфӣ мерасонад, чунки доштани дониши зиёди ҳуқуқӣ кормандро дар тарс мегузорад, 43 нафар, ки 15, 75 % ташкил медиҳанд, қайд менамоянд, ки шуури ҳуқуқӣ аҳамият надорад, зеро тарзи корбариро корманд аз таҷриба меомӯзад. Ҷамзамон, 11 нафар, ки 4, 03 % ифода мекунанд, дигар ақидаҳоро иброз менамоянд¹⁹⁷. Дар баробари гуфтаҳои боло метавон иброз намуд, ки дониш, маҳорату малакаи касбӣ, таҷрибаи корӣ дар ҳама гуна фаъолияти касбӣ метавонад бо дарназардошти талаботҳои ҷамъият ба кулӣ тағйир ёбанд ва ниёз ба коркардро пайдо намоянд. Дар таҳқиқоти илмӣ иброз мегардад, ки дар гузашта агар маълумоти ибтидоӣ барои кори дарозмуддат кофӣ буд, пас, дар давраи муосир ба бозомӯзӣ ва таълими иловагӣ ниёз ба вучуд омадааст. Гузашта аз ин, касби ҳуқуқшиносӣ аксар вақт хусусияти миллӣ дорад. Системаҳои ҳуқуқии кишварҳои гуногун ба таври назаррас фарқ мекунанд. Ин дар дарки ҳуқуқшинос оид ба нақши ӯ дар ҳаёти ҷомеа, дар мундариҷаи шуури ҳуқуқии касбии ӯ инъикос меёбад. Ва баръакс, табибон ва муҳандисон метавонанд новобаста аз мансубияти худудии худ кор кунанд. Духтурон дар кори худ аксаран дастурҳои Созмони Умумиҷаҳонии Тандурустиро ба роҳбарӣ мегиранд, протоколҳои табobati бемориҳо дар кишварҳои мухталиф ба тариқи монанд ташкил карда шудаанд. Бо вучуди ин, рушди муносибатҳои иқтисодӣ, тиҷоратӣ боис ба он мегардад, ки ҳуқуқшиносон на танҳо қонунгузори кишвари худ, балки қонунҳои кишварҳои шарикӣ тиҷоратиро низ бояд донанд. Барои ин, ҳуқуқшинос бояд донандаи забонҳои хориҷӣ бошад¹⁹⁸. Проблемаҳои замони муосир аз қабилӣ экстремизм ва терроризми байналмилалӣ, гардиши ғайриқонунии маводи муҳаддир, хариду фуруши одамон, ҳамчунин ҷаҳонишавӣ дар соҳаҳои муҳочират, иқтисодиёт ва монанди инҳо тақозо менамояд, ки кормандони МКД, пеш аз ҳама, қонунгузори кишварҳои хориҷиро хуб донанд. Сатҳи баланди шуури ҳуқуқии касбии кормандони МКД метавонад аз таҷрибаи касбӣ вобаста бошад.

¹⁹⁷ Замиаи 4. – С. 266.

¹⁹⁸ Ниг.: Бреднева В.С. Деформация профессионального правосознания юристов и технологии ее преодоления: монография. – Южно-Сахалинск: СахГУ, 2019. – С. 15.

Чанбаи мусбати ин падида бемисл аён аст. Натиҷаҳои сатҳи баланди фаъолият ва саривақт иҷро намудани вазифаҳои хизматӣ аз сатҳи баланди шуури ҳуқуқӣ ва таҷрибаи баланди касбии кормандони МКД вобаста мебошад. Бесабаб нест, ки дар адабиёти таълимӣ қайд карда мешавад, ки таҷрибаи баланди касбӣ вақтро ҳангоми баровардани қарор кӯтоҳ менамояд¹⁹⁹. Воқеан таҷриба барои корманди МКД муҳимияти хосса пайдо намуда, ба пешгирӣ ва саривақт ошкор намудани ҳуқуқвайронкунӣ, дуруст ва ба таври зарурӣ баровардани қарор, ҳамчунин, дар бандубаст намудани ҳуқуқвайронкунӣ заминаи босифат ва натиҷаноки фаъолиятро мегузорад. Таҷриба гуфта, бештар таҷрибаи касби ҳуқуқшиносиро дар назар хоҳем дошт, зеро таҷрибаи фаъолияти ҳуқуқшиносон ва дигар субъектҳои ҳифзи ҳуқуқ дар иртибот ба фаъолияти касбии дигар субъектҳои ҳаёти давлативу ҷамъиятӣ аҳаммияти ба худ хосро дорост. Таҷрибаи касбии корманди МКД метавонад на танҳо натиҷаҳои кории худро самарабахш намояд, балки ба раванди амалишавии функцияҳои давлат низ таъсири мусбат хоҳад расонд. Пас метавон таҷрибаи пурсамар ва натиҷабахши ҳуқуқшиносонро, ки дар раванди фаъолияти корӣ ноил гардидаанд, ба таври васеъ дар раванди таълим истифода намуд. Чунин раванд метавонад ҳам ба шуури ҳуқуқии касбӣ таъсири мусбат расонад ва ҳам барои ҳуқуқшиносони оянда метавонад ҳамчун идеал дар фаъолияти корӣ интихоб гардад. Роҳандозӣ намудани натиҷаҳои бадастомада дар раванди таълим метавонад завқ ва майлу рағбати мутахассисони ояндаро боз ҳам зиёдтар гардонад.

Сарфи назар аз натиҷаи корҳои зиёди илмӣ таҳқиқотӣ оид ба шуури ҳуқуқии касбӣ, ҳанӯз ҳам нуқсонҳо дар ин раванд ҷой доранд. Яке аз мушкилоти марбута дар самти фаъолияти касбии кормандони МКД ин дар сатҳи паст қарор доштани шуури ҳуқуқии касбии онҳо мебошад. Зеро натиҷаи назарсанҷии анҷомдодашуда нишон медиҳад, ки кормандони МКД дониши зарурӣ ҳуқуқиро надоранд, оид ба шуури ҳуқуқӣ ва дар бораи мафҳуми он маълумоти лозимаро соҳиб намебошанд. Аз ҷумла, аз 273 нафар

¹⁹⁹ Ниг.: Кожевников В.В. Проблема профессионального правосознания в правоохранительной сфере / В.В. Кожевников // Современное право. – 2016. – №1. – С. 20.

посухдиҳандагон 162 нафар (59, 34 %) иброз намудаанд, ки дар бораи шуури ҳуқуқӣ маълумот доранд, вале оид ба мафҳуми шуури ҳуқуқӣ танҳо зиёда аз 10 нафар посухи аниқ ва дурустро пешниҳод намуданд. Инчунин, 65 нафар (23, 81 %) иброз намуданд, ки дар бораи шуури ҳуқуқӣ маълумот надоранд. 39 нафари (14, 29 %) дигар бошад, қайд намуданд, ки барои посух додан ба ин савол душворӣ мекашанд. Ҳамчунин, 7 нафар (2, 56 %) дар ин бахш нуқтаҳои назари дигарро пешниҳод намуданд. Ҳамзамон, дар идомаи назарсанҷӣ сатҳи шуури ҳуқуқии кормандони МКД ҚТ аз ҷониби ҳуди онҳо баҳогузорӣ карда шуд, ки натиҷаи он чунин аст. Аз 273 нафар пурсидашудагон 22, 34 % бар он назаранд, ки шуури ҳуқуқии аксарияти кормандони МКД ба талабот ҷавобгӯ намебошанд, 27, 84 % иброз намуданд, ки шуури ҳуқуқии ками кормандони МКД ба талабот ҷавобгӯ мебошад. Дар ин баробар 46, 15 % шуури ҳуқуқии аксарияти кормандони МКД-ро дар сатҳи баланд арзёбӣ намуданд, 3, 66 % бошад ақидаҳои дигарро баён намуданд²⁰⁰. Дар замони муосир чунин сатҳи дониш нокифоя буда, зарурат ба такмилро пайдо менамояд. Дар акси ҳол ин мушкилот дар амалияи фаъолияти масъулин метавонад боиси нуқсонҳо дар фаъолияти онҳо гардида, дар иҷрои босифати вазифаҳояшон ва сатҳу сифати риояи қонуният таъсири манфӣ расонад.

Дар ҚТ МКД ниҳоди махсус мебошад, ки робитаи шаҳрвандонро тавассути фаъолияти худ бо давлат устувор мегардонанд. Вале дар солҳои аввали Истиклолияти давлатии Тоҷикистон имтиҳони сангинро аз саргузаронид. Дар солҳои 1990 МКД новобаста аз натиҷаи заҳматҳои шабонарӯзӣ барои таъмини осоиштагии ҷомеа, барқарор намудани сохти нави давлатдорӣ ва ҳимояи ҳуқуку озодиҳои сокинони кишвар аз гурӯҳҳои муташаккили ҷинояткор фидокорона дар набард буданд, ки дар ҷараёни он шумораи зиёди кормандони ин ниҳод ҷони худро аз даст доданд. Дар ин давраи мушкили таърихӣ зиёда аз 2500 нафар корманди МКД ба ҳалокат расиданд. Чунин талафот боис бар он гардид, ки то ба вазъи муайян овардани ҚТ дар сохтори МКД мутахассисони касбу кори гуногун барои фаъолият намудан ҷалб карда шуданд. Талафоти болозикр ба фаъолияти МКД таъсири

²⁰⁰ Замимаи 4. – С. 267.

бузурги худро гузошт. Тавре А.М. Мансурзода иброз менамояд, дар давраи чанги фочиабори шаҳрвандӣ дар Тоҷикистон МКД аз сабаби набудани заминаи ҳуқуқӣ ва таҷрибаи дахлдор ба мушкилоти зиёд рӯ ба рӯ гардид²⁰¹. Воқеан ҳам чанги шаҳрвандӣ боиси саривақт қабул нагардидани қонунҳои нав дар соҳаҳои гуногун гардид. Ин боис бар он гардид, ки дар як вақти муайян санадҳои ҳуқуқии замони ИҚШС дар ҚТ-и соҳибистиклол амал намояд. Раванди мазкур ба шуури ҳуқуқии касбӣ таъсири манфӣ расонида, боиси костагии низоми қонунгузории кишвар дар ин давра гардид. Муносибатҳои ҷамъиятии нав дар заминаи бунёди давлати демократӣ ва ҳуқуқбунёд ба вуҷуд омада буданд. Дар ин давра МКД яке аз мақомоти марказии ҳокимияти давлатӣ ба ҳисоб рафта, дар ҳамохангсозии робитаи устувори шаҳрвандон ва давлат нақши марказиро иҷро менамуд. Пешрафти тамоми самтҳои фаъолияти давлат ва нуфузи байналмилалӣ он аз сулҳу суботи ҷомеа вобастагии калон дошт.

Дар ин раванд фаъолияти масъулин баъзан берун аз талаботи муқаррарнамудаи қонунгузорӣ амалӣ карда мешуд. Чи хеле ки А.М. Мансурзода иброз менамояд, бо сабаби нокифоягии сатҳи касбият ва шуури ҳуқуқӣ аксар вақт худӣ кормандони милитсия ҳуқуқ ва озодиҳои инсон ва шаҳрвандро поймол мекарданд²⁰². Раҷабзода Р.М. нодида гирифтани талаботи қонунро аз ҷониби кормандони МКД зерӣ танқид қарор дода, иброз менамояд, ки дур шудан аз қонун, ҳамчун бадахлоқи баҳогузори карда мешавад, зеро он на танҳо ба меъёрҳои ҳуқуқ ва ахлоқ, балки ба одоби касбии корманди МКД низ муҳолиф мебошад²⁰³. Инчунин, дар адабиёти таълимӣ яке аз ҷузъи асосӣ барои шуури ҳуқуқии касбӣ мавҷудияти чунин унсурҳо, аз қабилӣ эътиқоди қонунӣ, устувории он, набудани шаклдигаркунии (деформатсия) касбӣ шинохта шудааст²⁰⁴. Дар воқеъ, фаъолияти кормандони МКД ба қонун ва татбиқномаи амалии он пайванди ногусастанӣ дорад. Дар

²⁰¹ Ниг.: Тошев А.М. Роль органов внутренних дел Республики Таджикистан в обеспечении правового статуса личности / А.М. Тошев // Вектор науки ТГУ. Серия: Юридические науки. – 2014. – №2 (17). – С. 137.

²⁰² Ниг.: Тошев А.М. Асари зикршуда. – С. 137.

²⁰³ Ниг.: Раҷабзода Р.М. Аҳамияти фарҳанги ҳуқуқии кормандони мақомоти корҳои дохилӣ дар таъмини ҳуқуқ ва озодиҳои инсон ва шаҳрванд / Р.М. Раҷабзода // Осори Академияи ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2020. – №2 (46). – С. 65.

²⁰⁴ Ниг.: Макуев Р.Х. Теория государства и права: учеб. – М., 2010. – С. 416.

чунин маврид ба ҳеҷ вачҳ корманди МКД наметавонад аз доираи талаботи қонунгузорӣ берун ғаъолият намояд. Нодида гирифтани талаботи қонунгузорӣ ва поймол гардидани ҳуқуқу озодиҳои шахрвандон на танҳо дар татбиқи қонун, балки бовариву эътимоди шахрвандонро ба сиёсати давлатӣ, ҷомеаи шахрвандӣ ва давлати демокративу ҳуқуқбунёд коста мегардонад. Дар мулоқоти Президенти ҶТ, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон бо кормандони роҳбарикунандаи мақомоти қудратӣ ва ҳифзи ҳуқуқ, ки 9-уми феввали соли 2020 доир гардид, таъкид гардид, ки ҳар як амали ғайрикасбӣ, бесифат ва бемасъулиятии кормандони мақомоти ҳифзи ҳуқуқ обрӯву нуфузи давлатро паст мекунад²⁰⁵. Метавон ба андешаи С.Ш. Шарифзода мувофиқ буд, ки чунин иброз менамояд: «яке аз сабабҳои босуръат афзудани ҷинояткорӣ боло рафтани нигилизми ҳуқуқии аҳоли, дар шуури умум ҷой шудани қолабҳои кирдорҳои зиддиҳуқуқиву бо зӯрӣ ҳал намудани баҳсҳо, нобоварӣ нисбати мақомоти ҳифзи ҳуқуқ дар ҳифз карда тавонистани манфиатҳои шахс, ҷомеа ва давлат мебошад»²⁰⁶. Аз ин рӯ, метавон ба он муътақид гардид, ки ҳуқуқвайронкуниҳое, ки аз ҷониби кормандони мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, аз ҷумла, кормандони МКД содир мегардад, нисбат ба шахрвандон ҳафнокии бештар дошта, оқибатҳои мураккабро ба миён меорад. Чунин равандро метавон ба нигилизми ҳуқуқии кормандони МКД марбут намуд. Доир ба масъалаи мазкур М.Р. Рустамзода тавачҷӯх намуда, иброз менамояд, ки нигилизми ҳуқуқӣ дар байни хизматчиёни давлатӣ, ҷанбаи ахлоқӣ ва равонии мушкилоти мавҷуда мебошад, ки он ба вазъи қонуният таъсири манфӣ мерасонад. Ҳеҷ чиз ба вазъи қонуният, ба монанди амалҳои ғайриқонунии мансабдорон, таъсири манфӣ намерасонад. Мақомот ва шахсонии мансабдори давлатӣ, ки қонунвайронкунӣ ва ҳатто ҷиноят содир мекунанд, на танҳо қонунҳои мавҷударо бо амалҳои худ вайрон мекунанд, балки фазои муайяни таҳдидро барои тамоми низоми ҳуқуқии давлатӣ фароҳам меоранд²⁰⁷.

²⁰⁵ Ниг.: Воҳӯрии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон бо ҳайати роҳбарикунандаи сохтори қудратӣ ва ҳифзи ҳуқуқ, мақомоти тартиботи ҳуқуқӣ, аз 9-уми феввали соли 2020 [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://www.president.tj> (санаи мурочиат: 25.03.2022).

²⁰⁶ Шарифзода С.Ш. Шақлҳои амалишавии функцияҳои давлати Тоҷикистон дар марҳилаи муосир // дис. ... ном. илм. ҳуқ. – М., 2018. – С. 160.

²⁰⁷ Ниг.: Рустамзода М.Р. Проблемы укрепления законности в республике Таджикистан: дис. ... канд. юрид. наук: – Душанбе, 2019. – С. 94.

Инчунин, иброз мегардад, ки на танҳо сатҳи пасти фарҳанг ва шуури ҳуқуқии шаҳрвандон боиси ташвиш аст, балки дар байни худи хизматчиёни давлатӣ ҳукмфармо будани нигилизми ҳуқуқӣ низ нигаронкунанда мебошад²⁰⁸. Нигилизми ҳуқуқӣ боис бар он мегардад, ки оҳиста-оҳиста воқеияти татбиқнамоии ҳуқуқӣ аз шуури ҳуқуқии кормандони МКД дур бигардад ва танҳо бо роҳи ғайриҳуқуқӣ бартараф кардани мушкилотҳои ҷомеа ба вучуд оянд. Нигилизми ҳуқуқии кормандони МКД ба он оварда мерасонад, ки қарорҳои баровардаи онҳо дар раванди фаъолияти корӣ қалбақӣ ва сарсарӣ буда, боиси дар сатҳи паст қарор гирифтани шуури ҳуқуқии касбӣ гардад. Чи тавре ки Р.Ш. Шарофзода иброз менамояд, қабули қарорҳои ғайриқонунӣ ва ноодилона аз ҷониби мақомоти ҳифзи ҳуқуқ аз сатҳи пасти шуури ҳуқуқии касбии онҳо шаҳодат медиҳад²⁰⁹. Н.Я. Соколов иброз менамояд, ки таъсири яктарафаи таҷрибаи касбии ҳуқуқшиносон метавонад боиси баҳои қолабӣ, коҳиши муносибати эмотсионалӣ ба рӯйдодҳо ва сарфи назар кардани афкори ғайрикасбӣ гардад. Ҳуқуқшиносоне низ ҳастанд, ки ба формализм гирифторанд ва баъзан худи онҳо роҳи вайрон кардани талаботи қонунро пеш мегиранд²¹⁰.

Воқеан, сатҳи пасти шуури ҳуқуқии касбии баъзе аз кормандони бетажрибаи МКД боиси ташвиш буда, метавонад таҳдид ва хатарҳои зиёдро ба бор орад. Бахусус дар замони бисёр ҳассоси ҷаҳонишавӣ гурӯҳҳои гуногун аз камбудӣ ва кирдорҳои зиддиҳуқуқии содирнамудаи кормандони МКД истифода намуда, мехоҳанд ба ҳаёти сиёсии давлат таъсир расонид. Дар баробари ин, мавҷудияти амалҳои зиддиҳуқуқии кормандони МКД хатар ба тамоми падидаи ҳуқуқӣ буда, инчунин, аз ҳама бештар ба шуури ҳуқуқии қишрҳои гуногуни ҷомеа таъсир расонида, ноустувории мафкураи инсонҳоро нисбат ба сиёсати давлативу ҳуқуқӣ ба вучуд меорад. Раванди мазкур метавонад барои боз ҳам мустаҳкам гардидани нигилизми ҳуқуқӣ дар ҷомеа

²⁰⁸ Ниг.: Рустамзода М.Р. Проблемы укрепления законности в республике Таджикистан: дис. ... канд. юрид. наук. – Душанбе, 2019. – С. 93.

²⁰⁹ Ниг.: Сотиволдиев Р.Ш. Формирование профессионального правосознания сотрудников правоохранительных органов / Сотиволдиев Р.Ш. // Осори Академияи ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2020. – №2 (46). – С. 70-80.

²¹⁰ Ниг.: Соколов Н.Я. Профессиональное сознание юристов. – М., 1988. – С. 22.

заминаи мусоид гардад. Чунин ҳолат метавонад то ҳадде бирасад, ки ба амнияти давлат таҳдид намуда, хатархоро ба соҳибхитиёрӣ ва сулҳу озоиштагии кишвар дучанд гардонад.

Гурӯҳе аз мутахассисони соҳа яке аз сабабҳои дар сатҳи паст қарор доштани шуури ҳуқуқии касбиро дар таъсири омилҳои берунӣ вобаста медонанд. Аз ҷумла, олимону донишмандон: М.К. Горбатова, Е.В. Надыгина, Е.С. Носакова бар он назаранд, ки зуд-зуд иваз шудани нуқтаи назари ҳуқуқии давлат, қонунгузории ноустувор, ба паст рафтани ахлоқ, набудани тарбияи ватандӯстӣ, ҷорӣ кардани идеологияҳои ба тафаккури мо бегона ва ғайра оварда мерасонад²¹¹. Дар воқеъ костагии қонун метавонад ба ахлоқ таъсири манфӣ расонида, фазои носолими муошират, гуманистӣ, адолат, ростқавлӣ ва дигар унсурҳои ахлоқиро ба вучуд орад. Аз тарафи дигар, ноустувории низоми қонунгузорӣ ва берун аз меъёрҳои ахлоқ қабул гардидани қонун метавонад шуури ҳуқуқии касбии носолихро ба вучуд орад. Унсурҳои ахлоқ ҳамбастагӣ ба ташаккулёбии шуури ҳуқуқии касбӣ дошта, дар суратӣ фишор ва риоя нагардидани он ҷузъиёти шуури ҳуқуқии касбӣ коста мегардад. Аз ин лиҳоз, масъалаи мазкур тақозо менамояд, ки раванди фаъолияти кормандони МКД, пеш аз ҳама, бояд ба талаботи меъёрҳои ахлоқ ҷавобгӯ буда, аз меъёрҳои ахлоқ сарчашма гиранд.

Яке аз мушкилоти дигар дар фаъолияти кормандони МКД ин шаклдигаркунии (деформатсия) шуури ҳуқуқии касбӣ мебошад. Дар замони муосир шаклдигаркунии шуури ҳуқуқӣ мушкилоти ҷиддии иҷтимоӣ-ҳуқуқии ҷомеа буда, зеро назар қарор гирифтааст. Деформатсияи шуури ҳуқуқӣ маънои онро дорад, ки корманд дорои дониш, ақида ва муносибатҳои ҳуқуқӣ мебошад, ки бо сабабҳои гуногун ба ақидаҳои ғайриқонунӣ табдил ёфтаанд ё қисман ҳуқуқӣ боқӣ мондаанд.

Сабабҳои шаклдигаркунӣ гуногунанд, ки барои ошкор намудани он дар рафтори кормандони МКД мунтазам татбиқ намудани тадбирҳои тарбиявиро талаб мекунад. Шуури ҳуқуқии касбии корманди МКД дар замони муосир ба

²¹¹ Ниг.: Горбатова М.К., Надыгина Е.В., Носакова Е.С. Новые подходы к формированию правосознания студентов юристов в условиях модернизации системы вузов России / М.К. Горбатова, Е.В. Надыгина, Е.С. Носакова // Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского. – 2010. – №3 (1). – С. 266-274.

дараҷаҳои гуногуни деформатсияи гирифтӣ гардидааст. П.П. Баранов се шакли асосии шаклдигаркунии шуури ҳуқуқиро дуруст муайян мекунад:

а) инфантилизми ҳуқуқӣ – шакли сабуки таҳрифи шуури ҳуқуқӣ аз сабаби нокифоя будани дониши ҳуқуқӣ;

б) нигилизми ҳуқуқӣ – дидаву доништа зоҳир намудани безътиноӣ нисбати муқаррароти қонун, ки нияти ҷиноятиро дар назар надорад;

в) таназзули шуури ҳуқуқӣ – дараҷаи ниҳоят баланди ҳисси таҳрифшудаи адолат, ки дар он шакли «таназзули» содир намудани кирдорҳои ҷиноятӣ мебошад²¹².

Дар байни падидаҳои болозикр аз ҳама хавфноктарин дар шуури ҳуқуқии касбӣ ин нигилизми ҳуқуқӣ мебошад. Шуури ҳуқуқии кормандони МКД бояд зухуроти чун нигилизми ҳуқуқиро истисно намояд. Зеро онҳо донандагони сатҳи баланди қонунгузорӣ буда, татбиқи зарурии онро бар уҳда доранд. Аммо дар ҷомеаи кунунӣ, бахусус дар байни кормандони МКД, ин гуна зухурот басо равшан мушоҳида мегардад. Махсусан содир гардидани ҷиноят, вайрон гардидани интизоми хизматӣ ва дигар ҳуқуқвайронкуниҳо аз ҷониби кормандони МКД боиси ташвиш буда, аз шаклдигаркунии шуури ҳуқуқӣ вобаста мебошад. Дар ин маврид Т.К. Қодирзода қайд менамояд, ки рафтори қонунӣ нишондиҳандаи шуури мусбати ҳуқуқӣ, вале содир намудани ҷиноят нишондиҳандаи деформатсияи шуури ҳуқуқӣ мебошад²¹³. Тибқи маълумотҳои Раёсати кадр ва кор бо ҳайати шахсии МКД, дар солҳои 2020, 2021 ва 2022 аз ҷониби кормандони МКД 234 ҳолати содир гардидани ҷиноят ба қайд гирифта шудаанд. Ҳамзамон, дар солҳои 2020, 2021 ва 2022 зиёда аз 1547 кормандони МКД ба ҷазоҳои гуногуни интизомӣ ҷалб гардида, дар натиҷа 358 нафар аз сафи МКД озод карда шудаанд. Чунин нишондод ташвишовар буда, ба омилу сабабҳои гуногун вобаста мебошад. Тавре Р.М. Раҷабзода иброз менамояд, шаклҳои асосии зухуроти нигилизми ҳуқуқӣ дар фаъолияти кормандони МКД инҳо мебошанд:

– бепарвоӣ нисбат ба қонун, риоя ва иҷрои он;

²¹² Ниг.: Баранов П.П. Правосознание и правовое воспитание / Общая теория права: Курс лекций. – Н. Новгород, 1993. – С. 530.

²¹³ Ниг.: Қодирзода Т.К. Правосознание судей (понятие, структура и виды). – Душанбе, 2021. – С. 21.

– нобоварӣ ба нақши ҳалқунандаи қонунҳо ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқии татбиқшаванда;

– беэҳтиромӣ нисбат ба ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд;

– безътиной нисбат ба салоҳият ва вазифаҳои хизматӣ;

– беамалӣ зимни фаъолияти касбӣ;

– амали ҳуқуқии зоҳирӣ;

– боло гузоштани манфиатҳои шахсӣ аз манфиатҳои давлатӣ²¹⁴.

Дар баробари ин, сатҳи пасти донишҳои ҳуқуқӣ, надонистани талаботи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, санадҳои дохилидоравӣ, ҷобачогузориҳои нодурусти кадрҳо, мавҷуд набудани фазои дурусти корӣ ва рафтору муоширати солим дар байни ҳайати шахсӣ, шахсиятсозӣ, бетачрибагӣ, надоштани маҳорату малакаи баланди касбӣ ва ғайраро метавонад асосҳои дигари пайдоиши нигилизми ҳуқуқӣ арзёби намуд. Ҳамзамон, чунин амалу кирдорҳо ба шаклдигаркунии шуури ҳуқуқии кормандони МКД метавон вобаста намуд. Зеро сатҳи пасти шуури ҳуқуқии касбиро ба шаклдигаркунии шуури ҳуқуқии касбӣ метавон алоқаманд намуд, пас, содир гардидани ҷиноят ва дигар ҳуқуқвайронкуниҳо метавонад ба шаклдигаркунии шуури ҳуқуқӣ вобаста бошад. Дар ин баробар метавон иброз намуд, ки номувофиқатҳои санадҳои дохилидоравӣ ба санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва санадҳои байналмилалии эътирофгардида ба шаклдигаркунии шуури ҳуқуқии кормандони мақомоти корҳои дохилӣ оварда мерасонад. Чунин мушкилот дар фаъолияти имрӯзаи МКД дида мешавад. Ҷой доштани чунин раванд дар баробари шаклдигаркунии шуури ҳуқуқии кормандони МКД ҳамзамон, ба раванди татбиқнамоӣ ва амалишавии санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ монеа мегардад. Аз ин рӯ саривақт мутобиқ намудани санади меъёрии ҳуқуқии дохилидоравӣ ба санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ба мақсад мувофиқ мебошад.

Муҳаққиқони соҳа бар он назаранд, ки шаклдигаркунии ҳамаи шаклҳои шуури ҳуқуқӣ оқибати номусоидро барои устувории волоияти қонун, иқтисодиёт ва соҳаи иҷтимоӣ хоҳад гузошт. Инчунин, иброз мегардад, ки

²¹⁴ Ниг.: Раҷабзода Р.М. Фарҳанги ҳуқуқии касбии кормандони мақомоти корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон: таҳқиқоти назариявӣ – ҳуқуқӣ ва методологӣ: автореф. дис. ... докт. илм. ҳуқ. – Душанбе, 2022. – С. 21.

надонистани қонун, шарҳи нодуруст ва татбиқи онҳо аз ҷониби мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ба муносибатҳои ҷамъиятӣ зарар расонида, фаъолияти номукамалро ба вучуд меорад²¹⁵. Сатҳи пасти шуури ҳуқуқии касбӣ аз шаклдигаркунии шуури ҳуқуқӣ ва хусусиятҳои он вобаста буда, дар натиҷа боиси пайдоиши нуқсонҳо дар шуури ҳуқуқии касбӣ гардиданаш аз эҳтимол дур нест, зеро ҳама намуди касб вобаста ба хусусиятҳои мушқил буда, метавонад дар ҷараёни фаъолият намудан тағйир ёбад. Яке аз омилҳои шаклдигаркунии шуури ҳуқуқии касбиро бо ҳастагии касбӣ ва бепарвоӣ омехта кардан мумкин аст. Чунин ҳолат метавонад боиси аз даст додани малакаҳои касбӣ, коҳиш ёфтани хусусиятҳои психикӣ ва ҳамзамон, дур гардидани эҳтимоду боварии шахрвандон ба фаъолияти МКД гардад. Ин мушқилотро равоносносон низ аз мадди назар дур намонда, ба тағйироти марбут ба синну сол, ҳастагии касбӣ, яқрангии фаъолияти қорӣ, ҳиссиёту ҳаяҷони руҳӣ вобаста ба шароити вазнини қор ва ғайра вобаста медонанд. Дар баробари ин иброз мегардад, ки иҷрои дарозмуддати як фаъолият бо усулҳои муқаррарӣ метавонад боиси коҳиш ёфтани сифатҳои номатлуби касбӣ ва бадрафтори касбии мутахассисон гардад²¹⁶. Дар воқеъ, хавфи ба вучуд омадани деформатсияи касбӣ, яъне имконияти содир кардани амалҳои ғайриқонунӣ бо дарозии иҷрои уҳдадорихои хизматӣ вобаста мебошад. Бояд иброз намуд, ки аз байн рафтани шавқ ба қор ва боиси шаклдигаркунии касбӣ гардидан, одатан баъди 5 соли фаъолият дар як вазифа ба вучуд меояд.

Мувофиқи маълумотҳои В.И. Огородников, дилхунукӣ ба касби интихобшуда ва хоҳиши иваз кардани самти фаъолият бо зиёд шудани собиқаи хизматӣ ба вучуд меояд²¹⁷. Ба чунин ақидаҳо метавон то як андоза мувофиқ буд. Зеро таҷриба нишон медиҳад, ки шароити вазнини фаъолияти қорӣ, ҷанбаҳои иҷтимоии он, натиҷагирӣ ва хавасмандгардонии ноодилона, муошират ва рафтори берун аз талаботи қонунгузорию роҳбарон метавонад ба ҳолати руҳиву маънавии инсон таъсир расонида, боиси зуд мондашавии асаб

²¹⁵ Ниг.: Бреднева В.С. Деформация профессионального правосознания юристов и технологии ее преодоления: монография. – Южно-Сахалинск: СахГУ, 2019. – С. 6-7.

²¹⁶ Ниг.: Бреднева В.С. Асари зикршуда. – С. 15.

²¹⁷ Ниг.: Евстафеева Е.А. Правосознание сотрудников уголовно-исполнительной системы с различными личностными характеристиками: дис. ... канд. юрид. наук. – Челябинск, 2015. – С. 48.

гардида, ба баромадан аз доираи талаботи қонунгузорӣ ва ваколатҳои хизматӣ гардад. Дар баробари шароити вазнини корӣ, ҷанбаҳои иҷтимоӣ низ яке аз омилҳои барангезандаи ҳар гуна амалҳои зиддиҳуқуқӣ аз ҷониби шахсони мансабдор, ҳамчунин, кормандони МКД низ мебошад. Лозим ба зикр аст, ки кормандони мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, бахусус кормандони МКД, дорои ваколатҳои махсуси ба ҳаёт хавфнок ва вақти бемахдуди корӣ буда, вале сатҳи пасти даромад доранд, чунин ҳолат метавонад хавфҳои коррупсионӣ ва дигар ҳуқуқвайронкуниҳоро ба вуҷуд орад ва чунин шахсон вазифаҳои ҳокимиятро барои мақсадҳои шахсӣ истифода мебаранд.

Мутахассисони соҳа кӯшиш карда истодаанд, ки оқибатҳои ҳуқуқӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ шаклдигаркунии шуури ҳуқуқии касбӣ таҳлил ва арзёбӣ карда шаванд²¹⁸. Кормандони МКД, ки дорандагони шуури ҳуқуқии касбӣ мебошанд, дар баробари нигоҳ доштани тартиботи ҷамъиятӣ, сулҳу осоиштагии кишвар ва мубориза бар зидди ҷинояткорӣ, масъулияти баланд дар ҳифзи ҳаёту саломатӣ ва дигар арзишҳои инсон нақши аввалияро доранд. Вале амалӣ гардидани чунин вазифаҳои пурмасъул танҳо бо дарназардошти шароити ғайриқонунии корӣ ва таъминоти иҷтимоӣ метавонад натиҷабахш гардад. Бо дарназардошти чунин хусусият, яке аз ҳадафҳои стратегияи ислоҳоти милитсия маҳз ба чунин мақсад роҳандозӣ гардидааст. Аз ҷумла, ба беҳтар кардани сатҳи маблағгузорӣ, музди меҳнати кормандони МКД, бо дарназардошти мақом, хатарнокӣ, мураккабӣ ва вазнинии вазифаҳое, ки ба онҳо вогузор мешаванд²¹⁹. Рафтори ҳуқуқвайронкунии кормандони МКД-ро низ ба таъминоти иҷтимоӣ масъулин вобаста медонанд. Чунин рафтор боис бар он мегардад, ки бовариву эътимоди шаҳрвандон ба мақомоти мазкур дар сатҳи паст қарор гирад. Бесабаб нест, ки дар байни мардум андешаи маъмул ҷой дорад, ки кормандони МКД аз зӯроварӣ, шиканча, муносибати ғайриинсонӣ нисбати одамон истифода намуда, аз ваколатҳои мансабиашон суистифода карда, ба манфиатҳои шахсӣ истифода менамоянд. Дар натиҷаи як

²¹⁸ Ниг.: Бреднева В.С. Деформация профессионального правосознания юристов и технологии ее преодоления: монография. – Южно-Сахалинск: СахГУ, 2019. – С. 10.

²¹⁹ Ниг.: Барномаи ислоҳоти милитсия барои солҳои 2021-2025, бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1-уми июни соли 2021, таҳти № 211 // Маҳзани мутамаккази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҚТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 17.02.2022).

назарсанҷӣ аз сокинони шаҳри Душанбе, вилоятҳои Суғд, Хатлон ва ВМКБ пурсида шуд, ки кормандони МКД бо Шумо дар доираи қонун муошират ва рафтор мекунад? Аз 204 нафар пусухдиҳандагон 26,47 % иброз намуданд ба ле, 46,08 % на чандон ва 18,14 % бошад, қайд намуданд, ки кормандони МКД дар доираи қонун муошират ва рафтор намекунад²²⁰. Чунин ҳолатро натиҷаи таҳқиқоти сотсиологӣ ба як қатор омилҳо, аз ҷумла, ба фаъолияти кормандони бепарво, сатҳи пасти дониши касбӣ дошта, бемасъулият ва бетахассус дар тамоми сатҳҳои низоми ҳифзи ҳуқуқ вобаста медонанд. Инчунин, иброз мегардад, ки системаро зухуроти номатлуби ришвахӯрӣ ва фасод фаро гирифтааст. Дар баробари ин, тариқи васоити ахбори омма баъзан гузоришҳо дар бораи суистифода аз мансаб ва боздоштҳои беасоси шаҳрвандон пахш карда мешавад²²¹.

Дар замони муосир омӯзиши проблемаи шаклдигаркунии шуури ҳуқуқии касбӣ, бахусус кормандони МКД муайян кардани сабабҳо ва оқибатҳои ин падида шаклҳои зухури он метавонад дар заминаи ислоҳоти милитсия ошкор гардида, роҳҳои ҳалли он имконпазир гардад. «Стратегияи ислоҳоти милитсия барои солҳои 2013-2020» бо Фармони Президенти ҶТ аз 19-уми март соли 2013, таҳти №1438 тасдиқ шудааст. Дар заминаи он «Барномаи ислоҳоти (рушди) милитсия барои солҳои 2014-2020» бо қарори Ҳукумати ҶТ аз 3-юми май соли 2014, таҳти №296 ва «Барномаи ислоҳоти милитсия барои солҳои 2021-2025», бо Қарори Ҳукумати ҶТ аз 1-уми июни соли 2021, таҳти №211 тасдиқ гардидааст, ки дар он пеш аз ҳама, тавачҷуҳ ба рушди милитсия, аз ҷумла, дар самтҳои ислоҳоти ҳуқуқӣ, сиёсати кадрӣ, тайёркунӣ ва тарбияи кадрҳо, такмили низоми таҳсил дар муассисаҳои таҳсилоти ВКД, такмили сохтор, ҳамкорӣ бо ҷомеа ва ғайра равона гардидааст. Санадҳои ҳуқуқии қабулгардида метавонанд барои ташаккул ва такмили минбаъдаи шуури ҳуқуқии кормандони МКД замина гузорад. Фаъолияти МКД дар танзими муносибатҳои ҳуқуқӣ мавқеи муҳим доранд, ки сатҳи амалигардии он аз шуури ҳуқуқии касбӣ вобаста мебошад.

²²⁰ Замимаи 2. – С. 261.

²²¹ Ниг.: Тадқиқоти миллӣ оид ба омӯзиши афкори омма доир ба ислоҳоти милитсия. – Душанбе, 2018. – С. 16.

Бо дарназардошти таҳлилҳои назариявӣ, хусусият, самти фаъолият ва вазифаҳои хизматӣ шуури ҳуқуқии кормандони мақомоти МКД ба ду сатҳ чудо намуд:

1. Бо дарназардошти таҳлилҳои назариявӣ, хусусият, самти фаъолият ва вазифаҳои хизматӣ, шуури ҳуқуқии кормандони МКД-ро метавон ба ду сатҳ чудо намуд:

1. Кормандони МКД, ки маълумоти ҳуқуқшиносӣ надоранд, дар таҳқиқу тафтишот ва дигар татбиқнамоии қонун иштирок наменамоянд, дорои шуури ҳуқуқии касбӣ намебошанд (кормандони раёсати таъминоти моддию техникӣ, алоқа, бехатарӣ аз сӯхтор (ба истиснои кормандони таҳқиқ ва ташхис), маркази кинологӣ, хизмати дохилии тиббӣ ва ғ.). Чунин кормандон вобаста ба зарурияти касбӣ метавонанд сатҳи зарурии шуури ҳуқуқиро дошта бошанд, вале на шуури ҳуқуқии касбӣ. Барои чунин кормандони МКД қисме аз хусусиятҳои шуури ҳуқуқии касбӣ ба монанди донишҳои ҳуқуқии самти фаъолият ва санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ хос мебошад, ки онро бештар дар раванди фаъолияти амалӣ соҳиб мегарданд.

2. Кормандони МКД, ки дорои таҳассуси ҳуқуқшиносӣ буда, шуури ҳуқуқии касбиашон дар амалияи татбиқнамоии ҳуқуқ мунтазам ташаққуқ меёбад ва раванди фаъолияти амалии онҳо баҳри татбиқнамоии низоми қонунгузорӣ равона гардидааст, дорои шуури ҳуқуқии касбӣ мебошанд (корманди тафтишот, ваколатдори оперативӣ-чустучӯӣ, нозири минтақавӣ, нозири бозрасии давлатии автомобилӣ, кормандони баҳши бақайдгириву шиносномавӣ ва ғ.). Чунин доираи кормандони МКД-ро зарур аст, ки маҳорату малакаи худро пайваستا тақвими диданд, аз дастовардҳои навини илми ҳуқуқшиносӣ, низоми қонунгузори ҚТ ва аз мазмуни меъёрҳои ҳуқуқ бархурдор бошанд. Инчунин, корманди МКД масъул мебошад, ки аз навгониҳои амалӣ ва иттилоотии замони муосир бархурдор бошад.

2. Нигилизми ҳуқуқӣ – ҳамчун падидаи иҷтимоӣ, дар мадди аввал ба раванди амалисозии воқеии ҳуқуқ таъсири манфӣ мерасонад. Сипас нигилизми ҳуқуқӣ – ҳамчун падидаи иҷтимоӣ, хусусияти ошкоро намоишӣ, иғвоангез ва харобиоварро дорад. Инчунин, нигилизми ҳуқуқӣ метавонад ба

ташаккули шуури ҳуқуқӣ ва маърифати ҳуқуқии тамоми қишрҳои ҷомеа таъсири манфии худро гузорад.

Нигилизми ҳуқуқӣ ҳамчун зухуроти манфӣ арзёбӣ гардида, новобаста аз ҳолатҳои бавучудой, мебояд онро қонуншиканӣ номид. Ҳамин тариқ, нигилизми ҳуқуқӣ – муносибати равонии манфӣ ва амалҳои таҳқиромез нисбати қонунҳои амалкунанда аз ҷониби шахрвандон, шахсони мансабдор, сохторҳои давлатию ҷамъиятӣ ва дигар гурӯҳҳои иҷтимоӣ мебошад.

3. Нигилизми ҳуқуқии кормандони МКД нисбат ба нигилизми ҳуқуқии шахрвандон хатарнок буда, пайомадҳои он на танҳо дар татбиқи самаранокии қонун, волоияти қонун ва қонуният таъсир мерасонад, балки бовариву эътимоди шахрвандонро ба сиёсати давлати демокративу ҳуқуқбунёд ва фаъолияти мақомоти давлатӣ коста мегардонад. Аз таҳлилҳои болозикр хулоса намуда, метавон чунин пайомадҳои нигилизми ҳуқуқии кормандони МКД-ро иброз намуд:

– нигилизми ҳуқуқӣ боиси коста гардидани қонуният, шуури ҳуқуқӣ ва фарҳанги ҳуқуқии кормандони МКД мегардад;

– ноумедӣ ва нобоварии шахрвандонро ба фаъолияти МКД ба вучуд меорад;

– нигилизми ҳуқуқии кормандони МКД ба самаранокии амалигардии функцияҳои давлат таъсири манфӣ мерасонад;

– нигилизми ҳуқуқии кормандони МКД боис бар он мегардад, ки қарорҳои баровардаи масъулин қалбақӣ ва беасос гарданд;

– нигилизми ҳуқуқӣ сабаби даст задани кормандони МКД ба амалҳои зиддиҳуқуқӣ гардида, боиси содир намудани ҷиноят ба монанди амалҳои коррупсионӣ, шиканча ва ғайра мегардад.

1.3. Нақши таълим ва тарбияи ҳуқуқӣ дар

ташаккулёбии шуури ҳуқуқии кормандони мақомоти қорҳои дохилӣ

Лозим ба ёдоварист, ки таълим ва тарбия дар ҳар даври замон барои рушду ташаккул ёфтани инсоният аҳаммияти хоссаи худро дошт. Маҳз чунин муҳиммият боис ба он гардидааст, ки бузургони илм роҷеъ ба таълиму тарбия ибрази андеша намудаанд. Дар умум, тарбия ҳамчун раванд ва ё ҷараёни

таъсиррасонии низомнок, мақсаднок, мунтазам ва дастачамъонаест, ки бо мақсади таҳаввули ақлу хирад ва камолоти фарогири инсон баромад намуда, ба ин васила, иштироки фаъоли шахсро дар муносибатҳои ҷамъиятӣ таъмин менамояд. Оид ба хусусияту аҳаммият ва нақши тарбия дар ташаккули маънавиёт, донишу хирад ва ақлу заковати инсон бузургони илму адаб аз замони бостонӣ тавачҷуҳи махсус зоҳир намудаанд. Бахусус тамоми осори классикони мо ба монанди Абӯабдуллоҳ Рӯдакӣ, Саъдии Шерозӣ, Ҳофизӣ Шерозӣ, Унсурулмаолии Кайковус, Аҳмади Дониш ва дигарон ифодакунандаи мақсад ва навъу шаклҳои тарбия мебошанд. Унсурулмаолии Кайковус аз зумраи он бузургонест, ки осори гаронбаҳояш ба тарбияи инсон дар руҳияи поквичдонӣ, хирад, адолатпарварӣ, далериву шуҷоат ва ғайра бахшида шудааст. Аз ҷумла, дар осори худ ба адолатмандии инсон тавачҷуҳ зоҳир намуда, иброз менамояд, ки «Бедодписанд мабош ва ҳама корҳову суханҳоро бо чашми дод бин ва бо гӯши дод шунав, то дар ҳама коре ҳаққу ботил битавонӣ дидан... ва ҳамеша ростгӯй бош²²². Дар ин баробар Шайх Саъдӣ ба муҳиммияти тарбия тавачҷуҳ намуда, дар китобҳои худ «Гулистон» ва «Бӯстон» иброз менамояд, ки инсон гавҳари қобилест, ки дар натиҷаи таълиму тарбия комил мегардад. Одами бетарбияро Саъдӣ ба ҳайвон монанд мекунад. Вале фарқи одамӣ аз ҳайвон он аст, ки ҳайвон ба тарбия одам намешавад.

Хар ба саъй одамӣ нашавад,
Гарчи дар пойи минбаре бошад.
В-одамиро, ки тарбия накуни,
То ба садсолагӣ харе бошад²²³.

Дар осори гаронбаҳои Абӯалӣ Ибни Сино бошад, тарбия мавқеи махсусро ишғол менамояд. Ба ақидаи ӯ, тарбия на модарзодӣ, балки маҳсули муҳити иҷтимоӣ буда, дар рафти муомилоти байни одамон ташаккул меёбад ва бо ҳамин ӯ тағйирнопазирии ахлоқро рад мекунад. Дар тарбияи ахлоқӣ ӯ ҳолати руҳии одамро мавқеи асосӣ ҳисобидааст. Ба ақидаи Сино, тарбияи

²²² Ниг.: Кайковус Унсурулмаоли. Қобуснома. – С. 227.

²²³ Ниг.: Концепсияи миллии тарбия – асоси тарбияи насли созандаю бунёдкор / Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-методӣ. – Хучанд: «Дабир», 2021. – С. 148.

ахлоқӣ ба тарбияи нафс алоқаи зич дорад²²⁴. Абӯбақри Розӣ низ аз зумраи бузургоне буд, ки ба тарбияи нафс тавачҷуҳ зоҳир намуда, нафсро фармонбардори ақл номида, таъкид мекунад, ки инсон бояд ҳамеша аз пайи тарбияи нафси худ бошад ва кӯшиш намояд, ки нафси саркашаш ҳамеша тобеи ақл бошад ва маҳз тавассути ақл инсон ба марому мақсади худ мерасад²²⁵. Аз ин бармеояд, ки тарбия дар ташаккули маънавияти инсон, хирад ва адолатнокии ӯ замина гузошта, эҳтиром намуданро нисбат ба арзишҳои башарӣ, сиёсати давлатдорӣ, риоя ва иҷрои қонун зиёд менамояд. Тарбия барои камолот, ақлу хирад ва донишу заковати инсон то ҳадде муҳим ва зарур мебошад, ки дар сатҳи давлатдорӣ ҳанӯз 1-уми декабри соли 1900 дар Бухоро таҳти унвони «Тарбияи атфол» ҷамъияте ташкил ёфта буд, ки муассисони он Муқимудинбек, Абдулазиз, Содики Ашӯр, Садриддин Айнӣ, Мунзим ва чанде дигарон буданд²²⁶. Дар адабиёти таълимӣ маъмулан чунин шаклу намудҳои тарбия ҷудо гардидааст: тарбияи динӣ, тарбияи ғоявӣ сиёсӣ, тарбияи эстетикӣ, тарбияи шахрвандӣ, тарбияи ватандӯстӣ, тарбияи ҳуқуқӣ ва ғайра. Ҷамзамон, дар Қонуни ҚТ «Дар бораи тарбияи ватандӯстии шахрвандон» аз 22-юми декабри соли 2022, таҳти №1920 қабул гардидааст, чунин падидаҳои марбут ба тарбия аз ҷумла: тарбияи ватандӯстӣ, тарбияи маънавий-ахлоқӣ, тарбияи шахрвандӣ-ватандӯстӣ, тарбияи ҳарбию ватандӯстӣ муқаррар гардидааст²²⁷. Ҷамаи намудҳои тарбия дар ташаккули сиришту камолоти инсон таъсиргуздор мебошанд. Вале тарбияи ҳуқуқӣ боз ҳам муҳимтар буда, имкон медиҳад, ки инсонҳо дар риояи қонунҳо, эҳтироми ҳуқуқи озодиҳои дигарон, адолат, гуманизм ва баробарии ҳама дар назди қонун ва суд ба воя расанд. Маҳз чунин мубрамият буд, ки ҳанӯз давлатҳои Юнон, Рим, Бобулистон, Хитой ва дигар тамаддунҳо ба арзишмандии тарбияи ҳуқуқӣ

²²⁴ Ниг.: Концепсияи миллии тарбия – асоси тарбияи насли созандаю бунёдкор / Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-методӣ. – Хучанд: «Дабир», 2021. – С. 18.

²²⁵ Ниг.: Комилӣ А.Ш., Маннонова Р.А., Максумова Н.Д. Масъалаҳои тарбияи ахлоқию башардӯстӣ дар осори Абӯбақри Розӣ / А.Ш. Комилӣ, Р.А. Маннонова, Н.Д. Максумова // Номаи донишгоҳ. – 2016. – №1 (46). – С. 144-149.

²²⁶ Ниг.: Юлдошева Ҷ. Тарбияи шахрвандию ҳуқуқӣ. – Душанбе: «Бухоро», 2013. – С. 8.

²²⁷ Ниг.: Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи тарбияи ватандӯстии шахрвандон» аз 22-юми декабри соли 2022, таҳти №1920 // Маҳзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҚТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санай мурочиат: 23.04.2023).

таваҷҷуҳи махсус зоҳир кардаанд²²⁸. Тибқи маҳзанҳои таърихӣ-ҳуқуқӣ, дар Юнон ва Рими қадим, омӯзиши асноди расмӣ аз ҷониби хурдсолон расм гашта буд. Дар Рим кӯдакони то чордаҳсола масъулияти азёд намудани қонуни Дувоздаҳ ҷадвалро ба дӯш доштанд. Мавқеъ ва манзалати тарбияи ҳуқуқӣ дар давлатҳои Шарқи Қадим ҷойгоҳи махсус дошт. Дар миёнаи асри III то милод таҳсил дар макотиби Шоҳигарии Бобулистон бо номи Академияи марказӣ дар қатори омӯзиши фанҳои математика, грамматика, мусиқӣ, тиб, ибодат, таълими ҳуқуқ ба таври ҳатмӣ ба роҳ монда шуда буд ва омӯзиши он хусусияти оммавӣ дошт²²⁹. Аллақай дар охири асри XVIII дар таълими мактаби аврупоӣ курсҳои омӯзиши ҳуқуқ (ҳуқуқшиносӣ) ва каме дертар – шаҳрвандӣ пайдо шуданд. Ҳамзамон, дар ибтидои асри XX мафҳуми «тарбияи ҳуқуқӣ» пайдо шуд ва он дар баробари дигар намудҳои тарбия (шаҳрвандӣ, ахлоқӣ ва ғ.) мавриди баррасӣ қарор гирифт²³⁰.

Мубрамият ва таасуроти баланди таълим ва тарбия буд, ки ҳанӯз дар асри гузашта донишманд Август Воллмер ҳамчун яке аз муҳаққиқи соҳа, (Сардори шуъбаи политсияи Беркли, Калифорния аз соли 1905 то 1932) боварии қавӣ дошт, ки афсарони политсияи хуб таҳсилкарда ва омӯзонидашуда қувваи политсияи касбӣ ва соҳибэҳтиром мебошанд. Ӯ ва дигар ислохотчиён барои ин ҳадаф кор карданд ва Воллмер шахсан дар таъсиси се барномаи алоҳидаи политсия дар коллеҷҳои гуногуни ИМА кӯмак кард. Аз ҷумла, барномаи таълимии кормандони ҳифзи ҳуқуқ дар Беркли дар соли 1916, барномаи криминология дар Донишгоҳи Чикаго ва аввалин барномаи дусолаи таълими политсия дар коллеҷ. Ҳамзамон, дар ин раванд комиссияи Уикершам, ки аз ҷониби Президент Хувер дар байни солҳои 1929 ва 1931 барои тафтиши амалияи татбиқи қонун таъин шуда буд, розӣ шуд, ки интиҳоб, таълим ва тарбияи афсарон барои беҳтар кардани амалияи политсия аҳаммияти ҳалқунанда дорад ва барои пешрафти он тавсияҳо дода шуд²³¹. Аз ин бармеояд,

²²⁸ Ниг.: Ҳасанов Ш.К. Тарбияи ҳуқуқӣ ҳамчун омилҳои муҳими пешрафти ҷомеаи ҳуқуқбунёди Тоҷикистон: (руқноҳои азнавсозӣ ва барқароргардии шуури ҳуқуқии маҳкумшудагон). – Душанбе: «Шуҷоӣён», 2011. – С. 7.

²²⁹ Ниг.: Ҳасанов Ш.К. Асари зикршуда. – С. 7.

²³⁰ Ниг.: Сокольников В.А. Правовое воспитание: история, сущность, новые вызовы / В.А. Сокольников // Пробелы в российском законодательстве. – 2015. – №5. – С. 210-212.

²³¹ Ниг.: Christie Gardiner. Policing around the Nation: Education, Philosophy, and Practice September / Christie Gardiner. – 2017. – Pp. 10.

ки таълим ва тарбияи ҳуқуқӣ дар баробари шаҳрвандон барои кормандони мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, аз ҷумла кормандони МКД, муҳим мебошад. Зеро давлатҳои пешрафта зиёда аз 100 сол пеш таваҷҷуҳи худро ба таълим ва тарбияи афсарони политсия равона намуда буданд.

Дар замони муосир таваҷҷуҳ ба таълуму тарбияи ҳуқуқӣ боз ҳам бештар гардидааст. Олимони ватанӣ ва хориҷӣ таълим ва тарбияи ҳуқуқиро ҳамчун омили муҳим дар ташаккули шуури ҳуқуқии касбӣ арзёбӣ менамоянд. Баъзе аз паҳлуҳои падидаи мазкур аз ҷониби олимони В.Н. Кудрявцев, А.М. Мансурзода, И.Қ. Миралиев, Э.С. Насриддинзода, Е.М. Павленко, Р.М. Рачабзода, Ҷ. Саъдизода, Ф.Т. Тоҳиров, А.Ф. Холиқов, Р.Ш. Шарофзода ва дигарон таҳлилу баррасӣ гардидаанд²³². Дар ин баробар дар илми ҳуқуқшиносии ватанӣ тарбияи ҳуқуқии кормандони МКД зери таваҷҷуҳи яққатор муҳаққиқон қарор гирифтааст. Аз ҷумла, тарбияи ҳуқуқии кормандони МКД дар маркази таваҷҷуҳи У.А. Азимӣ, А.М. Мансурзода,

²³² Ниг.: Кудрявцев В.Н. Право как элемент культуры // Право и власть. – М.: Прогресс, 1990. – С. 241-252; Тошев А.М. Правосознание и законность в профессиональной деятельности сотрудников органов внутренних дел Республики Таджикистан / А.М. Тошев // Соблюдение законности и обеспечение правопорядка в деятельности органов внутренних дел: сборник трудов межвузовского научного семинара. – М.: Акад. управ. МВД России, 2013. – С. 159-165; Миралиев И.Қ. Назария ва амалияи байналмилалӣ ва миллии робитаи давлат ва шахс: таҳқиқоти назариявӣ-методологӣ ва муқоисавӣ-ҳуқуқӣ: дис... док. илм. ҳук. – Душанбе, 2024. – С. 379; Насурдинов Э.С. Правовая культура: теоретико-методологический аспект: монография. – Душанбе: ЭР-граф, 2013. – 160 с.; Насурдинов Э.С. Правовое воспитание как одно из направлений правовой политики и некоторые его теоретические аспекты / Э.С. Насурдинов // Вестник Таджикского национального университета. Серия гуманитарных наук. – 2015. – №3/5 (173). – С. 120-123; Насурдинов Э.С. Проблемы формирования правовой культуры в условиях становления демократического государства в Таджикистане. – Душанбе: Истеъдод, 2010. – 196 с.; Павленко Е.М. Формирование культуры прав человека и конституционного правосознания в современной России: монография. – М.: Права человека. 2008. – 184 с.; Павленко Е.М. Формы деятельности государственных и общественных структур по формированию культуры прав человека в современной России / Е.М. Павленко // Вестник Московского городского педагогического университета. Серия: «Юридические науки». – 2008. – №1. – С. 13-18; Рачабзода Р.М. Аҳамияти фарҳанги ҳуқуқии кормандони мақомоти корҳои дохилӣ дар таъмини ҳуқуқ ва озодиҳои инсон ва шаҳрванд / Р.М. Рачабзода // Осори Академияи ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2020. – №2 (46). – С. 64-68; Саъдизода Дж. Образование в области прав человека как основное направление деятельности государства по формированию культуры прав человека / Дж. Саъдизода // Права человека: История, теория, практика // Под ред., д.ю.н., А.М. Диноршоева и д.ю.н. У.А. Азизова. – Душанбе, 2016. – 584 с.; Таҳиров Ф.Т. Актуальные проблемы истории и теории государства и права в условиях государственной независимости Республики Таджикистан. – Душанбе: Дониш, 2009. – 369 с.; Халиков А.Г. Правовая система зороастризма (древнее право). – Душанбе: Маориф ва фарҳанг, 2005. – 488 с.; Халиков А.Г. Хадис как источник мусульманского права (суннитское направление). – Душанбе. 1998. – 215 с.; Халиков А.Г., Диноршоев А.М. Права человека. // Под ред. д.ю.н., проф. Халикова А.Г. – Душанбе, 2009. – 704 с.; Сотиволдиев Р.Ш. Назарияи умумии ҳуқуқ ва давлат. Китоби дарсӣ барои донишҷӯёни факултаи ҳуқуқшиносӣ. – Душанбе, 2005. – 524 с.; Сотиволдиев Р.Ш. Проблемаҳои назарияи давлат ва ҳуқуқ. Китоби дарсӣ. Ҷилди 2. – Душанбе, 2010. – 654 с.; Сотиволдиев Р.Ш. Назарияи давлат ва ҳуқуқ (китоби дарсӣ барои муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ). – Душанбе: Империял-Групп, 2014. – 720 с.

Н.Б. Муҳаммадзода, А.Ш. Одиназода, Р.Ҷ. Раҳимзода, Р.М. Рачабзода, Р.Ш. Шарофзода, Ф.Р. Шарифзода ва дигарон қарор гирифтааст²³³.

Новобаста аз натиҷаву дастовардҳои илмӣ дар самти таълим ва тарбияи ҳуқуқӣ дар байни олимону донишмандон оид ба аҳаммиятноки ва нақши таълим ва тарбияи ҳуқуқӣ, ақидаҳои мухталиф ҷой доранд. Аз ҷумла, муҳаққиқ А.Б. Венгеро тарбияи ҳуқуқиро таҳқиқ намуда, иброз менамояд, ки бо омӯхтани ҳуқуқ аз байн рабурдани ҳуқуқвайронкунӣ ғайри имкон ва ҳаёли хом аст²³⁴. Вобаста ба ин масъала Ш.К. Ҳасанов иброз менамояд, ки решакан намудани унсурҳои ҷиноятпеша дар ҷомеа на ҳамеша аз ҷараёни мутаҷалли тарбияи ҳуқуқӣ вобаста аст. Инчунин, ӯ иброз менамояд, ки дар ҳаёт ҳолатҳои рӯй медиҳанд, ки кормандони ҳифзи ҳуқуқ, яъне ашхосе, ки мутааллиқи шуури ҳуқуқии касбӣ, соҳиби донишҳои махсуси ҳуқуқӣ, ки дар ҷараёни фаъолияти амалии ҳуқуқӣ унсурҳои он доимо сайқал меёбад, даст ба ҷиноят мезананд. Новобаста аз ҷой доштани чунин камбудҳои Ш.К. Ҳасанов тарбияи ҳуқуқиро яке аз воситаҳои таҳкими қонуният ва тартиботи ҳуқуқи арзёбӣ менамояд²³⁵.

²³³ Ниг.: Азимова У.А. Развитие правового воспитания в органах внутренних дел Таджикистана / У.А. Азимова / У.А. Азимова // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. – 2019. – №5. – С. 271-278; Тошев А.М. Правосознание и законность в профессиональной деятельности сотрудников органов внутренних дел Республики Таджикистан / А.М. Тошев // Соблюдение законности и обеспечение правопорядка в деятельности органов внутренних дел: сборник трудов межвузовского научного семинара. – М.: Акад. управ. МВД России, 2013. – С. 159-165; Муҳамадиев Н.Б. Основы профессиональной подготовки, повышения уровня культуры и правосознания сотрудников органов внутренних дел / Н.Б. Муҳамадиев // Маҷмуаи мақолаҳои ҳайати профессору омӯзгорон дар конференсияи вилояти бахшида ба «Солҳои 2019-2021 солҳои рушди дехот, сайёҳӣ ва хунаҳои мардумӣ» ва ба истикболи 30-солагии Истиклолияти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар мавзӯи «Масоили илмӣ-назариявии ташаккул ва инкишофи низоми қонунгузорӣ дар Тоҷикистони муосир». – Хучанд, 2019. – С. 112-117; Одиназода А.Ш., Муҳамадиев Н.Б. Унсурҳои таркибии тарбияи ҳуқуқӣ ва маҷмуи ақидаҳои ҳуқуқӣ дар ташаккулёбии насли наврас / А.Ш. Одиназода, Н.Б. Муҳаммадзода // Маҷмуаи мақолаҳои ҳайати профессору омӯзгорон дар конференсияи байнидонишгоҳӣ бахшида ба истикболи 30-солагии Истиклолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва 75-солагии Ғалаба дар Ҷанги Бузурги Ватанӣ дар мавзӯи «Ҷанбаҳои иҷтимоӣ-равонӣ ва ҳуқуқии қарағзорӣ ҷавонон дар ҷомеаи тағйирёбандаи Тоҷикистон ва масъалаҳои он» / дар зери таҳрири А.Ш. Одиназода. – Хучанд: Ношир, 2020. – С. 8-21; Раҳимзода Р.Ҷ. Ҳадафҳои стратегии миллӣ – асоси амнияти иқтисодӣ: монография. – Душанбе: ЭР – граф, 2020. – 176 с.; Рачабзода Р.М. Аҳамияти фарҳанги ҳуқуқии кормандони мақомоти қорҳои дохилӣ дар таъмини ҳуқуқ ва озодиҳои инсон ва шаҳрванд / Р.М. Рачабзода // Осори Академияи ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2020. – №2 (46). – С. 64-68; Сативалдыев Р.Ш. Правосознание как фактор эффективности правовой политики Республики Таджикистан // Типы правопонимания и меняющиеся вызовы современного мира / Р.Ш. Сативалдыев // Сб. научных статей по результатам Международной научно-практической конференции. – СПб., Астерион, 2016. – С. 448-458; Шарифзода Ф.Р., Одиназода А.Ш. Проблемы профессионально-нравственного воспитания будущих сотрудников органов внутренних дел / Ф.Р. Шарифзода, А.Ш. Одиназода // Труды Академии МВД Республики Таджикистан. – Душанбе: Типография МВД Республики Таджикистан. – 2019. – №3 (43). – С. 8-16.

²³⁴ Ниг.: Ҳасанов Ш.К. Тарбияи ҳуқуқӣ ҳамчун омилҳои муҳими пешрафти ҷомеаи ҳуқуқбунёди Тоҷикистон: (руқноҳои азнавсозӣ ва барқароргардии шуури ҳуқуқии маҳкумшудагон). – Душанбе: «Шуҷоён», 2011. – С. 15.

²³⁵ Ниг.: Асари зикршуда. – С. 15.

Дар воқеъ метавон тарбияи ҳуқуқиро ҳамчун унсури меҳварии ташаккулдиҳандаи шуури ҳуқуқӣ арзёбӣ намуд. Тарбияи ҳуқуқӣ имкон медиҳад, ки шахс аз ҷанбаҳои мусбат ва манфии қонун бархурдор гардад ва амалу рафтори худро ба он мутобиқ созад. Бесабаб нест, ки Н.Ф. Рябко тарбияи ҳуқуқиро ҳамчун воситаи муташаккил ва мақсадноки таъсиррасонӣ ба шуур ва рафтори шахс арзёбӣ менамояд²³⁶. Инчунин, Р.М. Раҷабзода оид ба мазмуни тарбияи ҳуқуқӣ таваҷҷуҳ намуда, қайд менамояд, ки мақсади тарбияи ҳуқуқӣ ин баланд бардоштани сатҳи шуури ҳуқуқии фардӣ ва гурӯҳии ҷомеа мебошад²³⁷. Андешаи мазкурро метавон дар бобати ташаккули шуури ҳуқуқии кормандони МКД низ муҳим арзёбӣ намуд. Шуури ҳуқуқии кормандони МКД ҳамчун шуури ҳуқуқии касбӣ яке аз шакли шуури ҳуқуқӣ буда, чи хеле ки иброз мегардад, кулл пайваста ба ҷузъ таъсири худро мерасонад ва ин яке аз қонуниятҳои инкишофи дедуктивии падидаҳои иҷтимоӣ мебошад²³⁸. Э.С. Насриддинзода чунин иброз менамояд, ки дар шароити эъмори давлати ҳуқуқбунёд дар ҚТ тарбияи ҳуқуқӣ ҳамчун воситаи ташаккули шуури ҳуқуқӣ..... мубрамияти хоссаро касб мекунад²³⁹. Дар воқеъ, арзишҳои давлати ҳуқуқбунёд ба монанди қонуният, волоияти қонун, арзиши оли доштани инсон ҳуқуқ ва озодиҳои ӯ тақозо менамояд, ки ба ташаккули шуури ҳуқуқӣ ва тарбияи ҳуқуқӣ таваҷҷуҳи хосса зоҳир карда шавад. Ҷой доштани мушкилиҳо дар тафаккури шаҳрвандон, хизматчиёни давлатӣ, бахусус кормандони МКД, метавонад аз сатҳи нодуруст роҳандозӣ гардидани тарбияи ҳуқуқӣ вобаста бошад. Вобаста ба ин масъала метавон ба ақидаи Э.С. Насриддинзода мувофиқ буд, ки иброз менамояд: «Ҷой доштани нигилизми ҳуқуқӣ мушкилот дар ташаккули шуури касбии ҳуқуқшиносон, тахассуси ноқофӣи судяҳо, мушкилоти кадрӣ дар мақомоти судӣ, сатҳи ноқифояи маҳорати техникаи

²³⁶ Ниг.: Ҳасанов Ш.К. Тарбияи ҳуқуқӣ ҳамчун омили муҳими пешрафти ҷомеаи ҳуқуқбунёди Тоҷикистон: (руқнҳои азнавсозӣ ва барқароргардии шуури ҳуқуқии маҳкумшудагон). – Душанбе: «Шуҷоӣён», 2011. – С. 15.

²³⁷ Ниг.: Раҷабзода Р.М. Аҳамияти фарҳанги ҳуқуқии кормандони мақомоти корҳои дохилӣ дар таъмини ҳуқуқ ва озодиҳои инсон ва шаҳрванд / Р.М. Раҷабзода // Осори Академияи ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2020. – №2 (46). – С. 64-68.

²³⁸ Ниг.: Саъдизода Ҷ. Ташаккулёбии фарҳанги ҳуқуқи инсон дар шароити эъмори давлати ҳуқуқбунёд дар Тоҷикистон: дис. ... ном. илм. ҳуқ. – Душанбе, 2017. – С. 102.

²³⁹ Ниг.: Насурдинов Э.С. Правовое воспитание и образование как факторы формирования правовой культуры в Республике Таджикистан: монография. – Душанбе: ЭР-граф, 2014. – С. 6.

судҳо ва мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, коррупсия дар фаъолияти мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, бюрократизм ва сӯйистифода аз қонун ва мақоми хизматӣ сатҳи пасти маърифати ҳуқуқиро нишон медиҳанд ва мутаносибан ин камбудӣҳо дар тарбия ва таълими ҳуқуқӣ арзёбӣ мегардад»²⁴⁰. Аз ин бармеояд, ки тарбияи ҳуқуқӣ дар ташаккули шуур ва фарҳанги ҳуқуқӣ ҳамчун унсури меҳварӣ баромад менамояд. Пас, зарур аст, ки кори тарбияи ҳуқуқӣ бе камбудиву дар сатҳи зарурӣ ба роҳ монда шавад. Зеро дар ҳолати қаноатмандкунанда ба роҳ монда нашудани тарбияи ҳуқуқӣ дар ҷомеа шаклдигаркунии шуури ҳуқуқӣ, поймол гардидани ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд, реша давондани амалҳои коррупсионӣ ва дигар амалу кирдорҳои зиддиҳуқуқӣ афзоиш меёбад.

Оид ба мафҳум ва нақши тарбияи ҳуқуқӣ дар байни муҳаққиқон ақидаҳои мухталиф ҷой дорад. Аз ин рӯ, бо дарназардошти маводу коркардҳои илмӣ метавон баъзе аз мафҳумҳои тарбияи ҳуқуқиро мавриди таҳлил қарор дод. Р.Ш. Шарофзода бар он назар аст, ки тарбияи ҳуқуқӣ фаъолияти мунтазами муташаккил, мақсаднок ва танзимгаштаи мақомоту муассисаҳои давлатӣ, ташкилот, иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ, шахсони мансабдор, хизматчиёни давлатӣ ва шаҳрвандон мебошад, ки бо мақсади баланд бардоштани сатҳи шуури ҳуқуқӣ ва фарҳанги ҳуқуқии ҷомеа ба сомон мерасад²⁴¹. Э.С. Насриддинзода иброз менамояд, ки тарбияи ҳуқуқӣ ин фаъолияти мақсадноки мақомоти давлатӣ ва аҳли ҷомеа барои ташаккул додани шуури ҳуқуқиву фарҳанги ҳуқуқии шаҳрвандон ва ашхоси соҳибмансаб мебошад²⁴². Ҳамзамон И.Қ. Миралиев тарбияи ҳуқуқиро фаъолияти мақсадноки мақомоти давлатӣ, институтҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ ва шаҳрвандон оид ба ташаккули сатҳи зарурии шуури ҳуқуқӣ ва фарҳанги ҳуқуқӣ арзёбӣ намудаанд²⁴³. Мафҳумҳои болозикр, ки аз ҷониби Р.Ш. Шарофзода, Э.С. Насриддинзода ва И.Қ. Миралиев иброз гардидааст, қобили дастгирӣ мебошанд, зеро

²⁴⁰ Ниг.: Насурдинов Э.С. Формирование правовой культуры в Республике Таджикистан в условиях углубления культурно-цивилизационных различий: проблемы теории и практики: дисс... док. юрид. наук. – Душанбе, 2014. – С. 274.

²⁴¹ Ниг.: Сотиволдиев, Р.Ш. Назарияи давлат ва ҳуқуқ. – Душанбе: Империял Сино, 2018. – С. 720.

²⁴² Ниг.: Насриддинзода Э.С. Назарияи давлат ва ҳуқуқ (воситаи таълимӣ). – Душанбе: Меҳрона-2017, 2019. – С. 98.

²⁴³ Ниг.: Миралиев И.Қ. Назария ва амалияи байналмилалӣ ва миллии робитаи давлат ва шахс: таҳқиқоти назариявӣ-методологӣ ва муқоисавӣ-ҳуқуқӣ: дис... док. илм. ҳуқ. – Душанбе, 2024. – С. 379.

хусусиятҳои умумии тарбияи ҳуқуқӣ аз қабилӣ мунтазам, муташаккил ва мақсаднокӣ инъикос гардидаанд. Бо дарназардошти хусусиятҳои болозикр муаллиф дар ҳамбастагӣ бо М.А. Мансурзода ва А.Ш. Одиназода иброз менамояд, ки тарбияи ҳуқуқӣ ин раванди таъсиррасонии мақсаднок ва мунтазам ба шуур ва фарҳанги рафтори ҷомеа мебошад, ки барои ноил шудан ба сатҳи зарурии донишҳои ҳуқуқӣ, ташаккул додани эҳтироми амиқ ба қонун ва риояи қатъии талаботи он дар асоси эътиқоди шахсӣ мебошад²⁴⁴.

Мақсаднокӣ ва раванди мунтазамии кори тарбияи ҳуқуқиро дар ташаккули шуур ва фарҳанги ҳуқуқӣ як қатор олимони хориҷӣ²⁴⁵ ва ҳуқуқшиносони ватанӣ²⁴⁶ мувофиқан иброз менамоянд. Аз ин рӯ, роҳандозии корҳои тарбиявӣ ҳуқуқии кормандони МКД низ ба таври мунтазам, низомнок ва муташаккилона дар шӯъбаҳои корҳои дохилӣ ба мақсад мувофиқ аст. Сохторҳои МКД-ро, ки ба тарбияи ҳайати шахсӣ машғуланд, зарур аст, ки танҳо ба донишҳои давраи донишҷӯӣ ва солҳои гузаштаи фаъолияти қорӣ кормандони МКД таъя накарда, балки барои баланд гардидани дониш ва маҳорату малакаи касбӣ, беҳтар намудани сатҳу сифати қорӣ ҷораҳои тахирнопазирро андешида, назорати қиддиро аз болои риояи қонуният ва интизоми хизматӣ ташкил намоянд. Дар баробари ин, зарур аст, ки тақмили ихтисос ва бозомӯзии хусусияти ҳатмидошта барои ҳар як қоранди МКД

²⁴⁴ Ниг.: Тошев А.М., Одиназода А.Ш., Кодирзода Г.Н. Теория государства и права / учебное пособие. – Душанбе: Эр-граф, 2017. – С. 86.

²⁴⁵ Ниг.: Рябко Н.Ф. Основы правовой педагогики. – Ростов, 1973. – С. 11; Сотиволдиев Р.Ш. Проблемаҳои назарияи давлат ва ҳуқуқ. Қитоби дарсӣ. Ҷилди 2. – Душанбе, 2010. – С. 610.

²⁴⁶ Ниг.: Шарофзода Р.Ш. Юридическое образование как условие формирования профессионального правосознания сотрудников органов внутренних дел / Р.Ш. Шарофзода // Труды Академии МВД Республики Таджикистан. – 2021. – № 3 (51). – С. 89-96; Одиназода А.Ш., Муҳаммадиев Н.Б. Унсурҳои таркибии тарбияи ҳуқуқӣ ва маҷмӯи ақидаҳои ҳуқуқӣ дар ташаккулёбии насли наврас / А.Ш. Одиназода, Н.Б. Муҳаммадзода // Маҷмӯаи мақолаҳои ҳайати профессорону омӯзгорон дар конференсияи байнидонишгоҳӣ бахшида ба истиқболи 30-солагии Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва 75-солагии Ғалаба дар Ҷанги Бузурги Ватанӣ дар мавзӯи «Ҷанбаҳои иҷтимоӣ-равонӣ ва ҳуқуқии қарафтории ҷавонон дар ҷомеаи тағйирёбандаи Тоҷикистон ва масъалаҳои он» / дар зери таҳрири А.Ш. Одиназода. – Хучанд: Ношир, 2020. – С. 8-21; Раҷабзода Р.М. Фарҳанги ҳуқуқии касбии қорандони мақомоти қорҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон: таҳқиқоти назариявӣ-ҳуқуқии методологӣ: дис... док. илм. ҳуқ. – Душанбе, 2021. – 397 с.; Сотиволдиев, Р.Ш. Назарияи давлат ва ҳуқуқ. – Душанбе: Империял Сино, 2018. – 784 с.; Тошев А.М. Правосознание и законность в профессиональной деятельности сотрудников органов внутренних дел Республики Таджикистан / А.М. Тошев // Соблюдение законности и обеспечение правопорядка в деятельности органов внутренних дел: сборник трудов межвузовского научного семинара. – М.: Акад. управ. МВД России, 2013. – С. 159-165; Ҳасанов Ш.К. Тарбияи ҳуқуқӣ ҳамчун омилҳои муҳими пешрафти ҷомеаи ҳуқуқбунёди Тоҷикистон: (руқнҳои азнавсозӣ ва барқароргардии шуури ҳуқуқии маҳкумшудагон). – Душанбе: «Шуҷоиён», 2011. – С. 45.

хусусияти меъёрӣ гирифта, пас аз ҳар як давраи фаъолият ба таври мунтазам роҳандозӣ гардиданаш мувофиқи мақсад мебошад.

Тарбияи ҳуқуқии кормандони МКД ба маҳорати баланди касбӣ, аз худ намудани арзишҳои бо қонун ҳифзшаванда ва дар ниҳоди онҳо омили баланд бардоштани масъулият дар иҷрои вазифаҳои хизматӣ мегардад. Тарбияи ҳуқуқии кормандони МКД, дар баробари ташаккул додани шуури ҳуқуқӣ ва фарҳанги ҳуқуқии касбии онҳо, ҳамзамон, малакаи қатъии рафтори қонуниро ҳангоми иҷрои вазифаҳои хизматӣ инкишоф дода, онҳоро мунтазам ба риояи бошуурона ва софдилонаи қонунҳо равона месозад. Е.К. Матевосова қайд менамояд, ки тарбияи ҳуқуқӣ воситаи муҳимми мубориза бо нигилизми ҳуқуқӣ мебошад²⁴⁷. Пас, бо дарназардошти ақидаи болозикр метавон муътақид гардид, ки тарбияи ҳуқуқии кормандони МКД ба пешгирии амалу кирдорҳои зиддиҳуқуқӣ ва шаклдигаркунии шуури ҳуқуқии онҳо мусоидат намуда, рафтори масъулиятноки онҳоро ташаккул медиҳад.

Инчунин, моҳияти тарбияи ҳуқуқии кормандони МКД аз лиҳози ғояҳову арзишҳои ҳуқуқӣ тарбияи шахси бомаърифат, дорои масъулияти баланди иҷтимоӣ ва аъзои фаъоли ҷамъият мебошад.

Муҳимтар аз ҳама, мақсади асосии тарбияи ҳуқуқии кормандони МКД аз он иборат аст, ки кормандон Конститутсияи ҚТ, қонунҳо, фармонҳои Президент, оинномаҳо, дастурҳо ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқиро пурра дарк намоянд ва дар ин замина пайваста кӯшиш намоянд, то онҳоро риоя кунанд, ба қор баранд ва қобилияти мустаҳками рафтори қонуниро ҳангоми иҷрои вазифаҳои хизматӣ инкишоф диҳанд. Амалу кирдори шахрвандонро аз нуқтаи назари қонунӣ ва ғайриқонунӣ баҳо дода тавонанд. Ҳамзамон, кормандони МКД-ро зарур аст, ки дар ҳолатҳои муайян меъёрҳои ҳуқуқиро бо дарназардошти муносибати ҳуқуқӣ дуруст таъмин ва дар амал татбиқ карда тавонанд.

Дар замони муосир яке аз ҳадафҳои сиёсати ҳуқуқии давлат ва Ҳукумати кишвар низ ба таълим ва тарбияи ҳуқуқии шахрвандон ва хизматчиёни

²⁴⁷ Ниг.: Матевосова Е.К. Правовое воспитание как средство борьбы с правовым нигилизмом: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2012. – С. 9.

давлатӣ нигаронида шудааст. Дар шароити эъмори давлати ҳуқуқбунёд, ки нишонаи асосии он волоияти қонун ба ҳисоб меравад, ҳамбастагӣ ва устувории таълим ва тарбияи ҳуқуқӣ ба шуури ҳуқуқии кормандони МКД замина гузошта, ба устувории волоияти қонун ва адолат дар давлати демокративу ҳуқуқбунёд асос мегардад. Баланд бардоштани шуури ҳуқуқии кормандони МКД аз ҷумлаи натиҷаи кори таълим ва тарбияи ҳуқуқӣ буда, яке аз ҳадафҳои сиёсӣ-ҳуқуқии давлат ва Ҳукумати ҚТ маҳсуб меёбад. Аз ҷумла, қабули як қатор барномаҳои давлатӣ мисоли ин гуфтаҳост. Бояд ибраз намуд, ки баъди ба даст овардани Истиқлолияти давлатӣ барномаҳои давлатӣ аз ҷумла: «Дар бораи сиёсати ҳуқуқӣ ва таъмини тарбияи ҳуқуқии шаҳрвандони ҚТ» бо Фармони Президенти ҚТ аз 2-юми апрели соли 1997; «Барномаи таълим ва тарбияи ҳуқуқии шаҳрвандони ҚТ барои солҳои 2009-2019» бо қарори Ҳукумати ҚТ аз 29-уми апрели соли 2009, таҳти №253; «Барномаи таълим дар соҳаи ҳуқуқи инсон барои солҳои 2013-2020» бо қарори Ҳукумати ҚТ аз 3-юми декабри соли 2012, таҳти №678; «Стратегияи миллии ҚТ дар соҳаи ҳифзи ҳуқуқи инсон барои давраи то соли 2038» бо қарори Ҳукумати ҚТ аз 5-уми августи соли 2023, таҳти №357 ва ғайра қабул гардидаанд. Чунин ҳадаф идома ёфта «Консепсияи сиёсати ҳуқуқии ҚТ барои солҳои 2018-2028» бо Фармони Президенти ҚТ аз 6-уми феввали соли 2018, таҳти №1005; «Барномаи таълим ва тарбияи ҳуқуқии шаҳрвандони ҚТ барои солҳои 2020-2030» бо қарори Ҳукумати ҚТ аз 27-уми ноябри соли 2019, таҳти №599; «Барномаи давлатии муқовимат ба ҷинояткорӣ дар ҚТ барои солҳои 2021-2030» бо қарори Ҳукумати ҚТ аз 30-юми июни соли 2021, таҳти №265; «Барномаи ислоҳоти милитсия барои солҳои 2021-2025» бо қарори Ҳукумати ҚТ аз 1-уми июни соли 2021, таҳти №211; «Барномаи миёнамуҳлати рушди ҚТ барои солҳои 2021-2025» бо қарори Ҳукумати ҚТ аз 30-юми апрели соли 2021, таҳти №168; «Стратегияи миллии рушди маорифи ҚТ барои то соли 2030» бо қарори Ҳукумати ҚТ аз 29-уми сентябри соли 2020, таҳти №526 қабул гардидааст, ки метавонад мушкилоти кадрӣ ва таълиму тарбияи ҳуқуқии кормандони МКД-ро бартараф созад.

Дар банди 12-и «Концепсияи сиёсати ҳуқуқии ҚТ барои солҳои 2018-2028» яке аз ҳадафҳои асосии зарурати қабули Концепсия ин танзими самаранокии низоми устувори сиёсии демократӣ ва институтҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ дар мамлакат, таъмини ҳуқуқии чараёни рушди иқтисодию иҷтимоии мамлакат дар давраи гузариш ба иқтисоди бозорӣ, ҳифзи ҳуқуқи озодиҳои инсон, баланд бардоштани шуурнокӣ ва маърифати ҳуқуқии шаҳрвандон, аз ҷумла, шахсони мансабдор мустаҳкам карда шудааст²⁴⁸. Ҳамчунин, дар асоси «Барномаи давлатии муқовимат ба ҷинояткорӣ дар ҚТ барои солҳои 2021-2030» бевосита дарҷ гардидааст, ки ҷиҳати софдилона иҷро намудани вазифаҳои хизматӣ кормандони мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ва сохторҳои низомӣ бояд дорои таҳсилоти зарурии касбӣ, сифатҳои кордонӣ ташкилотчигӣ, ҳисси баланди ватандорӣю ифтихори миллӣ буда, талаботи қонунҳо ва оинномаҳои хизмати худро бечуну чаро риоя намоянд²⁴⁹. Дар баробари низоми қонунгузори кишвар қабули чунин барномаҳои давлатӣ ва идоравӣ метавонад дар раванди амалисозии сиёсати ҳуқуқии давлат дар самти омода намудани кадрҳои ҷавобгӯ ба талаботи замон дар МКД заминаи устувор гузорад. Чунин санадҳо дар баробари таъсири мусбат гузоштан ба шуури ҳуқуқии шаҳрвандон, инчунин ба шуури татбиқкунандагони ҳуқуқ аз ҷумлаи кормандони МКД низ бетаъсир набуда, дар рушд ва инкишофи он замина мегардад. Мақомоти корҳои дохилӣ ҳамчун ниҳоди махсус дар баробари дигар мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, ба самаранокии татбиқи ҳуқуқ нақши муассир гузошта, дар пешгирии ҳуқуқвайронкунӣ ва муқовимат бо ҷиноят ва ҷинояткорӣ мавқеъ ва ҷойгоҳи хосаро доро мебошад.

Сиёсати ҳуқуқии ҚТ ба тарбияи ҳуқуқии шаҳрвандон, хизматчиёни давлатӣ, аз ҷумла кормандони МКД, равона гардидааст. Бо мақсади амалигардонии сиёсати давлатӣ дар самти тарбияи ҳуқуқӣ ВКД ҚТ пайваста

²⁴⁸ Ниг.: Концепсияи сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2018-2028, бо фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6-уми феввали соли 2018, таҳти №1005 // Маҳзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҚТ «Адлия». Шакли 7.0. [Заҳираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 17.02.2022).

²⁴⁹ Ниг.: Барномаи давлатии муқовимат ба ҷинояткорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2030, бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30-юми июни соли 2021, таҳти №265 // Маҳзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҚТ «Адлия». Шакли 7.0. [Заҳираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 17.02.2022).

чораандешӣ менамояд ва вобаста ба он санадҳои меъёрии ҳуқуқии дахлдор қабул мешаванд. Аз ҷумла, мавриди амал қарор гирифтани фармони ВКД ҚТ аз 1-уми январи соли 2008 «Дар бораи ба роҳ мондани системаи ягонаи корҳои тарбиявӣ бо ҳайати шахсии сохторҳои МКД ва мукамал намудани он» шаҳодати гуфтаи болозикр буда, мувофиқи он самтҳои асосии кор бо ҳайати шахсӣ, роҳу усулҳои корҳои тарбиявӣ ва таҳлилу баррасии рафтори кормандони МКД ба роҳ монда шудааст.

Фармони ВКД ҚТ «Дар бораи хушмуомилагӣ ва муносибати бодикқати кормандони МКД ва хизматчиёни ҳарбии кӯшунҳои дохилӣ бо шаҳрвандон» аз 1-уми январи соли 2006, таҳти №1 муқаррар намудааст, ки «Ҳар як корманд намояндаи ҳокимият мебошад ва вазифадор аст, ки дар ҳар лаҳза ба шахси дар мусибат афтада дасти ёрӣ дароз кунад, дағалӣ, беодобӣ, безътиной ба талаботи қонун, ахлоқи ҷамъиятӣ, ки аз ҷониби ӯ зоҳир меёбанд, шаъни ин ҳокимиятро доғдор месозанд»²⁵⁰. Меъёри санади мазкур ҷанбаи баланди тарбиявӣ дошта, кормандони МКД-ро вазифадор менамояд, ки ба инсон дар асоси талаботи қонун аз нигоҳи инсонӣ хушмуомила, боодоб, бомаърифат муносибат намояд то, ки нуфузу обрӯӣи ҳокимиятро коста нагардонанд.

Мушкилоти замони муосир тақозо менамояд, ки кормандони МКД беш аз пеш боз ҳам дар сатҳи баланд омода карда шаванд ва аз ҷониби роҳбарияти ВКД ҷиҳати сайқал додани донишу малакаи касбии корманд тамоми таҳбирҳои зарурӣ андешида шаванд. Бахусус ҷаҳонишавӣ ва сатҳи баланди содиршавии ҷинойтҳои байналмилалӣ аз қабилӣ терроризми байналмилалӣ, савдои одам, гардиши ғайриқонунии маводи нашъаовар ва амсоли инҳо водор месозанд, ки ба чунин муносибатҳои номатлуб кадрҳои баландихтисос дар системаи МКД омода карда шаванд. Инчунин, устуворӣ ва пойдории давлати ҳуқуқбунёд низ аз пешгирӣ ва решакансозии чунин амалҳои номатлуб вобаста мебошад. Бо ин мақсад Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти ҚТ, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон иброз менамоянд, ки сифати таълиму тарбия дар муассисаҳои таълимӣ бояд пайваста боло равад, ба

²⁵⁰ Фармони ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хушмуомилагӣ ва муносибати бодикқати кормандони мақомоти корҳои дохилӣ ва хизматчиёни ҳарбии қушунҳои дохилӣ бо шаҳрвандон» аз 1-уми январи соли 2006, таҳти №1 // [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: [https:// www. vkd.tj](https://www.vkd.tj) (санаи мурочиат: 17.02.2022).

талаботи таҳсилот дар кишварҳои пешрафта ва бозори меҳнати ватаниву ҷаҳонӣ ҷавобгӯ бошад²⁵¹. Новобаста аз дастовардҳои илмӣ анҷомдодашуда ва қабули якҷанд барномаҳои давлатӣ дар хусуси таълим ва тарбияи ҳуқуқӣ, то ҳол дар фаъолияти кормандони мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, бахусус кормандони МКД, мушкилот ҷой доранд.

Бо назардошти гуфтаҳои боло метавон иброз намуд, ки тарбияи ҳуқуқӣ барои кормандони МКД унсурӣ муҳим буда, зарур аст, ки он мунтазам, мақсаднок ва бо таъсирӣ тамоми падидаву унсурҳои воқеӣ ва асоснок роҳандозӣ карда шавад. Роҳандозии мунтазами тарбияи ҳуқуқии кормандони МКД, ки намояндаи ҳокимияти давлатӣ ба ҳисоб мераванд, баҳри он аст, ки шуури ҳуқуқӣ ва фарҳанги ҳуқуқии онҳо дар сатҳи зарурии хизматчиӣ давлатӣ баланд бардошта шавад.

Тарбияи ҳуқуқӣ имкон медиҳад, ки монеаҳои ташаккули шуури ҳуқуқии кормандони МКД ба монанди шаклдигаркунии шуури ҳуқуқӣ бартараф гардад. Тарбияи ҳуқуқиро дар давлати ҳуқуқбунёд барои кормандони МКД вазифаи асосӣ ва бунёди метавон арзёбӣ намуд. Аҳаммияти тарбияи ҳуқуқӣ барои такмили танзими ҳуқуқӣ, эъмори давлати ҳуқуқбунёд, рушди сиёсати ҳуқуқии давлат дар асарҳои олимони дигар низ собит мегардад²⁵². Дар баробари ин, Н.И. Матузов қайд менамояд, ки тарбияи ҳуқуқӣ барои такмили қонунгузорӣ, пешгирии ҳуқуқвайронкунӣ, таҳкими қонуният, омода намудани мутахассисони баландихтисос аҳаммияти хос дорад²⁵³.

Зарурияти тарбияи ҳуқуқии кормандони МКД дар он мебошад, ки онҳо намояндаи ҳокимияти давлатӣ буда, функцияи давлатро дар самти татбиқномаи қонунҳо амалӣ менамоянд. Аз ин рӯ барои кормандони МКД зарурати ташаккули шуури ҳуқуқии касбӣ ҷой дорад, ки ба он, пеш ҳама,

²⁵¹ Ниг.: Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 20-уми апрели соли 2011. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.president.tj> (санаи мурочиат 25.03.2022).

²⁵² Ниг.: Гойман В.И. Действие права (Методологический анализ). – М.: Академия МВД Российской Федерации, 1992. – С. 171; Лушина Л.А. Нравственно-правовой нигилизм: генезис, сущность, формы: дис. ... к.ю.н. – Нижний Новгород, 2003. – С. 27; Шарифзода Ф.Р., Одиназода А.Ш. Проблемы профессионально-нравственного воспитания будущих сотрудников органов внутренних дел / Ф.Р. Шарифзода, А.Ш. Одиназода // Труды Академии МВД Республики Таджикистан. – Душанбе: Типография МВД Республики Таджикистан. – 2019. – №3 (43). – С. 8-16.

²⁵³ Ниг.: Матузов Н.И. Актуальные проблемы теории права. – Саратов: Издательство Саратовской государственной академии права, 2003. – С. 183-184.

тарбияи ҳуқуқӣ таъсиргуздор мебошад. Чи хеле, ки Р.М. Раҷабзода ибраз менамояд, аҳаммияти тарбияи ҳуқуқӣ дар он аст, ки он ба мақсади ташаккули болоравии сатҳи шуури ҳуқуқии касбӣ ва фарҳанги ҳуқуқии касбии кормандони МКД ба роҳ монда мешавад²⁵⁴. Дар баробари ин, тарбияи ҳуқуқӣ барои кормандони МКД яке аз роҳҳои пешгирии ҷинояткорӣ, шаклдигаркунии шуури ҳуқуқӣ ва намудҳои дигари ҳуқуқвайронкунӣ мебошад. Аксарияти олимони тарбияи ҳуқуқиро яке аз самтҳои муҳими пешгирии ҳуқуқвайронкунӣ, мубориза бо ҷинояткорӣ ва намудҳои дигари ҳуқуқвайронкунӣ махсус медонанд²⁵⁵. Аз ҳама муҳим он аст, ки ба тарбияи ҳуқуқӣ кормандони МКД диққати махсус бояд зоҳир намуд, зеро ҷомеа интизори зуҳури намунаҳои ростқавлӣ, масъулиятнокӣ, покқивҷдонии онҳо мебошад. Ҳамчунин, ҷомеа умедвори корманди босалоҳияти МКД мебошад, ки ӯ дорои шуури ҳуқуқӣ ва фарҳанги баланди ҳуқуқӣ буда, вазифаҳои дар наздаш гузошташударо ҳамчун мутахассиси аз ҷиҳати психологиву ахлоқӣ устувор ва дорои сатҳи баланди касбият, дар асоси қонун новобаста аз ҳолати ба вучуд омада иҷро намояд.

Бо назардошти нуқтаҳои назари болозикр метавон ибраз намуд, ки унсурҳои муҳими шуури ҳуқуқии кормандони МКД ин тарбияи ҳуқуқӣ ба ҳисоб меравад. Мақсади тарбияи ҳуқуқӣ барои кормандони МКД дар он зоҳир мегардад, ки онҳо вазифаи татбиқномаҳои ҳуқуқро дар танзимномаҳои муносибатҳои мураккаби ҷамъиятӣ иҷро менамоянд ва маҳз чунин хусусияти фаъолият онҳоро аз дигар хизматчиёни давлатӣ (табибон, иқтисодчиён, муҳандисон ва ғ.) фарқ мегузорад. Р.М. Раҷабзода дуруст қайд менамоянд, ки фаъолияти касбии ҳуқуқӣ дар муқоиса бо намудҳои дигари фаъолияти касбӣ

²⁵⁴ Ниг.: Раҷабзода Р.М. Аҳамияти фарҳанги ҳуқуқии кормандони мақомоти қорҳои дохилӣ дар таъмини ҳуқуқ ва озодиҳои инсон ва шаҳрванд / Р.М. Раҷабзода // Осори Академияи ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2020. – №2 (46). – С. 64-68.

²⁵⁵ Ниг.: Бапин Л.Е. Правовое воспитание и предупреждение правонарушений органами внутренних дел Ташкент. Ташкентская высшая школа МВД СССР. 1977. – 79 с.; Организация и эффективность правового воспитания / Редкол.: Д.А. Керимов, Н.Г. Кобец, А.В. Мицкевич, А.Я. Сухарев. – М.: Мысль. 1983. – 285 с.; Азимова У.А. Развитие правового воспитания в органах внутренних дел Таджикистана / У.А. Азимова // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. – 2019. – №5. – С. 271-278; Болдырев Е.В., Гуревич Г.С., Жариков Ю.Г., Кашепов В.П. и др. Роль правового воспитания в предупреждении правонарушений. Под ред. А.В. Мицкевич. – М., Юридическая литература. 1985. – 240 с.

(тиббӣ, кишоварзӣ ва дигар) хусусиятҳои худро дорад. Ин хусусиятҳо чунин ифода намудан мумкин аст:

– фаъолияти касбии ҳуқуқӣ истифодаи донишҳои касбии ҳуқуқиро талаб мекунад, дар чараёни таҳсилоти касбии ҳуқуқӣ (зинаи якуми ташаккули шуур ва фарҳанги ҳуқуқии касбӣ) ташаккул меёбад;

– фаъолияти касбии ҳуқуқӣ дар чараёни фаъолияти касбии ҳуқуқӣ (судӣ, прокурорӣ, тафтишотӣ, нотариалӣ, адвокатӣ ва дигар), ки зинаи дуоми тақмили шуур ва фарҳанги ҳуқуқии касбӣ мебошад, тақмил меёбад;

– фаъолияти касбии ҳуқуқӣ дар робита бо ишғоли мансабҳо дар мақомоти давлатӣ, аз он ҷумла, мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, инчунин фаъолияти касбии ҳуқуқӣ дар корхонаҳо, муассисаҳо, ташкилот ба роҳ монда мешавад;

– фаъолияти касбии ҳуқуқӣ, ки дар мақомоти давлатӣ ба сомон мерасад, фаъолияти хизматӣ, аз он ҷумла хизмати ҳифзи ҳуқуқӣ маҳсуб мешавад;

– фаъолияти касбии ҳуқуқӣ бо қабули қонунҳо, дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, санадҳои амалисозӣ ва татбиқи ҳуқуқ ва санадҳои тафсирии ҳуқуқӣ алоқаманд аст;

– фаъолияти касбии ҳуқуқӣ истифодаи чораҳои ҳифзи ҳуқуқиро дар доираи салоҳияти хизматӣ дар назар дорад;

– фаъолияти касбии ҳуқуқӣ сатҳи баланди масъулиятшиносиро тақозо намуда, дар заминаи масъулияти ҳуқуқшиносони касбӣ ба роҳ монда мешавад;

– фаъолияти касбии ҳуқуқӣ намуди фаъолияти ташкилӣ буда, бо фаъолияти молиявӣ, иқтисодӣ, иттилоотӣ, техникӣ ва дигар робита дорад;

– фаъолияти касбии ҳуқуқӣ намуди фаъолияти иҷтимоӣ буда, ширкати бевоситаи ҳуқуқшиносони касбиро дар тарбияи ҳуқуқии аҳоли, маърифати ҳуқуқии шаҳрвандон, тарғиб ва ташвиқоти ҳуқуқӣ талаб мекунад²⁵⁶.

Хусусиятҳои болозикрро барои кормандони МКД низ ҳамчун субъекти дорандаи шуури ҳуқуқии касбӣ метавон муҳим ва зарур донист. Аз ин рӯ, зарур аст, ки тарбияи ҳуқуқӣ барои кормандони МКД тавре роҳандозӣ гардад, ки ҳамчун таъминкунандаи унсурҳои (таъмин ва ҳифзи ҳуқуқу озодиҳои инсон ва

²⁵⁶ Ниг.: Раҷабзода Р.М. Аҳамияти фарҳанги ҳуқуқии кормандони мақомоти корҳои дохилӣ дар таъмини ҳуқуқ ва озодиҳои инсон ва шаҳрванд / Р.М. Раҷабзода // Осори Академияи ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2020. – №2 (46). – С. 64-68.

шаҳрванд, волоияти қонун ва ғ.) асосии давлати ҳуқуқбунёд ташаккул ёбанд. Тарбияи ҳуқуқӣ имкон медиҳад, ки кормандони МКД арзишҳои давлати демократӣ, ҳуқуқбунёд, иҷтимоӣ ва дунявиро боз ҳам беҳтару хубтар дарк намоянд. Воқеан, барои кормандони МКД тарбияи ҳуқуқӣ аҳаммияти хосса дошта, ба натиҷаҳои амалӣ гардидани мақсад ва ҳадафҳои давлати ҳуқуқбунёд нақши муассир мегузорад. Зеро ҳадафи тарбияи ҳуқуқӣ ба кормандони МКД дар баробари баланд бардоштани шуури ҳуқуқӣ ва дониستاني ҳуқуқу уҳдадорихо, инчунин, масъулинро дар таъмин ва ҳифзи ҳуқуқу озодиҳои шаҳрвандон, тартиботи ҷамъиятӣ, амнияти давлатӣ ва арзишҳои милливу фарҳангӣ масъулиятнок мегардонад.

Р.Ш. Шарофзода иброз менамояд, ки тарбияи ҳуқуқӣ фаъолияти мунтазам аст, давра ба давра дар тӯли ҳаёту фаъолияти инсон сурат мегирад²⁵⁷. Дар ҳамбастагӣ ба ақидаи мазкур зарур аст, то ки тарбияи ҳуқуқии кормандони МКД - ро низ ҳачун раванди мунтазам арзёбӣ намуд. Зеро пешрафти ҷомеа, ба вучуд омадани муносибатҳои нав дар ҳаёти ҷамъиятӣ, дигаргунгардии ҳадафҳои давлат ва тағйирёбии низоми қонунгузории кишвар асос мегардад, ки тарбияи ҳуқуқии кормандони МКД ҳамчун фаъолияти мунтазам ба роҳ монда шавад. Зеро, тавре, ки А.М. Мансурзода иброз менамояд, таҷрибаи қаблӣ ва натиҷаҳои таҳқиқоти илмии қаблан гузаронидашуда шаҳодат медиҳад, ки тарбия ва таълими мақсаднок, пайдарпай ва систематикӣ ҳуқуқӣ, дар якҷоягӣ бо ҷораҳои пешгирии ҷиноятҳо ва дигар ҳуқуқвайронкуниҳо, метавонад ба вазъи қонуният ва тартибот таъсири назаррас гузорад²⁵⁸. Ҳамчун раванди мунтазам роҳандозӣ гардидани тарбияи ҳуқуқӣ метавонад барои бартараф намудани зухуроти манфии иҷтимоии МКД ба монанди инфантилизми ҳуқуқӣ, нигилизми ҳуқуқӣ, фармализм ва ғайра замина гардад. Тарбияи ҳуқуқӣ яке аз омилҳои асосӣ дар пешгирии амалҳои ришвахӯрӣ, шиканча ва дигар ҳуқуқвайронкуниҳо, ки аз ҷониби кормандони МКД содир мегардад, ба ҳисоб меравад.

²⁵⁷ Ниг.: Сотиволдиев Р.Ш. Назарияи давлат ва ҳуқуқ. Китоби дарсӣ. – Душанбе «Сино», 2018. – С. 720.

²⁵⁸ Ниг.: Тошев А.М. Правосознание и законность в профессиональной деятельности сотрудников органов внутренних дел Республики Таджикистан / А.М. Тошев // Соблюдение законности и обеспечение правопорядка в деятельности органов внутренних дел: сборник трудов межвузовского научного семинара. – М.: Акад. управ. МВД России, 2013. – С. 159-165.

Дар асоси гуфтаҳои болозикр метавон ибраз намуд, ки ҳадафи асоии тарбияи ҳуқуқии кормандони МКД аз унсурҳои зерин иборат мебошанд:

- ташаккул додани шуури ҳуқуқӣ ва фарҳанги ҳуқуқии кормандони МКД;
- ташаккул додани хусусиятҳои касбӣ, шахсии ботинӣ ва зоҳирии кормандони МКД;
- дар заминаи қонуният ва адолат фаъолият намудани кормандони МКД;
- дар руҳияи баланди касбӣ ташаккул ёфтани кормандони МКД дар ҷодаи таъмин ва ҳифз намудани ҳуқуқи озодиҳои инсон ва шаҳрванд;
- баҳри таъмини тартиботи ҷамъиятӣ, амният, сулҳ ва истиклолият фаъолият намудани кормандони МКД;
- ташаккул ёфтани ҷаҳонбинии кормандони МКД дар шароит ва имконоти муосир;
- паст намудани шаклдигаркунии шуури ҳуқуқии кормандони МКД.

Тарбияи ҳуқуқии кормандони МКД метавонад ба раванди татбиқи қонуният ва тартибу низом таъсир расонад. Дар ин самт, пеш аз ҳама, давлатро лозим аст, ки тамоми тадбирҳои заруриро роҳандозӣ намояд. Чунин тадбирандешӣ аз ҷониби Ҳукумати ҚТ аз солҳои аввали соҳибистиклолии кишвар то ин ҷониб роҳандозӣ карда шуда истодааст. Бахусус дар солҳои охир чунин барномаву концепсияҳои давлатӣ ба монанди: «Концепсияи сиёсати ҳуқуқии ҚТ барои солҳои 2018-2028»²⁵⁹ ва «Барномаи таълим ва тарбияи ҳуқуқии шаҳрвандони ҚТ барои солҳои 2020-2030»²⁶⁰ қабул гардидааст. Сиёсати давлатӣ дар ин самт ин, пеш аз ҳама, густариш бахшидан дар кори таълим ва тарбияи ҳуқуқии шаҳрвандон ва хизматчиёни давлатӣ мебошад. Бахусус мувофиқи «Концепсияи сиёсати ҳуқуқии ҚТ барои солҳои 2018-2028», баланд бардоштани сатҳи маърифат ва шуури ҳуқуқии аҳоли, таълиму тарбияи ҳуқуқии шаҳрвандон яке аз самтҳои муҳимми сиёсати ҳуқуқии ҚТ

²⁵⁹ Концепсияи сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2018-2028 бо фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6-уми феввали соли 2018, таҳти №1005 // Маҳзани мутамакази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҚТ «Адлия». Шакли 7.0. [Заҳираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 17.02.2022).

²⁶⁰ Барномаи таълим ва тарбияи ҳуқуқии шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2020-2030, ки бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 27-уми ноябри соли 2019, таҳти №599 // Маҳзани мутамакази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҚТ «Адлия». Шакли 7.0. [Заҳираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 17.02.2022).

маҳсуб мешавад ва ҳамчун фаъолияти мақомоти давлатӣ, муассисаҳо, ташкилоти ҷамъиятию сиёсӣ, шаҳрвандон оид ба муайян намудани мақсадҳо, вазифаҳо, афзалиятҳо, воситаҳо, шаклҳои тарбияи ҳуқуқӣ баромад намуда, тавассути таъмини сатҳи баланди маърифати ҳуқуқӣ, тарғиби ҳуқуқӣ, инкишофи илми ҳуқуқшиносӣ ва тарбияи кадрҳои ҳуқуқшиносони касбӣ амалӣ мешавад²⁶¹.

Ҷиҳати омода намудани мутахассисони баландпоя дар самти МКД, дар баробари тарбияи ҳуқуқӣ, таваҷҷуҳ ба дигар намудҳои тарбияи иҷтимоӣ низ муҳим мебошад. Ҳанӯз донишманд Е.В. Татаринцев иброз намуда буд, ки тарбияи ҳуқуқӣ ба самтҳои дигари тарбия (тарбияи сиёсӣ, маънавӣ, эстетикӣ, иқтисодӣ ва ғ.) ҳамроҳанг мебошад²⁶². Чи хеле, ки Р.Ш. Шарофзода иброз менамояд, ташаккули инсонии комил истифодаи якҷояи ҳама намудҳои тарбияро тақозо мекунад²⁶³. Аз инбар меояд, ки тарбияи ҳуқуқии кормандони МКД бе амалигардии дигар намудҳои тарбия ба монанди тарбияи ахлоқӣ, маърифатӣ, сиёсӣ, эстетикӣ ва ғайра наметавонад натиҷабахш бошад. Чунин аст, ки мувофиқи «Консепсияи сиёсати ҳуқуқии ҶТ барои солҳои 2018-2028» тарбияи ҳуқуқӣ ҷузъи ҷудонашавандаи сиёсати тарбиявии давлат буда, дар робита бо тарбияи сиёсӣ, ахлоқӣ, меҳнатӣ, эстетикӣ ва намудҳои дигари тарбияи инсон бояд анҷом дода шавад. Тарбияи ҳуқуқӣ бо дар назар доштани арзишҳои ахлоқӣ, фарҳанги миллӣ, мероси таърихӣ, одату арзишҳои миллӣ ба амал бароварда мешавад²⁶⁴. Инчунин, хусусиятҳои болозикр дар «Барномаи таълим ва тарбияи ҳуқуқии шаҳрвандони ҶТ барои солҳои 2020-2030» муқаррар карда шудааст. Дар барномаи мазкур муқаррар гардидааст, ки таълим ва тарбияи ҳуқуқӣ ҷузъи ҷудонашавандаи сиёсати ҳуқуқии давлат буда, дар робита бо тарбияи сиёсӣ, ахлоқӣ, меҳнатӣ, эстетикӣ ва намудҳои

²⁶¹ Ниг.: Консепсияи сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2018-2028, бо фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6-уми феврالی соли 2018, таҳти №1005 // Маҳзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҶТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 17.02.2022).

²⁶² Ниг.: Татаринцев Е.В. Правовое воспитание (методология и методика). – М., 1990. – С. 20.

²⁶³ Ниг.: Сотиволдиев Р.Ш. Назарияи давлат ва ҳуқуқ. Китоби дарсӣ. – Душанбе «Сино», 2018. – С. 721.

²⁶⁴ Ниг.: Консепсияи сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2018-2028, бо фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6-уми феврالی соли 2018, таҳти №1005 // Маҳзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҶТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 17.02.2022).

дигари тарбияи инсон бояд анҷом дода шавад. Тарбияи ҳуқуқӣ бо дар назар доштани арзишҳои ахлоқӣ, фарҳанги миллӣ, мероси таърихӣ, одату арзишҳои миллӣ ба амал бароварда мешавад²⁶⁵. Воқеан, унсурҳои асосии самтҳои дигари тарбияи иҷтимоӣ эъмори асосии тарбияи ҳуқуқӣ ба ҳисоб меравад. Намудҳои дигари табиии иҷтимоӣ ба тарбияи ҳуқуқӣ таъсир расонида, ба рушди шахсияти кормандони МКД аз ҷиҳати мусбат мусоидат намуда, масъулинро водор месозад, ки рафтори худро ҳам аз ҷиҳати унсурҳои ахлоқӣ, динӣ, сиёсӣ, эстетикӣ ва ҳам меъёрҳои ҳуқуқӣ баҳо дода тавонанд. Бесабаб нест, ки муҳаққиқ А.В. Пишелко тарбияи ҳуқуқиро мавриди таҳқиқоти илмӣ қарор дода, онро яке аз унсурҳои муҳим дар пешрафт ва мустаҳкамгардии ахлоқи ҳамидаи шахс, ки инсон дар амал ба натиҷаҳои он ошно мегардад, ҳамгирӣ намудааст²⁶⁶. Ба инобат гирифтани шаклҳои гуногуни тарбияи иҷтимоӣ, хислатҳои ботинӣ ва зоҳирии кормандони МКД-ро ба хушмуомилағӣ, садоқатмандӣ, нақӯкорӣ, худогоҳӣ ва поквичдонӣ тарбия менамояд.

Расидан ба натиҷаҳои хуби тарбияи ҳуқуқӣ ва таълими ҳуқуқӣ аз чунин омилҳои таъсиррасон вобаста мебошад. Барои кормандони МКД падидаи худтарбиякунӣ метавонад аҳаммияти аввалиндараҷа дошта бошад. Чи хеле иброн мегардад, шахсе, ки худро наёфтааст ё худ чуноне мегӯянд, худро ба даст нагирифтааст, гумон аст дар ҷамъият мақому мароми худро ёфта тавонад²⁶⁷. Э.С. Насриддинзода иброн менамояд, ки яке аз қисмҳои таркибии тарбияи ҳуқуқӣ худтарбиякунӣ буда, бо таҷрибаи шахсӣ, худмаълумотгирӣ, таҳлили худии падидаҳои ҳуқуқӣ иртибот дорад²⁶⁸. Муҳимияти худтарбиякунӣ аст, ки дар якҷанд санадҳои меъёрӣ бо меъёрҳои мушаххас хизматчиёни давлатӣ дар ташаккули донишу маҳорати худ вазифадор карда шудаанд. Дар Кодекси одоби хизматчии давлатии ҚТ, ки бо Фармони Президенти ҚТ аз 15-уми сентябри соли 2010, таҳти №932 тасдиқ шудааст, муқаррар гардидааст, ки

²⁶⁵ Ниг.: Барномаи таълим ва тарбияи ҳуқуқии шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2020-2030, бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 27-уми ноябри соли 2019, таҳти №599 // Маҳзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҚТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 17.02.2022).

²⁶⁶ Ниг.: Пишелко А.В. Социально – педагогические основы нравственного перевоспитания осужденных. – М., 1992. – С. 63.

²⁶⁷ Ниг.: Тухтаева М., Ҳасанов Ф. Омилҳои ташаккули маънавиёт. – Хучанд: Хуросон, 2016. – С. 53.

²⁶⁸ Ниг.: Насриддинзода Э.С. Назарияи давлат ва ҳуқуқ (воситаи таълимӣ). – Душанбе: Мехрона-2017, 2019. – С. 98-99.

хизматчиӣ давлатӣ бояд ба таври доимӣ ба такмили таҳассуси касбии худ машғул шуда, донишҳои худро дар сатҳи мувофиқу зарурӣ барои иҷрои вазифаҳои хизматӣ нигоҳ дорад, забони давлатиро донад²⁶⁹. Ҳамзамон, бо чунин мазмун тибқи Кодекси одоби касбии корманди милитсия, ки бо Фармоиши ВКД ҚТ аз 17-уми феввали соли 2017, таҳти №19 б/з тасдиқ шудааст, корманди милитсия вазифадор аст дар фаъолияти хизматиӣ худ ба таври доимӣ ба такмили таҳассуси касбии худ машғул шуда, донишҳои худро дар сатҳи мувофиқ барои иҷрои вазифаҳои хизматӣ нигоҳ дорад... корманд бояд ҳаракат, ҳиссиёт ва эҳсосоти худро зери назорати қатъӣ қарор дода, бо ҳусни таваҷҷуҳ ё нафрат, душманӣ, ҳиссиёти дӯстии шахсӣ дар қабули қарорҳои хизматӣ таъсир нарасонад, натиҷаи ҳаракат ва рафтори худро пешбинӣ карда тавонад, дар муомила бо ҳамкасбон хоксор бошад, аз муваффақиятҳои ҳамкасбонаш сидқан шод шуда тавонад ва дар иҷрои супоришҳои мушқил, ки ба онҳо дода шудааст, мусоидат намояд, ба худситоӣ, лофзанӣ, ҳасад ва бадҳоҳӣ таҳаммулпазир бошад, корманд-мард нисбат ба занҳо ҷавонмардӣ ва таваҷҷуҳи хосса зоҳир намояд, дар хизмат ва ҳаёти ҳамаҷуз ба илтифот (хушмуомила, дидадаро) ва боадаб бошад²⁷⁰. Албатта, чунин меъёрҳо заминаи асосии худтарбиякунӣ ба ҳисоб рафта, ислоҳи баъзе аз амалу рафторҳои ношоам ва зидди ҳуқуқии (коррупсионӣ, шиканча, таҳқир ва ғ.) ҳар як корманди МКД мегардад. Аз ин лиҳоз, корманди МКД - ро зарур аст, пеш аз ҳама, тавассути худтарбиякунӣ ба асли худ ва фаъолияти касби худ расида тавонад. Худтарбиякунӣ имкон медиҳад, ки сатҳи қонунфаҳмӣ ва дарки масъулияти ҳуқуқтатбиқнамоии кормандони МКД боз ҳам устувор мегардад. Дар баробари ин, кормандони МКД-ро зарур аст аз таъриху фарҳанги миллати худ маълумот дошта бошанд. Ў тамоми воқеаву рӯйдодҳои сиёсӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоии ҳаёти кишвар ва ҷомеаи муосирро дарк карда тавонад. Дар ин баробар ӯро зарур аст, ки шахси фаъоли ҷомеа бошад,

²⁶⁹ Ниг.: Кодекси одоби хизматчиӣ давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон, бо Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 15-уми сентябри соли 2010, таҳти №932 // Маҳзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҚТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 01.07.2021).

²⁷⁰ Ниг.: Кодекси одоби касбии корманди милитсия, бо Фармоиши Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 17-уми феввали соли 2017, таҳти №19 б/з // [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://www.vkd.tj> (санаи мурочиат: 17.02.2022).

масъулиятшиносӣ, ташаббускорӣ, таҳаммулпазирӣ хусусиятҳои хосси худтарбиякунӣ буда, дар ниҳоди корманди МКД ҷой дошта бошад. Онҳо мавқеи ғаъолона дар муносибатҳои муҳимми ҷамъиятӣ дошта бошанд, қобилияти дарки ҳодисаҳои ҷамъиятиро бо меъёрҳои ҳуқуқ дар таносуб қарор дода тавонанд ва душвориҳои пешомадаро бо дарки ҳамаҷаҳаи масъулиятноки амалӣ созанд.

Худтарбиякунӣ яке аз шаклҳои муҳимми тарбияи ҳуқуқии кормандони МКД буда, воситаи пурсамари ташаккули шуури ҳуқуқӣ мебошад. Тавассути худтарбиякунӣ кормандони МКД аз асли касбияти худ бохабар гардида, вобаста ба иҷрои вазифаву салоҳияташон огоҳ гашта, ҷойгоҳи худро дар коллектив, ҷомеа ва давлат пайдо хоҳанд кард. Инчунин, худтарбиякунии ҳуқуқӣ барои кормандони МКД қонуният, адолат, инсондӯстӣ, масъулиятшиносӣ, дақиқкорӣ, мақсаднокӣ, маҳорат ва истеъдодро дар татбиқӣ ҳуқуқ боз ҳам ташаккул ва мустаҳкам менамояд. Худтарбиякунии ҳуқуқӣ кафили вичдони ҳуқуқии кормандони МКД буда, ба масъулин дар шинохти масъулият, дар шинохти эҳтиром ва ҳимояи ҳуқуқи дигарон, поймол накардани он, дурӣ ҷустан аз шиканча, амалҳои коррупсионӣ ва дигар ҳуқуқвайронкуниҳо замина мегардад. Дар тарбияи ҳуқуқии кормандони МКД чунин шакл, ба монанди худомӯзии ҳуқуқӣ нақши муҳим дорад. Зеро тавре ки иброн мегардад, дар тайёр кардани мутахассисони касбӣ муваффақияти калонтарин дар ҳамон вақт ба даст меояд, ки таълим бо худомӯзӣ пурра карда шавад²⁷¹. Худомӯзии ҳуқуқӣ имкон медиҳад, ки эҳтиром ба қонун, ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунии шаҳрвандон ва дигар арзишҳои башарӣ устувор ва қатъӣ риоя гарданд.

Аз таҳлилҳои боло бармеояд, ки тарбияи ҳуқуқӣ омили махсуси ташаккулдиҳандаи шуури ҳуқуқии кормандони МКД ба ҳисоб рафта, вале он дар раванди амалигардии таълими ҳуқуқӣ метавонад боз ҳам натиҷабахш гардад. Зеро чи хеле ки иброн мегардад, тарбияи ҳуқуқӣ бо таълими ҳуқуқӣ алоқамандии зич дорад: тарбия бе таълим амалӣ шуда наметавонад, таълим

²⁷¹ Ниг.: Пересадина О.В. Теоретико-правовой анализ профессионального правосознания: на примере правосознания сотрудников органов внутренних дел Российской Федерации: дисс. ...канд. юрид. наук. – Екатеринбург, 2017. – С. 162.

бошад, дар навбати худ, таъсири тарбиявӣ низ дорад²⁷². Инчунин, ибраз мегардад, ки яке аз шаклҳои тарбияи ҳуқуқӣ ин таълимоти ҳуқуқӣ... мебошад²⁷³. Дар воқеъ падидаҳои мазкур бо ҳам дар таносуб қарор дошта, таълими ҳуқуқии кормандони МКД ба сифат ва тарзу роҳҳои тарбияи ҳуқуқии онҳо вобаста мебошад. Аз ин ҷост, ки тарбияи ҳуқуқӣ имкон фароҳам меорад, то корманди МКД вобаста ба касби худ рафтору гуфтори муносиб дошта бошад ва ба таълими ҳуқуқӣ замина гардад, то корманди МКД истеъдоди ботинии худро дарёбад ва ба сӯи муваффақиятҳо қадам гузошта тавонад. Таълими ҳуқуқӣ бошад, ба кормандони МКД дониши махсуси ҳуқуқӣ, падидаи ҳуқуқӣ, арзиши ҳуқуқӣ ва нишондоди ҳуқуқиро меомӯзонад. Аз ин бар меояд, ки дар замони муосир, дар баробари тарбияи ҳуқуқӣ, аҳаммият ва сифати таълими ҳуқуқӣ барои кормандони МКД муҳим мебошад. Зеро ҳамбастагии устувори тарбия ва таълими ҳуқуқӣ барои кормандони МКД ташаккули шуури ҳуқуқиро таъмин менамояд. Чунин аҳаммиятнокии дар он зоҳир мегардад, ки агар механизми ташаккули шуури оддии ҳуқуқӣ содда ва муқаррарӣ бошад, пас шуури ҳуқуқии касбӣ бахусус шуури ҳуқуқии кормандони МКД мураккаб буда, ба таври гуногун ва, пеш аз ҳама, баъд аз таълими махсуси ҳуқуқӣ гирифтани ва татбиқномаҳои амалии он ташаккул меёбад.

Вазорати корҳои дохилии ҚТ дорои низоми муассисаҳои таълимӣ ба монанди Академияи ВКД ҚТ, Коллеҷи милитсияи ВКД ҚТ, Коллеҷи бехатарӣ аз сӯхтори ВКД ҚТ ва Маркази таълимии ВКД ҚТ мебошанд. Вале дар байни муассисаҳои таълимии ВКД ҚТ, дар омода намудани кормандони касбии дорои маълумоти олии ҳуқуқшиносӣ Академияи ВКД ҷои махсусро ишғол менамояд. Он ҳамчун муассисаи олии таълимӣ мебошад, ки барои таъмини эҳтиёҷоти МКД мутахассисонро омода менамояд. Маҳз дар чараёни таълими ҳуқуқӣ курсантон ва шунавандагони Академия заминаи асосии шуури ҳуқуқии касбиро соҳиб мегарданд. Ҳадафи асосии Академияи ВКД аз ташкил

²⁷² Ниг.: Терехова Л.Н. Теория государства и права. – М.: 2017. – С. 58.

²⁷³ Ниг.: Раҷабзода Р.М. Аҳамияти фарҳанги ҳуқуқии кормандони мақомоти корҳои дохилӣ дар таъмини ҳуқуқ ва озодиҳои инсон ва шаҳрванд / Раҷабзода Р.М. // Осори Академияи ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2020. – №2 (46). – С. 64-68.

намудани раванди таълиму тарбияи курсантон, шунавандагон, адъюнктон, унвончуён ва докторантон, таъмини омодагии касбии онҳо, таъмини методи омӯзиши фанҳо, рушди илму техника ва фарҳангу маориф иборат мебошад²⁷⁴.

Бо дарназардошти пешрафти ҷомеа ва амалигардии ислоҳоти соҳа 30-юми августи соли 2017 Пешвои миллат, Президенти ҶТ, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон бинои нави Академияро бо тамоми инфрасохтори зарурӣ мавриди баҳрабардорӣ қарор доданд. Дар суҳанронии худ таъкид намуданд, ки ҳадаф аз бунёду таҷдиди заминаҳои моддиву техникаи Академияи ВКД баланд бардоштани сатҳи таълиму тарбияи донишҷӯён, омода кардани мутахассисони баландихтисос ва ватандӯсту худшинос барои МКД ва такмили тақвияти донишу малакаи касбии кормандон ба ҳисоб меравад²⁷⁵.

Бо дарназардошти нишондодҳои назаррас ва андешаҳои гуногуни болозикр, ки тарбияи ҳуқуқӣ ва таълими ҳуқуқиро ҳамчун омили аҳаммиятнок, мақсаднок ва мунтазам барои ташккули шуури ҳуқуқӣ арзёбӣ менамоянд, метавон ибраз намуд, ки дар баробари ин, аз ҳама ҷузъи асосии тарбияи ҳуқуқӣ ва таълими ҳуқуқӣ ин сифатнокии он мебошад. Вобаста ба ин масъала Президенти ҶТ, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми худ ба Маҷлиси Олии ҶТ 26-уми январи соли 2021 таъкид карданд, ки роҳбарони Вазорати маориф ва илм, муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ вазифадор карда мешаванд, ки ба тарбияи кадрҳо, пеш аз ҳама, ба сифат эътибори аввалиндараҷа диҳанд²⁷⁶.

Бояд ибраз намуд, ки «Стратегияи миллии рушди ҶТ барои давраи то соли 2030» бо қарори Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии ҶТ аз 1-уми декабри соли 2016, таҳти №636 тасдиқ гардидааст, муқаррар менамояд, ки таҳсилоти мактабӣ, барои сармояи инсонӣ заминаи асосӣ мебошад, бояд натавонанд дониш диҳад, балки салоҳият, малакаҳоро ташаккул диҳад ва

²⁷⁴ Ниг.: Оинномаи Академияи Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 25-уми апрели соли 2019, таҳти №271 б/з // [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://www.vkd.tj> (санаи мурочиат: 17.02.2022).

²⁷⁵ Ниг.: Суҳанронии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон дар кушодашавии Академияи ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон, 30.08.2017, ш. Душанбе [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.president.tj> (санаи мурочиат: 20.01.2024).

²⁷⁶ Ниг.: Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26-уми январи соли 2021 [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.president.tj> (санаи мурочиат 25.03.2022).

ташаккулёбии шакли тафаккури инноватсионӣ ва тарбияи ватандӯстиро таъмин намояд²⁷⁷.

Имрӯз соҳаи маориф, ки дар раванди амалӣ намудани низоми нави таҳсилот (низоми «Болонӣ») қарор дорад, вале то ҳол натиҷаҳои дилхоҳ аз ин низом ба даст наомадааст. Аз ин рӯ, дар «Стратегияи миллии рушди ҚТ барои давраи то соли 2030» баланд бардоштани сифат дар тамоми сатҳҳои таҳсилот муҳим ва аҳамиятнок арзёбӣ гардидааст.

Вобаста ба ин масъала дар «Барномаи ислоҳоти милитсия барои солҳои 2021-2025» зикр гардидааст, ки дар ҷодаи ислоҳот раванди таълим, фаъолияти илмию таҳқиқотӣ ва омодамоии кадрҳои баландихтисос дар муассисаҳои таълимии Вазорат ниёз ба такмил доранд. Равандҳои зикргардида дар якҷанд муассисаҳои таълимӣ ва илмии МКД амалӣ мегарданд, ки дар онҳо низоми таълимии гуногун ва дар аксар вақт ба якдигар номутобик истифода мегарданд. Бо ҳамин мақсад яке аз вазифаҳои барномаи ислоҳоти милитсия ба баланд бардоштани сатҳи донишҳои назариявӣ ва малакаи касбии ҳайати шахсӣ тавассути ҷорӣ намудани низоми муосири таълим нигаронида шудааст²⁷⁸.

Дар ин баробар мувофиқи «Барномаи таълим ва тарбияи ҳуқуқии шаҳрвандони ҚТ барои солҳои 2020-2030» ҷиҳати ноил гардидан ба ҳадафҳои Барнома, ки он ташаккули сатҳи баланди шуури ҳуқуқӣ ва фарҳанги ҳуқуқиро пешбинӣ менамояд, коркард намудани барнома ва нақшаҳои нави таълим ва тарбияи ҳуқуқӣ дар муассисаҳои таълимӣ зарур ҳисобида мешавад²⁷⁹. Пас, зарур аст, ки барои таълими самараноки донишҳои назариявии кормандони МКД дар муассисаҳои таълимии ВКД шумораи курсантон бо шумораи ҳайати шахсии омӯзгорон, давомияти раванди таълим дар давоми рӯз ва дарсҳои

²⁷⁷ Ниг.: Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030, бо қарори Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1-уми декабри соли 2016, таҳти №636 // Маҳзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҚТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 17.02.2022).

²⁷⁸ Ниг.: Барномаи ислоҳоти милитсия барои солҳои 2021-2025, бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1-уми июни соли 2021, таҳти №211 // Маҳзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҚТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 17.02.2022).

²⁷⁹ Ниг.: Барномаи таълим ва тарбияи ҳуқуқии шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2020-2030, бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 27 ноябри соли 2019, таҳти №599 // Маҳзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҚТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 17.02.2022).

низомӣ, ҷисмонӣ ва таҳассусӣ дар гурӯҳҳо бо дарназардошти шароит мувофиқ гардонида шаванд. Ҳамчунин, дар муассисаҳои таълимии ВКД дар баробари таълими омодагии ҷисмонӣ, тактикаи махсус, фаъолияти оперативӣ-чустучӯӣ, таълими фанҳои фундаменталии назариявӣ-ҳуқуқӣ муҳим мебошад.

Дар тамоми муассисаҳое, ки ҳуқуқшинос омода карда мешавад, бахусус Академияи ВКД, фанни назарияи давлат ва ҳуқуқ ҳамчун фанни фундаменталӣ ва методологӣ омӯхта мешавад. Зеро фанни таълимии назарияи давлат ва ҳуқуқ дар низоми илмҳои ҳуқуқшиносӣ эътироф гардида, аҳамиятнокии омӯзиши он низ муҳим арзёбӣ гардидааст. Аз ҷумла, иброн мегардад, ки ҳангоми омӯзиши назарияи давлат ва ҳуқуқ донишхое аз худ карда мешавад, ки барои баланд бардоштани сатҳи маърифату фарҳанги ҳуқуқии кормандони МКД мусоидат менамояд²⁸⁰. Ақидаи мазкурро олимону донишмандони дигар низ ҷонибдорӣ намуда, иброн менамоянд, ки аҳамияти омӯзиши назарияи давлат ва ҳуқуқ дар раванди таълими касбии кормандони милитсия, пеш аз ҳама, дар он аст, ки дар доираи илми назариявӣ ҳуқуқшиносӣ мафҳумҳои асосии илмҳои ҳуқуқшиносӣ омӯхта мешаванд. Ҳар як корманд, новобаста аз вазифаи ишғолкарда ва хусусиятҳои фаъолияти касбӣ, бояд маънои мантиқии мафҳумҳои қонун, давлат, меъёри ҳуқуқӣ, қобилияти ҳуқуқӣ, муносибатҳои ҳуқуқӣ, ҷиноят ва ғайраро дарк намояд²⁸¹. Маҳз бо омӯзиши назарияи давлат ва ҳуқуқ имкони гузоштани таҳкурсии шуури ҳуқуқии касбӣ ва фарҳанги ҳуқуқии корманди ояндаи МКД ва эҳтироми амиқи ӯ ба қонун, ҷомеа, давлат ва дигар арзишҳои давлатдорӣ оғоз мегардад.

Аз ин лиҳоз, барои кормандони МКД омӯзиши фанҳои фундаменталии ҳуқуқшиносӣ ба монанди назарияи давлат ва ҳуқуқ, таърихи давлат ва ҳуқуқи Тоҷикистон, проблемаҳои назарияи давлат ва ҳуқуқ ва ғайра метавон боз ҳам муҳим гардад. Муҳимияти омӯзиши фанни назарияи давлат ва ҳуқуқ барои кормандони МКД дар он зоҳир мегардад, ки онҳо ҳамчун намояндаи ҳокимият ҷиҳати таъмини волоияти қонун ва бунёди ҷомеаи демокративу

²⁸⁰ Ниг.: Одинаев А.Ш., Шарифзода Ф.Р. Назарияи давлат ва ҳуқуқ: (дастури таълимӣ-методӣ). Нашри 2-юм. – Хучанд: факултети №4 Академияи Вазорати қорҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2021. – С. 9-10.

²⁸¹ Ниг.: Основы теории государства и права. – Санкт-Петербургский университет МВД России. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://studfile.net> (санаи мурочиат 31.08.2021).

ҳуқуқбунёд масъул мебошанд. Аз ин рӯ, зарур аст, ки кормандони МКД дорои дониши амиқи махсус дар соҳаи давлат ва ҳуқуқ бошанд. Назарияи давлат ва ҳуқуқ ҳамчун фанни таълимии ҳуқуқӣ, бунёди ва методологӣ дар низоми илмҳои ҳуқуқшиносӣ ва таҳсилоти олии ҳуқуқӣ буда, мақсади таълими он аз омӯзиши хусусиятҳои меъёрҳои ҳуқуқӣ ва намудҳои он, принципҳои ҳуқуқӣ, эҳтироми қонун, эътимод ба ғоиданокии иҷтимоии қонун дар раванди амалигардии муносибатҳои ҷамъиятӣ ва зарурати риояи қатъии қонун барои кормандони МКД, иборат мебошад.

Назарияи давлат ва ҳуқуқ на танҳо падидаҳои ҳуқуқӣ-давлатиро меомӯзад, балки қодир аст қонуниятҳои навро дар рушди самаранокии тафсири ҳуқуқ, механизми танзими ҳуқуқ, намудҳои танзими ҳуқуқ, татбиқи ҳуқуқ, зинаҳои татбиқи ҳуқуқ ворид намояд. Пас, бе надоштани маълумоти зарурӣ оид ба падидаҳои мазкур чигуна маълумоти ҳуқуқшиносӣ аҳамиятнок мегардад. А.С. Шабуров ва Ж.С. Жайкбаев иброз менамоянд, ки танҳо ҳуқуқшиносе, ки дорои дониши умуминазариявӣ буда, ба арзишҳои демократӣ, ба ҳифзи ҳуқуқи озодиҳои инсон ва шаҳрванд тавачҷуҳ зоҳир менамояд, дар шароити муосир фаъолияти пурсамарро анҷом дода метавонад. Инчунин, муҳаққиқони болозикр қайд менамоянд, ки бе донистани фанни таълимии назарияи давлат ва ҳуқуқ, омӯзиши на ҳуқуқи гражданин, на ҳуқуқи ҷиноятӣ ва на дигар фанҳои ҳуқуқӣ ғайриимкон аст²⁸².

Баъзе аз вожаҳо ва падидаҳои махсусан муҳимми ҳуқуқӣ ба монанди қонуният, техникаи ҳуқуқӣ, тафсири ҳуқуқӣ, татбиқи ҳуқуқ, низоми (оилаҳои) ҳуқуқӣ, нигилизми ҳуқуқӣ, ҷомеаи шаҳрвандӣ ва амсоли инҳо танҳо дар ҷараёни омӯзиши фанни назарияи давлат ва ҳуқуқ ба таври мукамал аз худ карда мешаванд. Дар баробари ин, чи тавре иброз мегардад, донишҳои назариявии умумӣ оид ба давлат, вазифаҳои давлат, функцияҳои давлат, қонун, қонуният, тартиботи ҳуқуқӣ, ҳуқуқвайронкунӣ, ҷавобгарии ҳуқуқӣ ва дигар,

²⁸² Ниг.: Шабуров А.С., Жайкбаев Ж.С. Теория государства и права: учебное пособие. – Курган: Изд-во Курганского гос. ун-та, 2019. – С. 24-25.

зимни омӯзиши назарияи давлат ва ҳуқуқ, дигар фанҳои назариявӣ ташаккул меёбанд²⁸³.

Дар баробари ин, таҷрибаи солҳои охир нишон медиҳад, ки хатмкардагони Академияи ВКД, бахусус кормандони МКД, то сатҳи мақоми қонунгузор интихоб гардида истодаанд. Чунин натиҷаҳо боиси он мегардад, ки омӯзиши илми ҳуқуқшиносӣ барои кормандони МКД на дар шакли маҳдуд, балки дар шакли мукамал ба роҳ монда шавад. Кормандони МКД, ки дар рушди давлати демокративу ҳуқуқбунёд таъғоҳи бозътимод ба ҳисоб мераванд ва яке аз ҳадафҳои асосии онҳо таъмини амнияти давлат, нигоҳ доштани фазои низоми сиёсӣ ва ҳуқуқии кишвар мебошанд, барои онҳо дарки падидаҳои назариявии умумидавлатӣ ва умумихуқуқӣ унсури ҳатмӣ мебошад. Ҳамин тариқ, аҳаммияти омӯзиши фанни назарияи давлат ва ҳуқуқ дар тайёрии касбии кормандони МКД дар Академия махсусан муҳим буда дорои чунин хусусиятҳо мебошад:

– омӯзиши назарияи давлат ва ҳуқуқ дарки падидаҳои чун давлат, хусусияти идоракунии давлат, функцияи давлат, мақсад ва ҳадафҳои стратегии давлат, мақомоти давлатӣ, давлати ҳуқуқбунёд, давлати иҷтимоӣ, ҷомеаи шаҳрвандӣ, ҳуқуқ, арзишҳои ҳуқуқ, татбиқи ҳуқуқ, тафсири ҳуқуқ, ҳуқуқвайронкунӣ ва ҷавобгарии ҳуқуқиро дар шуури ҳуқуқии кормандони МКД пайдо ва устувор гардонида, бартарияти шуури ҳуқуқии касбӣ ва фарҳанги ҳуқуқии кормандони МКД-ро боз ҳам мустаҳкам мегардонад;

– назарияи давлат ва ҳуқуқ ба кормандони МКД имкон медиҳад, ки ҷойгоҳи МКД дар низоми ҳокимияти давлатӣ, бахусус дастгоҳи давлат, инчунин, нақши онҳоро дар иҷрои вазифаҳои давлатӣ муайян намоянд;

– назарияи давлат ва ҳуқуқ, ки асосан падидаҳои чун давлат, ҳуқуқ ва проблемаҳои назариявии давлативу ҳуқуқиро инъикос менамояд, дар муносибати кормандони МКД бо шаҳрвандон, корхона, муассиса ва мақомоти давлатӣ дастури бозътимод мебошад;

²⁸³ Ниг.: Рачабзода Р.М. Фарҳанги ҳуқуқии касбии кормандони мақомоти корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон: таҳқиқоти назариявӣ-ҳуқуқии методологӣ: дис... док. илм. ҳук. – Душанбе, 2021. – С. 173.

– назарияи давлат ва ҳуқуқ самтҳои фаъолияти МКД - ро дар низоми шохаҳои ҳокимияти давлатӣ муайян намуда, дар шароити густариши демократия, ташаккули волоияти қонун, рушди принципҳои худидоракунӣ ва шаффофияти кори дастгоҳи давлатиро таъмин менамояд;

– назарияи давлат ва ҳуқуқ барои кормандони МКД донишҳои заруриро дар самти муносибати байниҳамдигарии давлат ва шахс ба вучуд меорад;

– назарияи давлат ва ҳуқуқ, ки мушкилоти рафтор ва ҳуқуқвайронкунӣ, татбиқи қонун, масъулияти ҳуқуқӣ, таъмини волоияти қонун ва тартиботро дар маҷмуъ, ҳам тавассути илмҳои соҳавии ҳуқуқшиносӣ ва ҳам мустақиман нишон медиҳад, ки фаъолияти кормандони МКД бо чунин падидаҳо дар таносуб қарор дорад;

– назарияи давлат ва ҳуқуқ дар бораи амалигардонии ҳуқуқ, татбиқи ҳуқуқ, зинаҳои татбиқи ҳуқуқ, санадҳои татбиқи ҳуқуқ маълумоти мушаххас медиҳад, ки бо донишгари он фаъолияти ҳуқуқшиносӣ ва таъмини ҳуқуқ ғайри имкон мегардад.

Дар давлатҳои хориҷӣ мувофиқи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ дар баробари низоми илмҳои ҳуқуқшиносӣ, аҳамиятнокии омӯзиши фанни назарияи давлат ва ҳуқуқ хосатан муқаррар гардидааст. Аз ҷумла, дар ФР, дар асоси Стандарти давлатии таҳсилоти олии касбӣ, ихтисоси 021100-ҳуқуқшиносӣ аз 27-уми март соли 2000, таҳти №260, Стандарти давлатии таҳсилоти олии касбӣ ихтисоси 032700-ҳуқуқшиносӣ аз 31-уми январи соли 2005, таҳти №703 дар баробари омӯзиши фанҳои таълимии ҳуқуқӣ ҷинойтӣ, муҳофизати ҷинойтӣ, ҳуқуқӣ гражданин ва ғайра, фанни назарияи давлат ва ҳуқуқ низ ба роҳ монда шудааст²⁸⁴.

Дар системаи тайёр намудани ҳуқуқшиносон омӯзиши фанҳои ҳуқуқӣ дар якҷоягӣ бо дигар фанҳои гуманитарӣ, ки дар ташаккули шуури ҳуқуқӣ нақши муҳим мебозад тавсия карда мешавад²⁸⁵. Ба ақидаи Йоганн Бруинсма, барои

²⁸⁴ Ниг.: Стандарти давлатии таҳсилоти олии касбӣ ихтисоси 021100 – ҳуқуқшиносӣ. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://gea.ru> (санаи мурочиат 31.08.2021); Стандарти давлатии таҳсилоти олии касбӣ ихтисоси 032700 – ҳуқуқшиносӣ. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://volgograd-college.gazprom.ru> (санаи мурочиат 31.08.2021).

²⁸⁵ Ниг.: Горбатова М.К., Надыгина Е.В., Носакова Е.С. Новые подходы к формированию правосознания студентов юристов в условиях модернизации системы вузов России / М.К. Горбатова, Е.В. Надыгина, Е.С. Носакова // Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского. – 2010. – №3 (1). – С. 266-274.

ташаққули тафаккури шахсияти ҳуқуқшинос, ӯ бояд дорои маҷмӯи дониш дар соҳаҳои мухталиф бошад²⁸⁶. Дар баробари ин, мутахассисон донишҳои соҳаҳои гуногунро барои кормандони МКД низ муҳим арзёбӣ менамоянд. Аз ҷумла, Бродерик иброз менамояд, ки барои расидан ба натиҷаҳои беҳтарин афсарони политсия метавонанд соҳаҳои гуногуни донишро истифода намоянд²⁸⁷. Ҳамчунин, А.Н. Фролов раванди ташаққули шуури ҳуқуқии кормандони милитсияро як раванди мураккаби бисёрсоҳавӣ арзёбӣ менамояд²⁸⁸. Дар воқеъ, барои корманди боэътимоди МКД будан зарур аст, ки на танҳо аз илмҳои ҳуқуқшиносии таърихи назариявӣ, соҳавӣ, байнисоҳавӣ, махсус ва низоми қонунгузорӣ, инчунин, аз илмҳои дигари ҷамъиятӣ низ маълумот дошта бошанд. Зеро таълими ҳуқуқӣ бо дарназардошти муайянсозии муносибатҳои ҷамъиятӣ ва дар робита бо дигар ҷанҳҳои таълимӣ (психология, сиёсатшиносӣ, сотсиология, иқтисод ва ғ.) роҳандозӣ мегардад. Ҳамчунин, таълими ҳуқуқии кормандони МКД бояд ба унсурҳои таркибии ҷомеа (урфу одат, расму оин, дин, фарҳанг, арзишҳои инсонӣ ва ғ.) ҷавобгӯ бошад. Маҳз набудани маълумоти гуногун дар бораи воқеияти атроф, яке аз сабабҳои паст будани пешгирии содиршавии ҷиноят, ошкоркунии ҷиноят, содир шудани ҳолатҳои сершумор дар ҷараёни тафтишот мебошад. Масалан, дар ҳолати надоштани донишҳои зарурӣ дар самти иқтисодӣ муфаттиш чи тавр метавонад ҷиноятҳои характери иқтисодидоштаро баррасӣ намояд.

Инчунин, метавон иброз намуд, ки унсурҳои ҳуқуқ ва психология, ҳуқуқ ва сиёсат, ҳуқуқ ва сотсиология дар ҳамбастагӣ қарор доранд. Таносуби сиёсат ва ҳуқуқ, меъёрҳои сиёсӣ ва ҳуқуқӣ, шуури ҳуқуқӣ ва сиёсӣ дар илм пазируфта шудааст. Чунин алоқамандиро ҳанӯз олимони шуравӣ эътироф намудаанд²⁸⁹. Дар замони муосир низ олимони ҳуқуқ ва сиёсатро дар таносуб қарор дода, иброз

²⁸⁶ Ниг.: Йохан Брэйнсма. Три этапа юридического образования / Йохан Брэйнсма // Журнал «Российское право в Интернете». – 2005. – №2. – С. 1-7.

²⁸⁷ Ниг.: Stefan Holgersson Police Officers Professional Knowledge by. PHS Report. – 2006: 2. – P. 15.

²⁸⁸ Ниг.: Фролов А.Н. Общие принципы влияния трансформированного правосознания сотрудников полиции на их правореализационную деятельность / А.Н. Фролов // «Наука. Мысль: электронный периодический журнал». Научный журнал. – 2017. – №3-2. – С. 81-88.

²⁸⁹ Ниг.: Керимов Д.А. Конституция СССР: развитие политико-правовой теории. – М., 1979. – 242 с.; Остроумов Г.С. Правовое осознание действительности. – М., 1969. – С. 65; Тененбаум В.О. Категории «политика» и «власть» в науке конституционного права / В.О. Тененбаум // Проблемы конституционного права. Межвузовский научный сборник. – 1974. – №1 (2). – С.53.

менамоянд, ки таъмини сифати ҳаёти ҳуқуқӣ, қонуният ва тартиботи ҳуқуқӣ, ҳуқуқу озодихоӣ инсон, рушди ҳуқуқии ҷомеа, инкишофи қонунгузорӣ ҳадафҳои асосии сиёсати ҳуқуқӣ мебошанд. Ҳамзамон бо ин, сиёсати ҳуқуқӣ бо мақсади баланд бардоштани сатҳи шуури ҳуқуқӣ ва фарҳанги ҳуқуқӣ амалӣ карда мешавад²⁹⁰. Аз ин бармеояд, ки таълими чунин падидаҳо яке бе дигаре метавонад дорои камбудӣ бигардад ва ба натиҷаҳои дилхоҳ нарасонад.

Фаъолияти корманди МКД асосан дар шароити фишорҳои шадид амалӣ гардида, ба як қатор омилҳо, аз қабилӣ масъулияти вазифавӣ, аҳаммияти иҷтимоиву равонӣ, асоснокии қарорҳои қабулшуда марбут мебошанд. Дар баробари ин, барои муфаттиш, нозири минтақавӣ, корманди оперативӣ, ки дар ҷамъият мунтазам дар фазои муошират қарор доранд, донишҷӯи унсурҳои психологӣ, бахусус психологияи ҳуқуқӣ, муҳим мебошад. Вале муоширати корманди тафтишот, ё ки корманди ҷаврӣ ҳамон вақт самарабахш мегардад, ки агар онҳо дар доираи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ фаъолият намуда, дорои шуури ҳуқуқии касбӣ ва фарҳанги ҳуқуқӣ бошанд.

Дар баробари таҳлилҳои болозикр метавон ҷиҳати таносуби тарбияи ҳуқуқӣ ва таълими ҳуқуқӣ чунин ибрази андеша намуд, ки тарбияи ҳуқуқӣ бо таълими ҳуқуқӣ дар робитаи зич қарор дорад, зеро тарбияи ҳуқуқӣ аз раванди ба роҳ монда шудани таълими ҳуқуқӣ вобастагии зиёд дорад. Вобаста ба алоқамандии таълим ва тарбияи ҳуқуқӣ дигар олимону донишмандон ба монанди Н.Ю. Скубак, М.Е. Норсеева, И.А. Демидова ва дигарон²⁹¹ низ ибрази андеша намудаанд. Бояд ибраз намуд, ки тарбияи ҳуқуқӣ яке аз мақсади асосии таълими ҳуқуқӣ мебошад. Дар умум таълим ва тарбияи ҳуқуқӣ дар ҳамбастагии зич қарор доранд.

Дар асоси таҳқиқоти назариявии мазкур метавон, хулосаи зеринро манзур намуд:

²⁹⁰ Ниг.: Раҷабзода Р.М. Фарҳанги ҳуқуқии касбии кормандони мақомоти қорҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон: таҳқиқоти назариявӣ-ҳуқуқии методологӣ: дис... док. илм. ҳук. – Душанбе, 2021. – С. 219.

²⁹¹ Ниг.: Демидова И.А. Правовое образование и правовое воспитание: теоретико-юридический аспект / Демидова И.А. // Общество и право. – 2021. – №2 (76). – С. 112-117; Скубак Н.Ю., Норсеева М.Е. Правовое воспитание и правовое обучение в процессе формирования правовой культуры / Н.Ю. Скубак, М.Е. Норсеева // Технологии гражданской безопасности, том 8. – 2011. – №1 (27). – С. 52-55.

1. Тарбияи ҳуқуқии кормандони МКД дар чунин хусусиятҳо ифода меёбад:

а) Тарбияи ҳуқуқии кормандони МКД раванди низомнок мебошад, зеро он аз рӯйи нақша ва барномаҳои таълимии пешакӣ муайянгардида амалӣ карда мешавад. Дар раванди тарбияи ҳуқуқӣ муҳлати таҳсил, номгӯи фанҳои таълимӣ, ки бояд аз худ карда шаванд, намуди машғулиятҳо, шаклҳои назорат ва ғайра муайян карда шудаанд;

б) Тарбияи ҳуқуқии кормандони МКД раванди муташаккилона мебошад. Он аз муассисаҳои таълимӣ оғоз гардида, то сохторҳои МКД амалӣ мегардад. Кори тарбияи ҳуқуқии кормандони МКД аз ҷониби мутахассисони ботаҷрибаи соҳа ва дорои дониши зарурӣ дошта, ба монанди ҳайати профессорону омӯзгорон, таҳқиқбарандагон, муфаттишон, роҳбарони бевосита ва ғайра, амалӣ карда мешаванд;

в) Тарбияи ҳуқуқии кормандони МКД фаъолияти мунтазам мебошад. Тарбияи ҳуқуқӣ барои кормандони МКД набояд кӯтоҳ ва муддати муайян ба роҳ монда шавад. Он бояд ба таври низомнок аз лаҳзаи таҳсил дар муассисаҳои таълимӣ оғоз гардида, давоми фаъолият дар МКД идома ёбад;

г) Дар тарбияи ҳуқуқии кормандони МКД истифодаи дуруст ва самараноки усулҳо ба мақсад мувофиқ мебошад. Бахусус дар кори тарбияи ҳуқуқӣ истифодаи усулҳои боварикунонӣ, ҳавасмандгардонӣ, маҷбуркунӣ натиҷаи онро самаранок мегардонад;

ғ) Тарбияи ҳуқуқии низомнок, мақсаднок ва мунтазам ба кормандони МКД имкон медиҳад, ки онҳо дорои сатҳи баланди шуури ҳуқуқии касбӣ гарданд, дар риоя ва иҷрои қонуният устувор бошанд, аз иҷрои вазифаҳои хизмати худ ба ҳубӣ бароянд ва сатҳи шаклдигаркунии шуури ҳуқуқӣ дар байни онҳо коҳиш ёбад;

д) Тарбияи ҳуқуқии кормандони МКД хусусияти худтарбиякунӣ дошта, зарур аст бо дарназардошти пешрафти ҷомеа, раванди ҷаҳонишавӣ, қабул ва тағйиру иловаҳои воридгардида дар қонунгузори амалкунанда, сатҳи шуури ҳуқуқии аҳолӣ, мушкилоти замони муосир ва шароиту имконоти мавҷуда мунтазам такмил дода шавад;

е) Тарбияи ҳуқуқии кормандони МКД хусусияти хуттарбиякунӣ дошта, зарур аст бо дарназардошти пешрафти ҷомеа, раванди ҷаҳонишавӣ, қабул ва тағйиру иловаҳои воридгардида дар қонунгузори амалкунанда, сатҳи шуури ҳуқуқии аҳоли, мушкилоти замони муосир ва шароиту имконоти мавҷуда мунтазам такмил дода шавад;

ё) Дар марҳалаи кунунӣ (раванди ислоҳоти милитсия) тамоми низоми кори таълим ва тарбиявӣ дар МКД ҚТ, хосатан тарбия ва таълими ҳуқуқӣ ба ташкили раванди нав эҳтиёҷ дорад, ки он бояд мушаххас санчида шуда, ҳаматарафа ба роҳ монда шавад. Ҳамзамон, тамоми хусусият ва унсурҳои шуури ҳуқуқии касбии кормандони МКД, на танҳо дар дараҷаи донишҳои назариявӣ, балки дар сатҳи амалу рафтор ва муносибат бо меъёру падидаҳои ҳуқуқӣ ташаккул ёбанд.

2. Дар ҳамбастагӣ бо хусусиятҳои зикршуда, муаллиф чунин мафҳуми тарбияи ҳуқуқии кормандони МКД-ро пешниҳод менамояд: «Тарбияи ҳуқуқии кормандони МКД раванди низомнок, муташаккилона, мунтазам ва мақсаднок мебошад, ки аз ҷониби субъектони дахлдор ва ё бо роҳи худтарбиякунӣ баҳри ташаккули шуури ҳуқуқӣ ва фарҳанги ҳуқуқии касбӣ амалӣ мегардад».

БОБИ 2. ҲОЛАТИ МУОСИР ВА РУШДИ МИНБАЪДАИ ШУУРИ ҲУҚУҚИИ КОРМАНДОНИ МАҚОМОТИ КОРҲОИ ДОХИЛӢ ДАР ШАРОИТИ ТАШАККУЛИ ДАВЛАТИ ҲУҚУҚБУНӢД

2.1. Шуури ҳуқуқии кормандони мақомоти корқои дохилӣ дар шароити ислоҳоти соҳа ва ташаккули давлати ҳуқуқбунӢд

Дар замони муосир яке аз самтҳои асосии фаъолияти давлат ва Ҳукумати ҚТ ин тавассути мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, аз ҷумла, МКД, таъмин намудани тартиботи ҷамъиятӣ, ҳифзи ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд, пешгирӣ намудан аз амалҳои зиддихуқуқӣ, таъмини сулҳу субот ва ҳифзи арзишҳои миллат мебошад. Ин масъулияти пурарзишро кормандони МКД аз солҳои аввали ба даст овардани Истиқлолияти давлатии ҚТ бо иродаву нерӯи қавӣ амалӣ намуда истодаанд. Кормандони МКД дар даврони соҳибистиклолӣ аз имтиҳони вазнини таърихӣ гузашта, хусусан, дар айёми саҳту сангини ибтидои солҳои 90-уми асри ХХ вазифаҳои ба уҳдашон гузошташударо бошарафона иҷро карданд ва якҷо бо ҷузъу томҳои дигар мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ва сохторҳои қудратӣ барои барқарорсозии соҳти конститусионӣ, таъмин намудани волияти қонун, сулҳу оромӣ, суботи сиёсӣ ва тартиботи ҷамъиятӣ саҳми басо арзишманд гузоштанд. Дар ин роҳ садҳо нафар кормандони МКД қони худро аз даст додаанд ва мардуми сипосгузори Тоҷикистон хотираи неки онҳоро ҳамеша пос медоранд²⁹². Дар он солҳои ниҳоят хатарнок ва ноором кормандони милитсия дар ҳимояи саломатӣ ва ҳаёти мардум, истиқрори сулҳу субот ва амнияти ҷомеа, безарар гардонидани гурӯҳҳои силоҳбадасту қиноятпеша якҷо бо дигар мақомату сохторҳои низомӣ бо саъю кӯшишҳои фидокоронаву ватандӯстона нақши арзанда гузоштаанд²⁹³.

Маҳз чунин ҷоннисориҳо ва иҷрои вазифаи пурмасъулияти кормандони МКД боис бар он гардидааст, ки аз қониби давлат ва ҳукумати кишвар ва ҳатто ҷомеаи шаҳрвандӣ, ба қори онҳо баҳои сазовор дода мешавад. Набояд

²⁹² Ниг.: Суханронии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Маҷлиси тантанавӣ ба муносибати Рӯзи милитсияи тоҷик, 10.11.2018, ш. Душанбе [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://www.president.tj> (санаи муроҷиат: 25.03.2022).

²⁹³ Ниг.: Суханронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Маҷлиси тантанавӣ ба муносибати Рӯзи милитсия, 06.02.2010, ш. Душанбе [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://www.president.tj> (санаи муроҷиат: 25.03.2022).

фаромӯш намуд, ки хатарҳои замони муосир, аз қабилӣ раванди ҷаҳонишавӣ, экстремизм ва терроризми байналмилалӣ, босуръат пеш рафтани технологияи итилоотии муосир, бухронҳои гуногунӣ иқтисодиву иҷтимоӣ ва хавфу оқибатҳои чунин мушкилот тақозо бар он менамоянд, ки ҳар як корманди МКД дар баробари чунин падидаҳо ба ташаккули сатҳи касбият, маҳорату малакаи касбӣ, шуур ва фарҳанги ҳуқуқӣ диққати бештар зоҳир намояд. Дар замони муосир ҳамкориҳои милитсия ва ҷомеаи шаҳрвандӣ, иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ ва умуман, шаҳрвандон, барои мубориза бо ҷинояткорӣ, ҳифзи тартиботи ҷамъиятӣ ва таъмини амнияти ҷамъиятӣ коста гардида, дар дараҷаи паст қарор дорад. Дар фаъолияти амалии кормандони МКД волюияти қонун коста гардида, нигилизми ҳуқуқӣ, пастравии сатҳи касбият ва шуури ҳуқуқии касбӣ ба назар мерасад. Ҳамчунин, ҷомеаи кормандони МКД-ро бештар дар дахлнопазирии шахсӣ, баробарӣ дар назди қонун, объективӣ ва беғаразии пурсиш, бюрократизм, кашолкорӣ, ришвахорӣ, истифодаи шиканча, суиистифода аз мансаб ва баромадан аз ваколатҳои хизматӣ ва ғайра айбдор менамоянд. Аз ин лиҳоз, барои ба даст овардани боварӣ ва афкори мусбӣ ҷомеа, баланд бардоштани сатҳи касбият, шуури ҳуқуқӣ ва фарҳанги ҳуқуқии касбии кормандони МКД зарурати ислоҳоти соҳа ва ба вучуд овардани фазои ҳамкорӣ бо ҷомеа мувофиқи мақсад мебошад. Ҷи хеле, ки иброн мегардад, дар Тоҷикистон ислоҳоти ҳуқуқӣ сурат гирифта истодааст, ки ҳадафи ниҳии он ташаккули қонуният ва мубориза ба муқобили тамоюлҳои манфии фаъолияти мақомоти давлатӣ аст²⁹⁴. Ҳамчунин, дар «Консепсияи сиёсати ҳуқуқии ҚТ барои солҳои 2018-2028» аз 6-уми феввали соли 2018, таҳти №1005 бамаврид зикр гардидааст, ки самаранокии сиёсати ҳуқуқии ҚТ аз амалисозӣ ва татбиқи меъёрҳои Конституцияи ҚТ, қонунҳо ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ вобастагӣ дорад. Татбиқи ҳуқуқ яке аз самтҳои сиёсати ҳуқуқии кишвар буда, бо мақсади тақмили фаъолияти мақомоти ҳуқуқтатбиқкунанда, ҳамчунин, таъмини сифати мазмуни санадҳои татбиқи ҳуқуқ ва механизми амалӣ гардидани онҳо анҷом дода мешавад. Самаранокии

²⁹⁴ Ниг.: Диноршоев А.М., Азиззода У.А., Павленко Е.М. Искандаров Ш.Ф. Механизмы защиты прав человека: учебное пособие / Под ред. д.ю.н., профессора А.М. Диноршоева. – Душанбе, 2018. – С. 88.

сиёсати ҳукукии ҚТ дар соҳаи татбиқи ҳуқуқ аз ҳисси масъулият, омодагии касбӣ, ватандӯстӣ, худшиносии миллӣ, сатҳи баланди шуури ҳукукии касбии кормандони мақомоти татбиқи ҳуқуқ вобастагӣ дорад²⁹⁵. Ҳамзамон, чи хеле ки ибраз мегардад, ислоҳоти идоракунии давлатӣ дар ҚТ давра ба давра идома дорад, ба ташаккули шуури ҳукукии кормандони МКД таъсир мерасонад²⁹⁶. Аз ин рӯ, раванди ислоҳоти милитсияро, ки дар ҚТ ба роҳ монда шудааст, метавон ҳамчун омили ташаккулдиҳандаи шуури ҳукукии кормандони МКД арзёбӣ намуд.

Раванди ислоҳоти милитсия аз моҳи феввали соли 2010 бо ба имзо расидани Ёдошти тафохум байни ҚТ ва Созмони амният ва ҳамкорӣ дар Аврупо ва моҳи апрели соли 2011 бо ратификатсия гаштани Ёдошт аз ҷониби Маҷлиси Олии ҚТ оғоз гардид.

Салоҳиятнокӣ, вазифаи пурмасъулияти кормандони МКД ва афкори ҷомеа нисбат ба ин сохтор боис бар он гардид, ки «Стратегияи ислоҳоти милитсия барои солҳои 2013-2020» бо Фармони Президенти ҚТ аз 19-уми март соли 2013, таҳти №1438 тасдиқ шуда, ислоҳот ва навсозии системаи МКД Тоҷикистон оғоз гардид. Ҳар як фасли ислоҳот ба самтҳои муҳимми такмилдиҳии сохторҳои МКД ба монанди такмили маҳорати касбӣ дар қори милитсия, интиҳоб, оmodасозӣ, қабул ба кор ва пешрафт дар хизмати кормандони милитсия бахшида шудааст²⁹⁷. Дар заминаи стратегияи болозикр «Барномаи ислоҳоти (рушди) милитсия барои солҳои 2014-2020» бо қарори Ҳукумати ҚТ аз 3-юми майи соли 2014, таҳти №296 қабул ва роҳандозӣ гардид. Ҳадафи барномаи мазкур ба рушди милитсия дар самтҳои ислоҳоти ҳуқуқӣ, сиёсати кадрӣ, тайёркунӣ ва тарбияи кадрҳо, такмили низоми таҳсил дар муассисаҳои таҳсилоти ВКД, такмили сохтор, ҳамкорӣ бо ҷомеа ва ғайра

²⁹⁵ Ниг.: Концепсияи сиёсати ҳукукии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2018-2028 бо Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6-уми феввали соли 2018, таҳти №1005 // Маҳзани мутамаккази иттилоотӣ-ҳукукии ҚТ «Адлия». Шақли 7.0. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 17.02.2022).

²⁹⁶ Ниг.: Раҷабзода Р.М. Фарҳанги ҳукукии касбии кормандони мақомоти қорҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон: монография / Зери таҳрири профессор Шарофзода Р.Ш. – Душанбе: «Полиграф групп», 2021. – С. 158.

²⁹⁷ Ниг.: Стратегияи ислоҳоти милитсия барои солҳои 2013-2020, бо Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 19-уми март соли 2013, таҳти №1438 // Маҳзани мутамаккази иттилоотӣ-ҳукукии ҚТ «Адлия». Шақли 7.0. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 17.02.2022).

нигаронида шуда буд. Ислоҳоти милитсияи ҚТ саривақтӣ буда, дар замони муосир зарурати устувор гардонидани боварии ҷомеа ба кормандони МКД ва беҳтар намудани сатҳу сифати фаъолияти онҳо кайҳо мавриди таваҷҷуҳ қарор гарифтааст. Ҳамчунин, дар замони муосир ва рушди давлатдории ҚТ дар баробари ислоҳоти соҳаҳои иҷтимоию иқтисодӣ, сиёсӣ ва фарҳангии ҷомеа, роҳандозии ислоҳоти милитсия муҳим ва саривақтӣ мебошад. Зеро мақсади асосии ислоҳоти милитсия ин, пеш аз ҳама, беҳбудӣ бахшидан ба соҳаи дахлдор буда, ҳамчунин ба сифатнокии амалигардии функсияҳои давлатӣ, ки вазифаи МКД мебошад равона гардидааст. Роҳандозии ислоҳоти милитсия аз як тараф, бо мақсади ба вучуд овардани фазои бовариву эътимоди шаҳрвандон ба қору фаъолияти кормандони МКД равона гардида бошад, аз тарафи дигар, он метавонад ба оморасозии кадрҳои баландихтисос, таъиноти дурусти кадрҳо, масъулиятнокӣ, дақиқкорӣ, риояи қонуният, сатҳу сифати шуур ва фарҳанги ҳуқуқии кормандони МКД таъсири худро расонад. Яке аз ҳадафҳои асосии «Барномаи ислоҳоти милитсия барои солҳои 2021-2025» маҳз баланд бардоштани донишҳои ҳуқуқии корманди милитсия ва маърифати ҳуқуқии аҳоли ба ҳисоб меравад²⁹⁸. Ҳамчунин, ислоҳоти милитсия чиҳати бартарафсозии омилҳои манфӣ, аз қабيلي афзоиши ҳодисаҳои вайронкунии интизоми хизматӣ ва қонуният дар байни кормандони МКД, афзудани ҷиноватҳо бо иштироки онҳо, шумораи зиёди шикоятҳои шаҳрвандон аз дағаливу кашолкорӣ ва дигар амалу рафтори манфии кормандони МКД роҳандозӣ карда шудааст. Ислоҳоти милитсия дар ҚТ боз як қадами муҳим дар роҳи устуворсозии давлати демокративу ҳуқуқбунёд ва такмили минбаъдаи низоми идоракунии он мебошад.

Аз солҳои аввали соҳибистиклолии ҚТ то соли 2025 раванди ислоҳоти милитсияро метавон ба чунин давраҳо ҷудо намуд:

Давраи аввалро аз солҳои ба даст овардани Истиклолияти давлатии ҚТ то соли 2013 метавон арзёбӣ намуд. Зеро пас аз пош хӯрдани ИҶШС дигаргунсозии ҳамаи сохторҳои давлатӣ ба вучуд омаданд. Дар баробари ин,

²⁹⁸ Ниг.: Барномаи ислоҳоти милитсия барои солҳои 2021-2025, бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1-уми июни соли 2021, таҳти №211 // Маҳзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҚТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 17.02.2022).

идеологияи хизматчиёни давлатӣ, ки дар заминаи идеологияи сотсиалистӣ ва донишҳои ҳуқуқии қонунгузории шӯравӣ ташаккул ёфта буд, зарурати дигаргун сохтан ва ба арзишҳои давлатдорӣ навин мувофиқ сохтан, амри воқеӣ гардида буд. Дар ин давра новобаста аз муваффақиятҳои дар оғози зербоб ибразнамуда, идеологияи замони шӯравӣ ва оғоз гардидани ҷанги шаҳрвандӣ ба милитсияи тоҷик мушкилиҳои зиёдро дар солҳои аввали соҳибистиклолӣ ба вуҷуд овард. Душвориҳои мубориза бар зидди ҷинояткорӣ дар он буд, ки мутахассисони баландихтисос дар МКД намерасиданд. Муҳаққиқ А.Ш. Розикзода ибраз менамояд, ки дар давраи аз соли 1992 то соли 1997 ба далели норасоии шадиди кадрҳо теъдоди зиёди ҷавонони бе маълумот ва таълими дуруст ба хизмат ба МКД ҷалб карда шуданд. Баъзеи ин кормандон аз сабаби паст будани дараҷаи касбӣ, паст будани дониши ҳуқуқӣ, баъзан дидаю доништа ба вайрон кардани қонун ва содир кардани ҷиноят роҳ медоданд²⁹⁹. Ҳамзамон, Н.Ҷ. Назарзода бар он назараст, ки тӯли солҳои 1993-1996 вазъияти иҷтимоию сиёсии Тоҷикистон ба масъалаи хоста гирифтани кадрҳо таъсири манфӣ расонд. Шароити он рӯзҳо маҷбур сохт, ки ба сафҳои милитсия шахсони бемаълумот ва номуносибу нолоиқ қабул карда шаванд ва ин категорияи кормандон дар ин ё он маҳалли хизматӣ ба қорҳои ғайриқонунӣ даст заданд, ки дар маҷмуъ ба номи мақомот иснод овард³⁰⁰. Дигар камбудӣ набудани қонунгузории нави миллӣ ва набудани муассисаҳои таълимии олии дар самти омодагии кадрҳои МКД дар ҶТ ба шумор мерафт. Аз ин лиҳоз, бо дарки зарурияти масъалаи мазкур, дар ибтидои солҳои Истиклолияти давлатӣ, ки вазъияти сиёсии кишвар дар ҳолати ногувор қарор дошт ва онро ҷанги таҳмили шаҳрвандӣ фаро гирифта буд, дар таърихи 21-уми декабри соли 1994 Фармони Президенти ҶТ «Дар бораи андешидани чораҳои таъхирнопазир оиди беҳдошти фаъолияти МКД»³⁰¹ ба имзо расид, ки баҳри

²⁹⁹ Ниг.: Розикзода А.Ш. Совершенствование воспитательной работы – основа профессиональной деятельности сотрудников ОВД. / А.Ш. Розикзода // Труды Академии МВД Республики Таджикистан. – 2010. – №13. – С. 85-92.

³⁰⁰ Ниг.: Назарзода Н.Ҷ. Мақомоти қорҳои дохилӣ дар таҳкими сулҳу ваҳдати миллӣ ва соҳибистиклолии Тоҷикистон / Н.Ҷ. Назарзода // Институти Осие ва Аврупо. – 2020. – №1 (3). – С. 119.

³⁰¹ Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи андешидани чораҳои таъхирнопазир оиди беҳдошти фаъолияти мақомоти қорҳои дохилӣ» 21-уми декабри соли 1994 // Маҳзани мутамакази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҶТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 17.02.2022).

рушди минбаъдаи ин ниҳоди давлатӣ таъсиргузор буд. Ба душвориҳои мавҷуда нигоҳ накарда, мақомоти милитсияи тоҷик дар солҳои аввали таъсисёбии худ тамоми чорахоро бар зидди ҷинояткорӣ равона намуда, дар мустаҳкам намудани пояҳои давлатии Тоҷикистони соҳибистиклол саҳми босазои худро гузошт. Лозим ба зикр аст, ки МКД чун сохтори ваколатдори давлатӣ дар айёме, ки Тоҷикистони соҳибистиклол дар марҳилаи ниҳоят ҳассос қарор дошт, худро ҳамчун ҳомии бозғатимоди амният ва қонуният нишон дода, дар чараёни ҳимояи дастовардҳои Истиклолият, соҳти конституционӣ, рафъи оқибатҳои ҷанги шаҳрвандӣ ва бунёди давлати демокративу ҳуқуқбунёд мавқеи устувор ва фаъолро ба иҷро расонида аст. Ҳамзамон, дар солҳои аввали соҳибихтиёрии ҚТ барои кормандони МКД дар баробари таъмини сулҳу субот, амнияти ҷамъияту давлат, инчунин, амалисозии босамари қонуният, ҳифзи ҳуқуқи озодиҳои инсон ва шаҳрванд амри воқеӣ гардида буд. Дар баробари ин, зарур буд, то ҳамаи хусусиятҳои нави давлатдорӣ, ки дар Эъломияи соҳибихтиёрӣ аз 24-уми августи соли 1990 дарҷ гардида буд, дар асоси қонуни асосӣ, яъне Конститутсия, муқаррар ва ҳифз карда шаванд. Ҳамин тавр қабул гардидани Конститутсияи ҚТ аз 6-уми ноябри соли 1994³⁰² бо роҳи раъйпурсии умумихалқӣ барои кормандони МКД заминаи асосии ҳуқуқиро гузошт. Дар заминаи Конститутсия ба таври кулӣ аз нав сохтани тамоми пояҳои низоми қонунгузории ҚТ муҳим гардид. Ҳамин тавр, низоми қонунгузории ҚТ то соли 2010 ба таври назаррас мукамал ва пуриқтидор гардонид шуд. Низоми қонунгузорӣ пояи устувори давлатдорӣ буда, субъекти татбиқкунандаи ҳуқуқ, аз ҷумла, кормандони МКД-ро вазифадор менамояд, ки арзишҳои давлатдорӣ, ҳуқуқи озодиҳои инсон ва шаҳрвандро дар ҷорҷубаи қонун таъмин ва ҳифз намояд. Низоми қонунгузории мукамал метавонад омилҳои муҳим дар баланд бардоштани шуури ҳуқуқии касбӣ ва риояи устувори қонуният бошад. Зеро устувори заминаҳои ҳуқуқӣ ба баланд бардоштани донишҳои назариявӣ ва малакаи касбии кормандони МКД мусоидат менамояд. Дар баробари ин, мукаммалии

³⁰² Ниг.: Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 06-уми ноябри соли 1994 (бо тағйир иловаҳо аз 26.09.1999, 22.06.2003 ва 22.05.2016 с.) // Маҳзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҚТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 17.02.2022).

заминаҳои ҳуқуқӣ имкон медиҳад, ки кормандони МКД ба таври зарурӣ таъмин ва ҳифзи ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрвандро ба роҳ монанд.

Давраи дуюми роҳандозии ислоҳоти милитсия, аз соли 2014 оғоз гардида, то соли 2020 идома намудааст³⁰³. Ҳукумати ҚТ дар ин давра ба сатҳу сифати оморасозии кадр, фароҳам овардани шароити хуби таълим, шароити корӣ, таъмиру азнавсозии бинову иншооти ба талаботи замон ҷавобгӯ ва монанди инҳо диққати ҷиддӣ зоҳир намуда, ба натиҷаҳои назаррас ноил гардидааст. Натиҷаҳои бадастомада дар давраи аввали ислоҳоти милитсия барои солҳои 2014-2020 назаррас буданд³⁰⁴. Вале метавон тавачҷух ба он натиҷаҳое намуд, ки ҳамчун омили муҳим дар баланд бардоштани шуур ва фарҳанги ҳуқуқии кормандони МКД ва сатҳу сифати касбияти онҳо таъсир хоҳад расонид. Бахусус дар раванди ислоҳоти милитсия аз соли 2014 то соли 2020 низоми қонунгузории ҚТ мукамал гардида, ба як қатор санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ тағйиру иловаҳои дахлдор ворид карда шуд³⁰⁵. Аз ин рӯ, дар давраи ислоҳоти милитсия аз соли 2014 то соли 2020 бо мақсади такмили заминаҳои ҳуқуқии фаъолияти кормандони милитсия дар самти ҳимояи ҳуқуқу озодиҳои инсон ва ҳифзи манфиатҳои миллӣ беш аз 33 қонун, 58 қарору фармоиши Ҳукумати ҷумҳурӣ ва 49 санади меъёрии ҳуқуқии дохили идоравӣ қабул карда шуд. Аз ҷумла, қонунҳои ҚТ «Дар бораи низоми огоҳкунӣ ва пешгирии ҳуқуқвайронкунии ноболиғон»³⁰⁶, «Дар бораи муқовимат ба экстремизм»³⁰⁷, «Дар бораи вазъи ҳуқуқии шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсони бешаҳрванд дар

³⁰³ Ниг.: Барномаи ислоҳоти (рушди) милитсия барои солҳои 2014-2020», бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3-юми майи соли 2014, таҳти №296 // Маҳзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҚТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 17.02.2022).

³⁰⁴ Ниг.: Барномаи ислоҳоти милитсия барои солҳои 2021-2025, бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1-уми июни соли 2021, таҳти №211 // Маҳзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҚТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 17.02.2022).

³⁰⁵ Ниг.: Барномаи ислоҳоти милитсия барои солҳои 2021-2025, бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1-уми июни соли 2021, таҳти №211 // Маҳзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҚТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 17.02.2022).

³⁰⁶ Қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи низоми огоҳкунӣ ва пешгирии ҳуқуқвайронкунии ноболиғон» аз 2-юми январи соли 2020, таҳти №1658 // Маҳзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҚТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 17.02.2022).

³⁰⁷ Қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи муқовимат ба экстремизм» аз 2-юми январи соли 2020, таҳти №1655 // Маҳзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҚТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 17.02.2022).

ҚТ»³⁰⁸, «Дар бораи ҳифзи ҳуқуқҳои кӯдак»³⁰⁹, «Дар бораи ҳуҷҷатҳои тасдиқкунандаи шахсият»³¹⁰, «Дар бораи муқовимат ба савдои одамон ва расонидани кӯмак ба қурбониёни савдои одамон»³¹¹, «Дар бораи мубориза бар зидди ҷинояткории муташаккил»³¹², «Дар бораи пешгирии зӯрварӣ дар оила»³¹³, инчунин ба Кодекси ҷиноятӣ³¹⁴ ва дигар қонунҳо тағйиру иловаҳо ворид карда шуданд. Дар воқеъ, қабули қонун масъалаи асосӣ буда, вале риоя, иҷро ва татбиқи он махсусан муҳим мебошад ва аз фаъолияти субъектони татбиқкунандаи ҳуқуқ аз ҷумла, кормандони МКД, вобаста мебошад. Ба кормандони МКД-ро зарур аст, ки нисбат ба шаҳрвандон мазмуни қонунро хуб донанд, маънидод карда тавонанд ва, пеш аз ҳама, меъёрҳои қонунҳоро дуруст риоя кунанд ва адолату қонуниятро хуб ба роҳ монанд. Ҳамзамон, дар раванди амалӣ гардидани ислоҳоти милитсия аз лиҳози шароити қорӣ, баҳусус мутобиқ гардонидани инфрасохтори биноҳои маъмурии МКД, базаи модиву техникӣ, дониш, маҳорату малакаи касбӣ ва оморасозии кадр диққати махсус дода шудааст. Баҳусус дар давраи амалисозии «Барномаи ислоҳоти (рушди) милитсия барои солҳои 2014-2020» ВКД ҚТ ба дастовардҳои назаррас ноил гардид. Аз ҷумла, бо мақсади беҳтар гардонидани шароити қорӣ, таълимӣ ва маишии кормандони милитсия беш аз 203 бинову иншооти нав бунёд гардида, зиёда аз 339 бинову иншоот таъмир карда шуданд. Дар ин марҳила

³⁰⁸ Қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи вазъи ҳуқуқии шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсони бешаҳрванд дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 2-юми январи соли 2018, таҳти №1471 // Маҳзани мутамаркази иттилоотӣ–ҳуқуқии ҚТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 17.02.2022).

³⁰⁹ Қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳифзи ҳуқуқҳои кӯдак» аз 18-уми март соли 2015, таҳти №1196 // Маҳзани мутамаркази иттилоотӣ–ҳуқуқии ҚТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 17.02.2022).

³¹⁰ Қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳуҷҷатҳои тасдиқкунандаи шахсият» аз 26-уми июли соли 2014, таҳти №1097 // Маҳзани мутамаркази иттилоотӣ–ҳуқуқии ҚТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 17.02.2022).

³¹¹ Қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи муқовимат ба савдои одамон ва расонидани кӯмак ба қурбониёни савдои одамон» аз 26-июли соли 2014, таҳти №1096 // Маҳзани мутамаркази иттилоотӣ–ҳуқуқии ҚТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 17.02.2022).

³¹² Қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мубориза бар зидди ҷинояткории муташаккил» аз 28-уми декабри соли 2013, таҳти №1038 // Маҳзани мутамаркази иттилоотӣ–ҳуқуқии ҚТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 17.02.2022).

³¹³ Қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи пешгирии зӯрварӣ дар оила» аз 19-уми март соли 2013, таҳти №954 // Маҳзани мутамаркази иттилоотӣ–ҳуқуқии ҚТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 17.02.2022).

³¹⁴ Ниг.: Кодекси ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 21-уми май соли 1998, таҳти №574 // Маҳзани мутамаркази иттилоотӣ–ҳуқуқии ҚТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 22.12.2023).

муассисаҳои давлатии таълимии Академияи ВКД, Коллеҷи милитсия ва Коллеҷи оташнишонӣ-техникии ВКД, бинои нуҳушӯнаи дастгоҳи марказӣ, маркази муқовиматсозӣ бо экстремизм, инфрасохтори хизматрасонии маишӣ ва дигар бинову иншооти зарурӣ сохта ба истифода дода шуданд³¹⁵.

Давраи сеюми ислоҳоти милитсия аз соли 2021 оғоз гардида, то соли 2025 идома хоҳад кард. Дар ин давра ҳадафи асосии ислоҳоти милитсия пеш аз ҳама эҷоди як низоми муосири ҳифзи ҳуқуқ дар раванди ташаккулёбии давлати ҳуқуқбунёд дар ҚТ мебошад. Нақши асосиро барои иҷроиши раванди ислоҳоти милитсия дар солҳои 2021-2025 бевосита мақсад ва вазифаҳои дар «Барномаи ислоҳоти милитсия барои солҳои 2021-2025» муайянгардида, ташкил медиҳад.

Бахусус дар банди 12 «Барномаи ислоҳоти милитсия барои солҳои 2021-2025» чунин вазифаҳои барнома муқаррар карда шудааст:

- такмили заминаҳои меъёрии ҳуқуқии фаъолияти милитсия;
- такмил додани механизми коркарди муроҷиати шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ ҳамчун унсури муҳимми баланд бардоштани боварии аҳоли ба милитсия ва пурзӯр намудани назорати ҷамъиятӣ;
- ҷорӣ намудани низоми муосири қабул, бақайдгирӣ ва баррасии саривақтии муроҷиати шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ;
- таъсиси низоми нави иттилоотӣ ва рушди низоми мавҷуда дар мақомоти милитсия бо дарназардошти таъмини амнияти иттилоотӣ;
- таъмини шаффофият дар фаъолияти милитсия;
- ҷорӣ намудани тартиби самараноки дар асоси озмун интихоб ва ҷобачогузории кадрҳо;
- тақвияти корҳо дар самти амалисозии иқтисоди рақамӣ, кам кардани таъсири омили инсонӣ ва истифодаи ҳуҷҷатҳои коғазӣ;
- такмили механизмҳои ҳавасмандгардонии корманди милитсия;
- самаранок ба роҳ мондани ҳамкориҳои милитсия бо ҷомеа;

³¹⁵ Ниг.: Барномаи ислоҳоти милитсия барои солҳои 2021-2025, бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1-уми июни соли 2021, таҳти №211 // Маҳзани мутамаккази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҚТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи муроҷиат: 17.02.2022).

- такмили механизми мусоидати ҷомеаи шаҳрвандӣ чиҳати пешниҳоди маълумоти дахлдор вобаста ба самтҳои фаъолияти милитсия;
- ба роҳ мондани ҳисоботдиҳии роҳбарон ва кормандони дахлдори милитсия дар назди аҳоли оид ба натиҷаҳои фаъолияти хизматӣ;
- такмил ва шаффоф гардонидани низоми баҳодиҳии фаъолияти кормандони милитсия;
- баланд бардоштани сатҳи донишҳои назариявӣ ва малакаи касбии ҳайати шахсӣ тавассути ҷорӣ намудани низоми муосири таълим, ки ба зиёд намудани дарсҳои амалӣ нигаронида мешавад;
- табодули таҷриба ва бозомӯзии кормандони милитсия дар самти муқовимат ба таҳдидҳои замони муосир;
- таъсиси механизми муосири идоракунии сохтори милитсия, такмили сохтори МКД дар асоси принципҳои тақсимои уҳдадорихо ва аз байн бурдани такроршавии функсияҳо;
- баланд бардоштани сатҳи иҷтимоӣ, иқтисодӣ, молиявӣ ва маишии кормандони милитсия;
- беҳтар намудани шароити кории кормандони милитсия бо таъмин намудани бино ва ҳуҷраҳои корӣ, техникаҳои замонавӣ ва нақлиёти хизматӣ;
- андешидани тадбирҳо бобати риоя ва ҳифзи ҳуқуқи шахс, ки аз сӯиқасди ҷиноятӣ зарар дидааст ва фароҳам овардани шароит вобаста ба ҳамкории ҷабрдида бо мақомоти милитсия;
- андешидани чораҳо чиҳати роҳ надодан ба вайрон намудани ҳуқуқ ва манфиатҳои инсон ҳангоми дастгиркунӣ, ба ҳабс гирифтани ва таъқиби ҷиноятӣ;
- ҷорӣ намудани ҳавасмандгардонии шахсони бо мақомоти милитсия ҳамкорикунанда дар самти пешгирӣ, ошкор ва кушодани ҳуқуқвайронкуниҳо³¹⁶.

Ба таври зарурӣ амалӣ гардидани чунин вазифаҳо имкон медиҳад, ки МКД ба як ниҳоди боваринок ва дар сатҳи зарурӣ пешрафта ташаккул ёбад.

³¹⁶ Ниг.: Барномаи ислоҳоти милитсия барои солҳои 2021-2025, бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1-уми июни соли 2021, таҳти №211 // Маҳзани мутамаркази иттилоотӣ–ҳуқуқии ҚТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 17.02.2022).

Дар давраи сеюми ислоҳоти милитсия ба чунин натиҷаҳо метавон ноил гардид, ки он дар қисми 15 ва банди 66 «Барномаи ислоҳоти милитсия барои солҳои 2021-2025» чунин муайян гардидааст:

- ҳифзи ҳуқуқи озодиҳои инсон ва шаҳрванд, манфиатҳои ҷамъият ва давлат аз ҳама гуна ҳуқуқвайронкуниҳо;
- такмили заминаҳои ҳуқуқии фаъолияти милитсия;
- ҷорӣ намудани низоми муосири назорати вазъи умумии криминогенӣ аз ҷониби милитсия;
- дастрасӣ ва содагардонии хизматрасонии милитсия ба аҳоли;
- таъмини иштироки бевоситаи ҷомеаи шаҳрвандӣ дар чараҳои ҳифзи беҳатарии ҷомеа;
- фароҳам овардани шароитҳои меҳнат ва ҳимояи иҷтимоии кормандони милитсия мувофиқ ба хавфу хатар, вазнинӣ ва мушкilotи кор;
- баланд бардоштани касбияти кормандони милитсия тавассути низоми муосири таълим;
- таъсиси низоми устувори мониторинги ҷамъиятии фаъолияти кормандони милитсия;
- таъмини шаффофият дар фаъолияти мақомоти милитсия;
- афзоиши эътимоди аҳоли нисбат ба мақомоти милитсия;
- такмили сохтори Вазорат ва аз байн бурдани такроршавии функсияҳо³¹⁷.

Яке аз омилҳои асосии ташаккули шуури ҳуқуқии кормандони милитсия муҳити иҷтимоӣ доништа шудааст, зеро дар зери таъсири он муносибатҳои иҷтимоӣ ва ҳуқуқии он ташаккул меёбанд³¹⁸. П.П. Баранов маҷмӯи томи омилҳои таъсиррасон ба ташаккули шуури ҳуқуқии кормандони МКД-ро чунин муайян кардааст, ба монанди: омилҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ, иҷтимоӣ-сиёсӣ, иҷтимоӣ-ҳуқуқӣ, иҷтимоӣ-равонӣ, фарҳангӣ-ахлоқӣ ташкилӣ ва

³¹⁷ Ниг.: Барномаи ислоҳоти милитсия барои солҳои 2021-2025, бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1-уми июни соли 2021, таҳти №211 // Маҳзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҚТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 17.02.2022).

³¹⁸ Ниг.: Фролов А.Н. Общие принципы влияния трансформированного правосознания сотрудников полиции на их правореализационную деятельность / А.Н. Фролов // «Наука. мысль: электронный периодический журнал». Научный журнал «science. thought: electronic periodic journal» scientific e-journa. – 2017. – №3-2. – С. 81-88.

идоракуни³¹⁹. Бо ҳамин мазмун дар «Барномаи ислоҳоти милитсия барои солҳои 2021-2025» такмил додани тамоми ҷанбаҳои фаъолияти кормандони МКД ба монанди иҷтимоӣ, иқтисодӣ, сиёсӣ, ҳуқуқӣ, фарҳангӣ, равонӣ ва ахлоқӣ роҳандозӣ гардидааст. Бахусус дар «Барномаи ислоҳоти милитсия барои солҳои 2021-2025» муқаррар гардидааст, ки дар шароити пуршиддат гардидани таҳдиду хатарҳои муосир дар сатҳи миллӣ, минтақавӣ ва ҷаҳонӣ воқеан аҳаммияти сиёсати давлат дар самти огоҳонӣ ва пешгирии ҳуқуқвайронкуниҳо зиёд мегардад. Чунин сиёсат на танҳо иштироки фаъоли мақомоти давлатӣ, балки иштироки тамоми ҷомеаҳо дар самти огоҳонӣ ва пешгирии ҳуқуқвайронкуниҳо тақозо менамояд. Дар ҷадвали сохтори штатии ҷузъу томҳои МКД бо дарназардошти тамоюли дигаргун шудани муносибатҳои ҷамъиятӣ ва ба миён омадани зарурати устувор нигоҳ доштани ҳолати руҳию ахлоқии ҳайати шахсии милитсия воҳидҳои нави кории педагог-равоншинос ворид карда мешавад. Корманди милитсия хизматчиӣ давлатӣ буда, дорои ҳуқуқҳои иқтисодӣ ва иҷтимоӣ мебошад. Бахусус, корманди милитсия ҳуқуқи гирифтани имтиёзҳои мувофиқ ба хавфу хатар, вазнинӣ ва мушкилоти қору хизмат ва хизматрасониҳои ройғони тиббӣ, роҳат ба истироҳатгоҳҳои ҷумҳурӣ (на кам аз як маротиба дар як сол) ҷораҳои ҳимоявии ҷисмонӣ, равонӣ ва ҳуқуқиро дорад³²⁰. Ҳамчунин, П.П. Баранов иброз менамояд, ки аз ҳама муҳимтарин омил ин шароити фаъолияти амалӣ мебошад. Ин омил, ба андешаи олим, аз он сабаб сазовори тавачҷуҳи бештар аст, ки дар воқеъ ҳама омилҳои дигар – сиёсӣ, ҳуқуқӣ, иқтисодӣ ва ғайра ба вазъи шуури ҳуқуқии мутахассисон на мустақим, балки бавоситаи маҷмуи омилҳои ташкилӣ таъсир мерасонанд (шакл ва усулҳои фаъолият, меъёрҳои баҳодихӣ, системаи ҳавасмандкунӣ, сохторҳои ташкилӣ, таъмини захираҳо ва ғ.)³²¹. Дар ташаккули шуури ҳуқуқии кормандони МКД нақши шароити амалии фаъолият бо дарназардошти хусусиятҳои равонӣ, иҷтимоӣ, маишӣ,

³¹⁹ Ниг.: Баранов П.П. Проблемы теории правосознания и правового воспитания. – Ростов-н/Д.: РЮИ МВД России, 2005. – С. 377-396.

³²⁰ Ниг.: Барномаи ислоҳоти милитсия барои солҳои 2021-2025, бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1-июни соли 2021, таҳти № 211 // Маҳзани мутамааркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҶТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи муроҷиат: 17.02.2022).

³²¹ Ниг.: Баранов П.П. Асари зикршуда. – С. 391.

фарҳангӣ ва ахлоқӣ аҳамиятнок буда, риояи зарурии низоми он метавонад натиҷабаш гардад. Низоми зарурии фаъолияти амалӣ бошад, аз ҷобачогузори дурусти кадр, шакл ва усулҳои фаъолият, назоратбарии хизматӣ, коргузори дурусти роҳбар, натиҷагирии фаъолияти хизмати ҳайати шахсӣ, дурусти ҳавасмандгардонӣ, таъминоти моддиву маънавӣ ва ғайра иборат мебошад. Давлат ва Ҳукумати ҚТ барои таҳкими асосҳои моддиву техникаи МКД ҳифзи қонуниятро тартибот, ба хизмат ҷалб кардани кормандони баландхатисос, беҳтар намудани шароити зиндагӣ ва хизмати ҳайати шахсии ВКД мунтазам таваҷҷуҳи хосса зоҳир менамояд³²².

Дар баробари ин, баҳри такмили сохтор, наздик ва дастрас гардонидани хизматрасонии милитсия ба аҳоли яке аз самтҳои афзалиятноки ислоҳоти милитсия арзёбӣ гардида, дар ин самт Вазорат як зумра воҳидҳо таъсис додааст: Ҳамоҳангсози миллӣ оид ба ислоҳоти милитсия, Раёсати экологӣ ва сайёҳӣ, Раёсати огоҳонӣ ва пешгирии ҳуқуқвайронкунӣ дар байни ноболиғон ва ҷавонон, Маркази низоми худкори идоракуни дар соҳаи нақлиёт «Шаҳри бехатар», Коллеҷи милитсия, Коллеҷи оташнишонӣ-техникӣ, Маркази илми-тадқиқотӣ, Маркази муқовимат ба савдои одамон, Маркази муқовиматсозӣ бо экстремизм, шуъбаи мубориза бар зидди ҷиноятҳо ба муқобили амнияти иттилоотӣ, Баталиёни хизмати дидбонию пайраҳадории милитсия дар Раёсати ВКД дар шаҳри Душанбе, Сомонаи расмии Вазорат бо се забон, Телефони боварии вазири корҳои дохилӣ, 36 воҳиди кории ёрдамчии сардори раёсатҳо ва шуъбаҳои ВКД дар минтақаҳо оид ба ҳамкорӣ бо ташкилоти ҷамъиятӣ, воҳидҳои кории нозирон оид ба пешгирии зӯрварӣ дар оила ва ғайра³²³. Дар воқеъ, баланд бардоштани шароити корӣ ва маишӣ, сатҳу сифати биноҳои маъмуриву таълимӣ ва таъсиси сохторҳои нав имкон фароҳам меорад, ки дониш ва маҳорату малакаи кормандони МКД баланд гардад. Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти ҚТ, мухтарам

³²² Ниг.: Суханронии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон дар маҷлиси тантанавӣ ба муносибати Рӯзи милитсияи тоҷик 10.11.2018, ш. Душанбе [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://www.president.tj> (санаи муроҷиат: 25.03.2022).

³²³ Ниг.: Барномаи ислоҳоти милитсия барои солҳои 2021-2025, бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1-уми июни соли 2021, таҳти №211 // Маҳзани мутамаркази иттилоотӣ–ҳуқуқии ҚТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи муроҷиат: 17.02.2022).

Эмомалӣ Раҳмон ибраз намудаанд, ки ҳар як корманди соҳа бояд дарк намояд, ки мақсади ислоҳот, пеш аз ҳама, муаррифии симои куллан нави корманди МКД мебошад, ки ҳадаф ва мақсади асосиаш таъмин намудани тартиботи ҷамъиятӣ ва ҳимояи ҳуқуқи шаҳрвандон аст³²⁴. Бо чунин мақсад ҳадафи асосии Ҳукумати кишвар тавассути таъмиру азнавсозии муассисаҳои таълимӣ ва таъмини онҳо бо таҷҳизоту шароити муосир тавсеа бахшидан ба раванди оморасозии кадрҳои баландихтисоси миллӣ мебошад. Ин ба он вобаста аст, ки кормандони МКД дар давраи ислоҳоти милитсия сатҳу сифати шуури ҳуқуқии касбӣ, маърифтанокӣ, масъулиятнокӣ ва маҳорату малакаи баланди касбиро соҳиб гарданд.

Бояд зикр намуд, ки яке аз ҳадафи асосии ислоҳоти милитсия, ин ташкили самараноки фаъолият ва ҳамкории милитсия бо ҷомеа мебошад. Пешвои миллат, Президенти ҶТ, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ибраз намудаанд, ки маҳаки асосии ислоҳоти милитсияро бояд ҳамкории зичи мақомот бо ҷомеа ташкил намуда, дар раванди пешбурди фаъолият зимни пешгирии ҷинояткорӣ ва мубориза бо он бояд аз имкониятҳои аҳли ҷомеа ва ниҳодҳои ҷамъиятӣ васеъ истифода намуд³²⁵. Дар раванди пешгирии ҷинояткорӣ ва мубориза бо унсурҳои ҷинояткор вусъат бахшидани ҳамкории мақмоти ҳифзи ҳуқуқ, баҳусус мақмоти милитсия, бо аҳолӣ хеле муҳим мебошад³²⁶. Албатта, кормандони МКД бо ҷомеа дар ҳамкории зич қарор доранд. Баҳусус дар ҷараёни баргузории ҷорабиниҳои давлативу ҷамъиятӣ, дар пешгирии содиршавии ҳуқуқвайронкунӣ, раванди ошкорасозии ҷиноят ва дигар ҳуқуқвайронкуниҳо саҳми ҷомеаи шаҳрвандӣ баҳусус шаҳрвандони худогоҳу ватандӯстро метавон мушоҳида намуд. Чи хеле ки ВКД ҶТ Р.Ҷ. Раҳимзода ибраз менамояд: «Милитсия ҳамеша бо мардум буданд, ҳастанд ва мемонанд ва ин пайванди қавӣ ба воситаи сӯҳбату вохӯриҳо ва маҳфилҳо боз ҳам қавитар

³²⁴ Ниг.: Суханронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон дар маҷлиси тантанавӣ ба муносибати Рӯзи милитсияи тоҷик, 10.11.2014, ш. Душанбе [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://www.president.tj> (санаи мурочиат: 25.03.2022).

³²⁵ Ниг.: Суханронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон дар маҷлиси тантанавӣ ба муносибати Рӯзи милитсияи тоҷик, 10.11.2012, ш. Душанбе [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://www.president.tj> (санаи мурочиат: 25.03.2022).

³²⁶ Ниг.: Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 23-юми апрели соли 2014 [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.president.tj> (санаи мурочиат 25.03.2022).

хоҳад гашт»³²⁷. Аммо сатҳи пасти шуури ҳуқуқӣ, ҷобачогузори нодурусти кадрҳо, фарҳанги ҳуқуқии касбӣ, ахлоқ, нигилизм, фармализм, сохтакори ҳуччатҳо, ғайриқонунӣ боз доштан, пурсишҳои беасос, шиканча, амалҳои коррупсионии корманди МКД ва монанди инҳо то ба ҳол ташвишовар боқӣ мондааст ва боис бар он гарадидааст, ки боварӣ ва эътимоди шаҳрвандон ба кормандони МКД ва фаъолияти онҳо қаноатманд арзёбӣ намегардад ва дар самти ҳамкорӣ намудан мушкилиҳоро ба вучуд овардааст. Ҳамчунин, вазъияти имрӯзаи муносибатҳои байни аҳоли ва кормандони МКД-ро таҳлил намуда, бояд сатҳи баланди нобоварӣ ба онҳоро дар муҳити шаҳрвандӣ қайд кард. Бо ин мақсад дар шаҳри Душанбе, виоятҳои Суғд, Хатлон ва ВМКБ дар байни шаҳрвандон назарсанҷӣ гузаронида шуд. Ба шаҳрвандон пешниҳод карда шуд, ки оё аз фаъолияти кормандони МКД қаноатманд ҳастанд. Аз 204 нафар пурсидашудагон 41,18 % иброз намуданд бале, 45,1 % на чандон қаноатманд буда, 13,73 % тамоман аз фаъолияти кормандони МКД қаноатманд намебошанд. Ҳамзамон, дар идомаи назарсанҷӣ аз шаҳрвандон пурсида шуд, ки ба фаъолияти кормандони МКД баҳогуздорӣ намоянд, ки натиҷаи он чунин мебошад. Аз 204 нафар посухдиҳандагон 30,39 % аъло, 44,12 % қаноатбахш ва 25,49 % бошад баҳои ғайриқаноатбахш гузоштаанд³²⁸. Чунин нишондод дар замони пуртазоди сиёсӣ ғайриқаноатмандкунанда буда, тақозо менамояд, ки кормандони МКД боз ҳам дар сатҳи баланди касбӣ қарор дошта бошанд. Ин мушкилот ҳанӯз аз солҳои аввали соҳибистиклолии кишвар ба вучуд омада буд. Зеро чихеле, ки иброз мегардад бесарусомониҳои солҳои аввали истиқлолият ва зухуроти номатлуб дар фаъолияти мақомоти ҳифзи ҳуқуқ дар шуури мардум як навъ нобоварӣ ба ҳуқуқтатбиқномаи чой гирифт³²⁹.

Дар баробари назарсанҷиҳои сотсиологӣ натиҷаҳои фаъолияти 5-солаи кормандони МКД аз он гувоҳӣ медиҳад, ки то ба ҳол нуфуз ва мавқеи онҳо дар

³²⁷ Ниг.: Суханронии Вазири қорҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон Раҳимзода Рамазон Ҳамро бахшида ба рӯзи Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2.11.2014, ш. Душанбе [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://www.vkd.tj> (санаи муроҷиат: 25.03.2022).

³²⁸ Замимаи 2. – С. 261.

³²⁹ Ниг.: Маҳмудзода М. Конституцияи заминаи ташаккули низоми ҳуқуқи миллӣ (мачмӯи мақолаи маърузаҳо). – Душанбе: «ЭР-граф», 2014. – С. 452.

чома на он қадар қаноатмандкунанда мебошад. Пешвои миллат, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон дар маҷлиси тантанавӣ ба муносибати Рӯзи милитсияи тоҷик санаи 10-уми ноябри соли 2018 иброз намуданд, ки аз ҷониби баъзе кормандон содир гардидани ҷиноятҳои ба мансаби хизматӣ алоқаманд боиси ташвиши ҷиддӣ мебошад. Аз ҷумла, дар давоми солҳои 2017-2018 аз ҷониби кормандони МКД содиршавии 166 ҷиноят ба қайд гирифта шудааст, ки 113 ҳолати он ҷиноятҳои хусусияти коррупсионӣ мебошанд. Ҳамчунин, иброз менамоянд, ки аз ҷониби муфаттишону таҳқиқбарандагон ҳолатҳои ғайриқонунӣ боздоштан ва қатъ кардани тафтиши пешакии парвандаҳои ҷиноятӣ ва дар ин замина боздоштани идомаи таъқиби ҷиноятӣ низ то ҳол аз байн нарафта, дар давраи як солу нух моҳ зиёда аз 1300 қарорҳои боздоштану қатъ кардани парвандаҳои ҷиноятӣ мақомоти тафтишотии милитсия бекор ва тафтиши пешакии онҳо аз нав оғоз карда шуда, 177 парвандаҳои ҷиноятӣ ба суд ирсол гардидааст³³⁰. Чунин амалу кирдори кормандони МКД аз сатҳи нокифояи донишҳои ҳуқуқӣ ва маҳорату малакаи касбии онҳо гувоҳӣ медиҳад.

Бо дарназардошти пешгирӣ ва аз байн бурдани амалу рафторҳои манфии кормандони мақомотҳои ҳифзи ҳуқуқ Президенти ҶТ Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми худ ба Маҷлиси Олии ҶТ 26-уми декабри соли 2018, чунин таъкид намуданд: «Тамоми кормандони мақомоти судӣ, прокуратура, МКД, амният, агентҳои назорати маводи нашъаовар, назорати давлатии молиявӣ ва мубориза бо коррупсия бо мақсади таъмин намудани тартиботи ҷамъиятӣ, суботу оромии ҷома, пешгирӣ ва саривақт ошкор кардани ҷиноятҳо, муайян ва бартарафсозии сабабу омилҳои содиршавии онҳо бояд чораҳои ҷиддӣ андешанд. Барои расидан ба ин ҳадафҳо кормандони мақомоти ҳифзи ҳуқуқ бояд, пеш аз ҳама, худашон талаботи қонунҳоро дар қору фаъолияти хеш қатъиян риоя намоянд ва дар иҷрои вазифаҳои хизматӣ намунаи ибрат бошанд»³³¹. Вале то ба ҳол вазъ қариб бе тағйир монда, сатҳу сифати

³³⁰ Ниг.: Суханронии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон дар маҷлиси тантанавӣ ба муносибати Рӯзи милитсияи тоҷик 10.11.2018, ш. Душанбе [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://www.president.tj> (санаи муроҷиат: 25.03.2022).

³³¹ Ниг.: Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26-уми декабри соли 2018 [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.president.tj> (санаи муроҷиат 25.03.2022).

фаъолияти кормандони МКД ба сатҳи баланд нарасидааст. Бахусус танҳо дар 12 моҳи соли 2021 аз ҷониби 75 нафар кормандони МКД ва хизматчиёни ҳарбии қушунҳои дохилӣ 71 ҷиноят содир шуда, 208 ҳолати содиршавии ҷиноят пешгирӣ гардидааст ва 196 нафар кормандон ба ҷазоҳои гуногуни интизомӣ ҷалб карда шудаанд. Дар баробари ин, 51 ҳолати аз қайд пинҳон намудани ҷиноят ошкор карда шудааст. Инчунин, қайд кардан зарур аст, ки вобаста ба риоя накардани талаботи фармони ВКД ҚТ «Дар бораи хушмуомилагӣ ва муносибати бодикқатонаи кормандони МКД ва хизматчиёни ҳарбии қушунҳои дохилии ВКД ҚТ бо шаҳрвандон» аз 1-уми январи соли 2006, таҳти №1 дар умум 79 нафар кормандон ва барои вайрон намудани талаботи фармоиши ВКД ҚТ «Дар бораи тасдиқ намудани Кодекси одоби касбии корманди милитсия» аз 17-уми феввали соли 2017, таҳти №19 б/з, 57 нафар ва барои аз қайду ҳисобот пинҳон намудани ҷиноят 110 нафар кормандони МКД ба ҷазоҳои интизомӣ ҷалб карда шудаанд. Дар баробари ин, 66 ҳолати мурочиатҳои шаҳрвандон вобаста ба муносибати дағалона ва бо 27 ҳолати вайрон намудани талаботи Кодекси одоби касбии милитсия санҷиши хизматӣ гузаронида шудааст. Чунин натиҷаи наонқадар қаноатмандкунандаи фаъолияти кормандони МКД баъзан боиси тезу тунд гардидани шиддати зиддиятҳо, эътирозҳои оммавӣ, коста шудани эътимоди халқ ба мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, бахусус МКД, гардида, ба хуруҷи нигилизми ҳуқуқӣ ва коста гардидани қонуният боис мегардад. Ин нуктаро низ Пешвои миллат, Президенти ҚТ, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон хуб қайд намудаанд, ки ҳар як пурсиши ғайриқонунӣ ва дастгиркунии беасос боиси саргардонии на танҳо як нафар, балки аҳли оилаи ӯ ва қоҳиш ёфтани эътимоди мардум ба мақомоти ҳифзи ҳуқуқ мегардад³³². Чунин камбудӣ ва сатҳи пасти шуури ҳуқуқии кормандони МКД аз нигоҳи ҳуди кормандони ин ниҳод қаноатмандкунанда намебошад, ки дар паи як назарсанҷӣ аз 273 нафар пурсидашудагони кормандони МКД 225 нафарашон, ки 82,42 % ташкил медиҳад, иброз намуданд, ки шуури ҳуқуқии кормандони МКД ҚТ дар давраи

³³² Ниг.: Суханронии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар маҷлиси тантанавӣ ба муносибати Рӯзи милитсияи тоҷик 10.11.2018, ш. Душанбе [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://www.president.tj> (санаи муроҷиат: 25.03.2022).

ислоҳоти соҳа бояд баланд бардошта шавад, аз ин шумора танҳо 32 нафар, ки 11, 72 % ташкил медиҳад, бар он назаранд, ки айни ҳол шуури ҳуқуқии кормандони МКД ба талабот ҷавобгӯӣ мебошад ва 16 нафар, ки 5, 86 % ташкил медиҳад ҷонибдори ақидаи дигар мебошанд³³³.

Ҳар як банди барнома ва стратегияи ислоҳоти милитсия ба беҳбуд бахшидани тамоми самтҳои фаъолияти кормандони МКД бахшида шудааст. Тағйир додани афкори ҷомеа нисбат ба фаъолият ва сатҳу сифати кори кормандони МКД ва ҳамкориҳои судманди тарафҳо яке аз бахшҳои асосии раванди ислоҳоти милитсия мебошад. Яке аз сабабҳои асосии муваффақияти фаъолияти кормандони МКД, ин ҳамкориҳои аҳоли бо милитсия мебошад. Аз ин рӯ, зарур аст дар хусуси омилу сабабҳои коста гардидани ҳамкориҳои ҷомеа бо кормандони МКД ҳарф зад. Дар натиҷаи назарсанҷӣ маълум гардид, ки шаҳрвандон оид ба ёри расонидан ба кормандони МКД дар ҳифзи тартиботи ҷамъиятӣ ва пешгирии ҳуқуқвайронкуниҳо чунин мавқеият доранд. Аз ҷумла, 46, 08 % шаҳрвандон розиянд, ки бо кормандони МКД ҳамкорӣ намоянд. Вале 25 % наметавонанд ва 27, 45 % шаҳрвандон иброз менамоянд, ки ҳамкорӣ бо кормандони МКД эътимоднок нест. 1, 47 % бошад, ақидаҳои дигарро доранд³³⁴. Ҳамзамон, дар идомаи назарсанҷӣ пурсида шуд, ки барои ҳамкориятгон бо кормандони МКД дар самти таъмини тартиботи ҷамъиятӣ кадом омил ҳалал ворид месозад. 33, 82 % шаҳрвандон бар он назаранд, ки дар ин самт ҳеҷ мушкили ҷой надорад. Вале 26, 47 % иброз менамоянд, ки кормандони МКД маълумоти гирифташонро ба манфиати ҷомеа истифода намебаранд, 37, 75 % дигар бошад, ҷихати ҳамкорӣ намудан бо кормандони МКД бар он назаранд, ки онҳо худамонро дар ташвиш мегузоранд. 1, 96 % андешаҳои дигарро иброз намуданд³³⁵. Аз ин бармеояд, ки дар самти ҳамкориҳои милитсия бо ҷомеа мушкилоти зиёд ҷой дорад. Зеро ин мушкилот то ҳаде расидааст, ки қисми бештари шаҳрвандон дар ҳолати ба мушкилӣ ва ё ҳуқуқвайронкунӣ рӯ ба рӯ гардидан бо бовари ба кормандони МКД муроҷиат наменамоянд. Аз ҷумла, натиҷаи назарсанҷӣ чунин муайян намуд, ки 45, 59 %

³³³ Замимаи 4. – С. 267.

³³⁴ Замимаи 2. – С. 262.

³³⁵ Замимаи 2. – С. 262.

бо боварӣ ба кормандони МКД мурочиат менамоянд. Вале 23, 53 % начандон ва 26, 96 % куллан боварӣ надоранд ва 3, 92 % дигар ҷонибдори ақидаҳои дигар мебошанд. Чунин раванд қаноатмандкунанда набуда, бетарафӣ ва нобовариву эътимоди шаҳрвандонро ба фаъолияти МКД инъикос менамояд. Аз ин рӯ, зарур аст, ки дар раванди ислоҳоти соҳа ба ин самт бештар таваҷҷуҳ зоҳир намуд³³⁶.

Президенти ҚТ, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон низ иброз намудаанд, ки ҳар як фарди ватандӯст бояд дар ҳифзи марзу буми Ватан, таъмини амнияти давлат ва оромиву суботи ҷомеа бо мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ва сохторҳои низомӣ ҳамкорӣ намояд³³⁷. Вобаста ба ин масъала Р.Ҷ. Раҳимзода чунин иброз менамоянд, ки маҳз бо дастгирии аҳолӣ, зиёиёну равшанфикрон, аҳли ҷамоатчигӣ, намояндагони маориф, кормандони муассисаҳои таълимӣ, ҷавонон, баҳусус донишҷӯён мо метавонем бо падидаҳои номатлуби ҷомеа, ки имрӯз моро ба ташвиш овардааст, мубориза барем³³⁸. Воқеан, мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, баҳусус кормандони МКД, бидуни кӯмаки институтҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ бомуваффақият фаъолият карда наметавонанд. Фаъол набудани ҷомеаи шаҳрвандӣ, умуман, шаҳрвандон, дар таъмини амният ва сулҳу осоиштагии ҷомеа, пешгирии ҳуқуқвайронкунӣ, зӯроварӣ дар оила, амалҳои коррупсионӣ, шомилшавӣ ба ҳизбу ҳаракатҳои ифротӣ, ки аз назари мақомоти ҳифзи ҳуқуқ пинҳон мемонанд, боиси номуваффақиятии қори кормандони МКД мегардад. Баҳусус иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ дар низоми сиёсӣ ҷойгоҳи хосса дошта, метавонанд ҳамкориҳои шаҳрвандонро бо кормандони МКД дар фазои муосири сиёсӣ ва ҳуқуқи Тоҷикистон устувор гардонанд. Омилҳои асосии муваффақияти кормандони МКД ин ҳамкориҳои аҳолӣ бо онҳо буда, ҳамкориҳои намояндагони ҷомеаи шаҳрвандӣ дар пешгирии ҳуқуқвайронкунӣ, шохидӣ додан оид ба ҳолатҳои ҳуқуқвайронкунӣ аз шартҳои хеле муҳимми фаъолияти кормандони МКД мебошад. Чи тавре ки иброз мегардад, шартҳои

³³⁶ Замиаи 2. – С. 261.

³³⁷ Ниг.: Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26-уми декабри соли 2018 [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.president.tj> (санаи мурочиат: 25.03.2022).

³³⁸ Ниг.: Солиев К.Х., Мансурзода А.М., Абдулаҳадзода А.А., Нуридинзода С.Н., Мирзорустамов М.М. Раҳнамо оид ба ҳамкориҳои милитсия бо ҷомеа / зери назари сардори Академияи ВҚД Ҷумҳурии Тоҷикистон, н.и.х., дотсент, генерал-майори милитсия Шарифзода Ф.Р. – Душанбе: «Эр-Граф», 2020. – С. 4.

асосии ҳамкориҳои политсия ва ҷомеа ин зарурати фарқии баланд бардоштани сатҳи ҷалби ҷомеа дар таъмини амният ва тартиботи ҷамъиятӣ мебошад³³⁹. Воқеан, маҳз мурочиат ва кӯмаки аҳоли яке аз омилҳои асосии самаранокии фаъолияти кормандони МКД мебошад. Таҷрибаи амалӣ нишон медиҳад, ки ҳамкориҳои фаъоли шаҳрвандон ва иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ бо кормандони МКД ба паст шудани сатҳи рафтори ҷинояткоронаи аҳоли, ба баланд бардоштани сатҳи шуури ҳуқуқӣ ва фарҳанги ҳуқуқии шаҳрвандон таъсир расонида, боварии онҳоро ба қарорҳои кормандони МКД устувор мегардонад. Дар асоси андешаи М.А. Бучакова, О.А. Дизер таҷрибаи фаъолияти милитсия нишон медиҳад, ки танҳо дар сурати дастгирӣ ва боварии ҷомеа, ба роҳ мондани ҳамкориҳои байни милитсия ва аҳоли самаранок мегардад³⁴⁰. Ҳамкориҳои МКД бо аҳли ҷомеа ҳамеша шартҳои муҳимтарин ва зарурии иҷроӣ бомуваффақияти вазифаҳои ба миёнгузоштаи МКД – мубориза бар зидди ҷиноятқорӣ, таъмини беҳатарии ҷамъиятӣ ва тартиботи қонунӣ ба ҳисоб меравад³⁴¹. Аз ин рӯ, барои он ки шаҳрвандон, ҷомеаи шаҳрвандӣ, иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ ва монанди инҳо ба фаъолияти кормандони МКД назари мусбӣ, бовариву эътимодно пайдо намоянд ва ҳамкориро бо ин соҳтор ба роҳ монанд кормандони МКД сатҳи баланди донишҳои ҳуқуқиро дошта бошанд, оқилона ва ҳамеша дар доираи талаботи қонунҳои ҚТ ва барои шаҳрвандон фаҳмову ошкоро фаъолият намоянд. Дар чунин маврид зарур аст, ки кормандони МКД дар асоси принципҳои волоияти қонун, қонуният, баробарии ҳама дар назди қонун, инсондӯстӣ ва ё алоқамандӣ бо аҳоли ва ба назар гирифтани афкори ҷамъиятӣ дар мубориза бар зидди ҷиноятқорӣ ва ғайра, ки дар моддаи 4 Қонуни ҚТ «Дар бораи милитсия» аз 17-уми майи соли 2004 муқаррар гардидааст, фаъолият намоянд. Принципҳои мазкур пойдевори асосии шуури ҳуқуқии кормандони МКД буда, риоя ва истифодаи воқеии он аз сатҳи баланди шуури ҳуқуқии касбӣ шаҳодат медиҳад. Чи хеле ки дар

³³⁹ Ниг.: Щеголева Н.В. Полиция и общество: система и люди / Н.В. Щеголева // Молодой ученый. – 2013. – №2. – С. 267-269

³⁴⁰ Ниг.: Бучакова М.А., Дизер О.А. Взаимодействие полиции и общества / М.А. Бучакова, О.А. Дизер // Вестник омского университета. Серия «право». – 2015. – №2 (43). – С. 58-63.

³⁴¹ Ниг.: Кривицкий Д.Е., Евтушенко Ю.Л., Милованов Н.В. Взаимодействие полиции с обществом и общественными организациями / Д.Е. Кривицкий, Ю.Л. Евтушенко, Н.В. Милованов // Трудовое право; право социального обеспечения право и государство: теория и практика. – 2021. – №4 (196). – С. 40-45.

Барномаи ислоҳоти милитсия барои солҳои 2021-2025 муқаррар гардидааст, «Принсипҳои ҳамкории милитсия бо ҷомеа ин муқаррарот, асос ва меъёрҳои роҳбарикунандае мебошанд, ки татбиқи онҳо фаъолияти босамарро дар ин самт таъмин менамояд»³⁴². Воқеияти амалигардии принсипи волоияти қонун ва риояи қонуният аз устувории шуури ҳуқуқии кормандони МКД гувоҳӣ медиҳад. Он ба таври аниқ ва бечуну чаро риоя ва иҷро гардидани талаботи Конститутсияи ҚТ ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқиро ифода менамояд. Ба сифати меҳвари асосии ба вучуд овардани ҳамкории ҷомеа бо милитсия ва ба даст овардани натиҷаҳои судманд метавонад дар заминаи воқеъбинона амалигардии санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ аз ҷониби кормандони МКД ба даст ояд. Зеро арзиши олий доштани қонун дар ҷомеаи кунунӣ унсурҳои марказии қонунгузорӣ ва нишонаи хосси давлати ҳуқуқбунёд ба ҳисоб меравад. Аз ҷумла, дар моддаи 10-и Қонунститутсияи ҚТ муқаррар гардидааст, ки давлат ва ҳамаи мақомоти он, шахсони мансабдор, шахрвандон ва иттиҳодияҳои онҳо вазифадоранд Конститутсия ва қонунҳои ҷумҳуриро риоя ва иҷро намоянд. Маҳз бо чунин меъёр давлат шахрвандонро бовар мекунонад, ки риояи қонун танҳо вазифаи шахрвандон нест, балки шахси мансабдори давлатӣ низ дар риоя ва иҷрои қонун вазифадор мебошад. Мазмунан чунин меъёр дар моддаи 1-и Кодекси рафтори шахсони мансабдор оид ба дастгирии тартиботи ҳуқуқӣ, ки аз ҷониби Асамблеяи Генералии СММ аз 17-уми декабри соли 1979 қабул гардидааст, муқаррар карда шудааст, ки дар он омадааст: «Шахсони мансабдор оид ба дастгирии тартиботи ҳуқуқӣ ҳамеша уҳдадорҳои ба дӯши онҳо гузошташударо иҷро мекунанд, бо хизмат кардан ба ҷамъият ва муҳофизати ҳама ашхос аз ҳолатҳои зидди ҳуқуқи мутобиқи ҷавобгарие, ки касби онҳо талаб мекунад»³⁴³. Ҳамчунин, вазифадор будани кормандони МКД дар риоя ва иҷрои қонун мувофиқи моддаи 5-и Қонуни ҚТ «Дар бораи милитсия» аз 17-уми майи соли 2004, таҳти №41 чунин муқаррар

³⁴² Ниг.: Барномаи ислоҳоти милитсия барои солҳои 2021-2025, бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1-уми июни соли 2021, таҳти №211 // Маҳзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҚТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 17.02.2022).

³⁴³ Кодекси рафтори шахсони мансабдор оид ба дастгирии тартиботи ҳуқуқӣ, ки аз ҷониби Асамблеяи Генералии СММ аз 17-уми декабри соли 1979. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.docs.cntd.ru> (санаи мурочиат 17.02.2022).

гардидааст, ки милитсия ҳукуку озодиҳои ҳар як инсон ва шаҳрвандро, қатъи назар аз шаҳрвандӣ, ҷои истиқомат, ҷинс, миллат, наҷод, забон, эътиқоди динӣ, мавқеи сиёсӣ, таҳсил, вазъи иҷтимоӣ ва молу мулкӣ ҳимоя мекунад³⁴⁴. Бо дарназардошти вожаҳои болозикр метавон иброз намуд, ки меҳвари асосии фаъолияти кормандони МКД хизмат намудан танҳо ба қишри муайяни ҷомеа, ва ё ҳифзи манфиатҳои як гурӯҳ намебошад. Тавре ки як зумра олимон: О.А. Степанов, Р.Б. Гладких, А.В. Борисова, Ю.А. Лялякин иброз менамоянд, аз политсия даъват карда мешавад, ки ба манфиати тамоми ҷомеа хизмат кунад, на ба ягон ҳизби алоҳидаи сиёсӣ, динӣ ё этникӣ. Аз ин рӯ, барои таъмини беғаразӣ ва бетарафӣ, ки маънои қонуният, қарорӣ ва мавҷуд набудани худсарӣ дар қабули қарорро дорад, ба политсия дар истифодаи захираҳои ҳангоми қабули қарор мустақилият дода шавад³⁴⁵. Таъсир расонидан ба мустақилияти фаъолияти кормандони МКД боиси паст гардидани сатҳи сифати фаъолияти қарорӣ гардида, ҳамзамон, ба устуворгардии ҳамкориҳои милитсия бо ҷомеа монеа мешавад ва падидаҳои манфӣ ба монандӣ, расмиётчиғӣ, инфантализм ва ниғилизми ҳукуқиро ба вуҷуд меорад.

Муносибат ва ҳамкориҳои кормандони МКД бо ҷомеа ба як қатор омилҳо вобаста мебошад. Пеш аз ҳама, ба қарорӣ ва роҳбарони МКД - ро зарур аст, ки дар мушкиливу камбудии рӯзгори мардум дар ҳамкориву ҳамбастагӣ қарор дошта бошанд. Бесабоб нест, ки яке аз бузургони илму адаб Кайковус дар симои роҳбар шахсеро мебинад, ки фаъолу ташаббускор, донандаи касби хеш мебошад. Ў қонибдори он аст, ки шахси масъул набояд ба фармонҳои идорӣ маҳдуд гардад. Бояд доим бо мардум дар тамос бошад, то зимни муошират аз мушкиливу сангинии рӯзгори онҳо огаҳ бошад ва дар ин асос қарор пешрав гарданд, муносибати дуҷонибаи хушоянд миёни роҳбару тобеон барқарор шавад³⁴⁶. Ҳамчунин, омилҳои асосии дарки кормандони МКД аз қониби аҳоли, ин иттилоотикунониҳои ҷомеа бо фаъолияти ошкоро ва воқеии

³⁴⁴ Ниг.: Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи милитсия» аз 17-уми майи соли 2004, таҳти №41 // Маҳзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҶТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 17.02.2022).

³⁴⁵ Ниг.: Степанов О.А., Гладких Р.Б., Борисов А.В., Лялякин Ю.А. Реализация принципа соблюдения и уважения прав и свобод человека и гражданина в деятельности полиции. – М.: Академия управления МВД России, 2013. – С. 126-142.

³⁴⁶ Ниг.: Ятимов С. Унсурӯлмаолии Кайковус дар бораи хирад. – Душанбе: Ганҷ нашриёт, 2015. – С. 62.

онҳо тавассути васоити ахбори омма ва шабакаҳои иҷтимоӣ мебошад. Дар натиҷаи назарсанҷӣ маълум гардид, ки шахрвандон дар бораи фаъолияти кормандони МКД ва вазъи ҷинойткорӣ аз сомонаи ВКД, шабакаҳои иҷтимоӣ ва телевизион, радио, рӯзнома маълумот пайдо менамоянд. Аз 204 нафар посухдиҳандагон 27,94 % аз сомонаи ВКД, раёсатҳои ВКД, 49,51 % аз шабакаҳои иҷтимоӣ, 17,65 % аз телевизион, радио, рӯзнома ва 4,9 % аз дигар сарчашмаҳо маълумот дастрас менамоянд³⁴⁷. Пас, зарур аст, ки маълумотҳое, ки дар шабакаҳои иҷтимоӣ ва сомонаҳои расмӣ МКД ворид карда мешавад, пурраву дақиқ ва мунтазаму бештар карда шаванд. Зеро ин раванд ба устуворӣ ва бовариву эътимоди ҷомеа нисбат ба фаъолияти кормандони МКД замина мегузорад.

Як қатор олимон васоити ахбори оммаро ҳам дар устуворгардии робитаи ҷомеа бо кормандони МКД ва ҳам барои баланд бардоштани шуури ҳуқуқии касбӣ муҳим арзёбӣ намудаанд. Аз ҷумла, С.Э. Денисенко ибраз менамояд, ки яке аз омилҳои муҳимме, ки метавонад ба ташаккули афкор дар бораи фаъолияти политсия таъсир расонанд, ин нашрияҳо дар васоити ахбори омма мебошанд³⁴⁸. О.В. Пересади́на бошад, яке аз самтҳои асосии таъсиррасонӣ ба шуури ҷомеа васоити ахбори оммаро арзёбӣ менамояд. Ҳамчунин, ӯ ибраз менамояд, ки дар доираи он бояд маълумот дар бораи пешрафтҳои мусбат дар фаъолияти мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, мушкилоте, ки кормандони милитсия ба он дучор меоянд ва ба фаъолияти онҳо мусоидат намояд³⁴⁹. Дар воқеъ, чунин аст, ки шабакаҳои иҷтимоӣ, телевизион, рӯзнома яке аз сарчашмаҳои асосии иттилоот дар бораи фаъолият ва амалу рафтори кормандони МКД ба ҳисоб меравад. Дар марҳилаҳои кунунӣ ташаккули симои мусбии кормандони МКД тавассути васоити ахбори омма аҳаммияти махсусро пайдо намудааст. Бахусус дар баробари нашрияҳои мунтазами матбуотӣ, радио, телевизион, шабакаҳои иҷтимоӣ, наشري мақолаву адабиёт, ҳамчунин, зарурати омода ва пахши

³⁴⁷ Замимаи 2. – С. 262.

³⁴⁸ Ниг.: Денисенко С.Е. Механизмы позитивизации отношения к полиции в современной России: дис. ... канд. социол. наук. – Ростов н/Д, 2014. – 175 с.

³⁴⁹ Ниг.: Пересади́на О.В. Теоретико-правовой анализ профессионального правосознания: на примере правосознания сотрудников органов внутренних дел Российской Федерации: дисс. ...канд. юрид. наук. – Екатеринбург, 2017. – С. 161.

кинофилмҳои ҳуҷҷати ҳамаҷонибаи шабонарӯзии кормандони МКД аҳаммиятнок гардидааст. Дар баробари ин, метавон ибраз намуд, ки аҳаммияти васоити ахбори оммаро на танҳо дар самти бавучуд овардани бовариву эътимоди шаҳрвандон муҳим мебошад, балки он омили ташаккулдиҳандаи шуури ҳуқуқӣ низ ба шумор меравад. Муҳаққиқони замони муосир³⁵⁰ дар баробари муҳити иҷтимоӣ, хусусиятҳои фаъолияти касбӣ, таҳсилоти касбӣ ҳамчунин воситаҳои ахбори оммаи дастрас (Интернет, телевизион, реклама ва ғ.)³⁵¹ омили ташаккулдиҳандаи шуури ҳуқуқии касбӣ, бахусус кормандони МКД меҳисобанд. П.П. Баранов бар он назар аст, ки унсурҳои фарҳанг тавассути адабиёти бадеӣ, кино, телевизион ва расонаҳо ташаккул ёфтааст, омили муҳими ташаккули шуури ҳуқуқии касбии кормандони МКД эътироф бояд кард³⁵². Фарҳанг, адабиёт, синамо ва ғайра дар ташаккули сатҳи касбии кормандони МКД бағоят муҳим буда, дар ислоҳи камбудӣ, ташаккули ахлоқ, маънавиёт, дониш ва маҳорату малакаи касбии онҳо таъсир хоҳад расонид. Фарҳанг, адабиёт, синамо бо шуури ҳуқуқӣ дар таносуби муайян қарор доранд. Зеро соҳаи фарҳанг, адабиёт ва синамо ба маънавиёт, амалу рафтор, дониш ва ҷаҳонбинии инсон аз нигоҳи мусбат таъсир расонида, инсонро водор месозад, ки камбудии худро дар ру бар ӯи худ бубинад ва аз пайи ислоҳи он шавад. В. Щегорцов қайд менамояд: «Дарачаи фарҳанги умумии ҷамъиятии шахс ё гурӯҳи иҷтимоӣ ҳар қадар баланд бошад, дарачаи шуури ҳуқуқии ӯ ҳамон қадар баландтар мешавад»³⁵³. Вале, дар баробари ин, набояд фаромӯш намуд, ки воситаҳои ахбори омма бояд натавонанд фаъолияти кормандони МКД, балки ташвиқи мардумро барои ҳамкорӣ ба кормандони МКД ва натиҷаҳои ҳамкорихои ҷомеаро дар пешгирӣ ва ошкорнамоии ҳуқуқвайронкуниҳо тавсиф намуда, ҳатто ҷораҳои ҳавасмангардонии шаҳрвандонро низ бештар инъикос намояд. Албатта,

³⁵⁰ Ниг.: Татару Б.А. Факторы, влияющие на формирование профессионального правосознания сотрудников ОВД / Б.А. Татару // Вестник СевКавГТИ. – 2017. – №3 (30). – С. 93-97.

³⁵¹ Ниг.: Жуков В.Г., Сизов В.Е. Особенности формирования правового сознания сотрудников органов внутренних дел / В.Г. Жуков, В.Е. Сизов // Известия Юго-Западного государственного университета. Серия: История и право. – 2020. – №10 (2). – С. 57-67.

³⁵² Ниг.: Баранов, П.П. Проблемы теории правосознания и правового воспитания. – Ростов н/Д.: РЮИ МВД России, 2005. – С. 389-390.

³⁵³ Ниг.: Щегорцев В.А. Социология правосознания. – М.: Мысль, 1981. – С. 98.

чунин раванд дар Барномаи ислоҳоти милитсия барои солҳои 2021-2025 чорӣ намудани ҳавасмандгардони шахсони бо мақомоти милитсия ҳамкорикунанда дар самти пешгирӣ, ошкор ва кушодани ҳуқуқвайронкуниҳо³⁵⁴ мақсаднок арзёбӣ гардидааст. Инро метавон тавассути пахши телевизионӣ, радио, рӯзнома ва ҳатто шабакаҳои иҷтимоӣ ва барномаҳои махсусгардонидашуда бо иштироки кормандони МКД ва шаҳрвандон ба даст овард. Ҳамчунин, мувофиқи «Барномаи ислоҳоти милитсия барои солҳои 2021-2025» яке аз роҳҳои афзоиши эътимоди аҳоли ба мақомоти милитсия, иттилоотони аҳоли оид ба фаъолияти милитсия дар самтҳои огоҳонӣ, пешгирӣ, кушодани ҳуқуқвайронкуниҳо ва натиҷаҳои фаъолияти хизмати мақомоти милитсия ба ҳисоб меравад. Мақомоти милитсия вазъи ҷинояткориро дар шаҳру ноҳияҳо таҳлил намуда, мунтазам вохӯриҳо гузаронида, тавассути Воситаҳои ахбори омма, оид ба вазъи ҷинояткорӣ дар маҳал аҳолиро хабардор менамояд³⁵⁵.

Имрӯз дар назди МКД ҚТ як қатор нашрияҳои даврӣ ба монанди: ҳафтаномаи «Қонун ва ҷомеа», «Набзи милитсия», инчунин Телефони боварӣ ва ғайра фаъолият менамоянд. Ҳамчунин, сомонаи расмии ВКД ҚТ дар расонидани ахбор, маълумоти ҳуқуқӣ, натиҷаҳои фаъолияти МКД аҳаммияти хосро дорад. Аммо чунин имконият қаноатмандкунанда набуда, нашрияҳои даврии МКД бештар дар сохторҳои он дастрас гардида, ҷомеа аз он бархурдор нест. Пас, зарур аст ҳафтаномаи «Қонун ва ҷомеа» на танҳо дар сохторҳои МКД, балки дар тамоми корхонаву муассисаҳои давлатӣ ва ҷамъиятӣ паҳн ва истифода шавад. Чунин тадбирирандешӣ имкон медиҳад, ки қишри бештари ҷомеа, аз тамоми ахбори нав, ки бо ташаббуси кормандони МКД ба даст омадааст, бохабар гарданд. Инчунин, бо самаранокона истифода намудан аз дигар сомонаҳои иҷтимоӣ паҳн намудани ин рӯзномаҳо тариқи сомонаҳои иҷтимоӣ фејсбук, инстаграм, телеграм ва ғайра, ки шумораи зиёди хонанда доранд, мувофиқи мақсад мебошад. Чунин чораандешӣ низ метавонад барои

³⁵⁴ Ниг.: Барномаи ислоҳоти милитсия барои солҳои 2021-2025, бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1-уми июни соли 2021, таҳти №211 // Маҳзани мутамаккази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҚТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи муроҷиат: 17.02.2022).

³⁵⁵ Ниг.: Ҳамон ҷо.

мустваҳкам намудани ҳамкориҳои милитсия бо ҷомеа ва баланд бардоштани шуури ҳуқуқии ҷомеа ва кормандони МКД мусоидат намояд.

Дар баробари ин, ташкили васоити ахбори оммаро дар самти фаъолияти ҳамаи мақомоти ҳифзи ҳуқуқ метавон муҳим шуморид. Зеро новобаста аз пешрафти технологияи иттилоотӣ то ба ҳол дастрас набудани аҳоли аз маълумоти марбут ба қабули қонунҳо, тағйири иловаҳои нав воридгарданда ба қонунҳо, аз заҳмат ва фаъолияти шабонарӯзии мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ва тарзу роҳҳои дуруст мурочиат намудан ба мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ва амсоли чунин мушкилот маълумоти зарурӣ надоранд. Тавассути васоити ахбори оммаи соҳавӣ метавон, низоми қонунгузориҳои кишвар, раванди татбиқи он, аҳамияти риоя ва иҷрои қонун, фаъолияти босамари мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, натиҷаи фаъолияти мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, нақши мақомоти ҳифзи ҳуқуқ дар таъмин ва ҳифзи ҳуқуқу озодиҳои шаҳрвандон, фаъолияти шабонарӯзӣ дар таъмини тартиботи ҷамъиятӣ, амнияти шаҳрвандон ва давлат, сатҳу сифати фаъолияти мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, камбудии сохторҳои мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, роҳҳои бартараф кардани мушкилоти соҳа, эътимодноки гардонидани ҳамкориҳои ҷомеа бо мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, бахусус МКД устувор хоҳад гардид.

Дар баробари ин, ташкили васоити ахбори оммаи соҳавӣ имкон фароҳам меорад, ки дар як вақт ба раванди ташаккули шуур ва фарҳанги ҳуқуқии шаҳрвандон таъсир расонида, ҳамчунин, кормандони мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, бахусус кормандони МКД-ро водор месозад, ки баҳри ислоҳи камбудӣ, ташаккули дониши ҳуқуқӣ, маҳорату малакаи касбӣ ва сатҳу сифати фаъолияти кории худ диққати ҷидди зоҳир намоянд. Мутахассисони соҳа низ аҳамияти васоити ахбори омаи соҳавиро дар ташаккули шуури ҳуқуқӣ, бахусус шуури ҳуқуқии касбӣ муҳим арзёбӣ намудаанд. Аз ҷумла, О.В. Красножон дар баробари муҳити иҷтимоӣ, фаъолияти касбӣ, таҳсилоти касбӣ, ҳамчунин васоити ахбори омма (коммуникатсия), интернет, телевизион, радио, кино, адабиёт, санъат, реклама, васоити ахбори оммаи идоравиро омили ташаккулдиҳандаи шуури ҳуқуқии кормандони милитсия арзёбӣ намудааст. Ӯ иброз менамояд, ки васоити ахбори оммаи идоравӣ дар

ташаккули шуури ҳуқуқии касбии кормандони милитсия ва ташаккули симои мусбати сохторҳои қудратӣ дар ҷомеа аҳаммияти хосса дорад. Ҳамчунин, таъкид менамояд, ки ташкили матбуоти идоравии ВКД ФР (телевизионӣ «Мавҷи политсия») на танҳо воситаи муҳимтарини тарбияи касбии кормандони политсия, балки омили муҳимми ташаккули шуури ҳуқуқии касбии онҳо мегардад³⁵⁶.

Бо дарназардошти андешаи зикршуда метавон ибраз намуд, ки дар воқеъ ташкили васоити ахбори оммаи соҳавӣ имкон фароҳам меорад, ки мақомоти ҳифзи ҳуқук, бахусус кормандони МКД, мунтазам бо толибилмон, донишҷӯён ва тамоми қишрҳои ҷомеа аз мушкilotу камбудихои риояву иҷрои қонун, таҳдид ва хатарҳои шомилшавӣ ба ташкилоту ҳаракатҳои ифротиву террористӣ, нашъамандӣ, зуроварӣ дар оила ва самаранокии кори худ барномаҳо доир намуда, ба тамоми аҳолии кишвар расонанд. Дар баробари ин, имкони оmodасозӣ ва пешкаши шахрвандон намудани филмҳои махсуси таблиғотии тарбиявӣ аз қаҳрамониву ҷоннисорӣ кормандони МКД дар ҳифзи ҳаёт ва саломатии шахрвандон, нигоҳ доштани тартиботи ҷамъиятӣ, амният ва сулҳу осоиштагии давлат дастрас мегардад. Ба ин роҳ, принсипи алоқамандӣ бо аҳоли ва ба назар гирифтани афкори ҷамъиятӣ дар мубориза бар зидди ҷинояткорӣ, ки қонун муқаррар кардааст, асоснок мегардад. Ҳисоботдиҳӣ дар назди аҳоли, ҳамкориҳои ҷомеа бо кормандони МКД устувор гардида, боварии ҷомеаро ба воқеият ва шаффофияту муваффақиятҳои фаъолияти кормандони МКД ошно месозад.

Дар замони муосир зарурати ба кулли аз нав сохтани тамоми низоми таъминоти кадрӣ МКД ба миён омадааст, ки он имкон медиҳад номзадҳои арзанда барои ишғоли вазифаҳо дар МКД интихоб карда шаванд, бахусус дар натиҷаи ислоҳот талабот ба дараҷаи азхудкунии донишҳои назариявӣ, тайёрии ҷисмонӣ, маҳорату малакаи касбӣ баланд бардошта шуда, ба вазъияти маънавию психологӣ кормандони МКД диққати махсус дода шавад.

³⁵⁶ Ниг.: Красножон О.В. К вопросу о факторах, влияющих на формирование правосознания сотрудников полиции / О.В. Красножон // Вестник Санкт-Петербургского университета МВД России. – 2015. – №3 (67). – С. 11-14.

Интихоби кадрҳои дорои донишу малакаи баланди касбӣ, ки ба манфиатҳои ҷомеа, давлат ва шаҳрвандон хизмат менамояд, яке аз масъалаҳои муҳимми сиёсати кадрӣ давлат мебошад. Бо чунин мақсад яке аз ҳадафҳои дигари ислоҳоти милитсия интихоб ва таъиноти дурусти кадрӣ кормандони МКД мебошад. Ин раванд низ метавонад ҳамчун омили ташаккулдиҳандаи шуури ҳуқуқии касбӣ баромад намояд. Асосан интихоб ва ҷобачогузори кадрҳои МКД дар асоси талаботи махсус ва принципҳои ғайритабъизӣ, наҷодӣ, миллат ва ғайра амалӣ карда мешавад. Ба хизмат дар МКД мардон ва занон аз ҳамаи табақаҳои ҷомеаи Тоҷикистон, шаҳрвандони ҶТ, сарфи назар аз миллаташон, ҷалб карда мешаванд. Интихоб ва ҷобачогузори кадрҳо яке аз ҳадафҳои сиёсати ҳуқуқии ҶТ ба ҳисоб меравад. Пешвои миллат, Президенти ҶТ, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон борҳо³⁵⁷ дар баромадҳои худ ба сатҳу сифати омодагии кадрҳои баландихтисос, маҳорату малака, тартиби ҷобачогузори дурусти кадрҳо ва сатҳу сифати фаъолияти кормандони мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, бахусус кормандони МКД, ибрази андеша намудаанд. Дар маросими гузоштани санги асоси бунёди бинои нави таълимии Академияи ВКД ҶТ, Пешвои муаззами миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон иброз намудаанд, ки дар низоми идоракунии ВКД мо нақшаҳои зиёд дорем, ки ҳадафи асосии онҳо баланд бардоштани сатҳи касбӣ ва ба талаботи замона мутобиқ гардонидани фаъолияти ин мақомот мебошад³⁵⁸. Тавре Президенти ҶТ, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Маҷлиси тантанавӣ бахшида ба Рӯзи милитсияи тоҷик санаи 12-уми ноябри соли 2018 таъкид намуданд: «Таъмини тартиботи ҷамъиятӣ ва мубориза бо ҷинояткорӣ аз сатҳи омодагии касбӣ ва

³⁵⁷ Ниг.: Суханронии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Маҷлиси тантанавӣ бахшида ба Рӯзи милитсияи тоҷик 12.11.2018, ш. Душанбе [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://www.president.tj> (санаи муроҷиат: 25.03.2022); Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26-уми декабри соли 2018 [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.president.tj> (санаи муроҷиат: 25.03.2022); Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26-уми декабри соли 2019 [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.president.tj> (санаи муроҷиат: 25.03.2022); Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26-уми январи соли 2021 [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.president.tj> (санаи муроҷиат: 25.03.2022).

³⁵⁷ Ниг.: Воҳурии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон бо ҳайати роҳбарикунандаи сохтори қудратӣ ва ҳифзи ҳуқуқ, мақомоти тартиботи ҳуқуқӣ аз 9-уми феввали соли 2020 [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://www.president.tj> (санаи муроҷиат: 25.03.2022).

³⁵⁸ Ниг.: Суханронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар маросими гузоштани санги асоси бунёди бинои нави таълимии Академияи Вазорати корҳои дохилии Тоҷикистон, 20.06.2014, ш. Душанбе [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.president.tj> (санаи муроҷиат 25.03.2022).

сифатҳои шахсии кормандони МКД вобастагии калон дорад»³⁵⁹. Дар Паёми Президенти кишвар мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии ҚТ 26-уми декабри соли 2019 ба масъалаи интихоби дуруст ва ҷо ба ҷо гузоштани кадрҳо дар мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, тарбияи онҳо дар руҳияи покҷидонӣ ва муносибати эҳтиромона ба шахрвандон тавачҷуҳи махсус дода мешавад³⁶⁰. Дар мулоқоти Президенти ҚТ, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон бо кормандони роҳбарикунандаи мақомоти қудратӣ ва ҳифзи ҳуқуқ, ки 9-уми феввали соли 2020 доир гардид, вазифаҳо дар самти баланд бардоштани сифати таълим ва тарбияи кадрҳои мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, сатҳи дониш ва маҳорати касбии онҳо гузошта шуданд. Тавре дар суҳанронии Пешвои миллат, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон таъкид гардид, ҳар як амали ғайрикасбӣ, бесифат ва бемасъулиятии кормандони мақомоти ҳифзи ҳуқуқ обрӯву нуфузи давлатро паст мекунад³⁶¹. Дар Паёми худ Президенти ҚТ, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии ҚТ 26-уми январӣ соли 2021 роҳбарони Вазорати маориф ва илм, муассисаҳои таҳсилоти олии касбиро вазифадор намуд, ки дар тарбияи кадрҳо, пеш аз ҳама, ба сифат эътибори аввалиндараҷа диҳанд. Ҳамчунин, вазифаҳои мушаххаси роҳбарони вазорату сохторҳои низомӣ ва мақомоти ҳифзи ҳуқуқ дар соҳаи муҳайё кардани шароити мусоиди хизмат ва зиндагӣ, мунтазам баланд бардоштани сатҳи касбияти кормандон, тарбияи онҳо, риояи қатъии интизоми хизматӣ, мубориза бо ҳама гуна ҳуқуқвайронкуниҳо, махсусан, кирдорҳои коррупсионӣ, интиҳобу ҷобачогузориҳои дурусти кадрҳо муайян карда мешаванд³⁶². Сатҳи нокифояи омодагии касбӣ, ҳар як амали ғайрикасбӣ, бесифат бемасъулиятӣ ва амалу рафторҳои зиддихуқуқии кормандони МКД, далел ба сатҳи паст ё нокифояи шуури ҳуқуқӣ ва амалӣ нагардидани ҳамаи унсурҳои тарбияи ҳуқуқиву шаклҳои дигари тарбияи онҳо

³⁵⁹ Суҳанронии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Маҷлиси тантанавӣ бахшида ба Рӯзи милитсияи тоҷик 12.11.2018, ш. Душанбе [Заҳираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://www.president.tj> (санаи муроҷиат: 25.03.2022).

³⁶⁰ Ниг.: Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26-уми декабри соли 2019 [Манбаи электронӣ]: речаи дастрасӣ: <http://www.president.tj> (санаи муроҷиат: 25.03.2022).

³⁶¹ Ниг.: Воҳӯрии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон бо ҳайати роҳбарикунандаи сохтори қудратӣ ва ҳифзи ҳуқуқ, мақомоти тарботи ҳуқуқӣ аз 9-уми феввали соли 2020 [Заҳираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://www.president.tj> (санаи муроҷиат: 25.03.2022).

³⁶² Ниг.: Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26-уми январӣ соли 2021 [Заҳираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.president.tj> (санаи муроҷиат: 25.03.2022).

мебошад. Аз ин бармеояд, ки сатҳу сифати фаъолияти корӣ, ноил гардидан ба натиҷаҳои назаррас, ба даст овардани бовариву эътимоди шахрвандон, саривақт иҷро намудани вазифаҳои хизматӣ, пешгирии содиршавии ҳуқуқвайронкунӣ, таъмини тартиботи ҷамъиятӣ ва амнияти давлат аз сатҳи баланди шуури ҳуқуқии касбӣ, маҳорату малакаи ҳар як корманди МКД вобаста мебошад. Мувофиқи «Барномаи ислоҳоти милитсия барои солҳои 2021-2025» таъиноти кадрӣ яке аз ҳадафҳои асосӣ ба ҳисоб рафта, тартиби самаранокӣ дар асоси озмун интиҳоб ва ҷобачогузории кадрҳо муқарар гардидааст³⁶³. Аз ин рӯ, зарур аст ки дар қори кадрӣ ҳангоми баргузории озмун, таъин ва ҷобачогузории кадрҳо, пеш аз ҳама, ба тахсассус, сатҳи дониши ҳуқуқӣ, маҳорату малака диққати махсус зоҳир намуд. Дар сохторҳои МКД тариқи озмун метавонанд ба вазифаҳои гуногун, аз қабيلي нозирони минтақавӣ, кормандони кофтукови чиноятӣ, муфатишон ва ғайра таъин карда шаванд. Чунин вазифаҳои пурмасъулият бар он асос мегардад, ки озмунҳо барои қабул ба МКД на қалбакиву сохта, балки воқеӣ ва барои қасони дорони дониши баланд буда, маҳорату малака ва шууру фарҳанги баланди ҳуқуқии касбӣ дошта, дастрас ва боваринок бошад. Маҳз сохтакорӣ, озмунҳои сарсарӣ, кашолқорӣ ҳуҷҷатҳо ва ё амалҳои коррупсионӣ ҳангоми интиҳоб ва ҷобачогузории кормандони МКД боис бар он мегардад, ки таваҷҷуҳи он ашхосе, ки дар оянда хоҳиши фаъолият намудан ба ҳайси корманди МКД доранд, қоста гардида, ба раванди донишомӯзии курсантон ва шунавандагони муассисаҳои таълими ВКД ҚТ таъсири манфӣ хоҳад расонид. Ҳамчунин, омилҳои манфӣ ба монанди амалҳои коррупсионӣ, кашолқорҳои ҳуҷҷатҳо дар раванди озмун яке аз сабабҳои асосии пайдоиши фармализм ва нигилизми ҳуқуқии кормандони МКД мегардад. Дар натиҷаи назарсанҷӣ муайян гардид, ки аз байни пурсидашудагон 45, 79 % иброз намудаанд, ки аз талаботи озмунҳо барои ишғоли вазифа дар МКД маълумот доранд, 38, 46 % бошад қайд намудаанд, ки аз талаботи озмунҳо маълумот надоранд, 14, 29 % дигар бошад, бар он назаранд, ки дар МКД озмун вучуд надорад. 1, 47 % боқимонда

³⁶³ Ниг.: Барномаи ислоҳоти милитсия барои солҳои 2021-2025, бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1-уми июни соли 2021, таҳти №211 // Маҳзани мутамаккази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҚТ «Адлия». Шақли 7.0. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 17.02.2022).

нуқтаҳои назари дигарро баён намудаанд³⁶⁴. Аз ин бармеояд, ки ташкил ва баргузор намудани озмун беҳбудиро тақозо менамояд. Зеро дар идомаи назарсанҷӣ муайян гардид, ки аз 273 нафар посухдиҳандагон 218 нафар, ки 79,85 % ташкил медиҳад, иброз намуданд, ки боре ҳам дар озмун иштирок накардаанд. Аз ин шумора танҳо 50 нафар, ки 18,32 % қайд намуданд, ки бо роҳи озмун соҳиби вазифа гардидаанд. 5 нафари дигар, ки 1,83 % дигар нуқтаҳои назарро байён намуданд³⁶⁵. Чунин натиҷаи назарсанҷӣ аз он далолат медиҳад, ки бо мақсади амалӣ гардидани сиёсати давлатӣ дар самти ислоҳоти милитсия, озмунҳо барои ишғоли вазифа дар сатҳи баланд ташкил ва гузаронида шавад. Чунин талабот яке аз ҳадафҳои стратегияи ислоҳоти милитсия мебошад. Зиёд гардидани сафи мутахассисони баландихтисос, ки дорои таҷриба ва шуури ҳуқуқии касбӣ мебошанд, ҷиҳати дар сатҳи зарурӣ амалӣ гардидани ҳадафҳои давлат дар самти таъмини амнияти суботи Тоҷикистон мусоидат менамояд.

Маҳз бо мақсади шаффофияти ин раванд дар Кодекси одоби касбии корманди милитсия, ки бо фармоиши ВКД ҚТ аз 17-уми феврالی соли 2017, таҳти №19 б/з тасдиқ шудааст, муқаррар гардидааст, ки корманди МКД набояд рафтори хатарноки коррупсионӣ зоҳир намояд ва уҳдадор аст, ҳангоми интиҳоб ва ҷобачогузори кадрҳо дар МКД ба зухуроти маҳалчигӣ, хешутаборӣ, маҳбуб дониш ва таъиноти кадрҳо аз рӯйи аломати садоқатмандии шахсӣ роҳ надихад³⁶⁶. Вобаста ба ин масъала, дар «Барномаи ислоҳоти милитсия барои солҳои 2021-2025» таваҷҷуҳ ба таъсиси механизми дурусти дар асоси озмун ба кор қабул намудан ва ҷобачогузори кадрҳо зери назар қарор гирифтааст³⁶⁷. Шаффофият ва дурустии озмун дар раванди интиҳоб ва ҷобачогузори кадрҳо шахсро водор месозад, ки доимо ба худомӯзӣ ва баланд бардоштани дониши ҳуқуқии касбӣ ва маҳорату малакаи

³⁶⁴ Замимаи 4. – С. 266.

³⁶⁵ Замимаи 4. – С. 266.

³⁶⁶ Ниг.: Кодекси одоби касбии корманди милитсия, ки бо Фармоиши Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 17-уми феврالی соли 2017, таҳти №19 б/з // [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://www.vkd.tj> (санаи мурочиат 17.02.2022).

³⁶⁷ Ниг.: Барномаи ислоҳоти милитсия барои солҳои 2021-2025, бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1-уми июни соли 2021, таҳти №211 // Маҳзани мутамаркази иттилоотӣ–ҳуқуқии ҚТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 17.02.2022).

худ машғул гардад. Ҳамчунин, интиҳоб ва таъиноти дурусти кадрӣ дар МКД метавонад, пеш аз ҳама, дар самаранокии татбиқи қонун таъсир расонида, ба ин восита, боварии ҷомеаро ба мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ва ҳокимияти давлатӣ дучанд гардонад. Лозим ба ёдоварист, ки кори озмунҳо то ҳадде роҳандозӣ гардад, ки дар баробари пешниҳод намудани ҳуҷҷатҳо, ҳамчунин, талаботи инфиродии ҳар як шахс дар сатҳи баланд талаб карда шаванд. Пеш аз ҳама, корманди МКД дорои шуур ва фарҳанги ҳуқуқии касбӣ, андешаронии солим, дорои қобилияти баланди баёни фикру ақида ва дорои сифатҳои баланди ахлоқӣ бошад. Бо дарназардошти чунин муҳимиятноки Р.Ш. Шарофзода низ арзишҳои ахлоқиро яке аз меъёрҳои интиҳоби номзадҳо ба вазифаҳои политсия арзёбӣ намудаанд³⁶⁸. Ҳамзамон, корманди МКД-ро зарур аст, ки дар баровардани қарорҳо аз доираи талаботи қонун берун амал накунад, аз донишҳои сиёсӣ ба таври мукамал бархурдор бошад.

Бо дарназардошти таҳлилҳои назариявӣ метавон чунин хулосаҳоро иброз намуд:

1. Дар марҳилаҳои кунунӣ ташаккули симои мусбати кормандони МКД тавассути васоити ахбори омма аҳаммияти махсусро пайдо намудааст. Бахусус дар баробари барномаҳои махсуси мавҷуда, ҳамчунин, зарурати омода ва пахши кинофилмҳои ҳуҷҷатии заҳматҳои шабонарӯзии кормандони МКД дар нашрияҳои мунтазами матбуотӣ, радио, телевизион, шабакаҳои иҷтимоӣ, наشري мақолаву адабиёт аҳаммиятнок гардидааст. Чунин омил аз як тараф, дар самти ба вучуд овардани бовариву эътимоди шаҳрвандон муҳим буда, аз тарафи дигар, ба ташаккули маҳорату малакаи касбӣ ва сатҳи баланди шуури ҳуқуқии кормандони МКД мусоидат менамод.

2. Бо дарназардошти ба даст овардани Истиқлолияти давлатӣ ва ҳадафҳои давлат ва Ҳукумати ҚТ роҳандозии ислоҳоти милитсияро ба чунин давраҳо метавон чунин намуд:

1). Давраи аввал аз соҳибистиклолии ҚТ оғоз гардида, то соли 2013 идома кардааст. Баъд аз ба даст овардани Истиқлолияти давлатии ҚТ, зарурати

³⁶⁸ Ниг.: Шарофзода Р.Ш. Международные стандарты профессиональной этики полицейской службы / Р.Ш. Шарофзода // Труды Академии МВД РТ. – 2022. – №3 (55). – С. 66-75.

дигаргунсозии ҳамаи сохторҳои давлатӣ ба вучуд омаданд. Дар баробари ин, идеологияи хизматчиёни давлатӣ, бахусус кормандони МКД, ки дар заминаи идеологияи сотсиалистӣ ва донишҳои ҳуқуқии қонунгузорию шуравӣ ташаккул ёфта буд, зарурати дигаргун сохтан ва ба арзишҳои давлатдории навини демокративу ҳуқуқбунёд мувофиқ сохтан, амри воқеӣ гардид. Набудани қонунгузорию нави миллӣ, нарасидани кадрҳои ба самти фаъолияти МКД мувофиқ ва соҳибкасб, ҷой надоштани муассисаҳои таълимии олӣ дар самти омодагии кадрҳои м МКД мушкилоти ин давра буданд. Вале баъд аз қабули Конститутсия, ба таври куллӣ пояҳои низоми қонунгузорию ҚТ то соли 2013 ба таври назаррас мукамал гардиданд. Яке аз хусусиятҳои муҳимми давраи мазкур ин гузариши шуури ҳуқуқии кормандони МКД замони шуравӣ ба шуури ҳуқуқии давлати навини Тоҷикистони соҳибистиклол, дар асоси қонунгузорию миллӣ буд. Ниҳоят, бо дигаргун сохтани муассисаҳои олии таълимӣ дар назди ВКД ҚТ фароҳам овардани шароити зарурӣ, тайёр намудани мутахассисони донишманд ва касбияти баланд дошта, раванди фаъолияти МКД - ро давра ба давра устувор гардонид.

2). Давраи дуоми ислоҳоти милитсия аз соли 2014 оғоз гардида, то соли 2020 идома ёфтааст. Ҳукумати ҚТ дар ин давра ба сатҳу сифати омодагии кадр, фароҳам овардани шароити хуби таълим, шароити корӣ, таъмиру азнавсозии бинову иншооти ба талаботи замон ҷавобгӯ ва монанди инҳо диққати ҷиддӣ зоҳир намуда, ба натиҷаҳои назаррас ноил гардидааст. Дар ин давра низоми қонунгузорию ҚТ боз ҳам мукамал гардида, ба як қатор санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ тағйиру иловаҳои дахлдор ворид карда шуд. Ҳамзамон, дар раванди амалӣ гардидани ислоҳоти милитсия аз лиҳози шароити корӣ, бахусус мутобиқ гардонидани инфрасохтори биноҳои маъмурии МКД, базаи модиву техникӣ, дониш, маҳорату малакаи касбӣ ва омодагии кадр диққати махсус дода шудааст.

3). Давраи сеюми ислоҳоти милитсия аз соли 2021 оғоз гардида, то соли 2025 идома хоҳад кард. Дар ин давра ҳадафи асосии ислоҳоти милитсия, пеш аз ҳама, эҷоди як низоми муосири ҳифзи ҳуқуқ дар раванди ташаккулёбии давлати ҳуқуқбунёд дар ҚТ мебошад. Нақши асосиро барои иҷроиши раванди

ислоҳоти милитсия дар солҳои 2021-2025 бевосита мақсад ва вазифаҳои дар «Барномаи ислоҳоти милитсия барои солҳои 2021-2025» муайянгардида, ташкил медиҳад.

Ҳамин тавр, метавон хулоса намуд, ки ба се давра ҷудо намудани ислоҳоти милитсия дар давраи соҳибистиклолии ҚТ ба мақсад мувофиқ буда, имкон медиҳад, ки ҳар як давраи сипаригардида барои давраи минбаъдаи ислоҳоти милитсия заминаҳои хуби иҷтимоию ҳуқуқӣ гузорад. Ҳамзамон, се давраи ислоҳоти милитсия муваффақиятҳо ва камбудиву норасоии МКД - ро муайян намуда, имкон фароҳам меорад, ки ҷихати бартараф намудани он чораҳои заруриву дахлдор андешида шаванд.

2.2. Таҷрибаи давлатҳои хориҷӣ дар самти

ташаккули шури ҳуқуқии кормандони мақомоти қорҳои дохилӣ

Давлати мо дар марҳалаи нави рушди давлатдорӣ қарор дорад, ки он дар пояи устувор гардонидани институтҳои демократӣ, ҳуқуқбунёд, дунявӣ ба роҳ монда шудааст. Ҳамчунин, раванди босуръат ташаккул ёфтани низоми нави давлатдорӣ ва низоми ҳуқуқии кишвар, муносибатҳои ҷамъиятӣ ва бавучуд омадани фазои нави робитаҳои сиёсӣ, иҷтимоӣ, иқтисодӣ, иттилоотӣ, ҷаҳонишавӣ ва муҳочират тақозо менамояд, ки ба таҷрибаи кишварҳои хориҷӣ тавачҷуҳ зоҳир карда шавад.

Дар замони кунунӣ, ки илм бо суръат пеш рафта истодааст, метавон аз таҷрибаи давлатҳои муваффақ самаранок истифода намуд. Имрӯз баъзе аз муносибатҳои ҷамъиятӣ парастории умумичамиятӣ доранд. Аз ҷумла, бо таъсиси СММ ва қабули Эъломияи умумии ҳуқуқи башар, инчунин, дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқии байналмилалӣ, дар соҳаи ҳуқуқи инсон зарурият ба вучуд омадааст, ки баҳри таъмини ҳуқуқи озодиҳои инсон ва шаҳрванд, ҳамчунин, дастгирии сулҳ ҳамкориро бо дигар давлат ва созмонҳо ба роҳ монем. Олимон яке аз методи илмро методи муқоисавӣ арзёбӣ менамоянд. Самаранокии истифодаи методи мазкур дар ин зербоб аз он иборат аст, ки таҷрибаи қонунгузорӣ ва амалияи татбиқи он дар давлатҳои гуногун мавриди омӯзиш қарор дода шуда, хулосаҳои самарабахш пешниҳод карда мешавад.

Вобаста ба истифодаи таҷрибаи хориҷӣ дар илм нуқтаву назарҳои мухталиф ҷой доранд. Дар умум бештари олимони муътақиданд, ки истифодаи беандозаи назарияи ғарбӣ ба устувории тартиботи ҳуқуқӣ мусоидат намекунад, балки боиси халалдоршавии падидаҳои иҷтимоӣ ва ҳуқуқӣ мегардад³⁶⁹. Ҳамзамон, иброн мегардад, ки мафкураи ҳуқуқӣ дар шароити густариши робитаҳои илмӣ, истифодаи донишҳои назариявии ҷаҳонӣ, хулосаҳои илмӣ хориҷӣ инкишоф меёбад. Айни замон таъсири донишҳои назариявӣ ва идеологияи хориҷӣ мушоҳида мешавад. Донишҳои назариявии хориҷӣ, ки бо мақсадҳои идеологӣ паҳн карда мешаванд, метавонанд хилофи анъанаҳо ва арзишҳои миллӣ гарданд. Барои ҳамин, як қатор олимони таъсири манфии идеологияи хориҷиро таҳқиқ мекунанд, зарурати муносибати воқеъбинонаро ба идеологияи ҳуқуқии бегона исбот карданӣ мешаванд³⁷⁰. Муҳаққиқони ватанӣ низ ба ин самт тавачҷуҳ зоҳир намуда, иброни андеша намудаанд. Аз ҷумла, Д.С. Раҳмон бар он назар аст, ки қабул намудани меъёрҳо ва падидаҳои гуногуни хориҷӣ бе дарназардошти вижагии анъанаҳои ҳуқуқии миллӣ ва шуури ҳуқуқӣ, метавонад оқибатҳои номусоидро ба миён орад. Аз ҷумла, метавонад заминаи пайдоиши нуқсон дар қонунгузорӣ, ихтилофи меъёрӣ, бухрони фарҳанги ҳуқуқӣ ва паҳн гаштани ҳолати ҳечангорӣ (нигилистӣ) гардад³⁷¹. Муҳаққиқи дигари ватанӣ Р.М. Раҷабзода иброн менамояд, ки дар ҷомеаи Ғарб ҳоло бухрони арзишҳои иҷтимоӣ, пеш аз ҳама, ахлоқӣ ва маънавӣ, мушоҳида мешавад. Арзишҳои ҳуқуқӣ бо ин арзишҳои ахлоқӣ, фарҳангӣ, маънавӣ робита доранд. Дар натиҷа арзишҳои нави ахлоқиву маънавӣ дар соҳаи никоҳ, оиладорӣ, мансубияти ҷинсӣ, мансубияти гендерӣ ташаккул меёбанд. Давлатҳои Ғарб ин арзишҳои нави ахлоқӣ-ҳуқуқиро меҳоянд дар дигар минтақаҳои ҷаҳон паҳн намоянд. Бо ин мақсад ҷораҳои гуногуни таъсиррасонӣ, фишангҳои молиявӣ, иқтисодӣ, моддӣ аз

³⁶⁹ Ниг.: Биктасов О.К., Щербаковский Г.З. Взаимодействие государства и гражданского общества в условиях интеграции в международную правовую систему: некоторые вопросы истории и теории / О.К. Биктасов, Г.З. Щербаковский // История государства и права. – 2006. – №6. – С. 24-15; Буриев И.Б. История государства и права Таджикистана. – Душанбе: Ирфон, 2007. – Т.2. ч.1-2. – 244 с.; Буриев И.Б. Таърихи давлат ва ҳуқуқи Тоҷикистон. – Душанбе, 2000. – Ҷ. 1. – 114 с.

³⁷⁰ Ниг.: Байниязов Р.С. Мировоззренческие основы общероссийской правовой идеологии / Р.С. Байниязов // «Журнал российского права». – 2001. – №11. – С. 51.

³⁷¹ Ниг.: Раҳмон Д.С. Ҳуқуқи инсон дар шароити ҷаҳонишавӣ ва тақвиятёбии тафовутҳои фарҳангӣ-тамаддунӣ: масъалаҳои назарӣ, усулӣ ва амалӣ-ҳуқуқӣ: дис.... док. илм. ҳук. – Душанбе, 2017. – С. 138.

тарафи ташкилоти фаромиллии молиявию иқтисодӣ истифода мешаванд³⁷². Дар воқеъ, омилҳои гуногуни хориҷӣ (филмҳои хусусияти зӯроваридошта, наворҳои берун аз ахлоқ, тақлид ба расму оини мардуми хориҷӣ ва ғ.) боиси кошта гардидани муносибатҳои ахлоқӣ, маънавӣ, ҳуқуқӣ мегардад. Дар «Барномаи давлатии муқовимат ба ҷинояткорӣ дар ҚТ барои солҳои 2021-2030», ки бо қарори Ҳукумати ҚТ аз 30-юми июни соли 2021, таҳти №265 муқаррар гардидааст, ки раванди ҷаҳонишавӣ дар қатори ҷанбаҳои мусбати худ аз паёмдҳои манфӣ низ ҳолӣ набуда, воридшавии фарҳанги бегона, ташвиқи фаҳшу зӯроварӣ, бераҳмию бетафовутӣ, худхоҳӣ ва бартарӣ чустан бар дигарон, ки тавассути филмҳои синамои хориҷӣ, пахши ҷараёни мусобиқоти варзишӣ оид ба набардҳои тан ба тан ва ҳар гуна бозиҳои дигари компютерӣ ба ҳаёти мо дохил мешаванд, мафкураи ханӯз ташаккулнаёфтаи ҷавонону наврасонро фосид менамоянд³⁷³. Аз чунин мушкилот ва камбудҳои ҷойдошта чунин ҳулоса намудан мумкин аст, ки ба таври умумӣ, сарсарӣ ва бетаҳлили илмиву амалӣ истифода намудани таҷрибаи хориҷӣ дар ҳамаи самтҳои ҳаёти сиёсӣ ҳуқуқӣ ва ҷамъиятӣ қобили қабул намебошанд.

Дар баробари ин, олимону донишмандон истифодаи таҷрибаи фаъолияти кормандони политеҷияи хориҷиро низ на он қадар қобили мақсад мешуморанд. Аз ҷумла, иброн мегардад, ки дар айни замон кӯшишҳои ба таври механикӣ гирифтани ва беандешона нусхабардорӣ кардани моделҳои хориҷӣ, ҳамчун схемаи мувофиқтарин ҳамкориҳои мақомоти ҳудудии давлатӣ ва мақомоти ҳифзи ҳуқуқ бояд комилан истисно карда шаванд³⁷⁴. Тавре Ю. Драгунцов иброн менамояд, тақлиди куркураи ба таҷрибаи хориҷӣ на ҳамеша ба натиҷаҳои мусбат оварда мерасонад, зеро низомии ҳуқуқии Русия дар маҷмуъ ва пеш аз ҳама, сохтори ташкилии ВКД аз ҳамтоёни дигар кишварҳо хеле фарқ мекунад. Ғайр аз ин, бояд хусусиятҳои географии ФР ба назар гирифта

³⁷² Ниг.: Раҷабзода Р.М. Фарҳанги ҳуқуқии касбии кормандони мақомоти корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон: таҳқиқоти назариявӣ-ҳуқуқии методологӣ: дис... док. илм. ҳук. – Душанбе, 2021. – С. 200.

³⁷³ Ниг.: Барномаи давлатии муқовимат ба ҷинояткорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2030, бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30-юми июни соли 2021, таҳти №265 // Маҳзани мутамақкази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҚТ «Адлия». Шақли 7.0. [Заҳираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (сабаи муроҷиат: 17.02.2022).

³⁷⁴ Ниг.: Петрова О.В. Об использовании зарубежного опыта сотрудничества территориальных органов власти и полицейских формирований / О.В. Петрова // Вестник уфимского юридического института МВД России. – 2015. – №4. – С. 73-78.

шаванд³⁷⁵. Дар умум, наметавон дар кори кормандони МКД таҷрибаи политсияи давлатҳои хориҷиро ба пуррагӣ истифода намуд. Зеро фаъолияти политсияи хориҷӣ низ бе камбудӣ набуда, вобаста ба унсурҳои ахлоқӣ, риояи қонуният, сатҳу сифати оmodасозии кормандони политсия ва ғайра мушкилиҳо ҷой доранд, ки дар идомаи таҳқиқот ба онҳо таваҷҷуҳ хоҳем кард.

Новобаста аз нуқтаҳои назари болозикр, метавон иброз намуд, ки бо такмил додани донишҳои худ дар бораи фаъолияти политсияи кишварҳои хориҷӣ, ба мо имкон мегардад, ки аз мушкилоту камбудии фаъолияти кормандони МКД огаҳӣ пайдо намоем ва баҳри беҳтар кардани сатҳи оmodасозии кадрҳо, ташаккули маҳорату малакаи касбӣ, пайдо намудани обрӯ ва мартабаи кормандони МКД чораҳои муассиртарро роҳандозӣ намоем. Гузашта аз ин, таҳдиду хатарҳои замони муосир ба монанди экстремизм ва терроризми байналмилалӣ давлатҳои дунёро водор месозад, ки ҷиҳати пешгирӣ ва мубориза намудан бо чунин зуҳурот дар ҳамкорӣ қарор дошта бошанд. Чи хеле ки иброз мегардад, дар чунин вазъият кишварҳои дунё дар танҳои наметавонанд дар муқовимат бо хавфу таҳдидҳои афзояндаи амнияти осоиш комёб гарданд ва сулҳу суботро таъмин намоянд³⁷⁶. Аз ин бармеояд, ки ҳамкорӣ ва аз таҷрибаи ҳамдигар бархурдор гардидани давлатҳои дунё, хосса дар самти фаъолияти МКД ҷиҳати пешгирӣ ва мубориза ба муқомбили ҷинояткорӣ ба мақсад мувофиқ мебошад. У.А. Азиззода ва М.А. Езидяр бар он назаранд, ки барои ноил гардидан ба натиҷаҳои зарурӣ дар баробари давлатҳо ва созмонҳои байналмилалию минтақавӣ ҳамоҳангсозии фаъолияти мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ва ниҳодҳои амниятии ҳама кишварҳо бояд ба роҳ монда шавад³⁷⁷. Инчунин, омӯзиши таҷрибаи хориҷӣ имкони мувофиқест, ки тарзу роҳҳои баланд бардоштани шуури ҳуқуқӣ, шаклдигаркунии шуури ҳуқуқӣ, фарҳанги ҳуқуқӣ, этикаи касбӣ ва кори тарбиявӣ дар фаъолияти кормандони МКД боз ҳам беҳтар гардад. Дар баробари ин, омӯхтани таҷрибаи политсияи хориҷӣ ва роҳандозӣ намудани он дар фаъолияти

³⁷⁵ Ниг.: Виноградова В.С. Правовой статус полиции в современной России: теоретико-инструментальный и сравнительный анализ: дис. ... канд. юрид. наук. – Краснодар, 2014. – С. 135.

³⁷⁶ Ниг.: Азиззода У.А., Езидяр М.А. Инкишофи шаклҳои ҳамкории давлатҳо дар самти муқобилият бо терроризми байналмилалӣ / У.А. Азиззода, М.А. Езидяр // Ҳаёти ҳуқуқӣ. – 2020. – №1 (29). – С. 47-55.

³⁷⁷ Ниг.: Азиззода У.А., Езидяр М.А. Асари зикршуда. – С. 47-55.

кормандони МКД имкон медиҳад, ки на танҳо шахрвандони ҷумҳурӣ, балки шахрванди хориҷӣ, ташкилоти хориҷӣ ва дар умум давлатҳои хориҷӣ ба демокративу ҳуқуқбунёд, амният, сулҳу оромии Тоҷикистон бовариву эътимод пайдо намоянд. Чи тавре ки Р.М. Раҷабзода ибраз менамояд, муносибати дурушт, ғайриинномавӣ, бепарвоёна ба шахрвандони хориҷӣ, аз он ҷумла ба сайёҳон, ки дар мамлакат қарор доранд, эътибори МКД-ро берун аз ҳудуди давлат паст мекунад. Ҳама гуна ҳолати муносибати ғайриинномавӣ ба шахрвандони давлат ва шахрвандони хориҷӣ дар расонаҳои иттилоотӣ паҳн мешавад. Ҳолатҳои зикршуда дар таҷрибаи Тоҷикистон чанд маротиба ба мушоҳида расидаанд. Вазорати корҳои дохилии ҚТ дар чунин ҳолатҳо амали ношоистаи ҳар як корманди мақомотро тафтиш намуда, чораҳои зарурӣ татбиқ мекунад. Ба ин нигоҳ накарда, амали ношоистаи корманди алоҳидаи МКД, бигузур ночиз бошад ҳам, дар ҳолати паҳн шуданаш дар шабакаҳои иттилоотӣ обрӯву эътибори МКД ва кормандони онро паст мезананд. Барои ҳамин, фарҳанги ҳуқуқии касбии кормандони МКД дар таъмини эътибори МКД дар байни аҳолии мамлакат ва берун аз он нақши ҳалкунанда дорад³⁷⁸. Кормандони МКД-ро зарур аст, ки дар баробари баланд бардоштани донишҳои назариявӣ амалӣ, маҳорату малакаи касбӣ, ҳушёриву зиракии сиёсӣ, ҳамзамон аз таҷрибаи ҳамкасбони хориҷии худ низ бархӯрдор бошанд. Ин, пеш аз ҳама, ба он вобаста аст, ки фаъолияти кормандони МКД нисбат ба дигар хизматчиёни давлатӣ аҳаммияти ҷамъиятию сиёсӣ ва умумиҷумҳуриявӣ ва ҳамзамон, минтақавию байналмилалӣ буданро дар бар мегирад. Аз ин рӯ, дар баробари ислоҳоти милитсия, ки дар ҷараёни он заминаҳои ҳуқуқӣ, омодагии босифати кадрҳо, хубтар сохтани шароити корӣ ва монанди инҳо роҳандозӣ гардидааст, ҳамзамон, ба таҷрибаи ҳамкасбони хориҷӣ низ тавачҷуҳ зоҳир намудан ба мақсад мувофиқ мебошад. Бояд зикр намуд, ки раванди ислоҳоти милитсия имкониятест, ки таҷрибаи давлатҳои хориҷиро мавриди омӯзиш қарор дода, ҷанбаҳои мусбати он дар фаъолияти МКД ватанӣ роҳандозӣ гардад. Барои дуруст дарк кардани моҳият ва тамоюли

³⁷⁸ Ниг.: Раҷабзода Р.М. Фарҳанги ҳуқуқии касбии кормандони мақомоти корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон: таҳқиқоти назариявӣ-ҳуқуқии методологӣ: дис... док. илм. ҳук. – Душанбе, 2021. – С. 116.

куллии инкишофи институтҳои муҳимтарини давлат, аз ҷумла, мақомоти ҳифзи ҳуқуқи он, ҷустуҷӯи эҷодӣ дар самти дигар зарур аст, ки он ба омӯзиши асосҳои ташкилию ҳуқуқӣ, стратегия ва тактикаи фаъолияти политсияи давлатҳои хориҷӣ равона карда шудааст³⁷⁹. Таҷриба ва натиҷаи фаъолияти политсияи хориҷӣ нишон медиҳад, ки сарфи назар аз рушди низоми қонунгузорӣ, сатҳу сифати шароити корӣ, пешрафти техникиву технология фаъолияти кормандони МКД ба пуррагӣ қаноатмандкунанда набуда, як қатор мушкилоти соҳавӣ вучуд доранд. Аз ин рӯ, чи хеле, ки Н.Г. Хижняков ибраз менамояд, бодикқат омӯхтан ва ҷорӣ намудани таҷрибаи давлатҳои хориҷӣ ба назар гирифтани хусусиятҳои ба мамлакати мо хос зарур мебошад³⁸⁰. Дар умум, дар фаъолияти кормандони МКД истифодаи таҷрибаи хориҷиро метавон ба мақсад мувофиқ арзёбӣ намуд, агар хусусиятҳои зерин ба инобат гирифта шаванд, ба монандӣ:

1. Пурра ва дар мадди аввал гузоштани низоми қонунгузорию ҚТ;
2. Дар мадди назар қарор додани муносибат ба забон, фарҳанг, ахлоқ, урфу одат, анъана ва дигар арзишҳои миллӣ;
3. Ба инобат гирифтани муносибатҳои марбут ба дин ва дигар арзишҳои динӣ;
4. Таъя намудан ва ба инобат гирифтани шароит ва ҳудуди ҷуғрофӣ;
5. Таваҷҷуҳ зоҳир намудан ба вазъи иҷтимоӣ ва иқтисодии ҷомеа ва давлат.

Аз ин рӯ, мебояд ба таҷрибаи фаъолияти политсияи он давлатҳое таваҷҷуҳ намуд, ки дар воқеъ ба нишондодҳои назаррас ноил гардидаанд. Аз тарафи дигар, ҳамон таҷрибаҳое бояд истифода бурда шаванд, ки ба менталитет, ахлоқ, низоми ҳуқуқ ва дигар хусусиятҳои касбии фаъолияти кормандони МКД мувофиқ бошанд.

Мувофиқияти политсия дар мамлакатҳои хориҷӣ гуногун арзёбӣ мегардад. Аз ҷумла, Исоева М.И. дар таҳқиқоти худ қайд менамояд, ки бо

³⁷⁹ Ниг.: Губанов А.В. Полиция зарубежных стран: организационно-правовые основы, стратегия и тактика деятельности: монография. – М., 1999. – С. 3.

³⁸⁰ Ниг.: Хижняков Н.Г. Милиция в системе исполнительной власти Российской Федерации (теоретические и организационно-правовые аспекты): дис. ... канд. юрид. наук. – М., 1998. – С. 34.

вучуди мавҷудияти вижагиҳои мухталиф миёни кишварҳои араб, он чизе, ки онҳоро муттаҳид мекунад, ин нерӯи тавоноии политсия аст, ки ҳуқуқи озодиҳои шаҳрвандонро ҳифз мекунад ва амнияти онҳоро таъмин мекунад. Масалан, дар Ҷумҳурии Мисри Араб фаъолияти пулис бо таъсири асосҳои динӣ ва хусусиятҳои фарҳангии мардум алоқаманд аст³⁸¹.

Вале дар Иёлоти Муттаҳидаи Амрико (минбаъд ИМА) бошад, баръакс, низоми ҳифзи ҳуқуқи инкишофёбанда ва аз ҷиҳати технологӣ пешрафта буда, тартиботи ҷамъиятиро дар доираи татбиқи ҳуқуқи ва озодиҳои демократӣ дар ҷомеаи шаҳрвандӣ инъикос мекунад³⁸². Аз ин рӯ, кормандони МКД моро низ зарур аст, ки фаъолиятҳои ҷиҳати устуворгардонии пояҳои давлати демократӣ, ҳуқуқбунёд ва ташаккули ҷомеаи шаҳрвандӣ ба роҳ монда шавад. Барои расидан ба ин ҳадаф моро лозим меояд, ки дар вақти омодамоии кормандони МКД омӯзиши арзишҳои давлати демокративу ҳуқуқбунёдро боз ҳам хуб ба роҳ монем.

Дар баробари ин, иброз мегардад, ки стратегияи бартаридоштаи политсия ҳамкорӣ бо шаҳрвандон, бо мақсади якҷоя пешгирии намудани ҷиноятҳо ва дигар вайронкуниҳои тартиботи ҷамъиятӣ мебошад. Дар тайёрии касбии кормандони политсия ба принципҳои ахлоқии рафтори кормандони политсия ва ҳамкории онҳо бо ҷомеа тавачҷуҳи зиёд дода мешавад³⁸³. Пас, барои кормандони МКД мо низ боз ҳам бештар роҳандозӣ гардидани роҳи усулҳои ҳамкории онҳо бо ҷомеа ба мақсад мувофиқ мебошад.

Ҳамзамон, таҷрибаи мусбати кормандони политсияи мамлакатҳои хориҷиро дар самти риояи қонуният омӯхтан, таҳлил кардан ва дар амал татбиқ кардан муҳимияти хосси худро дорад. Дар шароити кунунӣ ва ташаккулёбии низоми қонунгзории Тоҷикистони муосир, рушди унсурҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ, давлати ҳуқуқбунёд ва мубориза бо коррупсия, ташаккул

³⁸¹ Ниг.: Исаева М.И. Конституционно-правовые основы деятельности полиции стран арабского мира / М.И. Исаева // Альманах современной науки и образования. – 2010. – №1 (32). – С. 44-46.

³⁸² Ниг.: Аникин С.Б., Полякова С.В. Институт полиции в зарубежных странах: исторические основы и современные концепции / С.Б. Аникин, С.В. Полякова // Вестник Института законодательства РК. – 2018. – №4 (53). – С. 129-133.

³⁸³ Майоров В.И., Севрюгин В.Е. Противодействие преступности на основе современных концепций взаимодействия полиции и общества: опыт зарубежных стран и России / В.И. Майоров, В.Е. Севрюгин // Вестник Пермского университета. Юридические науки. – 2017. – №.35. – С. 95-106.

додани симои мусбати кормандони МКД дар шуури чома вази фаи таъхирнопазир мебошад.

Тахлили муқоисавии фаъолияти шуъбаҳои пешқадами политсияи ҷаҳон нишон медиҳад, ки масъалаҳои таъмини риояи қонуният дар мавқеи асосии фаъолияти онҳо қарор дорад. Риояи қонуният асоси шаффофияти фаъолияти кормандони МКД буда, бо шуури ҳуқуқӣ ва фарҳанги ҳуқуқӣ пайванди ногустанӣ дорад. Чуноне ки А.М. Тошев ибраз менамояд, шуури ҳуқуқӣ ва қонуният дар фаъолияти амалии кормандони МКД Тоҷикистон мавқеи махсусро ишғол мекунад, ҳатто метавон гуфт, ки он асосӣ талабот ва тамоми фаъолиятҳост³⁸⁴. Таваҷҷуҳ намудан ба таҳқиқи илмии қонуният ва истифодаи самараноки он имкони ташаккули шуури ҳуқуқӣ ва фарҳанги ҳуқуқии кормандони МКД-ро бештар мегардонад.

Омӯзиш ва истифодаи роҳи усулҳои риояи қонуният дар политсияи кишварҳои хориҷӣ имкон медиҳад, ки сабаб ва омилҳои шаклдигаркунии шуури ҳуқуқӣ, сатҳи пасти фарҳанги ҳуқуқӣ, риояи бечуну ҷарои қонуният ва омилу сабабҳои содир гардидани ҳуқуқвайронкунии кормандони МКД муайян гардад. Зеро яке аз муваффақиятҳои кормандони политсияи кишварҳои хориҷӣ ин паст гардидани сатҳи амалҳои коррупсионӣ ва дигар ҳуқуқвайронкунӣ дар байни онҳо мебошад. Омӯзиши таҷрибаи мубориза бо коррупсия дар фаъолияти политсияи дигар давлатҳо аз ҷониби муҳаққиқон аз ҷиҳати назариявӣ ва амалӣ муҳим арзёбӣ мегардад³⁸⁵. Аз ҷумла, А.В. Буданов ба мақсад мувофиқ ибраз менамояд: бо ташаккули дониши худ дар бораи фаъолияти политсияи кишварҳои дигар, шумо метавонед моҳият ва мушкилоти фаъолияти МКД Русияро бештар дарк кунед ва барои тақмили он ҷораҳои муассиртар таҳия кунед, аз ҷумла, дар самти пешгирӣ кардани

³⁸⁴ Ниг.: Тошев А.М. Правосознание и законность в профессиональной деятельности сотрудников органов внутренних дел Республики Таджикистан / А.М. Тошев // Соблюдение законности и обеспечение правопорядка в деятельности органов внутренних дел: сборник трудов межвузовского научного семинара. – М.: Акад. управ. МВД России, 2013. – С. 159-165.

³⁸⁵ Ниг.: Макаров А.А., Чупров В.М. Административно-правовое регулирование противодействия коррупции в полиции зарубежных стран / А.А. Макаров, В.М. Чупров // Административное и муниципальное право. – 2010. – №3. – С. 79-85.

чиноятҳое, ки аз тарафи кормандон содир мегарданд³⁸⁶. Банақшагирии тактика ва стратегияи мубориза бо коррупсия дар политсияи Русия истифодаи на танҳо таҷрибаи худи мо, балки таҷрибаи хориҷиро низ тақозо мекунад³⁸⁷. Вале наметавон пурра ба он мувофиқ буд, ки дар политсияи кишварҳои хориҷӣ коррупсия вучуд надорад. Зеро таҷриба нишон медиҳад, ки дар давлатҳои пешрафтаи хориҷӣ низ дар байни кормандони политсия амалҳои коррупсионӣ вучуд доранд. Аз ҷумла, соли 2009 мочарои пурсарусадои коррупсионӣ дар ИМА бар сари иттиҳомҳои раиси пешини политсияи Нью-Йорк Бернард Керик, ки чанд сол қабл барои курсии вазири амнияти дохилии ИМА дархост карда буд, сар зад. Дар чараёни тафтишот Керик як қатор суиистифодаи коррупсиониро эътироф кард ва дар соли 2010 ба 4 соли зиндон маҳкум шуд³⁸⁸. Соли 2011 дар Британияи Кабир тафтиши оммавии рафтори коррупсионии Комиссари политсияи Лондон Пол Стивенсон боиси воқуниши зиёди ҷомеа гардид³⁸⁹. Новобаста аз чунин камбудиву мушкилоти хориҷӣ, олимону донишмандон истифодаи таҷрибаи хориҷиро дар пешгирии амалҳои коррупсионии кормандони политсия тавсия медиҳанд. Аз ҷумла, як гурӯҳ муҳаққиқон бар он ақидаанд, ки пешгирии коррупсия дар МКД раванди мураккаб ва тӯлонӣ буда, татбиқи маҷмуии на танҳо тадбирҳои умумии иҷтимоӣ, балки ҷораҳои махсуси криминологиро низ тақозо мекунад³⁹⁰.

Нуқтаи назаре мавҷуд аст, ки пешгирии амалҳои коррупсиониро аз ҷониби худи мақомоти ҳифзи ҳуқуқ на он қадар қаноатманд арзёбӣ менамоянд. Ю.В. Латов бар он назар аст, ки ҳангоми баррасии мушкилоти мубориза бо коррупсия дар кишварҳои собиқ шуравӣ пайвасти духӯрагии мавқеи МКД (политсия/милитсия) таъкид мешавад. Аз як тараф, маҳз онҳо дар навбати худ, бояд ин муборизаро анҷом диҳанд. Аз тарафи дигар, бисёре аз

³⁸⁶ Ниг.: Смирнов К.С. Зарубежный опыт организации и функционирования полиции: теоретико-правовой анализ / К.С. Смирнов // Ученые труды Российской Академии адвокатуры и нотариата. – 2011. – №3 (22) – С. 120-128.

³⁸⁷ Ниг.: Латов Ю.В. Зарубежный опыт противодействия коррупции в полиции / Ю.В. Латов // Terra esopoticus. – 2013. – №2. – С. 16-24.

³⁸⁸ Ниг.: Латов Ю.В. Асари зикршуда. – С. 16-24.

³⁸⁹ Ниг.: Латов Ю.В. Асари зикршуда. – С. 16-24.

³⁹⁰ Ниг.: Петручак Л.А. Правовая культура современной России: теоретико-правовое исследование: дис. ... док. юрид. наук. – М., 2012 – 453 с.; Пустовалова И.Н. Формирование правосознания как основное условие деинституализации коррупционных отношений / И.Н. Пустовалова // Гуманитарные и социальные науки. – 2011. – №1. – С. 140-145.

шаҳрвандону коршиносон политсия/милитсияро фасодзатарин созмонҳои давлатӣ медонанд. Аз ин рӯ, ҷаҳолсозии сиёсати зиддикоррупсионӣ бидуни «тоза»-и пешакии коррупсия аз ҷониби ҳуди мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ғайриимкон аст³⁹¹. Дар баробари ин, иброз карда мешавад, ки ҷаҳолияти зиддикоррупсионии хадамоти амнияти ҳуди милитсия, ки амалан «политсия барои политсия» мебошанд, дар ҳеч кучо усули асосии мубориза бо коррупсия дар сафҳои политсия нест³⁹². Қомилан наметавон ба он мувофиқ буд, ки ҷаҳолияти Раёсати амнияти дохилӣ дар пешгирии амалҳои коррупсионӣ ва ё дигар ҳуқуқвайронкуниҳои қормандони МКД назаррас намебошад. Вале метавон ба он мувофиқ буд, ки дар мавриди фасодзада будани МКД ба ҳеч ваҷҳ ҷаҳолияти Раёсати амнияти дохилӣ шафоф ва қаноатмандкунанда буда наметавонад. Зеро дар чунин маврид ҷаҳолияти амнияти дохилӣ худ ба фасод дучор мегардад. Ҳамзамон, иброз намудан ба маврид аст, ки пешгирӣ, ошкор ва рафъи коррупсия танҳо ҷаҳолияти амнияти дохилӣ набуда, балки ҷаҳолияти ҳамаи қормандони МКД мебошад ва чунин вазифа дар санадҳои байналмилалӣ ва давлатӣ (идоравӣ) муқаррар гардидааст. Аз ҷумла, дар моддаи 7 Кодекси рафтори қормандони мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, ки аз ҷониби Ассамблеяи Генералии СММ 17-уми декабри соли 1979 тасдиқ шудааст, муқаррар гардидааст: «Қормандони мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ба ягон амали коррупсионӣ даст намезананд. Онҳо, инчунин, ҳар гуна амалҳои коррупсиониро бо ҳар роҳ пешгирӣ ва мубориза мебаранд»³⁹³. Аз ин бармеояд, ки пешгирӣ ва мубориза бо коррупсия вазифаи ҳамаи мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, бахусус МКД мебошад. Дар ҚТ низ баъди ба тасвиб расонидани «Конвенсияи Созмони Милали Муттаҳид зидди коррупсия» аз 25-уми сентябри соли 2006 чандин санади меъёрии ҳуқуқӣ қабул гардидааст, ки асосҳои ҳуқуқии муқовимат ба коррупсияро муқаррар намуда, субъектҳои муқовиматбарандаро муқаррар намудааст. Аз ҷумла, тибқи моддаи 8-уми

³⁹¹ Ниг.: Латов Ю.В. Зарубежный опыт противодействия коррупции в полиции / Ю.В. Латов // Terra economicus. – 2013. – №2. – С. 16-24.

³⁹² Ниг.: Латов Ю.В. Асари зикршуда. – С. 17.

³⁹³ Ниг.: Кодекси рафтори қормандони мақомоти ҳифзи ҳуқуқ бо қарори Ассамблеяи генералии СММ 34/169 аз 17-уми декабри соли 1979 қабул гардидааст. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://www.dcaf.ch> (санаи мурочиат 17.02.2022).

Қонуни ҚТ «Дар бораи муқовимат ба коррупсия» аз 7-уми августи соли 2020, тахти №1714 яке аз субъектони бевосита ба коррупсия муқовиматкунанда ВКД ҚТ ба ҳисоб меравад³⁹⁴. Ҳамзамон, дар асоси моддаи 10 Қонуни ҚТ «Дар бораи милитсия» аз 17-уми майи соли 2004, тахти №41 яке аз вазифаҳои асосии милитсия ин тартиб ва тарзу усулҳои гузаронидани таҳлили хавфҳои коррупсия дар МКД мебошад³⁹⁵.

Дар ин баробар дар низоми қонунгузори ҚТ Қонуни «Дар бораи Агентии назорати давлатии молиявӣ ва мубориза бо коррупсияи ҚТ» 20-уми марти соли 2008, тахти №374, Қонуни ҚТ «Дар бораи муқовимат ба коррупсия» аз 7-уми августи соли 2020, тахти №1714, Қонуни ҚТ «Дар бораи мурочиатҳои шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ» аз 23-уми июли соли 2016, тахти №1339 ва ғайра³⁹⁶ қабул гардидаанд, ки чамбаҳои ҳуқуқиву меъёрии соҳаи дахлдорро пурра менамоянд.

Ҳамзамон, баҳри расидан ба ҳадафҳои дар самти муқовимат ба коррупсия дар ҚТ чандин барномаҳои давлатӣ ба монанди «Стратегияи мубориза бо коррупсия дар ҚТ барои солҳои 2008-2012», бо қарори Ҳукумати ҚТ аз 26-уми январи соли 2008, тахти №34 ва фармони Президенти ҚТ аз 30-уми августи соли 2013, тахти №1504 «Стратегияи муқовимат ба коррупсия дар ҚТ барои солҳои 2013-2020» роҳандозӣ гардида буд. Дар ин баробар бо фармони Президенти ҚТ аз 3-уми августи соли 2021, тахти №222 «Стратегияи давлатии муқовимат ба коррупсия дар ҚТ барои давраи то соли 2030» қабул гардида, раванди амалигардии он идома дорад. Ҳамзамон, дар баробари санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва стратегияи давлатӣ дар МКД санадҳои дохилӣ идоравие

³⁹⁴ Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи муқовимат ба коррупсия» аз 7-уми августи соли 2020, тахти №1714 // Маҳзани мутамаркази иттилоотӣ–ҳуқуқии ҚТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 17.02.2022).

³⁹⁵ Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи милитсия» аз 17-уми майи соли 2004, тахти №41 // Маҳзани мутамаркази иттилоотӣ–ҳуқуқии ҚТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 17.02.2022).

³⁹⁶ Қонуни «Дар бораи агентии назорати давлатии молиявӣ ва мубориза бо коррупсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон» 20-уми марти соли 2008, тахти №374 // Маҳзани мутамаркази иттилоотӣ–ҳуқуқии ҚТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 17.02.2022); Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи муқовимат ба коррупсия» аз 7-уми августи соли 2020, тахти №1714 // Маҳзани мутамаркази иттилоотӣ–ҳуқуқии ҚТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 17.02.2022); Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мурочиатҳои шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ» аз 23-уми июли соли 2016, тахти №1339 // Маҳзани мутамаркази иттилоотӣ–ҳуқуқии ҚТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 17.02.2022).

мавҷуданд, ки танзимкунандаи фаъолияти кормандони МКД мебошанд. Аз ҷумла, тибқи «Кодекси одоби касбии корманди милитсия», ки бо Фармоиши ВКД ҚТ аз 17-уми феввали соли 2017, таҳти №19 б/з тасдиқ шудааст, муқаррар менамояд, ки кормандони МКД ба амалҳои коррупсионӣ муқовимат намоянд ва ҷиҳати рафъи онҳо тадбирҳо андешанд, ба гирифтани ҳар гуна тухфаҳо барои иҷрои вазифаҳои (ухдадорихои) мансабии худ дар шакли моддӣ (пул ва дигар ашёҳо) ва дар шакли ғайримоддӣ (хизматрасонӣ), ба истиснои ҳолатҳои пешбиниамудаи қонунгузорӣ, роҳ надиханд³⁹⁷. Вале таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки новобаста аз мавҷудияти санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, барномаву стратегияҳои давлатӣ, санадҳои меъёрии дохилидоравӣ, корҳои фаҳмондадиҳӣ, пешгирикунӣ, санчишию назоратбарӣ вобаста ба қонунгузори ҚТ, ҷинойтҳои характери коррупсионидошта дар байни кормандони мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, хосса тан кормандони МКД то ҳол ташвишовар боқӣ мондааст. Тавре Президенти ҚТ муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар маҷлиси тантанавӣ бахшида ба Рӯзи милитсияи тоҷик санаи 12-уми ноябри соли 2018 таъкид намуданд, дар солҳои 2017-2018 дар мамлакат 160 ҷинойти содирнамудаи кормандони мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ба қайд гирифта шуда, аз онҳо 113 ҳолатро ҷинойтҳои коррупсионӣ ташкил медиҳанд. Аз ин хотир, дар барномаи Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон вазифаҳо дар самти беҳтар намудани кор бо кадрҳои мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, аз ҷумла, бо назардошти маҳорати касбӣ, таҳсили онҳо, садоқат ба Ватан, сифатҳои шахсӣ, тарбияи ахлоқӣ ба миён гузошта мешаванд³⁹⁸. Ҳамзамон, дар Паёми Президенти ҚТ муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси олии ҚТ 26-уми декабри соли 2019 таъкид гардид, ки: «Дар кишвари мо ҷиҳати пешгирӣ ва аз байн бурдани омилҳои коррупсионӣ ва тавсеаи ҳамкорихои давлат бо ҷомеаи шаҳрвандӣ заминаҳои дахлдори ҳуқуқиву сохторӣ фароҳам оварда шудаанд. Бо вучуди ин, таҳлили муроҷиатҳои шаҳрвандон нишон медиҳад, ки

³⁹⁷ Ниг.: Кодекси одоби касбии корманди милитсия, ки бо Фармоиши Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 17-уми феввали соли 2017, таҳти №19 б/з // [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://www.vkd.tj> (санаи муроҷиат: 17.02.2022).

³⁹⁸ Ниг.: Суханронии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Маҷлиси тантанавӣ бахшида ба Рӯзи милитсияи тоҷик 12.11.2018, ш. Душанбе [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://www.president.tj> (санаи муроҷиат: 25.03.2022).

фаъолияти баъзе мақомоти давлатӣ ва шахсони мансабдори онҳо дар ин самт ҳанӯз ҳам ба талабот ҷавобгӯй нест. Бинобар ин, роҳбарони вазорату идораҳо, мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ ва худидоракунии шаҳраку дехотро зарур аст, ки ба масъалаи интихобу ҷобачогузори дурусти кадрҳо, тарбияи онҳо дар руҳияи поквичдонӣ ва муносибати боэҳтиром ба шаҳрвандон эътибори аввалиндараҷа диҳанд»³⁹⁹. Ташвишовар будани падидаи амалҳои коррупсионӣ дар он зоҳир мегардад, ки нисбат ба дигар амалу кирдорҳои ҷиноӣ кормандони МКД ба ҷиноятҳои хусусияти коррупсионидошта зиёдтар даст мезананд. Чуноне ки мувофиқи шарҳи вазъи ҷиноятӣ қонуният ва ҳолатҳои содиршавии ҷиноят дар байни ҳайати шахсии МКД дар соли 2022 муайян мегардад, аз 75 ҷинояти содиргардида 40 (2021-47) адади он ба ҷиноятҳои хусусияти коррупсионидошта мансуб мебошад. Ҳамзамон, дар ин давра 83 ҳолати тамаъҷӯии кормандони МКД пешгири гардида, бо ҷазои интизомӣ мӯҷозот карда шудаанд. Амалҳои коррупсионии кормандони МКД ташвишовар буда, мувофиқи «Стратегияи давлатии муқовимат ба коррупсия дар ҚТ барои давраи то соли 2030», ки ба фармони Президенти ҚТ аз 3-уми августи соли 2021, таҳти №222 тасдиқ гардидааст, маълумоти оморӣ, мурочиатҳои хаттиву шифоҳии шаҳрвандон, пурсиши афкори ҷомеа, таҳлил ва сарчашмаҳои дигари зарурӣ нишон медиҳанд, ки МКД (бозрасии давлатии автомобилӣ, хадамоти шиносномадиҳӣ, хадамоти оташнишонӣ) дар байни вазорату идораҳои давлатӣ, бахусус мақомотҳои ҳифзи ҳуқуқ бо нишондодҳои баланди оморӣ ҷинояти коррупсионӣ афзалият дорад⁴⁰⁰. Аз ин бармеояд, ки мушкилиҳо дар ин самт бештар ҷой доранд. Пас, зарур аст, ки дар баробари қабули санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, барномаву стратегияҳои давлатӣ вобата ба муқовимат ба коррупсия, ҳамзамон, корҳои фаҳмондадиҳиву профилактикиро дар байни ҳайати шахсии МКД - ро бештар ба роҳ монд. Ҳамзамон зарур аст, ки дар самти мубориза бо амалҳои

³⁹⁹ Ниг.: Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26-уми декабри соли 2019 [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.president.tj> (санаи мурочиат: 25.03.2022).

⁴⁰⁰ Ниг.: Стратегияи давлатии муқовимат ба коррупсия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 ба фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3-уми августи соли 2021, таҳти №222 // Маҳзани мутамаккази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҚТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 17.02.2022).

коррупсионӣ дар баробари мақомоти дахлдори давлатӣ, ҳамзамон, шаҳрвандон низ ғаёл бошанд. Зеро чи хеле ки Р.Р. Раҳмадҷонзода иброд менамояд, самти муқовимат бо коррупсия дар ҚТ имрӯзҳо тақозо дорад, ки ҳар як фарди ҷомеаи мо бояд иродаи қавӣ дошта, бетарафиро аз худ дур созад. Бо ғаёлияти як ниҳоди давлатӣ мубориза бурдан ғайриимкон аст, чунки муносибатҳои коррупсионӣ дар байни бархе аз шаҳрвандон ҳамчун одат муаррифӣ карда мешавад ва дар ҳолати пешгирӣ накардани ин зухурот он то рафт инкишоф меёбад⁴⁰¹.

Оқибати амалу кирдорҳои коррупсионии кормандони МКД метавонад чунин анҷом ёбад:

1. Боварии шаҳрвандонро ба ғаёлияти МКД коста намуда, ноумедиро ба вучуд меорад;
2. Боиси паст гардидани сатҳу сифати ғаёлият ва иҷрои саривактии вазиғаҳои хизмати мегардад;
3. Боиси шаклдигаркунии шуури ҳуқуқӣ, баҳусус шуури ҳуқуқии касбӣ ва фарҳанги ҳуқуқии касбӣ мегардад;
4. Ба иқтисодиётӣ давлат ва ҷомеа зарар мерасонад;
5. Боиси поймолгардии ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд мегардад;
6. Ба раванди ташаккули давлати ҳуқуқбунёд, демократӣ ва иҷтимоӣ монеагӣ эҷод менамояд.

Таҳлилҳои назариявӣ ва амалӣ нишон медиҳанд, ки баъзе аз давлатҳои хориҷӣ, ба монанди ИМА, Канада, Англия, Фаронса, Олмон, Корея ва Сингапур дар пешгирӣ ва мубориза бо коррупсия дар соҳаи хизмати давлатӣ муваффақ гардидаанд, ки ҳамчун омили пешгирии шаклдигаркунии шуури ҳуқуқӣ ба ҳисоб меравад. Аз ин рӯ, истифодаи таҷрибаи хориҷӣ дар самти коҳиш додани шаклдигаркунии шуури ҳуқуқӣ, пешгирӣ ва мубориза бо коррупсияро дар ғаёлияти кормандони мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, баҳусус кормандони МКД ба мақсад мувофиқ мешуморем. Вобаста ба риояи қонуният хоса амалу кирдорҳои хусусияти коррупсионӣ дар политикаи давлатҳои

⁴⁰¹ Ниг.: Раҳмадҷонзода Р.Р. Таъминоти таълимӣ ва илмии муқовимат ба коррупсия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон / Р.Р. Раҳмадҷонзода // Маводҳои конференсияи ҷумҳуриявӣ илмию амалӣ. – Душанбе, 2019. – С. 26-28.

хориҷӣ омилу сабабҳои гуногун асос гардидааст. Аз ҷумла, дар Фаронса хидмати бенуқсон (набудани муҷозоти интизомӣ) ҳуқуқ ба нафақаро зиёд менамояд⁴⁰². Чунин таҷриба имкон медиҳад, ки дар сурати риояи қонун қорманди МКД дар оянда нафақаи бештар гирад ва аз тарафи дигар бошад, ба пешгирии шаклдигаркунии шуури ҳуқуқӣ, ба иҷрои саривақтии вазифаҳои хизматӣ ва монанди инҳо замина мегардад. Барои политсияи Олмон вайрон қардани қонун ғоидаовар нест, пеш аз ҳама, барои он ки онҳо қори худро қадр мекунанд. Ба ғайр аз ин, бо маоши хеле баланд аз ҷониби давлат бо суғуртаи тиббӣ ва нафақаи арзанда таъмин қарда мешаванд. Ҳамзамон, шуъбаҳои назорати дохилии политсияи Олмон фаъолияти худро дар самти назорати рафтори афсарони политсия хуб ба роҳ мондаанд. Пас аз вайронкунии хурд, огоҳӣ ё музди меҳнат қам қарда мешавад. Барои истифодаи зӯрварӣ нисбат ба боздоштшудагон ё ғасодқорӣ қорманди политсия аз қор ва бидуни ҳуқуқи дубора ба қор барқароршавӣ озод қарда мешавад. Нархи туҳфае, ки қорманди пулис метавонад қабул қунад, наметавонад аз 10 евро зиёд бошад. Самараноқии система тавассути назорати дучониба таъмин қарда мешавад: ҳам аз ҷониби сохторҳои махсус ва ҳам «назорат» аз ҷониби ҳамқорон⁴⁰³. Махз чунин имқонот ва ноғузирии масъулият шиддатноқ гардида, ба он таъсир расонд, ки ҳолатҳои қоррупсия дар Олмон хеле қам гардад.

Хусусияти хосси дигари муваффақонаи мубориза бо қоррупсия дар политсияи кишварҳои хориҷӣ ин саривақт ба анқом расондани тафтишоти парвандаҳои пурсарусадо ва наشري натиҷаҳои муқофияи онҳо мебошад. Дар мамлақатҳои хориҷӣ дигар шаклҳои самарабахш аз тарафи қомеаи шаҳрвандӣ ва васоити ахбори омма назорат аз болои фаъолияти политсия арзёбӣ мегардад. Масалан, дар Голландия ҳар сол вазири қорҳои дохилӣ ба порлумон дар бораи фактҳои ошқоршудаи қоррупсия дар байни қормандони политсия ва қораҳои қазо додани шахсоне, ки ба қоррупсия даст задаанд, маъруза

⁴⁰² Ниг.: Смирнов К.С. Зарубежный опыт организации и функционирования полиции: теоретико-правовой анализ / К.С. Смирнов // Ученые труды Российской Академии адвокатуры и нотариата. – 2011. – №3 (22) – С. 120-128.

⁴⁰³ Ниг.: Виноградова В.С. Правовой статус полиции в современной России: теоретико-инструментальный и сравнительный анализ: дис. ... канд. юрид. наук. – Краснодар, 2014. – С. 145.

пешниҳод мекунад⁴⁰⁴. Сингапур низ яке аз давлатҳои аз ҷиҳати иҷтимоӣ ва иқтисодӣ пешрафта дар Осиёи Ҷанубу Шарқӣ мебошад. Дар замони муосир ҷамъияти Сингапур аз ҷиҳати пешгирии ҷинояткорӣ беҳатар буда, коррупсия қариб комилан аз байн рафтааст. Дар Сингапур тамоми кушишҳои ҳокимияти олий ба ташкили сулолаҳои бюрократӣ нигаронида шуда, хизматчиҳои давлатӣ, ки дар содир намудани ҷиноят ё ҷинояти коррупсионӣ гумонбар ё муттаҳам карда мешавад, на танҳо ояндаи расмӣ худӣ, балки ояндаи авлодаш низ зери хатар мегардад⁴⁰⁵.

Ба гуфтаи Р.Д. Свон, баҳодиҳии самаранокии политсияи ИМА ба се параметр – қонунӣ будани амалиёти политсия, робитаи устувор бо аҳолӣ ва фаъолият дар ҳифзи тартиботи ҳуқуқӣ вобаста аст. Гузашта аз ин, ҳар яке аз ин параметрҳо «...таҳти назорати қатъии матбуот қарор дорад, ки ҳама гуна далелҳо номуносиби кори политсияро, ки ба ӯ маълум гардидаанд, фавран ба тавачҷуҳи ҷомеа мерасонанд»⁴⁰⁶. Беайбии политсия, мисли дигар ниҳодҳо, таҳияи қонидаро талаб мекунад ва ташкили низоми ҳавасмандгардонию додани ҷазо бояд риоя карда шавад. Бинобар ин, муҳаққиқон бо ҷамъбасти таҷрибаи хориҷӣ, чор самти асосии зерини мубориза бо коррупсия дар милитсияро ҷудо кардаанд, ки мо ба ин гуфтаҳо розӣ ҳастем:

- ташаккули меъёрҳои ахлоқии ғайрирасмӣ, ки рафтори коррупсиониро рад мекунад;
- ба расмият даровардани талаботи ахлоқии кормандони милитсия;
- фароҳам овардани ҳавасмандии баланди моддӣ барои кормандони милитсия, ки аз кирдорҳои коррупсионӣ канорагирӣ мекунад;
- ташаккули эҳтимолияти зиёд ва вазнинии муҷозот барои кормандони ришвахури милитсия⁴⁰⁷.

Дар ин қисмати қор ба таҷрибаи политсияи хориҷӣ дар пешгирии амалҳои коррупсионӣ тавачҷуҳ зоҳир намудан дар он ифода меёбад, ки шуури ҳуқуқии

⁴⁰⁴ Ниг.: Латов Ю.В. Зарубежный опыт противодействия коррупции в полиции / Ю.В. Латов // Terra economicus. – 2013 – №2. – С. 16-24.

⁴⁰⁵ Ниг.: Марк Хонг. Сингапур – страна, победившая коррупцию. Режим доступа // www. assia-pacific. Ru.

⁴⁰⁶ Россошанский А.В. Современные тенденции развития средств массовой коммуникации / А.В. Россошанский // Известия Саратовского университета. Социология. Политология. Т. 9. – Саратов, 2009. – №1. – С. 105-108.

⁴⁰⁷ Ниг.: Латов Ю.В. Зарубежный опыт противодействия коррупции в полиции / Латов Ю.В. // Terra economicus. – 2013. – №2. – С. 16-24.

касбӣ шартӣ зарурии тарбияи ҳуқуқии кормандони МКД буда, асоси амалу рафторҳои зиддикоррупсионӣ ва дигар ҳуқуқвайронкуниҳо мебошад, ки дар натиҷа волоияти қонунро дар давлати ҳуқуқбунёд таъмин менамояд. Натиҷаи амалу рафтори коррупсионии кормандони МКД, нишондиҳандаи сатҳи пасти муносибати ӯ ба арзишҳо ва институтҳои ҳуқуқӣ, меъёрҳои ҳуқуқӣ, давлати демокративу ҳуқуқбунёд мебошад. Ҳамин тариқ, лозим ба зикр аст, ки амалу рафтори коррупсионии кормандони МКД хосси шуури ҳуқуқии касбӣ буда наметавонад.

Аз ин рӯ, барои паст кардани шиддати коррупсия дар фаъолияти кормандони МКД бо истифода аз таҷрибаи ҳамкасбони хориҷӣ ҳулосаҳои зеринро метавон пешниҳод намуд:

1. Ба роҳбарияти МКД-ро зарур аст, ки барои муқовимат намудан ба коррупсия манфиатдор бошанд. Бояд саравал худ рафтори намунавӣ ва зиндагии хоксоронаро пеш баранд ва тамоми кӯшишро ба харҷ диҳанд, ки ба рушди коррупсия мусоидат накунад. Зеро мувофиқи шарҳи вазъи риояи қонуният ва ҳолатҳои содиршавии ҷиноят дар байни ҳаёти шахсии МКД, дар соли 2022 аз 75 нафар кормандоне, ки ҷиноят содир намудаанд, 16 нафарашонро ҳаёти роҳбарикунанда ташкил медиҳад.

2. Баҳри муборизаи самаранок бо коррупсия дар фаъолияти кормандони МКД, ғайр аз санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва стратегияву барномаҳои давлатӣ, ҳамчунин, чораҳои иловагии зиддикоррупсионӣ (ҳавасмандгардонии моддӣ, маънавӣ ва ғ.) бояд боз ҳам хубтар роҳандозӣ карда шаванд.

3. Мақомоти дахлдори муборизабаранда ва сохторҳои дохилиидоравӣ ба монанди Раёсати амнияти дохилии МКД, ки дар мубориза бо коррупсия иштирок доранд, бояд худашон аз гумони даст доштан дар фаъолияти коррупсионӣ берун бошанд, зеро чи хеле ки дар боло иброз намудем, дар мавриди фасодзада будани милитсия, ба ҳеҷ вачҳ, фаъолияти амнияти дохилӣ шаффоф ва қаноатмандкунанда буда наметавонад.

4. Имкониятҳои коррупсионии раёсатҳои дахлдори МКД, ки осебпазиранд, зери назорати махсус гирифта шаванд.

5. Муҳим аст, ки дар байни кормандони МКД, хоса роҳбарони ҷузъу томҳои он, ҳамасола ҷиҳати сабаб ва омилҳои содиргардии амалҳои коррупсионӣ, роҳу усулҳои пешгирии ҷорабиниҳои заруриву бозомӯзӣ (тақмили ихтисос, мизҳои муддавар, семинарҳо, конференсияҳо ва ғ.) ба таври мунтазам ва ҳатмӣ гузаронида шаванд.

Ҳамзамон дар шӯъбаҳои полицияи давлатҳои хориҷӣ қори равшиносон ҷорӣ гардидааст, ки чунин таҷрибаро аксари кишварҳо ба таври маъмул истифода мекунанд, зеро чи хеле ки олимони хориҷӣ иброз менамоянд, хизмати полиция бо фишори доимӣ ва хатар алоқаманд аст⁴⁰⁸. Р.Ш. Шарофзода низ иброз менамояд, ки фаъолияти ҳуқуқии касбӣ бо ин ё он шакл бо хатарҳои муайян алоқаманд аст. Ин бештар ба шахсоне дахл дорад, ки бо фаъолияти касбии ҳифзи ҳуқуқ машғуланд. Фаъолияти кормандони мақомоти ҳифзи ҳуқуқ дар шароити махсус, шадид, психологӣ, низоъӣ сурат мегирад ва ҳамеша бо хатарҳои муайяне, ки ба ҳаёт ва саломатии онҳо таҳдид мекунад, алоқаманд аст⁴⁰⁹. Аз ин рӯ, дар хориҷи кишвар дар шӯъбаҳои полиция аз хизмати равшинос васеъ истифода менамоянд. Корманди полиция аз хизмати худ эҳсоси норозигӣ намояд, пас, роҳбарияти полиция тамоми ҷораҳоро меандешад, ки ин ҳиссиёт аз байн равад ва дар оянда ба вучуд наояд. Барои ин, аввалан, роҳбарият диққатро ба динамикаи вазъиятҳое ҷалб менамояд, ки ба пайдо шудани ҳисси норозигӣ дар байни кормандони полиция мусоидат мекунад, баъдан проблемаҳои асосии ҳар як кормандони аз хизмати худ норозӣ муайян карда мешаванд. Ҳамин тавр, полиция худро аз роҳбарони худ ҷудо ҳис намекунад. Дар чунин маврид агар мушкилоти муайяншуда танҳо хусусияти равшинӣ дошта бошанд, он гоҳ корманд сари вақт аз равшиноси касбӣ кумаки зарурӣ мегирад⁴¹⁰. Чунин таҷрибаро метавон дар пешгирии шаклдигаркунии шуури ҳуқуқӣ, махсусан дар ислоҳи амалу

⁴⁰⁸ Ниг.: Шевченко И.А., Беженцев А.А. Зарубежный опыт обеспечения служебной деятельности сотрудников полиции и возможности его использования в органах внутренних дел России / И.А. Шевченко, А.А. Беженцев // Вестник Московского университета МВД России. – 2018. – (6). – С. 253-260.

⁴⁰⁹ Ниг.: Шарофзода Р.Ш. Риски профессиональной правоохранительной деятельности в контексте интеграции правовых и моральных норм и ценностей / Р.Ш. Шарофзода // Труды Академии МВД РТ. – 2022. – №2 (54). – С. 46-54.

⁴¹⁰ Ниг.: Шушкевич И.Ч. Работа с персоналом федерального бюро расследования ИМА / И.Ч. Шушкевич // Персонал. – 2000. – №1. – С. 28-36.

рафтори ғайри касбии кормандони МКД, муҳим арзёбӣ намуд. Чунин намуди муносибат имкон медиҳад, ки сатҳи риояи қонуният ва иҷрои босамари вазифаҳои хизмати кормандони МКД боз ҳам самаранок гардад. Ҳамзамон, таҷрибаи мазкур барои пешгирӣ намудани ҳуқуқвайронкуниҳо дар байни кормандони МКД механизми муҳим мегардад. Зеро дарки меъёри ҳуқуқ, мазмуни қонун аз тафаккури инсон вобаста буда, пас, риоя ва иҷрои он метавонад ба ҳолатҳои равонии шахс саҳт алоқаманд бошад. Мутахассисон ибраз менамоянд, ки роҳбарияти милитсияро зарур аст, ба хусусиятҳои деформатсияи касбии кормандони мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, ки бо ҷинояткорон саруқор доранд, ба назар гиранд. Аксар вақт, баъди чанд соли қор, қорманди оперативиро аз ҷиноятқор фарқ қардан душвор аст, аз ин лиҳоз, чунин қормандон бояд дам ба дам аз реабилитатсия (офияти қобилияти руҳиву меҳнатӣ) гузаранд. Бо мақсади баланд бардоштани самаранокии фаъолияти касбии қормандони милитсия ба онҳо мунтазам оид ба рафъи деформатсияи касбию равонӣ ва оқибатҳои стресс, аз қумла, сеансҳои истироҳатӣ, машқҳои нафасқашӣ, терапияи музикӣ ва дигар усулҳои реабилитатсияи иҷтимоию психологӣ гузаронида шаванд⁴¹¹. Дар воқеъ, ҳолати руҳиву равонӣ метавонад ба сифати фаъолият таъсири манфӣ расонад ва боиси саривақт иҷро нагардидани вазифаҳои хизматӣ гардад. Бахусус фаъолияти қормандони политсия, ки дар шароитҳои саҳти равониву қисмонӣ ба роҳ монда шудааст.

Дар зерқоби пешин нақши таълим ва тарбияи ҳуқуқӣ дар ташаққули шуури ҳуқуқии касбӣ мавриди таҳқиқ қарор дода шуд. Дар мамлақатҳои хориҷӣ низ ба таълиму тарбия ва аҳаммиятнокии он дар ташаққули маҳорату малақа ва дониши касбии қормандони политсия диққати махсус зоҳир мегардад. Аз ин рӯ, зарурати ба вучуд овардани модели нави таълими политсия ва муайян қардани принципҳои марказии онро бештари олимони хориҷӣ қайд меқунанд. Аз қумла, муҳаққиқони Тайланд С. Чаттонг, М. Қовитая ва М. Қонгқарон нишон медиҳанд, ки политсияи Тайланд аксар вақт интиқод қарда мешуд, ки боиси таҳия ва татбиқи нақшаи ислоҳот дар

⁴¹¹ Ниг.: Гудқов А.Ю. Защита полицейских за рубежом / Гудқов А.Ю. // Вестник Омского юридического института. – 2011. – №4 (17). – С. 20-23.

политсияи шоҳигарии Тайланд дар солҳои 2011-2015 гардид, ки чузби муҳимми он ташаккули тафаккури касбии политсия буд⁴¹². Омӯзиши афсарони политсия дар академияҳои ИМА низ мавриди интиқоди ҷиддӣ қарор мегиранд. Соли 2014 Д. Худсон барномаи федералии тағйирот дар фаъолияти политсияро пешниҳод кард, ки сабаби он натиҷаи ошӯбҳо дар ИМА мебошад. Д. Худсон иброз намуд, ки дар ИМА андешаҳо дар бораи мақомоти ҳифзи ҳуқуқ зуд тағйир меёбанд⁴¹³. С. Уильямс бошад, қайд мекунад, ки ҳодисаҳои вайрон кардани тартибот дар тамоми мамлакат зиёд шуда истодаанд. Кормандони политсия ҳар рӯз бо мушкилоти бештар рӯ ба рӯ мешаванд ва омӯзиши маъмуле, ки ба таври анъанавӣ дар академияҳои политсия пешниҳод мешавад, кифӣ нест. Ба гуфтаи муҳаққиқони амриқоӣ, таълими сатҳи олий лозим аст, ки омӯзиши мушкилот, ташаккули тафаккури интиқодӣ ва малакаҳои байнишахсиро дар бар мегирад. С. Уильямс ба хулосае меояд, ки баланд бардоштани сатҳи омодагӣ, метавонад ба кам кардани ҳолатҳои вайрон кардани тартибот ва бештар омода намудани афсарони политсия барои муошират бо намояндагони табақаҳои гуногуни аҳолии мусоидат намояд⁴¹⁴. Чунин аст, ки олимону донишмандон нисбат ба гирифтани маълумоти олий, олии нопурра ва ё маълумоти махсус барои кормандони политсия нуктаҳои назари мухталиф доранд. Аз ҷумла, нуктаҳои назаре мавҷуданд, ки кормандони политсияи дар донишгоҳ тахсилкардари нисбат ба политсияҳое, ки донишгоҳро хатм накардаанд, Л. Паркер, М. Донелли, Д. Гервитс⁴¹⁵, худкома арзёбӣ менамоянд⁴¹⁶. Худкома гуфта, онро дар назар доранд, ки кормандони политсия дорои маълумоти олий буда, нисбат ба дигар кормандоне, ки дорои маълумоти олий намебошанд, дорои хислатҳои

⁴¹² Ниг.: Chatthong S., Kovitaya M., Kongjaroen M. The Elements of a Learning Model to Enhance Service Mind of Thai Police Officer / S. Chatthong, M. Kovitaya, M. Kongjaroen // *Procedia – Social and Behavioral Sciences*. – 2014. – С. 880-888.

⁴¹³ Ниг.: Евдокимова Е.А., Ламаш И.В., Полицейское образование и образованность полицейских: зарубежный опыт / Е.А. Евдокимова, И.В. Ламаш // *Научный журнал «РЕМ: Psychology. Educology. Medicine»*. – 2019. – № 2. – С. 64-69.

⁴¹⁴ Ниг.: Williams S. How will social intelligence influence a police officer's interaction with the public by 2020 / S. Williams // *California Commission on Peace Officer Standards and Training*, 2012. – P. 13.

⁴¹⁵ Ниг.: Parker L., Donnelly M., Gerwitz D., Marcus, J., Kowalewski V. Higher education: its impact on police attitudes / L. Parker, M. Donnelly, D. Gerwitz, J. Marcus, V. Kowalewski // *The Police Chief*. – 1976. Vol. 43, №. 7. – P. 33-35.

⁴¹⁶ Ниг.: Regoli R.M. The effects of college education on the maintenance of police cynicism / R.M. Regoli // *Journal of Police Science and Administration*. – 1976. Vol. 4, Iss. 3. – P. 340-345.

ғайрикасбӣ ба монандӣ: мутакаббир, худсар, якрав, худхоҳ, маслиҳатношунав ва ғайра мебошанд. Чунин хусусиятҳо, аз як тараф, ба касбияти мутахассис мувофиқ набуда, аз тарафи дигар, ба шаклдигаркунии шуури ҳуқуқӣ ва паст гардидани фарҳанги ҳуқуқии касбии кормандони МКД оварда мерасонад. Ҳамзамон, дар солҳои 90 - уми асри гузашта асарҳои илмие пайдо шудаанд, ки баъзе шубҳаҳо дар бораи зарурати гирифтани маълумоти олий ба кормандони полиция нишон медиҳанд. С. Оуэн ва К. Вагнер муайян карданд, ки афсарони полиция, ки адолати ҷиноиро омӯхтаанд, нисбат ба онҳое, ки дигар фанҳо меомӯзанд, сатҳи авторитаризмро баландтар нишон додаанд⁴¹⁷. Ҳамзамон, таҳқиқоти С. Оуэн ва К. Вагнер нишон медиҳанд, ки дар марҳилаҳои аввали омӯзиш афсарони полиция нисбат ба охири омӯзиш сатҳи баланди авторитаризмро нишон медоданд⁴¹⁸. Ташаккули тафаккури касбӣ унсури марказии таълим ва тарбия ба ҳисоб меравад, ки онро корманди полиция метавонад дар шакли мукамал дар чараёни гирифтани маълумоти олий соҳиб гарданд. Аз ин рӯ, яке аз масоили мубрам ин муҳимияти гирифтани маълумоти олий ва ё маълумотҳои олии нопурра ва миёна барои кормандони полиция мебошад. Гирифтани маълумоти олий, олии нопурра ва ё миёнаи махсус, ҳамчун масоили мубрам, барои кормандони полиция ҳанӯз дар асри гузашта зери таваҷҷуҳ қарор гирифта, нуқтаҳои назари мухталиф иброз гардидаанд. Соли 1976 Р. Троянович ва Т. Николсон бар он андеша буданд, ки дар байни доираҳои ҳифзи ҳуқуқ ва адолати судии ҷиноят зарурати зиёд кардани талаботи академӣ нисбат ба онҳое, ки мехоҳанд ба полиция дохил шаванд, ҷой дорад. Яке аз далелҳои аслии онҳо ин буд, ки дар баробари ташаккул ёфтани дониши аҳолии сатҳи инкишофи як корманди пулис бояд дар сатҳи як шаҳрванди оддӣ бошад ё аз он болотар. Далели дуюм ин буд, ки полицияро талаботи ҳатмии доштани сатҳи таҳсилоти мувофиқ ба таҳсилоти чорсолаи колледж месозад⁴¹⁹. Ҳамзамон, зарурати талаботи кофӣ баланди маълумотро барои номзадҳо ба хидмат дастгирӣ намуда, изҳор мекунанд, ки

⁴¹⁷ Ниг.: Owen S.S., Wagner K. The specter of authoritarianism among criminal justice majors / S.S. Owen, K. Wagner // Journal of Criminal Justice Education. – 2008. Vol. 19, Iss. 1. – P. 30-53.

⁴¹⁸ Ниг.: Owen S.S., Wagner K. Асари зикршуда. – С. 30-53.

⁴¹⁹ Ниг.:Trojanowicz R.C., Nicholson T.G. A comparison of behavioral styles of college graduate police officers / R.C. Trojanowicz, T.G. Nicholson // The Police Chief. – 1976. Vol. 43, Iss. 8. – P. 56-59.

афсарони политсия дорои баъзе хусусиятҳои матлуби аҳоли мебошанд, ки ҳамтоёни камсавадашон надоранд. Инчунин, ибраз менамоянд, ки дар муқоиса бо ҳамкасбони камсавадашон афсарони политсияи дорои маълумоти олий: камтар авторитарӣ ва догматикӣ мебошанд, эҳтиёткоранд, малакаи муоширати беҳтар доранд ва бо муносибати мусбат ба мушкилоти ҳамкорӣ бо аҳоли хос мебошанд⁴²⁰. Дар умум, натиҷаҳои таҳқиқоти гузаронидаи ин олимони нишон медиҳад, ки номзадҳои дорои маълумоти олий нисбат ба онҳое, ки маълумоти олий надоранд ва ё касоне, ки дорои маълумоти миёна мебошанд, ба хизмати политсия қатъиян бартарӣ доранд⁴²¹. Дар воқеъ, барои кормандони МКД доштани маълумоти олий метавонад муҳим арзёбӣ гардад. Зеро маҳз дар натиҷаи роҳандозии маълумоти олий кормандони МКД метавонад ба таври пурра ва мукамал соҳиби донишҳои назариявии ҳуқуқшиносӣ гарданд. Вале дар сурате ки таълиму тарбия дар муассисаи олий низомнок, мақсаднок, мунтазам ва бо дарназардошти талаботи санадҳои дахлдори ҳуқуқии соҳавӣ ва талаботи замон роҳандозӣ гардад. Бо ҷамъбасти таҷрибаи хориҷӣ К.В. Злоказов хулоса менамояд, ки кормандони политсия, ки аз курсҳои дарозмуддат гузаштаанд, аз ҷониби роҳбарият ва роҳбарон баҳои мусбат гирифтаанд, нишондиҳандаҳои баланди фаъолият доранд. Кормандони политсия, ки барномаҳои таълими касбиро кӯтоҳ аз худ кардаанд, эҳтимоли бештар вайрон кардани қоидаҳои беҳатарӣ, ҷароҳат бардоштан, вақти зиёдтар дар кор сарф кардан ва аксар вақт садамаҳои нақлиётӣ гирифтور шудаанд⁴²². Чунин натиҷаҳои таҳқиқоти анҷомдодашуда моро водор месозад, ки ба муассисаҳои таълимии МКД ва сатҳу сифати таълим ва тарбия, мутобиқати нақшаҳо, барномаҳо, мувофиқат ва пайдарҳамии омӯзиши соҳаҳои ҳуқуқ ва дигар илмҳои омӯхташаванда тавачҷуҳ зоҳир намоем. Ҳамзамон, зарур аст, ки хатмкунандагони муассисаҳои таълимии МКД бо дарназардошти самти фаъолияти дахлдор ба вазифаҳо таъйин гарданд, зеро мушоҳидаҳо нишон

⁴²⁰ Ниг.: Smith S.M., Aamodt M.G. The relationship between education, experience, and police performance. / S.M. Smith, M.G. Aamodt // Journal of Police and Criminal Psychology. – 1997. Vol. 12, Iss. 2. – P. 7-14.

⁴²¹ Ниг.: Smith S.M., Aamodt M.G. Асари зикршуда. – С. 7-14.

⁴²² Ниг.: Злоказов К.В. Современное профессиональное обучение полицейских зарубежных стран: национальные различия / К.В. Злоказов // Правопорядок: история, теория, практика. – 2019. – №4 (23) – С. 85-94.

медиханд, ки хатмкунандагони коллеч дар самтҳои махсусан муҳимми фаъолияти МКД, ки доштани маълумоти олии пурраи ҳуқуқшиносиро талаб менамояд, фаъолият менамоянд. Дар умум чи хеле ки қаблан мавриди назар қарор дода шуд, қисми бештари олимону донишмандон сатҳи касбият ва натиҷаҳои фаъолияти хатмкунандагони Академия ва донишгоҳҳоро нисбат ба хатмкунандагони коллечҳо ва ё муассисаҳои таълимии олии нопурра афзалият медиханд. Бесабаб нест, ки барои аксари кишварҳои пешрафтаи хориҷӣ хос аст, ки ба қор қабул кардан ва хизмат дар политсия бо омодагии кормандон робитаи ногустастанӣ дорад⁴²³. Бо дарназардошти таҳлилҳои болозикр метавон иброз намуд, ки раванди 5-солаи таҳсил дар муассисаи таълимии олий ба кормандони МКД имкон фароҳам меорад, ки соҳаҳои ҳуқуқро дар шакли мукамал, мақсаднок ва дар сатҳи зарурӣ аз худ намоянд, зеро бештари таълимгирандагон худро дар оғози раванди таълим ба таври зарурӣ ва қаноатмандкунанда нишон дода наметавонанд. С.М. Смит ва М. Аамодт иброз менамоянд, ки манфиатҳои таҳсилоти олий дар арзёбии фаъолият дар давоми ду соли аввали фаъолият нишон наметавонанд. Аммо пас аз ду сол афсарони политсия, ки дараҷаи бакалавр доранд, аз онҳое, ки унвони маълумоти дараҷаи нопурра ё маълумоти миёна доранд, бартарӣ пайдо мекунанд⁴²⁴. Маҳз чунин аст, ки тибқи моддаи 19 Қонуни ҚТ «Дар бораи маориф» аз 22-юми июли соли 2013, таҳти №1004, муҳлати таҳсил дар муассисаҳои таълимии таҳсилоти олии касбӣ, ба истиснои муассисаҳои таълимии таҳсилоти олии касбии тиббӣ, барои дарёфти тахассуси дараҷаи «бакалавр» на камтар аз 4 сол, «мутахассис» на камтар аз 5 сол ва «магистр» на камтар аз 2 сол муқаррар карда шудааст⁴²⁵. Гирифтани маълумоти олии ҳуқуқӣ ба кормандони МКД имкон медихад, ки дар заминаи омӯзиши соҳаҳои ҳуқуқӣ, аз қабилӣ ҳуқуқӣ конституционӣ, ҳуқуқи инсон, ҳуқуқи маъмурӣ,

⁴²³ Ниг.: Закатов В.В. Профессиональная подготовка сотрудников полиции за рубежом: особенности и тенденции развития / В.В. Закатов // Балтийский гуманитарный журнал. – 2017. – №4 (21). – С. 313-315.

⁴²⁴ Ниг.: Smith S.M., Aamodt M.G. The relationship between education, experience, and police performance / S.M. Smith, M.G. Aamodt // Journal of Police and Criminal Psychology. – 1997. Vol. 12, Iss. 2. – P. 7-14.

⁴²⁴ Ниг.: Smith S.M., Aamodt M.G. Асари зигшуда. – С. 7-14.

⁴²⁵ Ниг.: Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф» аз 22-юми июли соли 2013, таҳти №1004 // Маҳзани мутамаркази иттилоотӣ–ҳуқуқии ҚТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 17.02.2022).

ҳуқуқи граждани, ҳуқуқи чиновти, ҳуқуқи оилави, ҳуқуқи меҳнати, ҳуқуқи соҳибкори, ҳуқуқи кишоварзи, ҳуқуқи молияви, ҳуқуқи андоз ва дигар соҳаҳои ҳуқуқ дар пешгирии ҳуқуқвайронкуни, хифзи ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд, хифзи моликияти ҷамъиятиву давлати, оқибатҳои ҳуқуқвайронкуни ва монанди инҳо хуб расидагӣ карда тавонанд.

Дар ин самт низ тавачҷух зоҳир намудан ба таҷрибаи ҳамкасбони хориҷи муҳимияти хос дорад. Аз нуқтаи назари донишмандон политсияи давлатҳои Аврупову ИМА яке аз сохтори пешрафта ва қобили эътимоду бовари гардидааст. Аз ҷумла, тавачҷуҳи махсус ба таҷрибаи оmodасозии кормандони политсия дар Олмон, Британияи Кабир, Фаронса ва ИМА бештар зоҳир мегардад. Олимону донишмандон таҷрибаи оmodасозии кормандони политсияро дар Олмон аз бехтаринҳо медонанд. Онро дар Аврупо самараноктарин ва муассир мешуморанд⁴²⁶. Ба ақидаи раиси иттифоқи касабаи политсияи Олмон Р. Вендт, аҳолии кишвар ба политсия эътимод дорад, зеро ба онҳо одамоне хизмат мерасонанд, ки воқеан дорои тамоми сифатҳои зарурии касби ва шахси мебошанд. Муҳимтарин меъёр ин мавҷудияти таҳсилоти касби мебошад, ки дар баробари фанҳои таҳассуси, курси махсуси ҳуқуқ ва озодиҳои демократии инсонро дар бар мегирад. Пеш аз ворид шудан ба хизмат, номзадҳо аз раванди интихоби ҷидди мегузаранд. Аммо пас аз қабул низ санҷишҳо идома меёбанд: дар тӯли се сол навкорон дар мактабҳои махсуси политсия бо шароити хеле вазнин (масалан, донишҷӯён дар казарма зиндагӣ мекунанд) таълим мегиранд. Барои он ки тафтишоти чиновт анҷом дода тавонед, шумо бояд комиссари политсия бошед, ки барои он шумо бояд се соли дигар дар мактаби олии таҳсил намоед. Хусусияти аз ҳама муҳими таълим дар Олмон дар он аст, ки аввал назария, баъд амалия ба роҳ монда шудааст. Ҳоло чунин таҷриба дар аксари кишварҳои Аврупо маъмул аст. Намояндагони ин модели омӯзиши бар он ақидаанд, ки салоҳиятҳои донишҷӯён танҳо ба донишҳои назарияви асос ёфта, фаъолиятҳои амали танҳо

⁴²⁶ Ниг.: Кобозев А.А., Монгуш А.С. Профессиональная подготовка руководящих кадров полиции в странах Европы: особенности и тенденции развития / А.А. Кобозев, А.С. Монгуш. // Право и образование. – 2010. – №1. – С. 4-27.

барои таҳкими маҳорату малака заруранд⁴²⁷. Аз ин бармеояд, ки дар давлатҳои Аврупо сатҳи омодаسازی ва фаъолияти кормандони полиция нисбат ба дигар давлатҳои ҷаҳон бартарӣ дорад. Зеро дар натиҷаи як назарсанҷӣ кормандони МКД низ сатҳи дониш ва шуури ҳуқуқии кормандони полицияи Аврупоро мусбӣ арзёбӣ намуданд. Аз 273 нафар посухдиҳандагон 38,46 % Аврупо, 20,15 % ИМА, 31,87 % ИДМ ва 9,52 % бошад давлатҳои дигарро ҷонибдорӣ намудаанд⁴²⁸.

Таҷриба нишон медиҳад, ки мазмунан омодаسازیи кормандони полиция дар давлатҳои хориҷӣ якранг намебошад. Чунончи, донишҷӯёне, ки маълумоти ҳуқуқӣ мегиранд (ИМА, Канада), политехникӣ (Финляндия), ташкилию идоракуни (Германия), ҷамъиятиву амниятӣ (Австралия). Дар ҳоле ки мазмунан кормандони полиция дар тамоми давлатҳои хориҷӣ вазифаву салоҳиятҳои ба ҳам мувофиқ доранд. Аксаран самтҳои асосии фаъолияти кормандони полиция ин таъмини тартибот дар ҷомеа, пешгирии содиршавии ҳуқуқвайронкуни, мубориза бар зидди ҳуқуқвайронкуни, ошкорسازیи ҳуқуқвайронкуни ва дигар вазифаҳои, ки сирф ҷанбаҳои ҳуқуқӣ доранд. Чунин аҳаммиятнокии маълумоти олии ҳуқуқшиносӣ аст, ки дар низоми таълимии полиция фарқияти ҳадди аксарро дар ҳаҷми вақти таҳсил барои ташаккули салоҳияти афсарони полиция сарф мекунад. Таҷрибаи муассисаҳои омодаسازیи афсарони полиция дар ИМА-ро дар заминаи таҳсилоти оӣ, бахусус ҳуқуқшиносӣ пешрафта мебошад. И.Ф. Колонтаевская бар он назар аст, ки мактаби омода намудани кормандони полицияи ИМА пешрафта буда, онҳо аввалин шуда, ба таълими кадрҳои роҳбарикунандаи полиция шуруъ намуданд ва дар тайёр намудани таълими касбии роҳбарони полиция таҷрибаи калон доранд⁴²⁹. Ҳарчанде ки ба ҳисоби миёна, омӯзиш 500-600 соати академиро дар бар гирифтааст, ҳадди ақали барномаи таълимӣ аз 280 соати

⁴²⁷ Ниг.: Bäck T., Vallès L., Padyab M. Police students' perceptions of professional competences: a comparative study of Catalonia and Sweden / T. Bäck, L. Vallès, M. Padyab // Police Practice and Research. – 2017. Vol. 18. – № 1-14. – P. 478-491.

⁴²⁸ Замимаи 4. – С. 267.

⁴²⁹ Ниг.: Колонтаевская И.Ф. Педагогика профессионального образования кадров полиции зарубежных стран: монография. – М.: Академия управления МВД России, Издательство «Щит-М», 2002. – 178 с.

академӣ ва ҳадди аксар то 1032 соатро ташкил медиҳад⁴³⁰. Илова бар ин, бештари соатҳо ба омӯзиши ҳуқуқ ва қисмати дигари он бошад, ба азхудкунии малакаҳои тирандозӣ, ронандагӣ, ёрии аввалии тиббӣ, посбонӣ, тарбияи ҷисмонӣ бахшида шудааст⁴³¹. Аз ин бармеояд, ки барои кормандони полиция вобаста ба самти фаъолият ва вазифаҳои хизматӣ гирифтани маълумоти ҳуқуқшиносӣ афзалияти бештар дорад. Барои он, ки корманди полиция тартиботи ҷамъиятиро нигоҳ дошта тавонад, ҳуқуқвайронкуниро пешгирӣ намояд ва шахси ҳуқуқвайронкунандаро дар асоси қонун айбдор намояд, онҳоро зарур аст, ки аз мазмуни қонунҳо бархурдор бошанд, ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шахрванд, моликияти давлативу ҷамъиятӣ ва дигар хусусиятҳои давлатдориро, ки бо қонун муқаррар ва ҳифз гардидааст, хуб донанд.

Бо дарназардошти таҷрибаи хориҷӣ, метавон ибраз намуд, ки дар замони муосир омода намудани кормандони МКД боз ҳам аҳаммиятнок гардидааст. Зеро на танҳо дар баробари сатҳи баланди дониши ҳуқуқии шахрвандон, балки шиддат гирифтани сатҳи ҷинояткорӣ, ба вучуд омадани ҷиноятҳои махсусан хавфнок ба монанди экстримизм ва терроризми байналмилалӣ моро зарур аст, ки ба сатҳу сифати оморасозии мутахассисон, дониш, маҳорату малакаи касбии кормандони МКД бештар таваҷҷуҳ зоҳир намоем, зеро таҷрибаи амалӣ нишон медиҳад, ки то ҳол ашхоси бе маълумоти олий, хосса ҳуқуқшиносӣ дар сафи кормандони МКД зиёд мебошанд. Ҳамасола ба факултети №3 (шакли таҳсили ғойибона) Академияи ВКД ҚТ шумораи зиёди кормандони МКД, ки дар вазифаҳои махсуси ба ҳуқуқшиносӣ вобаста, дар амалия (муфаттиш, корманди оперативӣ-ҷустуҷӯӣ, нозирони минтақавӣ ва ғ.) фаъолият мекунанд, барои соҳиб шудан ба маълумоти олии ҳуқуқшиносӣ дохил мегарданд. Чунин раванд, аз як тараф, қобили қабул мебошад, ки кормандони МКД соҳиби маълумоти олии ҳуқуқшиносӣ мегарданд. Вале, аз тарафи дигар, фаъолияти шахси бе маълумоти олии ҳуқуқшиносӣ буда, ба

⁴³⁰ Ниг.: Dogutas, C., Dolu, O., Gul, S. K. A comparative study of the police training in the United States, United Kingdom and Turkey / C. Dogutas, O. Dolu, S. K. Gul // Turkish Journal of Police Studies. – 2007. Vol. 9. – №1-4. – P. 1-20.

⁴³¹ Ниг.: Злоказов К.В. Современное профессиональное обучение полицейских зарубежных стран: национальные различия / Злоказов К.В. // Правопорядок: история, теория, практика. – 2019. – №4 (23). – С. 85-94.

сатху сифат, аз қабилӣ: татбиқи дурустӣ санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, баровардани қарорҳои дуруст, саривақт амалӣ намудани арзу шикоятҳои шаҳрвандон, пешгирии ҳуқуқвайронкуниҳо, риояи қонуният ва ғайра таъсири манфӣ мерасонад.

Ҳамзамон, дар бештари кишварҳои ҷаҳон омӯзиши иловагии касбии кормандони полиция низ вучуд дорад, ки аз зарурати такмили ихтисос ва аз худ намудани малакаҳои иловагӣ ба миён омадааст. Дар воқеъ, бозомӯзӣ ва ё такмили ихтисоси ҳатмиву даврӣ имкон медиҳад, ки сатҳи шуури ҳуқуқии касбӣ, маърифатнокӣ, маҳорату малакаи касбӣ ва рафтори кормандони МКД ба стандартҳои касбӣ мувофиқ гардида, дар иҷрои вазифаҳои хизматӣ боз ҳам фаъол бошанд. Чи хеле ки оид ба муваффақияти Сингапур дар боло иброз намудем, ҳамчунин, илова менамоем, ки яке аз талаботи дигари муҳим ва ҳатмӣ дар он аст, ки ҳар як мансабдори давлатӣ ва корманди давлатӣ ба таври доимӣ аз таълимҳои иловагӣ ва такмили ихтисос мегузаранд, онҳо вазифадоранд, ки дар як сол на камтар аз 100 соат омӯзиш гузаранд, аз ҷумла, оид ба ҳуқуқвайронкуниҳои хусусияти коррупсионӣ дошта⁴³². Такмили ихтисос равандест, ки таносуб ва хусусиятҳои муҳимми назарияро бо амалия дар ҳамбастагӣ қарор медиҳад. Ҳамзамон, такмили ихтисос имкон медиҳад, ки дар натиҷаи бозомӯзӣ сатҳи шаклдигаркунии шуури ҳуқуқии кормандони МКД паст гардида, унсурҳои шуури ҳуқуқии касбӣ дар онҳо ташаккул ёбад. Чунин аҳамиятнокӣ аст, ки давлат ва Ҳукумати ҚТ ба бозомӯзиву такмили ихтисоси хизматчиёни давлатӣ, хосса тан кормандони мақомоти ҳифзи ҳуқуқ тавачҷуҳ зоҳир менамояд. Зеро дар «Консепсияи сиёсати ҳуқуқии ҚТ барои солҳои 2018-2028» омадааст: «Бо мақсади мутобиқу муносибгардони фаъолияти муассисаҳои такмили ихтисоси кормандони мақомоти ҳифзи ҳуқуқ муттаҳид намудани онҳо ба муассисаи ягонаи марказонидашуда ва доимоамалкунанда ба роҳ монда шавад»⁴³³. Яке аз ҳадафҳои «Барномаи

⁴³² Ниг.: Манукян А.Р., Хаджиев Т.Д. Антикрупционная стратегия Сингапура: ориентация на результат / А.Р. Манукян, Т.Д. Хаджиев // Право и управление. – 2013. – №1 (26). – С. 117-123.

⁴³³ Консепсияи сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2018-2028, бо фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6-уми феввали соли 2018, таҳти №1005 // Маҳзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҚТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 17.02.2022).

таълим дар соҳаи ҳуқуқи инсон барои солҳои 2022-2026» низ ба он равона гардидааст, ки барои кормандони мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ва хизматчиёни ҳарбӣ ин ба роҳ мондани такмили ихтисоси мураббихо ва устодон оид ба ҳуқуқи инсон дар дохил ва хориҷи кишвар муҳим мебошад⁴³⁴. Такмили ихтисоси кормандони МКД зери тавачҷуҳи махсус қарор дорад ва дар асоси чандин сандаҳои меъёрии ҳуқуқии дахлдор муқаррар гардидааст. Чунончи, дар фасли алоҳидаи «Стратегияи ислоҳоти милитсия барои солҳои 2013-2020», ки бо Фармони Президенти ҚТ аз 19-уми март соли 2013, таҳти №1438 тасдиқ шудааст, такмили маҳорати касбӣ дар кори милитсия, корҳои кадрӣ дар милитсия, аз ҷумла, интихоб, оmodасозӣ, қабул ба кор ва пешрафт дар хизмати кормандони милитсия бахшида мешавад⁴³⁵. Такмили донишҳои ҳуқуқии касбӣ ва маҳорати касбии кормандони МКД дар «Барномаи ислоҳоти милитсия барои солҳои 2021-2025», ки бо Қарори Ҳукумати ҚТ аз 1-уми июни соли 2021, таҳти №211 қабул гардидааст, дар фасли 25 он омадааст: «Омода намудани кадрҳо барои вазорат бо низоми таҳсили сезинагӣ тавассути низоми якҷоя намудани се раванди муосири омода намудани кадрҳо: оmodасозӣ, бозомӯзӣ ва такмили ихтисос амалӣ гардонида мешавад»⁴³⁶. Ҳамзамон, дар асоси чандин⁴³⁷ санадҳои дахлдори дохилиидоравӣ муҳиммияту хусусияти такмили ихтисоси кормандони МКД муқаррар гардидааст. Аз ҷумла Фармони ВКД ҚТ «Оиди тасдиқи Низомнома дар бораи ташкили тайёрии ибтидоӣ, такмили ихтисос ва бозомӯзии кормандони ҳайати қаторӣ ва роҳбарикунандаи мақомот ва ҷузъу томҳои МКД ҚТ» аз 24-уми апрели соли 2006, таҳти №260

⁴³⁴ Ниг.: Барномаи таълим дар соҳаи ҳуқуқи инсон 2022-2026, бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30-юми декабри соли 2021, таҳти №565 // Маҳзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҚТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 17.12.2022).

⁴³⁵ Ниг.: Стратегияи ислоҳот милитсия барои солҳои 2013-2020, бо Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 19-уми март соли 2013, таҳти №1438 // Маҳзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҚТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 17.02.2022).

⁴³⁶ Ниг.: Барномаи ислоҳоти милитсия барои солҳои 2021-2025, бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1-уми июни соли 2021, таҳти №211 // Маҳзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҚТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 17.02.2022).

⁴³⁷ Ниг.: Низомномаи Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 28-уми декабри соли 2006, таҳти №592 тасдиқ шудааст (Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30.05.2008, таҳти №283, аз 29.04.2009, таҳти № 274, аз 30.12.2011, таҳти № 673, аз 30.12.2015, таҳти №819) // [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://www.vkd.tj> (санаи мурочиат: 17.02.2022); Низомномаи адои хизмат аз тарафи ҳайати қаторӣ ва роҳбарикунандаи мақомоти корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон, бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 5-уми апрели соли 2005, таҳти №137 // [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://www.vkd.tj> (санаи мурочиат: 17.02.2022).

б/з амал менамояд. Дар асоси низомномаи болозикр б намуди асосҳои омӯзиш ба монанди: коромӯзӣ, омӯзиши мустақил, тайёрии ибтидоӣ, такмили ихтисос, тайёрии хизматӣ ва ҳарбӣ, бозомӯзӣ муқаррар гардидааст⁴³⁸. Вале новобаста аз талаботи чунин санадҳои меъёрии ҳуқуқии марбута дар баҳши такмили ихтисос, вазъи кунунии такмили ихтисоси кормандони МКД на чандон қаноатмандкунда мебошад, зеро натиҷаи назарсанҷии гузаронидашуда, нишон медиҳад, ки аз 273 нафар пурсидашудагони кормандони МКД 46, 15 % дар давоми фаъолияти кории худ аз такмили ихтисос гузаштаанд, вале 52, 38 % бошад тамоман аз такмили ихтисос нагузаштаанд, 1, 47 % интихоби дигар намудаанд⁴³⁹. Аз ин бармеояд, ки новобаста аз роҳандозии Низомнома аз соли 2006, чиҳати такмили ихтисоси кормандони МКД то ба ҳол аз нисф зиёди пурсидашудагон дар давоми фаъолияти кории худ, ки баъзеи онҳо зиёда аз 10 сол собиқаи корӣ доранд, боре ҳам аз такмили ихтисос нагузаштаанд. Вале нафароне ҳастанд, ки дар давоми се сол 2 маротиба аз такмили ихтисос гузаштаанд. Ҳамзамон, мушоҳида мегардад, ки муҳиммият ва нақши такмили ихтисос ва ё бозомӯзии кормандони МКД аз ҷониби роҳбарони сарраёсат, раёсатҳо, шӯъбаҳои ВКД ба таври зарурӣ роҳандозӣ нагардидааст, зеро дар таъмин ва ё назоратбарии зердастони худ дар чараёни такмили ихтисос ва бозомӯзӣ бо муассисаҳои таълимии МКД дар мувофиқа ва ҳамкорӣ қарор надоранд. Чунин раванд ташвишовар буда, боиси шаклдигаркунии шуури ҳуқуқӣ, паст гардидани сатҳи шуури ҳуқуқии касбӣ, риоя нагардидани қонуният ва дигар омилу сабабҳо мегардад. Аз ин рӯ, қобили қабул мешуморем, ки Низомномаи болозикр бинобар тағйирёбии қоидаҳои имлоӣ, ташаккулёбии сохтори МКД, раванди амалигардии ислоҳоти милитсия ва дигар омилу сабабҳо, дар таҳрири нав қабул карда шавад. Ҳамзамон, зарур мешуморем, ки дар асоси санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, санадҳои дохилиидоравӣ, барномаву концепсияҳои давлатӣ, хосса дар раванди ислоҳоти милитсия, ки чарайён дорад, барномаи бозомӯзӣ ва такмили ихтисоси кормандони МКД

⁴³⁸ Ниг.: Фармони Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оиди тасдиқи Низомнома дар бораи ташкили тайёрии ибтидоӣ, такмили ихтисос ва бозомӯзии кормандони ҳайати қаторӣ ва роҳбарикунандаи мақомот ва ҷузъу томҳои мақомоти корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 24-уми апрели соли 2006, таҳти №260 б/з // [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://www.vkd.tj> (санаи мурочиат: 17.02.2022).

⁴³⁹ Замимаи 4. – С. 267.

омода ва қабул гардад. Роҳандозии ҳадафи мазкур имкон медиҳад, ки дар давоми 3 ва 5 сол қисми бештари кормандони МКД ба такмили ихтисос фаро гирифта шуда, ба натиҷаҳои зерин ноил гарданд, аз ҷумла:

1. Донишҳои ҳуқуқии илман асоснокгардида ва дигар дастовардҳои замони соҳибистиклолии кишварро аз худ менамоянд;

2. Аз низоми қонунгузори кишвар, бахусус қонунҳои нави қабулгардида, тағйири иловаҳои воридгардида ба қонунгузори кишвар ва дигар санадҳои ҳуқуқии дохилиидоравӣ маълумотҳои навро аз худ менамоянд;

3. Аз барномаву консепсияҳои давлатии қабулгардида ва натиҷаву дурнамои он бархурдор мегарданд;

4. Сатҳи забондонӣ, шуури ҳуқуқӣ ва фарҳанги ҳуқуқиашон баланд бардошта мешавад;

5. Аз проблемаҳои замони муосир, аз қабилҳои экстремизм, терроризм ва дигар амалу ҳаракатҳои ифротӣ бархурдор мегарданд;

6. Маҳорату малака ва сатҳи касбияташон баланд мегардад.

Дар асоси таҳлилҳои боло чунин хулосаҳо пешниҳод карда мешаванд:

1. Риояи қонуният, бахусус пешгирии амалҳои коррупсионӣ дар байни кормандони МКД, метавонад дар сурате ба мақсад мувофиқ арзёбӣ гардад, ки дар баробари санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ роҳбарони сохторҳои МКД амалу рафтори намунавӣ дошта бошанд. Пас, зарур аст, ки бозомӯзӣ, баргузориҳои конференсияҳо, мизҳои мудаввар, семинарҳо ва тренингҳо дар байни роҳбарони МКД мунтазам гузаронида шуда, аз оқибатҳои манфии чунин падидаи ғайри инсонӣ, меъёрҳои махсус роҳандозӣ гардад;

2. Такмили ихтисос омилҳои ташаккулдиҳандаи шуури ҳуқуқии касбӣ, заминаи баланд бардоштани фарҳанги ҳуқуқии кормандони МКД ва яке аз роҳҳои пешгирии шаклдигаркунии шуури ҳуқуқии касбӣ ба ҳисоб меравад. Такмили ихтисос ҳамчун унсурҳои асосии муайянкунандаи таносуби назария ва амалия мебошад. Такмили ихтисос барои ҳамаи кормандони МКД, новобаста аз вазифа ва самти фаъолият, муҳим мебошад. Дар замони муосир барои кормандони МКД зарур аст, ки ҳангоми сафарбар гардидан ба вазифаи нав ва

ё баъд аз таҷрибаи 3 солаи фаъолият ба такмили ихтисоси ҳатмӣ фаро гирифта шаванд;

3. Коркард ва мукамал намудани санадҳои ҳуқуқӣ дар самти асосҳои ташкили тайёрии ибтидоӣ, такмили ихтисос ва бозомӯзии кормандони ҳайати қаторӣ ва роҳбарикунандаи МКД ҚТ амри воқеӣ гардидааст. Зеро мукамал гардидани санадҳои ҳуқуқӣ дар ин самт имкон фароҳам меорад, ки сафарбарӣ, ухдадорихои сохторҳои марбути МКД, назоратбарӣ боз ҳам ба таври ҷиддӣ муқаррар ва амалӣ карда шаванд;

4. Қбули барномаи бозомӯзӣ ва такмили ихтисоси кормандони МКД тақозои мушкилоти замони муосир (ифротгарӣ, экстремизм, терроризм), сатҳи дониш, маҳорату малака, сатҳи шуури ҳуқуқии касбӣ ва фарҳанги ҳуқуқии онҳо буда, дар натиҷа имкони беҳтар гардидани сатҳу сифати фаъолият ва натиҷаи кори кормандони МКД мегардад;

5. Бо дарназардошти таҷрибаи давлатҳои хориҷӣ пешниҳод менамоем, ки дар робита ба фаъолияти 25-солаи бенуқсон, натиҷабахш ва бе гирифтани ҷазои интизомӣ, ки дар натиҷаи амалу ҳаракати худ корманди МКД фаро расидааст, зиёд кардани нафақа нисбат ба онҳое, ки дар давоми фаъолияти кори худ борҳо ҷазои интизомӣ гирифтаанд, роҳандозӣ карда шавад.

2.3. Нақши технологияи иттилоотӣ дар

ташаққули шуури ҳуқуқии кормандони мақомоти

корҳои дохилӣ дар шароити ташаққули давлати ҳуқуқбунёд

Дар замони муосир технологияҳои иттилоотӣ бо суръати кайҳонӣ рушд мекунад. Беҳуда асри XXI-ро асри техникаву технология наменоманд. Имрӯз ҳаёти ҷомеаро бе истифодаи технологияи иттилоотӣ тасаввур намудан ғайриимкон аст. Чунин рушди бо суръат моро водор месозад, ки аз ин навгониҳои илмӣ-техникӣ самаранок истифода барем, то ин ки ҳамқадами илму замона бошем.

Солҳои охир аксар кишварҳои ҷаҳон, аз ҷумла, ҚТ, ҳадафи роҳандозии ҳукумати электрониро ба миён гузоштааст. Аз ҷумла, «Консепсияи ташаққули ҳукумати электронӣ дар ҚТ», ки он бо қарори Ҳукумати ҚТ аз 30-юми декабри соли 2011, таҳти №643 тасдиқ шудааст. Ин раванд дар замони муосир бисёр

муҳим буда, соҳаҳои ҳаёти инсон-иқтисод, сиёсат, илм, маориф, фарҳанг ва фаъолияти ҳуқуқӣ бе истифодаи технологияҳои иттилоотӣ ғайриимкон мебошад.

Яке аз бахшҳои асосии роҳандозии ҳукумати электронӣ ин ҳалли вазифаҳои гузошташуда, мутобикан ба самтҳои асосии мазкур амалӣ карда мешаванд:

- таъсиси заминаи зарурии меъёрии ҳуқуқии ташаккули ҳукумати электронӣ, бо иловаи таъсиси инфрасохтори ягонаи таъмини ҳамкориҳои мутақобилаи электронӣ;

– ташаккули қисматҳои асосии инфрасохтори ҳукумати электронӣ;

– ташаккул ва рушди хизматрасонии электронии мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатӣ;

– таъсис ва рушди системаҳои байниидоравӣ ва системаҳои якхелаи идоравии иттилоотӣ;

– таъсис ва рушди захираҳои иттилоотӣ ва системаҳои мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ;

– рушди системаи таъмини дастрасии шаҳрвандон ба иттилоот;

– рушди портал ва равзанаҳои дарҳамшавӣ (тадохули) ҳукумати электронӣ;

– таъсиси системаи давлатии автоматикунонидашудаи идоракунии захираҳо;

– таъмини муҳофизати инфрасохтори иттилоотӣ;

– такмил додани таъминоти кадрӣ ҳукумати электронӣ;

– таҳияи сохтор (архитектура), таъсис ва рушди заминаҳои стандартҳо дар соҳаи ТИК (технологияи иттилоотии коммуникатсионӣ)⁴⁴⁰.

Имрӯз ҳаёти ҷомеаро бе истифодаи технологияи иттилоотӣ тасаввур намудан ғайриимкон аст. Ин раванд дар замони муосир бисёр муҳим буда, соҳаҳои ҳаёти инсон-иқтисод, сиёсат, илм, маориф, фарҳанг ва фаъолияти ҳуқуқӣ бе истифодаи технологияҳои иттилоотӣ ғайриимкон мебошад.

⁴⁴⁰ Концепсияи ташаккули ҳукумати электронӣ бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30-юми декабри соли 2011, таҳти №643 // Маҳзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҶТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 17.02.2022).

Муҳиммияти баррасии масъала дар он аст, ки технологияҳои иттилоотӣ, ки ба ҳаёти рӯзмарра босуръат дохил шуда, дар муносибатҳои ҷомеаи муосир истифода мешаванд, зарурати танзими ҳуқуқиро ба вучуд меорад, ки онҳо ба объекти донишҳои ҳуқуқӣ ва инъикоси шуури ҳуқуқӣ дохил мешаванд. Воқеан, дар замони кунунӣ тамоми соҳаҳои ҳаёти инсоният, пешравӣ ва тараққиёти ҷомеаро бидуни технологияи иттилоотии коммуникатсионӣ (минбаъд ТИК) ва ё иттилоотӣ тасаввур кардан ғайриимкон аст. Истифодаи васеи ТИК баҳри соддагардонии хизматрасонии маишӣ, иқтисодӣ, коркард ва интиқоли иттилоот, васеъ гардидани имкониятҳои муошират ва устувориҳои робитаҳои муштарак ва ғайра имконияти мусоидро фароҳам меорад. Бахусус технологияҳои, ки барои иттилоотикунонӣ истифода мегарданд, дар ҷомеа аҳаммияти бештар пайдо намуда, таваҷҷуҳи ҷомеаро ба худ ҷалб намудааст. Ҳамзамон, соҳаҳои илм, маориф, бонкдорӣ, савдо, саноат ва ғайраро, ки бахшҳои асосии фаъолияти давлатӣ мебошад, бидуни ТИК тасаввур кардан ғайриимкон аст.

Инчунин, дар замони муосир истифодаи ТИК дар самти огоҳонӣ, пешгирӣ, ошкорсозии ҳуқуқвайронкуниҳо аҳаммияти махсус пайдо намудааст. Олимону донишмандон бошанд, бар он назаранд, ки технологияҳои навини замони муосир ҳам барои содиргардии ҷинойт ва ҳам пешгирии он истифода мегардад. Аз ҷумла, иброз мегардад, ки навоариҳои технологӣ ин дастгоҳҳо ва таҷҳизоти навро дар бар мегирад ва он метавонанд ҳам барои содир кардани ҷинойтҳо ва ҳам барои пешгирӣ ва мубориза бо онҳо истифода шаванд⁴⁴¹. Дар баробари ин, олимону муҳаққиқони ватанӣ Ҷ.З. Зоир, Р.С. Одиназода, Р.Ш. Сотиволдиев, А.Ф. Ҳолиқзода ва дигарон дар замони муосир аҳаммият ва хатарҳои ҷомеаи иттилоотиро мавриди таҳқиқи илмӣ қарор дода, атрофи ин падида ибрози андеша намуданд⁴⁴². Ҳамзамон, чи хеле, ки иброз

⁴⁴¹ Ниг.: Byrne J., Marx G. Technological innovations in crime prevention and policing. A review of the research on implementation and impact / J. Byrne, G. Marx // Cahiers Politicestudies. – 2011. – №3 (20). – P. 17-40.

⁴⁴² Ниг.: Сативалдыев Р.Ш. Защита информационной безопасности как актуальная задача правоохранительных органов / Р.Ш. Сативалдыев // Труды Академии МВД Республики Таджикистан. – 2017. – №1 (33). – С. 14-24; Сативалдыев Р.Ш. Противодействие информационной войне как актуальная задача правоохранительных органов / Р.Ш. Сативалдыев // Труды Академии МВД Республики Таджикистан. – 2017. – №4 (36). – С. 73-83; Сативалдыев Р.Ш. Деятельность государства в сфере обеспечения информационной безопасности / Р.Ш. Сативалдыев // Вестник ТНУ., – 2017. – №2/10. – С.174-182; Сативалдыев Р.Ш. Динамика функциональной деятельности государства в условиях новых информационных вызовов и угроз / Р.Ш.

мегардад, шумораи ҳуқуқвайронкуниҳо бо истифода аз технологияҳои интернетӣ меафзояд⁴⁴³.

Дар воқеъ, истифодаи технологияи замони муосир то ҳадде расидааст, ки роҳу усулҳои содаи содиргардии ҷинойтҳо аз қабилӣ гардиши ғайриқонунии маводи нашъадор, қаллобӣ, экстремизм, терроризм ва то сатҳи киберҷинойтҳо сода ва осон гардидааст. Чунин мушкилоти замони муосир буд, ки Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти ҶТ, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми навбатии худ ба Маҷлиси Олии ҶТ таърихи 23-юми декабри соли 2022 чунин иброз намуданд: «Имрӯзҳо гурӯҳҳои террористиву экстремистӣ барои даъват ва ҷалб намудани шахрвандон ба сафҳои худ бо истифода аз технологияҳои муосири иттилоотӣ, роҳу усулҳои навро истифода карда, ҷавонони камтаҷрибаву ноогоҳро бо ғояҳои тундгароӣ гумроҳ месозанд»⁴⁴⁴. Чунин раванд ташвишвар гардида, амнияти иттилоотиро чӣ дар сатҳи давлат ва чӣ дар сатҳи байналмилалӣ, ноустувор мегардонад. Маълумотҳои иттилоотие, ки тавассути технологияҳои иттилоотӣ роҳандозӣ мешавад, бисёр ташвишвар гардидааст. Иттилоот метавонад ҳам маълумоти манфӣ ва ҳам мусбатро инъикос намояд.

Иттилооти манфӣ гуфта, иттилоотеро метавон номид, ки асли воқеъ надошта, инсонҳоро ба гумроҳӣ, ҷаҳолат ва нафрату бадбинӣ даъват менамояд ва дар натиҷа пояҳои ҷомеаи демокративу ҳуқуқбунёдро фалаҷ месозад.

Иттилооти мусбат бошад, маълумоти воқеъ буда, инсонҳоро ба муттаҳидӣ, ҳамфикрӣ ва ба устувории робитаҳову рушди заминаҳои воқеии давлати демокративу ҳуқуқбунёд водор месозад.

Сативалдыев // Ҳаёти ҳуқуқӣ. – 2017. – №2. – С. 6-14; Сативалдыев Р.Ш. Обеспечение информационной безопасности как актуальная задача государства / Р.Ш. Сативалдыев // Вестник Конституционного суда Республики Таджикистан. – 2017. – №3-4. – С.176-189; Сотиволдыев Р.Ш. Противодействие информационной войне как предметное содержание информационной функции государства / Р.Ш. Сативалдыев // Правовая жизнь. – 2017. – №1 (17). – С. 5-29; Мачидзода Ҷ.З., Холиқзода А.Ф., Одиназода Р.С. Ҷавонон ва амнияти иттилоотӣ (дар масири ҷаҳонишавӣ). – Душанбе: Маориф, 2019. – 240 с.

⁴⁴³ Ниг.: Нематов А.Р., Абдуджалилов А. Теория, практика и техника электронного договорного права / А.Р. Нематов, А. Абдуджалилов // Юридическая техника. – 2021. – №15. – С. 544-548.

⁴⁴⁴ Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 23-юми декабри соли 2022 [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.president.tj> (санаи мурочиат: 19.04.2023).

Р.М. Раҷабзода бамаврид иброс менамоянд, ки иттилоот ҳоло маълумоти гуногуни воқеъ ва ғайривоқеиро дар бар мегирад. Барои ҳамин, санҷиши дақиқи иттилоот, аз ҷумла, иттилооте, ки дар расонаҳои ахбори омма паҳн мешаванд, вазифаи доимии кормандони МКД мебошад. Муқовимат ба ҳамлаҳои иттилоотӣ, ҷинойткориҳои киберӣ, терроризми киберӣ, ҳифзи амнияти иттилоотии ҷумҳурӣ ҳоло аҳаммияти аввалиндараҷа дорад⁴⁴⁵. Бахусус ҷалб гардидани шаҳрвандони ноогоҳи кишвар ба ифротгароӣ ва ё баҳодиҳии ғаразнок ва паҳн кардани маълумоти бардурӯғ ба сиёсати давлатии ҚТ дар шабакаҳои иҷтимоӣ бо истифодаи васеи технологияҳои иттилоотӣ ва барномаҳои махсусгардонидашуда метавонанд таъсири манфӣ дошта бошанд. Бахусус, як паёммак метавонад кори гурӯҳҳои ҷинойткорро осон созад ва хавфу хатарро ба амнияти давлат ва сулҳу оромии он зиёд намояд. Бо мақсади пешгирии чунин мушкилоти замони муосир Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти ҚТ, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми худ ба Маҷлиси Олии ҚТ, ки таърихи 23-юми декабри соли 2022 баргузор шуд, ба мақомоти дахлдор дастуру супоришҳои мушаххас доданд, ки ҷиҳати пешгирии намудани ҷинойтҳои хусусияти экстремистиву террористидошта ва ҷинойтҳои, ки бо истифодаи ТИК содир карда мешаванд, зарур аст, ки Маркази ягонаи иттилоотӣ таъсис дода шавад⁴⁴⁶. Ҳадафи мазкур саривақтӣ буда, баҳри паст намудани чунин раванди содиргардии ҷинойтҳо тавассути ТИК мусоидат менамояд. Аз ин рӯ, яке аз субъектоне, ки дар ҳолати ҷанги иттилоотӣ ҳам бо ҷомеаҳои ҷинойтии миллӣ ва ҳам трансмиллӣ қарор дораду пайваста мубориза мебарад, ин, пеш аз ҳама, МКД ба ҳисоб меравад. Пас кормандони МКД-ро зарур аст, ки дар ин самт донишҳои зарурӣ ва маҳорату малакаи баланди касбӣ дошта бошанд. Зеро ин раванд ҷои ҳаросиданро надошта, баръакс, мубориза бурдан ва роҳҳои самараноки истифодаи онро омӯختан ва роҳандозӣ намудан ба мақсад мувофиқ мебошад. Зеро истифодаи самараноки технологияҳои иттилоотӣ, метавонад инсонҳоро муттаҳид созад, аз ҳар гуна паёмҳои

⁴⁴⁵ Ниг.: Раҷабзода Р.М. Фарҳанги ҳуқукии касбии кормандони мақомоти корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон: таҳқиқоти назариявӣ-ҳуқукии методологӣ дис... док. илм. ҳуқ. – Душанбе, 2021. – С. 32.

⁴⁴⁶ Ниг.: Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 23-юми декабри соли 2022 [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.president.tj> (санаи мурочиат: 19.04.2023).

ифротиву ғаразнок пешгирӣ намояд, ба пешрафту тараққиёти чома ва устувории давлати демокративу ҳуқуқбунёд таъсири мусбат расонад. Метавон иброз намуд, ки як паём дар сомонаҳои иҷтимоӣ метавонад шумораи зиёди одамонро бо як мақсад ва ҳадаф муттаҳид созад. Ҳамзамон, нақши технологияҳои иттилоотӣ дар пешгирӣ ва ошкорсозии ҳуқуқвайронкуниҳо назаррас мебошад. Як гурӯҳ олимону донишмандон низ иброз менамоянд, ки баррасии рӯйдодҳои таърихии пешгирии қинояткорӣ ба он далел таъкид мекунад, ки технология – махсусан, навовариҳои технологӣ – қувваи пешбарандаи ислоҳоти стратегияҳои пешгирӣ ва мубориза бо қинояткорӣ мебошад⁴⁴⁷. Аз ин бармеояд, ки барои самаранокии кори кормандони МКД нақши технологияҳои замони муосир назаррас буда, яке аз воситаҳои муҳим дар баланд бардоштани маҳорату малака ва донишҳои касбии онҳо ба ҳисоб меравад. Ю. Жданов ва В. Овчинский бар он назаранд, ки барои пешгирии қинояткорӣ ва баланд бардоштани самаранокии кори полиция технологияҳои нав таҳия карда мешаванд⁴⁴⁸. Ҳамзамон, К. Харрис иброз менамояд, ки аввалин инқилоби технологӣ, ки самаранокии фаъолияти мақомоти ҳифзи ҳуқуқро тағйир дод, аз се навоварии технологӣ, ки дар амалияи полиция мустаҳкам ҷойгир шудаанд, ба вучуд омадааст: телефон, алоқаи дутарафаи радио ва мошинҳои махсус⁴⁴⁹. Ба андешаи коршиносон, мо имрӯз дар остонаи инқилоби дуҷонибаи технологӣ қарор дорем, ки ташкил ва идоракунии полицияро бори дигар ба кулӣ тағйир медиҳад⁴⁵⁰. Рӯйи кор омадани технологияҳои муосир ба монанди телефонҳои мобилии дастӣ, компютерҳои муосир бо барномаҳои гуногун, технологияҳои огоҳонӣ, наворгиракҳои замонавӣ, технология барои муайян намудани изи ҳуқуқвайронкунӣ ва ё ҳуҷҷатҳои қалбакӣ, мошинҳои зирхпӯши бо

⁴⁴⁷ Ниг.: Harris C. Police and Soft Technology: How Information Technology Contributes to Police Decision Making In: Byrne, J. and Rebovich, D. The New technology of Crime, Law and Social Control, Monsey, NY / C. Harris // Criminal Justice Press. – 2007. – P. 153-183; Chan J. The Technology game: How information technology is transforming police practice / J. Chan // Journal of Criminal Justice. – 2001. – P. 139-159.

⁴⁴⁸ Ниг.: Жданов Ю., Овчинский В. Полиция будущего. – М., 2018. – С. 4.

⁴⁴⁹ Ниг.: Harris C. Police and Soft Technology: How Information Technology Contributes to Police Decision Making In: Byrne, J. and Rebovich, D. The New technology of Crime, Law and Social Control, Monsey, NY / C. Harris // Criminal Justice Press. – 2007. – P. 153-183.

⁴⁵⁰ Ниг.: Chan J. The Technology game: How information technology is transforming police practice / J. Chan // Journal of Criminal Justice. – 2001. – P. 139-159.

технологияҳои махсус муччаҳҳаз ва ҳамзамон, барномаҳои гуногун, ки бо технология истифода мегарданд, дар самаранокии фаъолияти кормандони МКД таъсиргузор мебошад. Дар воқеъ, технология ба баланд бардоштани маҳорату малакаи касбӣ, дониш ва натиҷаҳои фаъолияти кормандони МКД таъсиргузор мебошад.

Дар баробари ин, хатарҳои замони муосир инсониятро водор намудааст, ки боз ҳам баҳри омода намудани технологияҳои муосир дар самти муайян намудани ҳамлаҳои террористӣ, ҷои будубоши ҷинояткорон ва ғайра ҷораандешӣ намоянд. Ҳамзамон, зарурати танзими ҳуқуқӣ, назорат ва ба низом даровардани сомонаҳои интернетӣ ва шабакаҳои иҷтимоӣ пеш омадааст. Истифодаи васеи чунин технологияҳо тарзи фаъолияти кормандони МКД-ро дар таҳқиқи ҷиноятҳои молиявӣ, ҷиноятҳои вобаста ба маводи муҳаддир, қочоқи инсон, экстремизм, терроризм ва ғайра боз ҳам содда мегардонад. Дар асоси таҳлилҳои боло метавон ибраз намуд, ки технология на танҳо як воситаи муҳим дар пешгирӣ, ошкорсозии ҳуқуқвайронкуниҳо барои кормандони МКД муҳим арзёбӣ мегардад, балки маҳз тавассути технология имкони ташаккул додани маҳорату малакаи касбӣ, донишҳои ҳуқуқӣ боз ҳам осон мегардад, зеро дар замони муосир технология яке аз воситаи интиқолдиҳандаи маълумот гардидааст. Тавассути технологияи итилоотӣ метавон саривақт аз қонунҳои қабулгардида, тағйиру иловаҳои воридгардида, қарору фармоишот ва ғайра соҳиби маълумоти зарурӣ гардид, ки дар ниҳоят ба сатҳи шуури ҳуқуқии кормандони МКД таъсир хоҳад расонид. Ин нуқтаи назарро метавон бо он асоснок намуд, ки солҳои охир доир ба масъалаҳои шуури ҳуқуқӣ ва фарҳанги ҳуқуқӣ дар шароити ҷомеаи иттилоотӣ аз ҷониби олимони гуногун таҳқиқот гузаронида мешавад. Аз ҷумла, таъсири интернет ба фарҳанги ҳуқуқӣ мавриди таҳлил қарор гирифта, таъсири иттилооти зараровар ба шуури ҳуқуқӣ дар шароити ҷомеаи иттилоотӣ⁴⁵¹, масъалаҳои таъсири иттилооти ҳуқуқӣ ба ташаккули шуури ҳуқуқӣ бо назардошти

⁴⁵¹ Ниг.: Надыгина Е.В. Теоретико-правовой анализ влияния информационных технологий на правосознание: автореф... дис. ... канд. юрид. наук. – Нижний Новгород, 2007. – С. 6.

технологияҳои муосири иттилоотӣ баррасӣ карда шуданд⁴⁵², тағйирёбии шуури ҳуқуқӣ ва фарҳанги ҳуқуқӣ таҳти таъсири равандҳои ҷаҳонишавӣ⁴⁵³ ва ғайра мавриди таҳқиқоти илмӣ қарор дода шудаанд. Аз ин рӯ, мақсади ин қисмати қор тавсифи ҳамаҷонибаи таъсири технологияҳои иттилоотӣ ва нақши он дар ташаккули шуури ҳуқуқии оддӣ, шуури ҳуқуқии донишҷӯёни риштаи ҳуқуқшиносӣ, шуури ҳуқуқии касбӣ ва ё илмӣ, ҳамзамон, муайян намудани роҳи усулҳои баланд бардоштани самаранокии таъсири технологияи иттилоотӣ барои гирифтани донишҳои ҳуқуқӣ мебошад. Олимону донишмандони соҳа нақши технологияи иттилоотиро ҳанӯз аз давраи таълими ҳуқуқӣ, раванди қабули қонунгузорӣ, татбиқ ва натиҷагирии қонун муҳим арзёбӣ менамоянд. Е.В. Надыгина низ иброз менамояд, ки равандҳои мураккаби гузариш ба ҷомеаи иттилоотӣ ба шуури ҳуқуқии шахси оддӣ, донишҷӯи факултаи ҳуқуқшиносӣ, шуури ҳуқуқии касбӣ ва илмӣ бевосита таъсир мерасонанд⁴⁵⁴. Аз ҷумла, иброз мегардад, ки тавассути истифодаи технологияҳои иттилоотӣ ҳуқуқшиносони касбӣ имкониятҳои муошират бо гурӯҳи касбӣ ва ҳалли якҷояи ҳолатҳои марбут ба низоъҳо ва камбудии қонунгузориро васеъ намуданд. Қонунгузор ба дастовардҳо дар соҳаи барномаҳои таҳлилии махсус ва ҳамкориҳои мустақим бо аҳоли тавассути технологияҳои иттилоотӣ таъя намуда, имкон дорад, ки қонунҳои навро дар сатҳи нави сифатӣ эҷод намояд, ба қонунгузориҳои амалкунанда саривақт ислоҳот ворид созад⁴⁵⁵. Технологияҳои замони муосир дар соҳаи нигоҳдориҳои иттилооти гуногуни дорои аҳамияти ҳуқуқӣ буда, ҷои махсусро ишғол кардаанд. Дар баробари ин, дастрасӣ ба иттилооти ҳуқуқӣ сода карда шуд. Ин имконияти мусоид барои ҳуқуқшиносони баланддараҷа, бахусус қормандони

⁴⁵² Ниг.: Пискунова С.С. Правовая информация как средство формирования правового сознания граждан: дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2004. – 178 с.; Лебедева Н.Н. Всем ли доступна правовая информация, размещенная в Интернете / Н.Н. Лебедева // Российская юстиция. – 2004. – №1. – С. 53-54; Сочнев Д.Е. Информационное и правовое воздействие на правосознание молодежи / Сочнев Д.Е. // Российская юстиция. – 2003. – №5. – С. 62-64.

⁴⁵³ Ниг.: Поленина С.В. и др. Воздействие глобализации на правовую систему России / С.В. Поленина и др. // Государство и право. – 2004. – №3. – С. 5-15; Мартышин О.В. Национальная политическая и правовая культура в контексте глобализации / О.В. Мартышин // Государство и право. – 2005. – № 4. – С. 9-17.

⁴⁵⁴ Ниг.: Надыгина Е.В. Теоретико-правовой анализ влияния информационных технологий на правосознание: автореф. ...дис. ...канд. ...юрид. ...наук. – Нижний Новгород, 2007. – С. 4.

⁴⁵⁵ Ниг.: Махмудов Л.М. Влияние информационных технологий на профессиональное правосознание / Л.М. Махмудов // «Мировая наука». – 2021. – №4 (49). – С. 179-189.

МКД гардид, ки бо пайдоиши системаҳои электрони маълумотномаҳои ҳуқуқӣ, ки миқдори зиёди санадҳои ҳуқуқиро дар бар мегиранд, дастрасӣ пайдо намоянд. Технологияҳои иттилоотӣ ба равандҳои иҷтимоӣ таъсири назаррас расонида, дастовардҳои пешрафти иттилоотиро ба фаъолияти на танҳо ҷомеа, балки давлат қорӣ мекунад. Роҳандозии чунин иқдом ба самаранокии фаъолияти тамоми мақомоти давлатӣ, аз ҷумла, МКД мусоидат хоҳад намуд. Имрӯз МКД низ дар раванди амалисозии навъҳои гуногуни системаи технологияи муосир қарор дорад, ки он бо мақсади баланд бардоштани сатҳи дониш маҳорату малакаи касбӣ ва натиҷаҳои фаъолияти онҳо ба роҳ монда шудааст.

Дар замони муосир, дар фаъолияти кормандони МКД истифодаи технологияҳои иттилоотӣ боз ҳам самаранок гардидааст. Баланд бардоштани самаранокии фаъолияти кормандони МКД дар ошкор ва тафтиши ҷиноятҳо дар айни замон бидуни истифода ва ворид намудани технологияҳои нави иттилоотӣ ба экспертизаи криминалистӣ, фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷӯӣ ва пеш аз ҳама, бо компютерҳои фардӣ ғайриимкон аст. Инчунин, ҳифзи ҳуқуқу озодиҳои шахрвандон, тартиботи ҷамъиятӣ, пешгирии содиршавии ҳуқуқвайронкунӣ ва ғайра, ки аз ҷониби кормандони МКД анҷом дода мешаванд, сатҳи баланди дониши ҳуқуқӣ, маҳорату малакаи касбӣ, ҳамзамон, донишҳои замони муосир, бахусус самти иттилоотиро талаб менамояд. Аз ин рӯ, барои ноил шудан ба мақсаду ҳадафҳои назаррас, ба кормандони МКД дониш, истифода намудани технологияҳои инноватсиониву иттилоотӣ хеле муфид мебошад. Технологияи инноватсионӣ ва ё иттилоотӣ нисбат ба маҳорати касбии кормандон талаботи нав мегузорад, зеро самаранокии ҳалли вазифаҳои оперативӣ ва хизматӣ дар шароити муосир на танҳо бо дониши меъёрҳои ҳуқуқӣ ва мавҷудияти малакаҳои ҳифзи ҳуқуқ, инчунин, қобилияти истифодаи иттилоот ва коммуникатсия муайян карда мешавад. Ҳамзамон, нақши технологияҳои инноватсиониву иттилоотиро дар баланд бардоштани дониш ва сатҳи маърифатнокии кормандони МКД метавон муҳим арзёбӣ намуд. Зимнан, ташаккули технологияи инноватсионӣ ва иттилоотӣ аз кормандони МКД талаб мекунад, ки на танҳо дониш, маҳорату малакаи

баланди касбӣ дошта бошанд, балки омода бошанд, ки онҳоро пайваста такмил диҳанд. Аз ин рӯ, дар замони муосир яке аз самтҳои асосии таъсиргузор ба ташаккули дониши ҳуқуқӣ ва маҳорату малакаи касбии кормандони МКД ин истифодаи васеи технологияи иноватсиониву иттилоотӣ ба ҳисоб меравад.

Таввачҷуҳ намудан ба технологияи иноватсиониву иттилоотӣ, ҳамчун воситаи ташаккули шуури ҳуқуқии кормандони МКД дар заминаи он зоҳир мегардад, ки бештари олимони хориҷӣ О.В. Красножон, Л.М. Маҳмудов, А. Мол, А.Н. Фролов ва ватанӣ Р.Ш. Шарофзода, Э.С. Насриддинзода ва дигарон бар он назаранд, ки телевизион, радио ва дигар воситаҳои иттилоотӣ механизми ташвиқоти ҳуқуқӣ ва ё сарчашмаи бевоситаи маълумот ба ҳисоб мераванд. Аз ҷумла, сотсиологи франсуз А. Мол дар асарҳои худ иброз менамояд, ки дониши одамон, бо роҳи оморӣ (статистикӣ) муайян карда мешавад, сарчашмаҳои онҳо мисолҳои ҳаёт, хабарҳои рӯзнома, радио ва телевизион мебошанд⁴⁵⁶. Аз ин бармеояд, ки дар замони муосир яке аз сарчашмаҳои асосии аз худ кардани дониш ва гирифтани маълумот ин бевосита технологияҳои иттилоотӣ ва ё ваасоити ахбори омма мебошад. Дар асоси Барномаи таълим ва тарбияи ҳуқуқии шаҳрвандони ҶТ барои солҳои 2020-2030, ки бо Қарори Ҳукумати ҶТ аз 27-уми ноябри соли 2019, таҳти №599 тасдиқ гардидааст, яке аз роҳу усулҳои иттилоотонии ҳуқуқӣ ин барномаҳои телевизионӣ ва радио бо мундариҷаи қавии ҳуқуқӣ ва иттилоотонӣ дар чорҷӯбаи формати телевизионӣ метавонад чунин усулҳо, ба монанди роликҳои иҷтимоӣ дар бораи барномаҳои ёрии ҳуқуқӣ, барномаҳо оид ба баланд бардоштани маърифати ҳуқуқии аҳоли, намоишномаҳои таҷрибаи судӣ, ки кирдорҳои ҳуқуқвайронкунӣ ва оқибатҳои онҳо, филмҳо ва силсилафилмҳо, ки ба масъалаҳои ҳуқуқӣ равона гардидаанд, инъикос намояд⁴⁵⁷. Дар воқеъ, намоишномаҳои судӣ яке аз роҳҳои баланд бардоштани шуури ҳуқуқии муқаррарӣ ва касбӣ низ мебошад. Вале дар баробари ин,

⁴⁵⁶ Ниг.: Моль А. Социодинамика культуры: Пер. с фр. / Предисл. Б.В. Бирюкова. Изд. 3-е. – М.: Издательство ЛКИ, 2008. – С. 44-45.

⁴⁵⁷ Ниг.: Барномаи таълим ва тарбияи ҳуқуқии шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2020-2030, бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 27-уми ноябри соли 2019, таҳти №599 // Маҳзани мутамааркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҶТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 17.02.2022).

инъикоси воқеияти масъалаҳои ҳуқуқӣ тавассути видеосаптҳо ва дигар барномаҳои тархрезигардида аз ҷои ҳодиса, ҷараёни оғоз намудани парванда, таҳқиқу тафтишот, ки аз ҷониби кормандони МКД анҷом дода мешавад, дар ҷараёни таълим, семинарҳо ва дигар ҷорабиниҳои таълимӣ мақсаднок мебошад. Истифодаи самараноки технологияҳои иттилоотӣ, дар баробари ташаккули шуури ҳуқуқӣ ва фарҳанги ҳуқуқии шаҳрвандон, омили муҳимми ташаккулдиҳандаи шуури ҳуқуқии касбӣ ба ҳисоб меравад. Зеро С.С. Алексеев бар он назар аст, ки шуури ҳуқуқӣ ин маҷмуи назарияҳо, ҳиссиётҳо, одатҳо дар бораи ҳуқуқ, воқеияти ҳуқуқӣ мебошад, ки дар зери таъсири ҷомеаи иттилоотӣ ба таври динамикӣ инкишоф ёфта, ба иттилооте, ки асосан тавассути технологияҳои иттилоотӣ ба даст оварда мешавад, инчунин, самтҳои арзишӣ, муносибатҳои ҳуқуқӣ пешбинӣ шудаанд. Рафтори инсонро дар ҳолатҳои аз ҷиҳати ҳуқуқӣ муҳим танзим мекунад⁴⁵⁸. Бо дарназардошти мафҳуми пешниҳод намудаи С.С. Алексеев, ки шуури ҳуқуқӣ асосан тавассути технологияҳои иттилоотӣ ба даст оварда мешавад, пас, метавон ибраз намуд, ки нақши он дар ташаккули шуури ҳуқуқии касбӣ, аз ҷумла, шуури ҳуқуқии кормандони МКД низ муфид хоҳад буд. Р.М. Рачабзода низ бар он назаранд, ки ташаккулу инкишофи ҷомеаи иттилоотӣ, иттилоотонии ҷомеа, истифодаи технологияҳои иттилоотӣ ба сатҳи шуур ва фарҳанги ҳуқуқии кормандони МКД таъсир мерасонад. Аз як тараф, иттилоотонии фаъолияти МКД талаботи замона аст, аз тарафи дигар, паҳн шудани иттилооти васеъ ба шуури ҳуқуқии кормандони МКД таъсир мерасонад⁴⁵⁹. Ҳамзамон, Л.М. Маҳмудов технологияи иттилоотиро дар ташаккули шуури ҳуқуқии донишҷӯёни риштаи ҳуқуқшиносӣ муҳим арзёбӣ намудааст. Технологияи иттилоотӣ барои ташаккули сатҳи баланди шуури ҳуқуқии донишҷӯёни факултети ҳуқуқшиносӣ имкониятҳои нав фароҳам меорад. Ё дар идома ибраз менамояд, ки истифодаи технологияи иттилоотӣ ҳангоми пешниҳоди маводи лексионӣ ва дарсҳои амалӣ фаҳмиши онро зиёд намуда, дар тафаккур образи устуворро ташаккул дода, имкон

⁴⁵⁸ Ниг.: Алексеев С.С. Общая теория права: учебное пособие для студентов вузов. – М.: Изд-во «Проспект», 2010. – С. 317.

⁴⁵⁹ Ниг.: Рачабзода Р.М. Фарҳанги ҳуқуқии касбии кормандони мақомоти корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон: таҳқиқоти назариявӣ-ҳуқуқии методологӣ: дис... док. илм. ҳук. – Душанбе, 2021. – С. 31-32.

медихад, ки маводи амалӣ намоиш дода шавад⁴⁶⁰. Дар раванди таълим истифодаи технологияҳои муосир имконияти самаранокро дар азхудкунии донишҳои ҳуқуқӣ ва расонидани иттилооти мукамал ба вучуд меорад. Муҳимияти технологияи иттилоотӣ дар раванди таълим буд, ки дар Барномаи таълим ва тарбияи ҳуқуқии шаҳрвандони ҚТ барои солҳои 2020-2030, ки бо Қарори Ҳукумати ҚТ аз 27-уми ноябри соли 2019, таҳти №599 тасдиқ гардидааст, дар баробари машваратдиҳии ҳуқуқӣ ва расонидани ёриҳои ҳуқуқӣ, таълими ҳуқуқӣ, тарғибу ташвиқи ҳуқуқӣ, ҷалби шаҳрвандон дар раванди қабули санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, инчунин, иттилоотонии ҳуқуқиро яке аз ҷузъҳои низоми таълиму тарбияи ҳуқуқӣ арзёбӣ намудааст⁴⁶¹. Воқеан иттилоотонии ҳуқуқӣ, ки тавассути технологияҳои муосири иттилоотӣ дар шаклҳои гуногун (видео лексия, презентатсия ва ғ.) анҷом дода мешаванд, ба кори таълиму тарбияи ҳуқуқӣ натиҷаи мусбат меорад. Бахусус презентатсия, ки тавассути технологияи муосир ба роҳ монда мешавад, таълимгирандаро водор месозад, ки бештар тавачҷух ба умқи масъала намоянд. Роҳандозии таълими ҳуқуқӣ тавассути видеолексия ва презентатсия ба донишҷӯёни бахши ҳуқуқшиносӣ ва ё курсантони муассисаҳои таълимии МКД имкон медиҳад, ки донишҳои мукамалу бештарро дар як вақт ҳам аз назария ва ҳам аз рӯйдодҳои ҳаёти амалӣ аз худ намоянд. Зеро О.Н. Грибан дар презентатсия истифода бурдани модулҳои сохториро пешниҳод менамояд (ин унсур бо ёриҳои гиперпайвандҳо иҷро карда мешавад), ки ба донишҷӯ имкон медиҳад ҳавасмандии дарёфти ҷавоби дуруст ва ҳалли масъалаи ба ӯ гузошташударо пайдо намоянд⁴⁶². Дар воқеъ, барои донишҷӯёни бахшҳои ҳуқуқшиносӣ, бахусус курсантони Академияи ВКД ҚТ, ки дарсҳо бо видеосабтҳо, диаграммаҳо ва расмҳо пешниҳод мегардад, ҷолибтар ва ба таври сода аз ҷониби хонандагон қабул карда мешаванд. Аз ин рӯ, дар раванди таълим

⁴⁶⁰ Ниг.: Махмудов Л.М. Влияние информационных технологий на профессиональное правосознание / Л.М. Махмудов // Мировая наука. – 2021. – №4 (49). – С. 179-189.

⁴⁶¹ Ниг.: Барномаи таълим ва тарбияи ҳуқуқии шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2020-2030, бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 27-уми ноябри соли 2019, таҳти №599 // Маҳзани мутамаккизи иттилоотӣ-ҳуқуқии ҚТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 17.02.2022).

⁴⁶² Ниг.: Грибан О.Н. Применение учебных презентаций в образовательном процессе: виды, этапы и структура презентаций / О.Н. Грибан // Историко-педагогические чтения. – 2016. – №20-3. – С. 23-32.

маводе, ки тавассути аксҳо ва видеосабтҳо аз ҷои ҳодиса, раванди таҳқиқу тафтишот, бозпурсӣ ва ғайраро дар бар мегирад, ба курсантони Академияи ВКД ҚТ дар таҳлили ҳолатҳои мушаххас андӯхтани таҷриба, ташаккули тарзи рафтор ва мустаҳкам намудани дониши зарурии методӣ қобили эътимод мебошад. Дар раванди таълими ҳуқуқшиносӣ, аз ҷумла, барои курсантони Академияи ВКД ҚТ, истифодаи технологияи иттилоотӣ хеле муҳим буда, он имкон медиҳад, ки аҳаммиятнокии дарс, ки дар давоми як лексияи муқаррарӣ таҳлил ва омӯзиши он қариб ғайриимкон аст, ҳал гардад. Ҳангоми омӯзиши фанҳои ҳуқуқӣ, яке аз роҳҳои беҳтари оmodасозии парвандаҳо, ин ба роҳ мондани омӯзиши тартиб додани аризаҳо, дархостҳо ва дигар ҳуҷҷатҳои муруфиавӣ мебошад. Дар ин самт истифодаи васеи технологияҳои муосирро метавон муҳим арзёбӣ намуд. Зеро дар фаъолияти кормандони МКД истифодаи технологияҳои муосир муҳлат ва раванди таҳияи матни ҳуҷҷатҳо, тартиб додани ҳисобот ва ғайраро хеле кутоҳ ва сода менамояд. Ҳамзамон, дар МКД истифода бурдани технологияҳои муосири иттилоотӣ ба мутахассисон кӯмак мерасонад, ки дар рафти таҳқиқ ва тафтиши пешакӣ, ҳангоми баррасии аризаю шикоятҳо оид ба амалу кирдорҳои зиддиҳуқуқӣ ва иҷрои қонуниятро самаранок назорат баранд. Истифодаи технологияи иттилоотӣ аз ҷониби кормандони МКД аз оғози парвандаи ҷиноятӣ ва ба истехсолот қабул кардани он то ба таври фаврӣ анҷом додани тамоми ҳуҷҷатҳои раванди фаъолият муҳим мебошад.

Дар асоси таҳлилҳои боло метавон ба он муътақид гардид, ки дар воқеъ, технологияҳои иттилоотӣ барои ташаккули сатҳи баланди шуури ҳуқуқии донишҷӯёни бахшҳои ҳуқуқшиносӣ баҳусус барои курсантони Академияи ВКД ҚТ имкониятҳои нав фароҳам меорад. Аз ин рӯ, бисёр зарур аст, ки раванди таълим ва тарбияи ҳуқуқӣ мунтазам тавассути технологияи муосири инноватсионӣ ва иттилоотӣ ба роҳ монда шавад. Дар шароити нави тамаддуни иттилоотӣ, системаҳои омӯзиши электронӣ метавонанд раванди таълимро боз ҳам содда ва самаранок гардонад. Умуман, технологияи муосири дар раванди таълим истифодашаванда як раванди банақшагирифташуда мебошад, ки вазифаи асосии он дар ниҳояти қор омӯзонидани малакаҳои фаъолияти

мустақилона мебошад. Омӯзиши электронӣ барои амиқсозии дониши назариявӣ ва баланд бардоштани малакаи касбӣ, инчунин, ташаккули фарҳанги техникаю технологӣ имкони хубро фароҳам меорад.

Истифодаи технологияи иттилоотӣ ҳангоми пешниҳоди маводи лексионӣ ва дарсҳои амалӣ фаҳмиши онро зиёд намуда, дар тафаккур образҳои устувори визуалиро ташаккул дода, имкон медиҳад, ки маводи амалӣ намоиш дода шавад. Пас, зарур аст, ки ҷустуҷӯи маълумоти ҳуқуқиро барои донишҷӯён бахшҳои ҳуқуқшиносӣ, кормандони мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, бахусус кормандони МКД, дар баробари адабиёту сарчашмаҳои таълимӣ, ҳамзамон, аз сомонаҳои иттилоотӣ ба монанди «Адлия», «Портали интернетии иттилоотии ҳуқуқӣ», «Маркази миллии қонунгузорӣ» ва ғайра оид ба дастраснамоӣ хеле муҳим ва ба мақсад мувофиқ мебошад. Зеро В.Ю. Сморгунова ва Е.Ю. Калинина бар он назаранд, ки ба донишҷӯён қоидаҳои ҷустуҷӯ ва интихоби маълумотро ҳам дар сарчашмаҳои анъанавӣ ва ҳам дар интернет омӯзонидан лозим аст. Зеро барои ақли пурсамар ин манбаи ганҷинаи бепоёнӣ дониш аст⁴⁶³.

Дар давраи муосир васоити ахбори омма (махсусан электронӣ) зиёд шуда истодаанд, муҳим аст, ки дар онҳо иттилооти муътамад бидуни таҳрифи мазмуни ҳуқуқу уҳдадорихои асосӣ инъикос карда шаванд. Дар маҷмӯъ, дар ҷомеа ба захираҳои баландсифати телевизион, радио, интернет эҳтиёҷ ба миён омадааст. Зеро дар тамоми шаҳру ноҳияҳои ҷумҳурӣ дастрасӣ ба иттилооти ҳуқуқӣ тавассути сомонаҳои интернетӣ қобили қабул набуда, барои дастрасии босифат интернетӣ баландсифат ҳам барои шаҳрвандон ва ҳам барои корхонаҳои давлатӣ, бахусус мақомотҳои ҳифзи ҳуқуқ, лозим ва зарур мебошад. Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти ҶТ, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми худ ба Маҷлиси Олии ҶТ ёдовар шуданд, ки ҳоло дар кишвар шумораи муштарӣи интернет ба 4, 5 миллион расидааст, ки ба 100 нафар аҳоли 45 муштарӣ рост меояд. Вале таъкид менамоем, ки суръат ва арзиши интернет ҳанӯз қонёқунанда нест. Аз ин

⁴⁶³ Ниг.: Сморгунова В.Ю., Калинина Е.Ю. Современные образовательные технологии в обучении на юридическом факультете: формирование правосознания и становление профессионала / В.Ю. Сморгунова, Е.Ю. Калинина // Известия РГПУ им. А. И. Герцена. – 2019. – № 191. – С. 21-31.

лиҳоз, Хадамоти алоқа вазифадор аст, ки якҷо бо ширкатҳои дар соҳа фаъолияткунанда барои беҳтар намудани сифати хизматрасониҳо, паст кардани арзиши хизматрасониҳои алоқаи мобилӣ ва интернет, дастрас гардонидани интернетӣ баландсуръат дар тамоми минтақаҳои кишвар, аз ҷумла, шаҳру ноҳияҳои дурдаст тадбирҳои заруриро роҳандозӣ намояд. Дар идома ибраз намуданд, ки ҷиҳати фароҳам овардани заминаи муосири ҳуқуқӣ барои ҳалли масъалаҳои зикршуда ва бо дарназардошти пешравию таҳаввулотӣ дар ин соҳа дар миқёси ҷаҳон бавучудодада, сохтору мақомоти марбута вазифадор карда мешаванд, ки Қонуни ҚТ «Дар бораи алоқаи барқӣ»-ро дар таҳрири нав таҳия ва пешниҳод намоянд⁴⁶⁴. Чунин иқдомҳо саривақтӣ буда, имкон медиҳад, ки бо дарназардошти сатҳу сифати хизматрасониҳои интернетӣ иттилооти ҳуқуқӣ саривақт, босифат ба шаҳрвандон, хизматчиёни давлатӣ, кормандони мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, аз ҷумла, кормандони МКД, дастрас карда шавад. Ҳамзамон, тавре ки Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ибраз менамоянд: «Рушди соҳаи алоқа, баҳусус, таъмин намудани суръати баланди интернет ва дастрас будани нархи он барои рушди иқтисоди рақамӣ, зехни сунъӣ, таъмин намудани амнияти иттилоотӣ, ҷалби сармоя ва ташкили паркҳои технологиву инноватсионӣ зарур мебошад»⁴⁶⁵.

Дар замони муосир истифодаи технология дар мубодилаи иттилоот, аз қабилӣ саривақт дастрас намудани маводу ҳуҷҷатҳои корӣ байни корхонаву муассисаҳо ва дигар мақомоти давлатӣ, баҳусус сохторҳои МКД яке аз василаи хуб дар раванди фаъолият ба ҳисоб меравад. Бо дарназардошти ташкил намудани маҳзанҳои махсусгардонидашудаи иттилоотӣ оид ба самтҳои фаъолияти тафтишотӣ, оперативӣ-ҷустуҷӯӣ, шиносномавию бақайдгирӣ ва ғайра метавон чунин самти фаъолиятро боз ҳам сода ва дастраси кормандони МКД намуд. Дар замони муосир шумораи сомонаҳои интернетӣ, ки базаи васеи иттилоотӣ доранд, меафзояд. Истифодаи технологияи иттилоотӣ на танҳо аз ҷониби созмонҳои хусусӣ ё корхонаву

⁴⁶⁴ Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 23-юми декабри соли 2022 [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.president.tj> (санаи мурочиат: 19.04.2023).

⁴⁶⁵ Ҳамон ҷо.

муассисаҳои тичоратӣ, балки аз ҷониби тамоми ниҳодҳои давлатӣ ба роҳ монда шуда, сомонаҳои интернетӣ ташкил карда шудааст. Чунин равандро мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, аз ҷумла, МКД, ба таври васеъ истифода менамоянд. Мақомоти корҳои дохилӣ маълумотҳои лозимаро ҷиҳати ҳимояи ҳуқуқи инсон, таъмину кафолати он, пешгирии содиршавии ҷиноят, мубориза бар зидди ҳуқуқвайронкунӣ ва оид ба дигар натиҷаҳои фаъолияти худ дар сомонаи итилоотии МКД ҷойгир намуда, барои алоқаи доимӣ пайдо намудан бо аҳоли, риояи қонуният қадамҳои устувор мегузорад.

Истифодаи технологияҳои гуногуни иттилоотӣ дар фаъолияти амалии кормандони МКД ба сатҳи шуури ҳуқуқии касбии онҳо таъсири худро мерасонад. Технологияҳои инноватсионӣ ва ё иттилоотӣ яке аз омилҳои пешбарандаи он аст, ки кормандони мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, аз ҷумла, МКД, бо истифода аз он саривақт ба қонунгузори ҚТ ва ё тағйироте, ки ба сандҳои меъёрии ҳуқуқӣ ворид мегарданд, дастрасӣ пайдо менамоянд. Ҳамин тавр, маълум мегардад, ки шуури ҳуқуқии кормандони МКД дар замони муосир дар шароити ҷараёнҳои иҷтимоишавӣ ва зерӣ таъсири ТИК ташаккул меёбад.

Дар замони кунунӣ яке аз ҳадафҳои давлат ва Ҳукумати ҚТ низ ин дастрас намудани иттилооти ҳуқуқӣ ба хизматчиёни давлатӣ, кормандони мақомоти ҳифзи ҳуқуқ мебошад. Аз ҷумла, яке аз мақсадҳои Барномаи таълим ва тарбияи ҳуқуқии шаҳрвандони ҚТ барои солҳои 2020-2030 ин таъмини мақомоти худидоракунии шаҳраку деҳот, мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ, мақомоти иҷроияи марказии ҳокимияти давлатӣ, бахусус мақомоти ҳифзи ҳуқуқ бо маводи иттилоотӣ-ҳуқуқӣ мебошад⁴⁶⁶. Воқеан, дар ҚТ сомонаҳои махсусе мавҷуданд, ки бевосита низоми қонунгузори ҚТ - ро дар як маҷмуа муттаҳид намуда, ҳамчун манбаи итилоотии ҳуқуқӣ инъикос менамояд. Чунин раванд имкон медиҳад, ки шаҳрвандон, хизматчиёни давлатӣ ва субъектони татбиқкунандаи қонун саривақт дастрасӣ ба қонунҳо ва дигар санадҳои дахлдори ҳуқуқиро дошта бошанд. Яке аз маҳзанҳои

⁴⁶⁶ Ниг.: Барномаи таълим ва тарбияи ҳуқуқии шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2020-2030, бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 27-уми ноябри соли 2019, таҳти №599 // Маҳзани мутамаккизи иттилоотӣ-ҳуқуқии ҚТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 17.02.2022).

иттилоотии ҳуқуқӣ, ки дар он ба таври мукамал низоми қонунгузории ҶТ ҷойгир карда шудааст, ин маркази иттилоотии ҳуқуқии «Адлия» мебошад. Маҳзани мазкур соли 2009 дар назди Вазорати адлия таъсис ёфта, бо забонҳои давлатӣ ва русӣ амал менамояд. Маҳзани миллии иттилооти ҳуқуқии «Адлия» сомонаи пешбари давлатӣ дар ҶТ буда, дар он қонунгузорӣ саривақт дастрас мегардад. Мақсад ва вазифаҳои асосии ин маҳзани иттилоотии ҳуқуқӣ таъмин ва дастрасии санадҳои меъёрии ҳуқуқии ҶТ, санадҳои байналмилалӣ эътирофгардида, шартномаҳо ва созишномаҳои байнидавлатӣ, инчунин, дигар ҳуҷжатҳои меъёрии ҳуқуқии идоравӣ ва таҷрибаи судӣ ба мутахассисони давлатӣ, ҳуқуқшиносон, роҳбарони корхонаҳо ва шаҳрвандон мебошад. Ҳамзамон, маҳзани мазкур имкон медиҳад, ки бо дастрасии иттилооти ҳуқуқӣ сатҳи шуури ҳуқуқии кормандони мақомотҳои ҳифзи ҳуқуқ, аз ҷумла, кормандони МКД, баланд гардад. Инчунин, сомонаи мазкур баҳри омода ва паҳн намудани иттилооти ҳуқуқӣ ва маводи иттилоотӣ таълимотӣ ба баланд бардоштани шуури ҳуқуқӣ ва фарҳанги ҳуқуқии аҳоли ва хизматчиёни давлатӣ, бахусус кормандони МКД таъсир мегузорад. Аз ҷама муҳим он аст, ки маҳзани иттилоотии ҳуқуқии мазкур тамоми санадҳои меъёрии ҳуқуқиро дар шакли пурра ва тағйироти қонунгузорро саривақт ба система ворид намуда, ба мурочиаткунандагони сомона дастрас мегардонад. Вале мушкилии асосӣ вобаста ба маҳзани иттилоотии ҳуқуқии «Адлия» ин тарзи мураккаби воридшавӣ ба он мебошад. Аз ин рӯ, яке аз сомонаҳои иттилоотии ҳуқуқии дастрас ин Портали интернетии иттилооти ҳуқуқии ҶТ мебошад, ки дар асоси Қонуни ҶТ «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ», аз 30-юми майи соли 2017, таҳти №1414 ва Қарори Ҳукумати ҶТ «Дар бораи таъсис ва маблағгузории Интернет-портали иттилооти ҳуқуқии ҶТ», аз 25-уми феввали соли 2017, таҳти №98⁴⁶⁷ таъсис дода шудааст. Дар ин сомона хизматрасонӣ оид ба дастрасии санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ бевосита дар се шакл амалӣ карда шудааст. 1) Феҳристи нақшаҳои таҳияи лоиҳаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ. 2) Феҳристи

⁴⁶⁷ Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи таъсис ва маблағгузории Интернет-портали иттилооти ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон», аз 25-уми феввали соли 2017, таҳти №98 // Маҳзани мутамаккази иттилоотӣ–ҳуқуқии ҶТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 17.02.2022).

лоихаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва таҳлили таъсири танзимкунӣ. 3). Феҳристи санадҳои меъёрии ҳуқуқии қабулшудаи ҚТ. Вале оид ба истифодабарӣ, бақайдгирӣ, тафовут ва дигар хусусиятҳои «Адлия» ва «Портали интернетии иттилоотии ҳуқуқӣ» на ҳамаи хизматчиёни давлатӣ маълумот доранд. Аз ин рӯ, бисёр ба маврид аст, ки оид ба истифодабарӣ, бақайдгирӣ, тафовути «Адлия» ва «Портали интернетии иттилоотии ҳуқуқӣ» мутахассисони Маркази миллии қонунгузорӣ ва Вазорати адлия дар корхонаву идораҳои давлатӣ корбарии чунин сомонахоро бозомӯзӣ намоянд. Чунин раванд имкон медиҳад, ки хизматчиёни давлатӣ ҳам дар бораи сомонаҳо ва ҳам дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ маълумот пайдо намоянд, ки ин ба раванди ташаккули шуури ҳуқуқии онҳо таъсир хоҳад расонид.

Маҳзани электронии дигари дастраскунандаи иттилоотии ҳуқуқӣ, ин сомонаи расмии Маркази миллии қонунгузории назди Президенти ҚТ (Маҳзани маълумотҳои милли), мебошад. Маркази иттилоотӣ-ҳуқуқии болозикр як унсури системаи давлатии иттилооти ҳуқуқӣ мебошад, ки дар доираи татбиқи сиёсати давлатӣ дар соҳаи иттилооти ҳуқуқии ҚТ таъсис дода шудааст, ки он мутобиқи Фармони Президенти ҚТ аз 17-уми март соли 2009, таҳти № 637⁴⁶⁸ таъсис ёфтааст. Вазифаи асосии Маркази мазкур ин, пеш аз ҳама, таҳияи консепсияҳои такмили қонунгузорӣ ва лоихаҳои қонунҳо, таҳияи лоихаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, таҳияи пешниҳодот оид ба мутобиқ намудани санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ бо Конститутсия ва қонунҳои ҚТ, гузаронидани экспертизаи ҳуқуқии лоихаи қонунҳо, гузаронидани таҳлили таъсири танзимкунӣ, гузаронидани таҳқиқоти муқоисавию ҳуқуқии қонунгузории ҚТ бо қонунгузории давлатҳои хориҷӣ ва санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ эътирофнамудаи ҚТ, ҳамкорӣ бо ташкилоти илмӣ, муассисаҳои таҳсилоти олии дохилӣ ва хориҷӣ, фаҳмондадиҳии муқаррароти асосии қонунгузории ҚТ, таҳия ва интишори тафсири илмию амалии санадҳои

⁴⁶⁸ Ниг.: Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 17-уми март соли 2009, таҳти №637 «Дар бораи таъсиси Маркази миллии қонунгузории назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон» // Маҳзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҚТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 17.02.2022).

меъёрии ҳуқуқӣ мебошад. Инчунин, тибқи қонунгузори ҚТ, вазифаҳои дигарро низ анҷом медиҳад⁴⁶⁹.

Мутаассифона новобаста аз мавҷудияти чунин маҳзанҳои иттилоотӣ дар соҳаи пешкаш намудани маълумотҳои ҳуқуқӣ, дастрасӣ ба санадҳои меъёрии ҳуқуқии ҚТ, санадҳои байналмилалӣ ва дигар санадҳои дахлдори ҳуқуқии идоравӣ, қисми бештари кормандони МКД маълумот дар бораи чунин маҳзанҳоро надоранд. Зеро натиҷаи назарсанҷии анҷомдодашуда чунин маълум намуд, ки аз 273 нафар пурсидашудагони кормандони МКД 56, 04 % ибраз намудаанд, ки дар бораи қонунҳои амалкунанда аз Воситаҳои ахбори омма маълумот мегиранд, 30, 04, % аз шабакаҳои иҷтимоӣ ва 3, 3 % аз дӯстон ва хешовандон, 10, 26 % бошад ибраз намудаанд, ки аз адабиёт ва ё дар раванди таълим маълумот мегиранд⁴⁷⁰. Аз ин бармеояд, ки аксари кормандони МКД дар бораи сомонаҳои интернетӣ ба монанди «Маркази миллии қонунгузори назди Президенти ҚТ», «Адлия» ва «Портالي интернетии иттилоотии ҳуқуқӣ» дар назди Вазорати адлия, ки барои дастрасномаии санадҳои меъёрии ҳуқуқии манбаъҳои асосӣ ба ҳисоб мераванд, маълумот надоранд. Чунин ҳолат ғайри қобили қабул буда, ба раванди ташаккули шуури ҳуқуқии кормандони МКД таъсири қаноатмандкунанда расонида наметавонад. Пас зарур аст, ки дар вохӯриҳо, семинарҳо, конференсияҳо, дарсҳои хизматӣ оид ба истифодабарии маҳзанҳои интернетие, ки дар он қонунгузори амалкунанда маҳфуз гардонида шудааст, ташвиқу тарғиб ба роҳ монда шавад.

Бо дарназардошти таҳлилҳои болозикр метавон ибраз намуд, ки яке аз қисматҳои Консепсияи ташаккули ҳукумати электронӣ дар ҚТ, таъсиси ҳатмии саҳифа (сайт)-ҳои Ҳукумати ҚТ, ҳамаи вазоратҳо ва муассисаҳои кишвар дар интернет, ки дар оянда дар портали ягонаи иттилоотӣ-маълумотии Ҳукумат мутахҳид карда мешаванд, мебошад⁴⁷¹. Ин раванд аз

⁴⁶⁹ Ниг.: WWW. <http://mmk.tj>. Сомонаи расмии Маркази миллии қонунгузори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон.

⁴⁷⁰ Замимаи 4. – С. 267.

⁴⁷¹ Ниг.: Консепсияи ташаккули ҳукумати электронӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30-юми декабри соли 2011, таҳти №643 // Маҳзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҚТ «Адлия». Шақли 7.0. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 17.02.2022).

ҷониби ҳамаи вазорату идораҳо, бахусус МКД ба роҳ монда шудааст, вале он ба такмилу бозсозӣ ниёз дорад. Зеро дар ҳолатҳои зарурӣ дастрасӣ ба санадҳои меъёрии ҳуқуқие, ки самти фаъолияти кории кормандони МКД-ро танзим менамояд, ба монанди қонунҳо, оиннома, низомнома, фармоишҳо, оморҳои расмӣ ва дигар ҳуҷҷатҳои лозима, мушкилот ҷой доранд. Борҳо таҷриба нишон додааст, ки аз қабули низомнома ва ё фармоишот солҳо гузаштааст, вале кормандони МКД оид ба он маълумот надошта, дар асоси санадҳои қувваи ҳуқуқиашонро гумкарда фаъолияти кории худро ба роҳ мондаанд. Аз ин рӯ, дар шароити ислоҳоти соҳа дар назди сомонаи расмии МКД таъсиси равшанӣ иттилоотӣ-ҳуқуқии тамоми санадҳои дахлдори самти фаъолияти кормандони МКД ба мақсад мувофиқ мебошад. Он имкон медиҳад, ки дастрасӣ ба санадҳои дахлдори самти фаъолият сода гардида, шуури ҳуқуқӣ ва фарҳанги ҳуқуқии кормандони МКД дар самти фаъолияти кории худ таъкиқ ёбад. Зеро дар назди сомонаи расмии МКД ягон бахши дахлдор ба таври пурра санадҳои дохилиидоравии МКД-ро инъикос наменамояд. Дар баробари ин, гарчанде, ки як бахши барномаи ислоҳоти милитсия рушди низомии иттилоотӣю коммуникатсионии милитсия бошад ҳам, вале таъсиси равшанӣ ягонаи дорои ҳамаи санадҳои меъёрии ҳуқуқии самти фаъолияти МКД дар он дида намешавад. Вале чунин таҷриба дар амалияи фаъолияти политсияи кишварҳои хориҷӣ ба таври мукамал роҳандозӣ гардида, ба натиҷаҳои назаррас ноил гардидааст. Аз ҷумла, дар ФР, захираҳои иттилоотии зерин барои кор бо ҳуҷҷатҳои дар фаъолияти ВКД ФР ба миён меоянд, таъсис дода шудааст. Захираҳои иттилоотӣ, ки дорои санадҳои меъёрии ҳуқуқии ВКД ФР мебошанд, захираҳои иттилоотӣ, ки таҷрибаи судии ВКД ФР-ро дар бар мегиранд, захираҳои иттилоотӣ, ки шартномаҳо ва созишномаҳои байналмилалӣи ВКД ФР, инчунин, мавод барои машварати ҳуқуқӣ ва ғайра таъсис дода шудааст⁴⁷². Дар умум ҳамаи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, созишномаву шартномаҳои байналмилалӣи ВКД ФР, оиннома, фармоишот ва дигар санадҳои дахлдори ҳуқуқӣ дар як сомона муттаҳид карда

⁴⁷² Ниг.: Прокопенко А.Н., Дрога А.А. Информационные ресурсы МВД России справочного характера / А.Н. Прокопенко, А.А. Дрога // Наука. Теория. Практика. – 2010. – №1. – С. 54-56.

шудаанд. Аз ин рӯ, бо истифода аз чунин таҷриба ва шароиту имконоти ислоҳоти соҳа таъсис додани равзанаи иттилооти ҳуқуқии МКД, системаи иттилоотии ҳуқуқӣ гардида, барои ҷойгир кардани маълумот оид ба санадҳои ҳуқуқии дохилиидоравии МКД, санадҳои байналмилалӣ дар ин самт мавҷуд буда, низомнома, фармоишот ва дигар санадҳои марбути самти фаъолияти МКД ва бо маводҳои таҳлилию оморӣ бо мақсади дастрасии озоди кормандони МКД ба тамоми маҷмуи маълумоти ҳуқуқии дар равзана ҷойгиршуда, инчунин, имкони мубодилаи маълумот бо дигар системаҳои иттилоотии МКД метавон саривақтӣ ва муҳим арзёбӣ намуд.

Дар равзанаи мазкур метавон чунин номгӯи санадҳои меъёрии ҳуқуқиро ҷойгир намуд, аз ҷумла:

- санадҳои меъёрии ҳуқуқии ҚТ дар самти фаъолияти МКД;
- созишнома ва санадҳои байналмилалии эътирофнамудаи Тоҷикистон дар самти МКД;
- амру фармонҳои Президент дар самти фаъолияти МКД;
- қарорҳои Ҳукумати ҚТ дар самти фаъолияти МКД;
- барномаву концепсияҳои давлатӣ дар самти фаъолияти кормандони МКД;
- оиннома, низомнома, фармоишот ва дигар санадҳои дохилиидоравии МКД;
- натиҷаи ҳисоботҳои даврии МКД;
- натиҷаи конфронсҳо, мизҳои мудаввар, озмунҳо ва дигар чорабиниҳои самти фаъолияти МКД;
- оморҳои расмӣ оид ба пешгирии ҳуқуқвайронкунӣ, содиршавии ҷиноят ва тамоми дигар натиҷаҳои фаъолияти мақомоти МКД.

Мақсади таъсис додани равзана аз инҳо иборат аст:

- баланд бардоштани шуури ҳуқуқӣ ва фарҳанги ҳуқуқии касбии кормандони МКД;
- сари вақт дастрасӣ пайдо намудан ба санадҳои меъёрии ҳуқуқии ҚТ дар самти фаъолияти МКД;

– дастрасӣ ба робитаҳои дучониба ва бисёрҷонибаи МКД бо политсияи кишварҳои хориҷӣ;

– маълумот пайдо намудан аз тағйиру иловаҳо ва қабули санадҳои меъёрии ҳуқуқии нав, фармоишот, низомномаҳо, оинномаҳо ва ғайра, ки ба фаъолияти МКД марбут мебошанд;

– маълумот доштан аз сатҳи ҷиноят ва ҷинояткорӣ дар ҷумҳурӣ;

– омӯзиши дурнамо ва самтҳои рушди минбаъдаи МКД.

Дар асоси таҳлилҳои зикршуда метавон чунин хулосабарорӣ намудан зарур аст:

1. Технологияҳои иттилоотӣ барои ташаккули сатҳи баланди шуури ҳуқуқии донишҷӯёни факултетҳои ҳуқуқшиносии муассисаҳои таълимии олии ҚТ ва курсантону шунавандагони муассисаҳои таълимии МКД имкониятҳои нав фароҳам меорад. Аз ин рӯ, барои татбиқи он, баҳри дар раванди тарбияи ҳуқуқӣ ва таълими ҳуқуқӣ пурратар истифода бурдани имкониятҳои технологияҳои навтарини иттилоотӣ, сиёсати пайваста пеш бурдан зарур аст. Истифодаи технологияи иттилоотӣ ҳангоми пешниҳоди маводи лексионӣ ва дарсҳои амалӣ фаҳмиши онро зиёд намуда, дар тафаккур образҳои устувори визуалиро ташаккул дода, имкон медиҳад, ки маводи амалӣ намоиш дода шавад.

2. Технологияҳои иттилоотӣ барои ташаккули шуури ҳуқуқии кормандони мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, аз ҷумла, кормандони МКД имкониятҳои васеъ фароҳам меорад. Дар ҷомеаи иттилоотӣ кормандони МКД имкони беназир доранд, ки назарияҳои илмӣ – амалӣ ва санадҳои меъёрии ҳуқуқии амалкунандаро бо истифода аз дастовардҳои навтарини технологияҳои иттилоотӣ зуд дастрас намоянд, ки ин раванд ба фаъолияти самараноки минбаъдаи онҳо таъсири худро мегузорад.

3. Дар раванди ислоҳоти соҳа ҳангоми вохӯрӣ, бозомӯзӣ, такмили ихтисос ба кормандони МКД омӯзиши истифоданамои маҳзанҳои «Адлия» (<http://www.adlia.tj>), «Портали интернетии иттилооти ҳуқуқии ҚТ» (<http://www.portali-huquqi.tj>), «Маркази миллии қонунгузори назди Президенти ҚТ» (<http://www.mmk.tj>), ба мақсад мувофиқ буда, барои

дастрасии тасаввуроти ҳуқуқӣ ва дастрасӣ ба санадҳои меъёрии ҳуқуқиро боз ҳам сода мегардонад.

4. Яке аз масъалаи муҳимми баррасишаванда барои кормандони МКД дар баланд бардоштани шуури ҳуқуқӣ, ин, пеш аз ҳама, доштани маълумоти зарурӣ оид ба санадҳои дахлдори самти фаъолияти дохилиидоравӣ мебошад. Санадҳои ҳуқуқии дохилиидоравӣ ҳуқуқ ва вазифаҳои кормандони МКД-ро муайян намуда, ба онҳо асосҳои ҳуқуқии самтҳои асосии фаъолияти хизматшонро муқаррар менамояд. Пас, дар шароити ислоҳоти соҳа равшанӣ иттилоотӣ-ҳуқуқӣ дар МКД ташкил карда шуда, назорати пурра ва истифодаи самараноки он дар самтҳои дахлдори марбут ба фаъолият ба роҳ монда шавад. Аз ҳама муҳим он аст, ки дар равшанӣ бо мақсади дастрасии ҳамаи кормандони МКД ба санадҳои меъёрии ҳуқуқии дахлдори самти фаъолият, низомнома, фармоиш, оиннома, ҳисоботҳои даврӣ, оморҳои содиргардии ҳуқуқвайронкуниҳо ва дигар санадҳои дахлдор ворид карда шавад.

ХУЛОСА

Натиҷаҳои асосии илмии диссертатсия

Шуури ҳуқуқӣ яке аз проблемаи мубрам дар илми назарияи умумии ҳуқуқ буда, ханӯз дар илми шуравӣ мавриди таҳқиқоти васеи илмӣ қарор гирифтааст. Дар шароити эъмори давлати ҳуқуқбунёд омӯзиши мавзуи мазкур боз ҳам мубрам гардида, мафҳум, хусусият, намуд, сохтор ва функцияи он мавриди таҳқиқоти илмӣ қарор гирифтааст. Дар асоси омӯзиши паҳлуҳои назариявии шуури ҳуқуқии кормандони МКД ҳамчун шуури ҳуқуқии касбӣ, дар иртибот бо фаъолияти амалӣ, раванди ислоҳоти милитсия ва ташаккулёбии давлати ҳуқуқбунёд дар Тоҷикистон метавон чунин хулосаҳоро манзур намуд:

1. Шуури ҳуқуқӣ шакли махсуси шуури чамъиятӣ буда, бо таъсири он риоя кардани меъёрҳо, усулҳои ҳуқуқӣ ва амалинамоии ҳуқуқ ва озодиҳо ба вучуд меоянд. Инчунин, шуури ҳуқуқӣ шартҳои муҳимми фаъолияти босифат ва самараноки низоми ҳуқуқӣ буда, дар асоси он амалисозии вазифа ва мақсадҳои давлати ҳуқуқбунёд, таҳкими қонуният ва тартиботи ҳуқуқӣ ба роҳ монда мешавад.

Шуури ҳуқуқӣ хусусияти субъективӣ дошта, танҳо ба инсон хос мебошад. Шуури ҳуқуқӣ аз муҳити маънавӣ сарчашма мегирад, ки бе он ҳуқуқ наметавонад бавучуд ояд, рушд ёбад ва дар амал татбиқ гардад. Бояд иброн намуд, ки шуури ҳуқуқӣ дорои заминаи байнисоҳавӣ буда, на танҳо як масъалаи омӯзиши назарияи ҳуқуқ мебошад. Пас, гуфтан ба маврид аст, ки шуури ҳуқуқӣ ва паҳлуҳои гуногуни он дар доираи фалсафаи ҳуқуқ, сотсиологияи ҳуқуқ, психологияи ҳуқуқӣ ва ғайра низ мавриди омӯзиш қарор дода мешавад. Ҳамзамон, шуури ҳуқуқӣ ба падидаҳои дигари иҷтимоӣ робитаи ногустанӣ дорад, яъне бунёд ва ташаккули он бояд берун аз меъёрҳои ҳуқуқӣ низ ҷустуҷӯ карда шавад. Аз ҷумла, шуури ҳуқуқӣ метавонад аз меъёрҳои ахлоқӣ ва меъёрҳои динӣ замина гирад.

Шуури ҳуқуқии касбӣ сатҳи олии ташаккулёфтаи шуури ҳуқуқӣ буда, нисбат ба шуури ҳуқуқии муқаррарӣ дар доираи он бештар падидаҳоро

арзишҳои ҳуқуқӣ ва мазмуну муҳтавои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ дарк карда мешавад. Он дорои қобилияти таъмин намудани чараёни инкишофи ҷомеаи шаҳрвандӣ ва давлати демокративу ҳуқуқбунёд, инчунин, устуворгардони низоми ҳуқуқӣ ва сохтори давлатдорӣ мебошад. Шуури ҳуқуқии касбиро аз дигар намудҳои шуури ҳуқуқӣ фарқ намудан душвор аст. Аксарияти ҳуқуқшиносон яке аз хусусиятҳои асосии фарқкунандаи шуури ҳуқуқии касбиро аз шуури ҳуқуқии муқаррарӣ дар мавҷудияти дониши ҳуқуқӣ мебинанд, ки он дар чараёни гирифтани маълумоти махсуси ҳуқуқӣ ба вучуд омадааст. Аз тарафи дигар, фарқи шуури ҳуқуқии касбӣ нисбат ба шуури ҳуқуқии муқаррарӣ дар он аст, ки он заминаи устувори ҳуқуқӣ ва воқеияти бевоситаи амалигардонӣ ва татбиқи меъёрҳои ҳуқуқ мебошад.

2. Барои дарки алоқаи байни ҳуқуқ ва шуури ҳуқуқӣ, метавон онҳоро дар чунин таносуб қарор дод:

1. Ҳуқуқ ва шуури ҳуқуқӣ аз ҳам ҷудонопазир буда, шуури ҳуқуқӣ дар баробари ҳуқуқ ба вучуд меояд ва инкишоф меёбад, вале дар баробари ин, шуури ҳуқуқӣ на танҳо дар баробари қонунэҷодкунӣ, балки пеш аз қабули он ва ё баъд аз қабули он низ ба вучуд меояд;

2. Ҳуқуқ ба шуури ҳуқуқӣ таъсир мерасонад. Дар навбати худ, шуури ҳуқуқӣ низ ба ташаккули ҳуқуқ ва риояи он таъсир мерасонад. Таъсири мутақобилаи ҳуқуқ ва шуури ҳуқуқӣ ҳам дар марҳилаи эҷоди қонун ва ҳам дар марҳилаи татбиқи ҳуқуқ зоҳир мегардад;

3. Аз нигоҳи назариявӣ онҳо унсурҳои муҳимми илми ҳуқуқшиносӣ буда, ончунон заруранд, ки дар сурати набудани яке аз онҳо мавҷудияти низоми ҳуқуқ моҳияти худро аз даст медиҳад;

4. Аз нигоҳи амалӣ бошад, ҳуқуқ ва шуури ҳуқуқӣ ба ҳамдигар таъсир мерасонанд. Аз ҷумла, ҳуқуқ аз як тараф, ҳамчун заминаи асосӣ ва манбаи ташаккули шуури ҳуқуқӣ хизмат карда, ба он доимо ғизо медиҳад. Аз тарафи дигар, шуури ҳуқуқӣ ба ҳуқуқ, инкишоф, такмил ва самаранокии он таъсири зиёд мерасонад;

5. Тибқи мақсад онҳо барои танзими муносибатҳои иҷтимоӣ пешбинӣ шудаанд. Илова бар ин, ҳардуи ин падидаҳои иҷтимоӣ дигар вазифаҳои

муштарак доранд, ба монанди, иттилоотонӣ, маърифатикунонӣ, тарбиявӣ, батанзимдарорӣ ва ғ.;

6. Муносибат ва вобастагии мутақобилаи ҳуқуқ ва шуури ҳуқуқӣ дар сурати мавҷуд будани шароити муайян ва саривақт бартараф кардани камбудихое, ки ба ҳамкориҳои онҳо ҳалал мерасонанд, нақши мусбат доранд, зеро онҳо барои ҳамдигар таъягоҳ ва барангезандаи ташаккули мутақобилан судманди ҷомеа мебошанд;

7. Ҳуқуқ низоми меъёрҳои ба таври расмӣ муайяншуда ва умумӣ буда, шуури ҳуқуқӣ бошад падидаи субъективӣ аст. Яъне, маҷмуи назарияҳо, донишҳо, ақидаҳо, эҳсосот, ҳиссиёт ва мафҳумҳо оид ба ҳуқуқро ифода мекунад;

8. Бе ҳуқуқ мавҷудияти ҷомеаи мутамаддин ғайриимкон буда, бидуни шуури ҳуқуқӣ, қонунсозӣ, татбиқи қонун, ғайриимконияти институтҳои ҳуқуқӣ ва таъмини тартиботи ҳуқуқӣ ғайриимкон аст;

9. Ҳуқуқ бо меъёрҳои муқарраргардида муносибатҳои ҷамъиятиро ба танзим мебарорад. Шуури ҳуқуқӣ бошад, бо дарназардошти дарки воқеияти ҳуқуқӣ танзимгари дохилии рафтори одамон мебошад [10–М].

3. Психологияи ҳуқуқӣ ва мафкураи ҳуқуқӣ ҳамчун сохтори шуури ҳуқуқӣ махсусияти хосро дорад. Мафкураи ҳуқуқӣ дар шуури ҳуқуқии инсон аҳаммияти бузург дошта, дониши ҳуқуқиро ҷамъ оварда, фарҳанги ҳуқуқиро ташаккул медиҳад, ба субъектони ҳуқуқ имконият медиҳад, ки дар воқеияти ҳаёти ҷамъиятӣ мавқеи худро дуруст муайян намоянд. Мафкураи ҳуқуқӣ ҳамчун ҷузъи сохтори шуури ҳуқуқӣ, воқеияти ҳуқуқиро дар шакли донишҳои ҳуқуқӣ ва ҷузъҳои субъективии ҳуқуқӣ инъикос менамояд.

Шуури ҳуқуқӣ дар зери таъсири маҷмуи ҳиссиёт ва эҳсосоти гуногун, ки ба арзёбии воқеият рағбона шудаанд, ташаккул ва тағйир меёбад. Ин унсурҳои сохтори шуури ҳуқуқиро психологияи ҳуқуқӣ меноманд. Психологияи ҳуқуқӣ ҳамчун унсурҳои иҷтимоӣ психологӣ дар натиҷаи таъсири воқеияти ҳуқуқӣ ба шуури субъект пайдо мешавад. Психологияи ҳуқуқӣ дар ҳиссиёт, эҳсосот, таҷриба, одатҳои ҳуқуқӣ ифода меёбад. Ҷузъи мазкур дар сохтори шуури ҳуқуқӣ қисмати калиди ва бениҳоят муҳим ва арзишнок ба ҳисоб меравад.

Психологияи ҳуқуқӣ, пеш аз ҳама, муносибати психологиро нисбати ҳуқуқифода мекунад. Психологияи ҳуқуқӣ барои ба назаргирии ҳиссиёт ва эҳсосоти психологии шахс дар бораи ҳуқуқҳои қабулшаванда ва ҳуқуқҳои амалкунанда имконият медиҳад.

Сарфи назар аз фарқияти назариявии мафкураи ҳуқуқӣ ва психологияи ҳуқуқӣ дар шуури ҳуқуқӣ, онҳо ҷудонопазир мебошанд. Мафкураи ҳуқуқӣ ва психологияи ҳуқуқӣ дар якҷоягӣ воқеияти иҷтимоӣ - ҳуқуқиро инъикос мекунанд.

4. Шуури ҳуқуқии касбӣ ба онҳое хос мебошад, ки низоми қонунгузори амалкунандаро ба таври зарурӣ медонанд ва бо дарназардошти афзалият ва арзишнокии меъёрҳои он дар танзими муносибатҳои ҷамъиятӣ ва дар татбиқномаи салоҳиятнок гардидаанд. Дар сатҳи зарурӣ ва мукамал танҳо ҳуқуқшиносони касбӣ метавонанд аз мазмуни меъёрҳои ҳуқуқ, падидаҳои ҳуқуқӣ ва соҳаҳои ҳуқуқӣ маълумоти зарурӣ дошта бошанд ва онро ба таври воқеӣ татбиқ намоянд.

Шуури ҳуқуқии касбӣ сатҳи олии ташаккулёфтаи шуури ҳуқуқӣ буда, нисбат ба шуури ҳуқуқии муқаррарӣ дар доираи он бештар падидаҳову арзишҳои ҳуқуқӣ ва мазмуну муҳтавои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ дарк карда мешавад. Он дорои қобилияти таъмин намудани чараёни инкишофи ҷомеаи шаҳрвандӣ ва давлати демокративу ҳуқуқбунёд, инчунин, устуворгардони низоми ҳуқуқӣ ва сохтори давлатдорӣ мебошад. Шуури ҳуқуқии касбиро аз дигар намудҳои шуури ҳуқуқӣ фарқ намудан душвор аст. Аммо хусусияти махсуси фарқкунандаи шуури ҳуқуқии касбӣ аз шуури ҳуқуқии муқаррарӣ дар мавҷудияти сатҳи баланди дониши назариявии ҳуқуқӣ, ки он дар чараёни гирифтани маълумоти махсуси ҳуқуқӣ ба вучуд омадааст ва татбиқномаи амалии он мебошад. Аз тарафи дигар, фарқи шуури ҳуқуқии касбӣ нисбат ба шуури ҳуқуқии муқаррарӣ дар он аст, ки он заминаи устувори ҳуқуқӣ ва воқеияти бевоситаи амалигардонӣ ва татбиқи меъёрҳои ҳуқуқ мебошад [13–14].

5. Сатҳи баланди шуури ҳуқуқии кормандони МКД ба устувории волоияти қонун ва адолат дар ҷомеа асос гардида, ба раванди амалигардии хусусиятҳои

давлати демокративу ҳуқуқбунёд замина мегардад. Фаъолияти пурсамари кормандони МКД аз сатҳи шуури ҳуқуқии онҳо вобаста буда, он муаррифиқунандаи асоси низоми давлати демокративу ҳуқуқбунёд гардида, таъмини ҳуқуқ ва озодиҳои шахрвандон, фароҳам овардани шароити зиндагии осуда, волоияти қонун, пойдории адолат аз он вобаста мебошад [З–М].

6. Нигилизми ҳуқуқӣ, ҳамчун падидаи иҷтимоӣ, дар мадди аввал ба раванди амалисозии воқеии ҳуқуқ таъсири манфӣ мерасонад. Ҳамзамон, нигилизми ҳуқуқӣ ҳамчун падидаи иҷтимоӣ хусусияти ошкоро намоишӣ, иғвоангез ва харобиоварро дорад. Инчунин, нигилизми ҳуқуқӣ метавонад ба ташаккули шуури ҳуқуқӣ ва маърифати ҳуқуқии тамоми қишрҳои ҷомеа таъсири манфии худро гузорад.

Нигилизми ҳуқуқӣ - муносибати равонии манфӣ ва амалҳои таҳқиромез нисбати қонунҳои амалқунанда аз ҷониби шахрвандон, шахсони мансабдор, сохторҳои давлатӣ ва ҷамъиятӣ ва дигар гуруҳҳои иҷтимоӣ мебошад.

Нигилизми ҳуқуқии кормандони МКД нисбат ба нигилизми ҳуқуқии шахрвандон хатарнок буда, пайомадҳои он на танҳо дар татбиқи самаранокии қонун, волоияти қонун ва қонуният таъсир мерасонад, балки бовариву эътимоди шахрвандонро дар бунёди давлати демокративу ҳуқуқбунёд ва фаъолияти мақомоти давлатӣ коста мегардонад. Аз таҳлилҳои болозикр хулоса намуда, метавон чунин пайомадҳои нигилизми ҳуқуқии кормандони МКД - ро ибраз намуд:

- эътимоди аҳоли аз фаъолияти МКД ва дар маҷмуъ аз давлат коста мегардад;
- нигилизми ҳуқуқӣ боиси коста гардидани қонуният, шуури ҳуқуқӣ ва фарҳанги ҳуқуқии кормандони МКД мегардад;
- ноумедӣ ва нобоварии шахрвандонро ба фаъолияти МКД ба вучуд меорад;
- нигилизми ҳуқуқии кормандони МКД ба самаранокии амалигардии функцияҳои давлат таъсири манфӣ мерасонад;
- нигилизми ҳуқуқии кормандони МКД боис бар он мегардад, ки қарорҳои баровардаи масъулин қалбакӣ ва беасос гарданд;

– нигилизми ҳуқуқӣ сабаби даст задани кормандони МКД ба амалҳои зиддихуқуқӣ гардида, боиси содир намудани чиноят, ба монандӣ амалҳои каррупсионӣ, шиканча ва ғайра мегардад [2–М].

7. Кормандони МКД, ки таълим ва тарбияи хуби ҳуқуқиро соҳиб мегарданд, дар риояи қонуният ва иҷрои вазифаҳои хизматӣ аз кормандоне, ки таҳсилоти ҳуқуқшиносӣ ва дониши зарурии ҳуқуқӣ надоранд, ба кулли бартарӣ доранд. Кормандони МКД, ки маълумоти ҳуқуқшиносӣ ва дониши баланди ҳуқуқӣ доранд, дар иҷрои вазифаҳои худ муваффақ мегарданд.

Диққати махсус додан ба таълим ва тарбияи ҳуқуқии кормандони ҷавони МКД амри воқеӣ мебошад. Зарур аст, ки онҳоро сари вақт бо талаботи асосии интизоми хизматӣ, риояи қонуният, санадҳои татбиқи ҳуқуқ ва оқибатҳои ҳуқуқии он шинос намуда, ҳамчун роҳнамо ба онҳо корманди бо таҷриба вобаста карда шавад [11–М].

8. Кормандони МКД, ки таълим ва тарбияи хуби ҳуқуқиро соҳиб мегарданд, дар риояи қонуният ва иҷрои вазифаҳои хизматӣ аз кормандоне, ки таҳсилоти ҳуқуқшиносӣ ва дониши зарурии ҳуқуқӣ надоранд, ба кулли бартарӣ доранд. Кормандони МКД, ки маълумоти ҳуқуқшиносӣ ва дониши баланди ҳуқуқӣ доранд, дар иҷрои вазифаҳои худ муваффақ мегарданд.

9. Омӯзиши фанни таълими назарияи давлат ва ҳуқуқ аҳаммияти назариявӣ ва ҳам амалӣ дошта, заминаи самарноки фаъолияти амалии кормандони МКД мебошад, зеро назарияи давлат ва ҳуқуқ заминаи илмҳои ҳуқуқшиносӣ буда, воқеияти падидаҳои чун давлат, функцияҳои давлат, шаклҳои давлат, давлати ҳуқуқбунёд, давлати демократӣ, ҳуқуқ, қонун, қонуният, ҳуқуқвайронкунӣ, ҷавобгарии ҳуқуқӣ ва ғайраро дар шуури ҳуқуқии кормандони МКД мустаҳкам намуда, раванди риояи қонуниятро боз ҳам мустаҳкам мегардонад.

Барои кормандони МКД дар баробари донишҳои соҳавӣ, инчунин, васеъ аз худ намудани дигар соҳаҳои ҳуқуқ (ҳуқуқи маданӣ, меҳнатӣ, экологӣ, оилавӣ, андоз ва ғ.) муҳим мебошад.

Ташаккули шуури ҳуқуқии кормандони МКД раванди мураккаб, давомнок ва бисёрсоҳавӣ мебошад. Яъне дар замони муосир танҳо донишгари

меъёрҳои ҳуқуқӣ барои кормандони МКД, кафолати рафтори қонунӣ ҳангоми татбиқи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ набуда, мутахассисони ин ниҳод бояд аз як қатор соҳаҳои сифатан муҳими ҷамъиятӣ ба монанди донишҳои махсус дар соҳаи ахлоқ, этикаи касбӣ, психология, сотсиология, иқтисод, сиёсатшиносӣ, арзишҳои динӣ, донишҳои махсуси иттилоотӣ ва ғайра маълумоти маънавии заруриро дошта бошанд.

10. Риояи қонуният, баҳусус пешгирии амалҳои коррупсионӣ дар байни кормандони МКД, метавонад дар сурате ба мақсад мувофиқ арзёбӣ гардад ва ба натиҷаҳои назаррас ноил гардад, ки ҳар як корманд, аз ҷумла, роҳбарияти МКД дар риояи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ худ намуна бошанд.

11. Танҳо раванди таҳсил дар факултетҳои ҳуқуқшиносии муассисаи таълимии олий ба кормандони МКД имкон фароҳам меорад, ки соҳаҳои ҳуқуқро дар шакли мукамал, мақсаднок ва дар сатҳи зарурӣ аз худ намоянд. Зеро бештари таълимгирандагон худро дар оғози раванди таълим ба таври зарурӣ ва қаноатмандкунанда нишон дода наметавонанд. Гирифтани маълумоти олии ҳуқуқӣ ба кормандони МКД имкон медиҳад, ки дар заминаи омӯзиши соҳаҳои ҳуқуқӣ аз қабилҳои ҳуқуқӣ конституционӣ, ҳуқуқи инсон, ҳуқуқи маъмурӣ, ҳуқуқи граҷданӣ, ҳуқуқи ҷиноятӣ, ҳуқуқи оилавӣ, ҳуқуқи меҳнатӣ, ҳуқуқи соҳибкорӣ, ҳуқуқи кишоварзӣ, ҳуқуқи молиявӣ, ҳуқуқи андоз ва дигар соҳаҳои ҳуқуқ бархурдор гардида, дар пешгирии ҳуқуқвайронкунӣ, ҳифзи ҳуқуқи озодиҳои инсон ва шаҳрванд, ҳифзи моликияти ҷамъиятиву давлатӣ, пешгирии оқибатҳои ҳуқуқвайронкунӣ аз онҳо самаранок истифода намоянд.

12. Таҳия ва мукамал намудани санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ дар самти асосҳои ташкили тайёрии ибтидоӣ, тақмили ихтисос ва бозомӯзии кормандони ҳайати қаторӣ ва роҳбарикунандаи МКД амри воқеӣ мебошад, зеро мукамал гардидани санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ дар ин самт имкон фароҳам меорад, ки сафарбарӣ, уҳдадорҳои сохторҳои марбутатаи МКД, назоратбарӣ боз ҳам ба таври ҷиддӣ ба роҳ монда шавад.

Қабули барномаи бозомӯзӣ ва тақмили ихтисоси кормандони МКД тақозои мушкilotи замони муосир (ифротгарӣ, экстремизм, терроризм),

сатҳи дониш, маҳорату малака, сатҳи шуури ҳуқуқии касбӣ ва фарҳанги ҳуқуқии онҳо буда, дар натиҷа имкони беҳтар гардидани сатҳу сифати фаъолият ва натиҷаи кории кормандони МКД мегардад. Аз ин рӯ, зарур мешуморем, ки дар асоси санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, санадҳои дохилиидоравӣ, барномаву концепсияҳои давлатӣ, хосса дар раванди ислоҳоти милитсия, ки чарайён дорад, барномаи бозомӯзӣ ва такмили ихтисоси кормандони МКД омода ва қабул гардад. Роҳандозии ҳадафи мазкур имкон медиҳад, ки дар як муддати муайян қисми бештари кормандони МКД ба такмили ихтисос фаро гирифта шуда, ба натиҷаҳои зерин ноил гарданд, аз ҷумла:

1. Донишҳои ҳуқуқии илман асоснокгардида ва дигар дастовардҳои замони соҳибистиклолии кишварро аз худ менамоянд;

2. Аз низоми қонунгузори кишвар, бахусус қонунҳои нави қабулгардида, тағйиру иловаҳои воридгардида ба қонунгузори кишвар ва дигар санадҳои ҳуқуқии дохилиидоравӣ маълумоти навро аз худ менамоянд;

3. Аз барномаву концепсияҳои давлатии қабулгардида ва натиҷаву дурнамои он бархурдор мегарданд;

4. Сатҳи забондонӣ, шуури ҳуқуқӣ ва фарҳанги ҳуқуқиашон баланд бардошта мешавад;

5. Аз проблемаҳои замони муосир, аз қабилӣ экстремизм, терроризм ва дигар амалу ҳаракатҳои ифротӣ бархурдор мегарданд;

6. Маҳорату малака ва сатҳи касбияташон баланд мегардад.

13. Такмил додани донишҳои зарурӣ дар бораи фаъолияти политсияи кишварҳои хориҷӣ, ба мо имкон мегардад, ки аз мушкилоту камбудии фаъолияти кормандони МКД огаҳи пайдо намоем ва барои бартараф намудани ин мушкилот, ҳамзамон, баҳри беҳтар кардани сатҳи оmodасозии кадрҳо, ташаккули маҳорату малакаи касбӣ, пайдо намудани обрӯ ва мартабаи кормандони МКД чораҳои муассиртарро роҳандозӣ намоем. Инчунин, омӯзиши таҷрибаи хориҷӣ имкони мувофиқест, ки тарзу роҳҳои баланд бардоштани шуури ҳуқуқӣ, шаклдигаркунии шуури ҳуқуқӣ, фарҳанги ҳуқуқӣ, этикаи касбӣ ва кори тарбиявӣ дар фаъолияти кормандони МКД боз ҳам беҳтар гардад. Дар баробари ин, омӯхтани таҷрибаи политсияи хориҷӣ ва

роҳандози намудани он дар фаъолияти кормандони МКД имкон медиҳад, ки на танҳо шаҳрвандони ҷумҳурӣ, балки шаҳрванди хориҷӣ, ташкилоти хориҷӣ ва дар умум давлатҳои хориҷӣ ба демокративу ҳуқуқбунёд, амният, сулҳу оромии Тоҷикистон бовариву эътимод пайдо намоянд.

14. Дар замони муосир ҳаёти ҷомеаро бе истифодаи технологияи иттилоотӣ тасаввур намудан ғайриимкон аст. Ин раванд дар замони муосир бисёр муҳим буда, соҳаҳои ҳаёти инсон-иқтисод, сиёсат, илм, маориф, фарҳанг ва фаъолияти ҳуқуқӣ бе истифодаи технологияҳои иттилоотӣ ғайриимкон мебошад. Технологияҳои иттилоотӣ барои ташаккули сатҳи баланди шуури ҳуқуқии донишҷӯёни факултетҳои ҳуқуқшиносии донишгоҳҳои ҚТ ва муассисаҳои таълимии МКД имкониятҳои нав фароҳам меоранд. Аз ин рӯ, барои татбиқи он баҳри дар раванди тарбияи ҳуқуқӣ ва таълими ҳуқуқӣ васеъ истифода бурдани имкониятҳои технологияҳои навтарини иттилоотӣ муҳим мебошад. Истифодаи технологияи иттилоотӣ ҳангоми пешниҳоди маводи лексионӣ ва дарсҳои амалӣ фаҳмиши онро зиёд намуда, дар тафаккур образҳои устувори визуалиро ташаккул дода, имкон медиҳад, ки маводи амалӣ намоиш дода шавад.

Технологияҳои иттилоотӣ барои ташаккули шуури ҳуқуқии кормандони мақомотҳои ҳифзи ҳуқуқ, аз ҷумла, кормандони МКД, имкониятҳои васеъ фароҳам меорад. Дар замони муосир кормандони МКД имкони беназир доранд, ки назарияҳои илмӣ-амалӣ ва санадҳои меъёрии ҳуқуқии амалкунандаро бо истифода аз дастовардҳои навтарини технологияҳои иттилоотӣ зуд дастрас намоянд, ки ин раванд ба фаъолияти самараноки минбаъдаи онҳо таъсири ҳудро мегузорад.

15. Дар маҷмӯъ сатҳи баланди шуури ҳуқуқии кормандони МКД барои пиёдагардонии ҳадафҳои давлати ҳуқуқбунёд мусоидат намуда, имкон медиҳад, ки волоияти қонун, таъмин ва ҳифзи ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд, амнияти давлат ва сулҳу субот дар ҷомеа устувор гардад.

ТАВСИЯҲО ОИД БА ИСТИФОДАИ АМАЛИИ НАТИҶАҲОИ ТАҲҚИҚОТ

Баъд аз якчанд маротиба тағйиру илова ворид гардидан ба Кодекси ҷинояти ҶТ, бо таҳрири нав қабул гардидани Қонуни ҶТ «Дар бораи муқовимат ба экстремизм» ва Қонуни ҶТ «Дар бораи танзими ҷашну маросим дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» номувофиқатии Фармони ВКД ҶТ оид ба тасдиқ намудани раҳнамои амалӣ барои нозирони минтақавӣ, воҳидҳои кор бо ноболиғон, ҷавонон ва кормандони оперативии МКД доир ба татбиқ намудан дар фаъолияти оперативӣ-хизматӣ талаботҳои Қонуни ҶТ «Дар бораи озодии вичдон ва иттиҳодияҳои динӣ» аз 17 сентябри соли 2010, таҳти №716 б/з ба санадҳои меъёри ҳуқуқии болозикр ҷой дорад.

Дар натиҷаи таҳқиқоти диссертатсионӣ бо мақсади такмили қонунгузорӣ ба банди 45 «Барномаи таълим ва тарбияи ҳуқуқии шаҳрвандони ҶТ барои солҳои 2020-2030»; Фармони ВКД ҶТ Оид ба тасдиқ намудани роҳнамои амалӣ барои нозирони минтақавӣ, воҳидҳои кор бо ноболиғон, ҷавонон ва кормандони оперативии МКД доир ба татбиқ намудан дар фаъолияти оперативӣ-хизматӣ талаботҳои Қонуни ҶТ «Дар бораи озодии вичдон ва иттиҳодияҳои динӣ» аз 17-уми сентябри соли 2010 таҳти №716 б/з; моддаи 3-и Қонуни ҶТ «Дар бораи милитсия» 17 майи соли 2004, таҳти №41 ва моддаи 3-и Қонуни ҶТ «Дар бораи тарбияи ватандӯстии шаҳрвандон» аз 24-уми декабри соли 2022 таҳти №1920 тақлифу пешниҳодҳо манзур карда шудааст.

РҶҶҲАТИ АДАБИЁТ (МАЪХАЗҲО)

1. Санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва расмӣ:

1. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6-уми ноябри соли 1994 (бо тағйиру иловаҳо аз 26.09.1999, 22.06.2003 ва 22.05.2016 с.) // Маҳзани мутамаркази иттилоотӣ–ҳуқуқии ҶТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 17.02.2022).
2. Эъломияи умумии ҳуқуқи башар аз 10-уми декабри соли 1948 // Маҳзани мутамаркази иттилоотӣ–ҳуқуқии ҶТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 17.02.2022).
3. Кодекси рафтори шахсони мансабдор оид ба дастгирии тартиботи ҳуқуқӣ, ки аз ҷониби резолютсияи 34 /169-и Асамблеяи Генералии СММ аз 17-уми декабри соли 1979 қабул гардидааст [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.docs.cntd.ru/base> (санаи мурочиат: 17.02.2022).
4. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи милитсия» аз 17-уми майи соли 2004, таҳти №41 // Маҳзани мутамаркази иттилоотӣ–ҳуқуқии ҶТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 17.02.2022).
5. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи агентии назорати давлатии молиявӣ ва мубориза бо коррупсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон», 20-уми марти соли 2008, таҳти №374 // Маҳзани мутамаркази иттилоотӣ–ҳуқуқии ҶТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 17.02.2022).
6. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мурочиатҳои шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ» аз 23-уми июли соли 2016, таҳти № 1339 // Маҳзани мутамаркази иттилоотӣ–ҳуқуқии ҶТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 17.02.2022).
7. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи муқовимат ба коррупсия» аз 7-уми августи соли 2020, таҳти №1714 Маҳзани мутамаркази иттилоотӣ–

- ҳуқуқии ҚТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 17.02.2022).
8. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи тарбияи ватандӯстии шаҳрвандон» аз 22-юми декабри соли 2022, таҳти №1920 // Маҳзани мутамаркази иттилоотӣ–ҳуқуқии ҚТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 23.04.2023).
 9. Қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи низоми огоҳкунӣ ва пешгирии ҳуқуқвайронкунии ноболиғон» аз 2-юми январи соли 2020, таҳти №1658 // Маҳзани мутамаркази иттилоотӣ–ҳуқуқии ҚТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 17.02.2022).
 10. Қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи муқовимат ба экстремизм» аз 2-юми январи соли 2020, таҳти №1655 // Маҳзани мутамаркази иттилоотӣ–ҳуқуқии ҚТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 17.02.2022).
 11. Қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи вазъи ҳуқуқии шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсони бешаҳрванд дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 2-юми январи соли 2018, таҳти №1471 // Маҳзани мутамаркази иттилоотӣ–ҳуқуқии ҚТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 17.02.2022).
 12. Қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳифзи ҳуқуқҳои кӯдак» аз 18-уми марти соли 2015, таҳти №1196 // Маҳзани мутамаркази иттилоотӣ–ҳуқуқии ҚТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 17.02.2022).
 13. Қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳуҷжатҳои тасдиқкунандаи шахсият» аз 26-уми июли соли 2014, таҳти №1097 // Маҳзани мутамаркази иттилоотӣ–ҳуқуқии ҚТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 17.02.2022).
 14. Қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи муқовимат ба савдои одамон ва расонидани кӯмак ба қурбониёни савдои одамон» аз 26-уми июли соли

- 2014, таҳти №1096 // Маҳзани мутамаркази иттилоотӣ–ҳуқуқии ҚТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 17.02.2022).
15. Қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мубориза бар зидди ҷинояткории муташаккил» аз 28-уми декабри соли 2013, таҳти №1038 // Маҳзани мутамаркази иттилоотӣ–ҳуқуқии ҚТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 17.02.2022).
16. Қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи пешгирии зӯроварӣ дар оила» аз 19-уми марти соли 2013, таҳти №954 // Маҳзани мутамаркази иттилоотӣ–ҳуқуқии ҚТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 17.02.2022).
17. Кодекси ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 21-уми майи соли 1998, таҳти №574 // Маҳзани мутамаркази иттилоотӣ–ҳуқуқии ҚТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 22.12.2023).
18. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи таъсис ва маблағгузори Интернет-портали иттилооти ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон», аз 25-уми феввали соли 2017, таҳти №98 // Маҳзани мутамаркази иттилоотӣ–ҳуқуқии ҚТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 17.02.2022).
19. Барномаи давлатии муқовимат ба ҷинояткорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2030, бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30-юми июни соли 2021, таҳти №265 // Маҳзани мутамаркази иттилоотӣ–ҳуқуқии ҚТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 17.02.2022).
20. Барномаи ислоҳоти милитсия барои солҳои 2021–2025 бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1-уми июни соли 2021, таҳти №211 // Маҳзани мутамаркази иттилоотӣ–ҳуқуқии ҚТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи

- электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 17.02.2022).
21. Барномаи ислоҳоти (рушди) милитсия барои солҳои 2014-2020» бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3-юми майи соли 2014, таҳти №296 // Маҳзани мутамаркази иттилоотӣ–ҳуқуқии ҶТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 17.02.2022).
 22. Барномаи таълим ва тарбияи ҳуқуқии шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2020-2030, ки бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 27-уми ноябри соли 2019, таҳти №599 // Маҳзани мутамаркази иттилоотӣ–ҳуқуқии ҶТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 17.02.2022).
 23. Барномаи таълим дар соҳаи ҳуқуқи инсон 2022-2026 бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30-юми декабри соли 2021, таҳти №565 // Маҳзани мутамаркази иттилоотӣ–ҳуқуқии ҶТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 17.12.2022).
 24. Концепсияи сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2018-2028 ки бо фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6-уми феввали соли 2018, таҳти №1005 // Маҳзани мутамаркази иттилоотӣ–ҳуқуқии ҶТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 17.02.2022).
 25. Концепсияи ташаккули ҳукумати электронӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30-юми декабри соли 2011, таҳти №643 // Маҳзани мутамаркази иттилоотӣ–ҳуқуқии ҶТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 17.02.2022).
 26. Кодекси одоби хизматчии давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки бо Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 15-уми сентябри соли 2010, таҳти №932 // Маҳзани мутамаркази иттилоотӣ–ҳуқуқии ҶТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 17.02.2022).

27. Кодекси рафтори кормандони мақомоти хифзи ҳуқуқ / Ассамблеяи Генералии СММ 17 декабри соли 1979.
28. Кодекси одоби касбии корманди милитсия, ки бо Фармоиши Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 17-уми феввали соли 2017, таҳти №19 б/з // [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: [https:// www. vkd.tj](https://www.vkd.tj) (санаи мурочиат: 17.02.2022).
29. Оинномаи Академияи Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 25-уми апрели соли 2019, таҳти №271 б/з. // [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: [https:// www. vkd.tj](https://www.vkd.tj) (санаи мурочиат: 17.02.2022).
30. Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030, бо қарори Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1-уми декабри соли 2016, таҳти №636 // Маҳзани мутамаркази иттилоотӣ–ҳуқуқии ҚТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 17.02.2022).
31. Стандарти давлатии таҳсилоти олии касбӣ ихтисоси 021100 – ҳуқуқшиносӣ. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: [https:// rea.ru](https://rea.ru) (санаи мурочиат 31.08.2021). Стандарти давлатии таҳсилоти олии касбӣ ихтисоси 032700 – ҳуқуқшиносӣ. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: [https:// www. volgograd-college.gazprom.ru](https://www.volgograd-college.gazprom.ru) (санаи мурочиат 17.02.2022).
32. Стратегияи ислоҳоти милитсия барои солҳои 2013-2020. Бо Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 19-уми март соли 2013, таҳти №1438 // Маҳзани мутамаркази иттилоотӣ–ҳуқуқии ҚТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 17.02.2022).
33. Стратегияи давлатии муқовимат ба коррупсия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 ба фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3-уми августи соли 2021, таҳти №222 // Маҳзани мутамаркази иттилоотӣ–ҳуқуқии ҚТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 17.02.2022).

34. Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 17-уми март соли 2009, таҳти №637 «Дар бораи таъсиси Маркази миллии қонунгузори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон» // Маҳзани мутамакази иттилоотӣ–ҳуқуқии ҚТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 17.02.2022).
35. Фармони Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хушмуомилағӣ ва муносибати бодикқати кормандони мақомоти корҳои дохилӣ ва хизматчиёни ҳарбии қушунҳои дохилӣ бо шахрвандон» аз 1-уми январи соли 2006, таҳти №1 // [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://www.vkd.tj> (санаи мурочиат: 17.02.2022).
36. Фармони Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оиди тасдиқи Низомнома дар бораи ташкили тайёрии ибтидоӣ, тақмили ихтисос ва бозомӯзии кормандони ҳайати қаторӣ ва роҳбарикунандаи мақомот ва ҷузъу томҳои мақомоти корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 24-уми апрели соли 2006, таҳти №260 б/з // [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://www.vkd.tj> (санаи мурочиат: 17.02.2022).
37. Низомномаи Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 28-уми декабри соли 2006, таҳти №592 тасдиқ шудааст (Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30.05.2008, таҳти №283, аз 29.04.2009, таҳти №274, аз 30.12.2011, таҳти №673, аз 30.12.2015, таҳти №819) // [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://www.vkd.tj> (санаи мурочиат: 17.02.2022).
38. Низомномаи адои хизмат аз тарафи ҳайати қаторӣ ва роҳбарикунандаи мақомоти корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 5-уми апрели соли 2005, таҳти №137 // [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://www.vkd.tj> (санаи мурочиат: 17.02.2022).

2. Монографияҳо, китобҳои дарсӣ, тафсириҳо, васоити таълимӣ, курси лексияҳо:

39. Абдуллозода, Ш. Муқаддимаи фалсафа [Матн] / Ш. Абдуллозода. – Душанбе: Балоғат, 2014. – 503 с.
40. Азизкулова, Г.С., Камолов, И.И. Теория государства и права [Текст] / Г.С. Азизкулова, И.И. Камолов. – Душанбе, 2013. – 135 с.
41. Алексеев, С.С. Общая теория права [Текст]: курс в II-х т. Т. II. / С.С. Алексеев. – Москва: Юрид. лит., 1982. – 360 с.
42. Алексеев, С.С. Общая теория права [Текст]: учебное пособие для студентов вузов / С.С. Алексеев. – М.: Изд-во «Проспект», 2010. – 381 с.
43. Бапин, Л.Е. Правовое воспитание и предупреждение правонарушений органами внутренних дел Ташкента [Текст] / Л.Е. Бапин. – Ташкентская высшая школа МВД СССР, 1977. – 79 с.
44. Баранов, П.П. Проблемы теории правосознания и правового воспитания [Текст]: Избранное. Ч. 2: Т. 2 / П.П. Баранов / Отв. ред.: Назаров В.А., Тарареева А.А. – Ростов-на-Дону: РЮИ МВД России, 2005. – 460 с.
45. Баранов, П.П., Русских, В.В. Актуальные проблемы теории правосознания, правовой культуры и правового воспитания [Текст]: учебное пособие / П.П. Баранов, В.В. Русских. – Ростов н/Д: Издательство СКАГС, 1999. – 80 с.
46. Бельский, К.Т. Формирование и развитие социалистического правосознания [Текст] / К.Т. Бельский. – М.: Высшая школа, 1982. – 183 с.
47. Бодалев, А.А. Вершина в развитии взрослого человека: характеристики и условия достижения [Текст] / А.А. Бодалев. – М.: Флинта-Наука, 1998. – 168 с.
48. Бреднева, В.С. Деформация профессионального правосознания юристов и технологии ее преодоления [Текст]: монография / В.С. Бреднева. – Южно-Сахалинск: СахГУ, 2019. – 196 с.
49. Бреднева, В.С. Уровни правосознания и юридическая деятельность [Текст]: монография / В.С. Бреднева. – Южно-Сахалинск: изд-во СахГУ, 2010. – 164 с.
50. Буриев, И.Б. История государства и права Таджикистана [Текст] / И.Б. Буриев. – Душанбе: Ирфон, 2007. – Т.2. ч.1-2. – 244 с.

51. Буриев, И.Б. Таърихи давлат ва ҳуқуқи Тоҷикистон [Матн] / И.Б. Буриев. – Душанбе, 2000. – Қ.1. – 114 с.
52. Василевич, М.А. Теория государства и права [Текст] / М.А. Василевич. – М.: Издательский дом «Дело» РАНХиГС, 2011. – 352 с.
53. Венгеров, А.Б. Теория государства и права [Текст] / А.Б. Венгеров. – М.: Омега-Л, 2009. – 607 с.
54. Венгеров, А.Б. Теория государства и права [Текст]: учебник [для юридич.вузов] / А.Б. Венгеров. – М.: Омега-Л, 2008. – 607 с.
55. Власов, В.И., Власова, Г.Б. Теория государства и права [Текст]: учеб. пособие / В.И. Власов, Г.Б. Власова. – Ростов н/Д., 2012. – 332 с.
56. Вопленко, Н.Н. Очерки общей теории права [Текст] / Н.Н. Вопленко. – Волгоград: Изд-во Вол ГУ, 2009. – 898 с.
57. Вопленко, Н.Н. Правосознание и правовая культура [Текст]: учебное пособие / Н.Н. Вопленко. – Волгоград: ВолГУ, 2000. – 52 с.
58. Вышинский, А.Я. Теория судебных доказательств в советском праве [Текст] / А.Я. Вышинский. – М. Госюриздат, 1950. – 308 с.
59. Гойман, В.И. Действие права [Текст]: (Методологический анализ) / В.И. Гойман. – М.: Академия МВД Российской Федерации, 1992. – 182 с.
60. Гранат, Н.Л. Понятие, структура и общая характеристика правосознания // Общая теория права [Текст]: академический курс / Н.Л. Гранат, в 3-х т. / под ред. М.Н. Марченко. М.: Норма, 2001. Т. 3. – 698 с.
61. Губанов, А.В. Полиция зарубежных стран. Организационно-правовые основы, стратегия и тактика деятельности [Текст]: монография / А.В. Губанов. – М., 1999. – 288 с.
62. Диноршоев А.М., Азиззода У.А., Павленко Е.М. Искандаров Ш.Ф. Механизмы защиты прав человека [Текст]: учебное пособие. / Под ред. д.ю.н., профессора А.М. Диноршоева. – Душанбе, 2018. – 324 с.
63. Жалинский, А.Э. Правовое мышление и профессиональная деятельность юриста [Текст] / А.Э. Жалинский. – Издательский дом Высшей школы экономики Москва, 2016. Том 4. – 583 с.

64. Жалинский, А.Э. Профессиональная деятельность юриста. Введение в специальность [Текст]: Учебное пособие / А.Э. Жалинский. – М.: Изд-во БЕК, 1997. – 362 с.
65. Жданов, Ю., Овчинский, В. Полиция будущего [Текст] / Ю. Жданов, В. Овчинский. – М., 2018. – 166 с.
66. Захарцев, С.И. Некоторые проблемы теории и философии права [Текст] / С.И. Захарцев. – М.: Норма, 2014. – 207 с.
67. Ильин, И.А. Теория права и государства [Текст] / И.А. Ильин. – М.: Зерцало, 2008. – 550 с.
68. Кайковус Унсурулмаолӣ. Қобуснома [Матн] / Унсурулмаолӣ Кайковус. – Техрон: Ширкати интишороти илмӣ ва фарҳангӣ, 1936. – 610 с.
69. Кальной, И.И. Философия для аспирантов [Текст] / И.И. Кальной, Ю.А. Саундулов. 3-е изд. – СПб.: Лань, 2003. – 512 с.
70. Камаров, С.А., Малько, А.В. Теория государства и права [Текст] / С.А. Камаров, А.В. Малько. – М., Норма: Инфра-М, 2001. – 448 с.
71. Карташов, В.Н. Юридическая деятельность: понятие, структура, ценность [Текст] / В.Н. Карташов. Под ред.: Н.И. Матузов. – Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1989. – 218 с.
72. Кистжовский, Б.А. Философия и социология права [Текст] / Б.А. Кистяковский, под ред. Ю.Д. Давыдова, В.В. Сапова. – СПб., 1988. – 799 с.
73. Керимов, Д.А. Конституция СССР [Текст]: развитие политико-правовой теории. – М., 1979. – 242 с.
74. Кодирзода, Т.К. Правосознание судей (понятие, структура и виды). Монография [Текст]: Часть 1 / Т.К. Кодирзода. – Душанбе: ЭР-граф, 2021. – 164 с.
75. Қодирзода, Т.К. Шуури ҳуқуқии судяҳо [Матн]: монография / Т.К. Қодирзода. – Душанбе: ЭР-граф, 2023. – 312 с.
76. Колонтаевская, И.Ф. Педагогика профессионального образования кадров полиции зарубежных стран [Текст]: монография / И.Ф. Колонтаевская. –

- М.: Академия управления МВД России, Издательство Щит – М, 2002. – 178 с.
77. Концепсияи миллии тарбия – асоси тарбияи насли созандаю бунёдкор [Матн]: маводи конференсияи ҷумҳуриявӣ илмӣ-методӣ. – Хучанд: Дабир, 2021. – 492 с.
78. Корнев, А.В. Социология права [Текст]: учебник / А.В. Корнев. – М.: Проспект, 2015. – 336 с.
79. Крыленко, Н.В., Турубинер, А.М. Введение в изучение советского права [Текст] / Н.В. Крыленко, А.М. Турубинер. – М., 1927. – 84 с.
80. Кузнецов, Э.В., Сальников, В.П., Сапун, В.А., Федоров, В.П., Янгол, Н.Г. Методологические проблемы правосознания сотрудников органов внутренних дел [Текст]: пособие / Э.В. Кузнецов, В.П. Сальников, В.А. Сапун, В.П. Федоров, Н.Г. Янгол. – Л., 1986. – 96 с.
81. Кучерена, А.Г. Роль адвокатуры в становлении гражданского общества в России [Текст] / А.Г. Кучерена, – М.: Пенатес-Пенаты, 2002. – 224 с.
82. Лукашева, Е.А. Социалистическое правосознание и законность [Текст] / Е.А. Лукашева. – М.: изд-во Юридическая литература, 1973. – 343 с.
83. Макуев, Р.Х. Теория государства и права [Текст]: учеб / Р.Х. Макуев. – М., 2010. – 640 с.
84. Мачидзода, Ҷ.З., Холиқзода, А.Ғ., Одиназода, Р.С. Ҷавонон ва амнияти иттилоотӣ (дар масири ҷаҳонишавӣ) [Матн] / Ҷ.З. Мачидзода, А.Ғ. Холиқзода, Р.С. Одиназода. – Душанбе: Маориф, 2019. – 240 с.
85. Мачмуи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ оид ба ислоҳоти милитсия [Матн]. – Душанбе: ҶДММ, Полиграф групп, 2015. – 76 с.
86. Маҳмудзода, М. Конститутсия заминаи ташаккули низоми ҳуқуқи милли (мачмуи мақолаю маърузаҳо) [Матн] / М. Маҳмудзода. – Душанбе: ЭР-граф, 2014. – 596 с.
87. Марченко, М.Н. Теория государства и права [Текст]: учебник / М.Н. Марченко. – М.: Издательство Зерцало, 2004. (Классический университетский учебник). – 640 с.
88. Матузов, Н.И. Актуальные проблемы теории права [Текст] / Н.И. Матузов.

- Саратов: Издательство Саратовской государственной академии права. – 2003. – 510 с.
89. Матузов, Н.И., Малько А.В. Теория государства и права [Текст]: учебник / Н.И. Матузов, А.В. Малько. – М.: Юристъ, 2004. – 512 с..
90. Моль, А. Социодинамика культуры [Текст] / А. Моль, пер. с фр. / Предисл. Б.В. Бирюкова. Изд. 3-е. – М.: Издательство ЛКИ, 2008. – 416 с.
91. Назаренко, Е.В. Социалистическое правосознание и советское правотворчество [Текст] / Е.В. Назаренко. – Киев, 1968. – 190 с.
92. Насриддинзода, Э.С. Назарияи давлат ва ҳуқуқ [Матн]: (воситаи таълимӣ) / Э.С. Насриддинзода – Душанбе: Меҳрона-2017, 2019. – 204 с.
93. Насурдинов, Э.С. Правовая культура [Текст]: монография / Э.С. Насурдинов, [отв. ред. Ф.Т. Тахиров]. – М.: Норма, 2014. – 352 с.
94. Насурдинов, Э.С. Правовая культура: теоретико-методологический аспект [Текст]: монография / Э.С. Насурдинов. – Душанбе: ЭР-граф, 2013. – 160 с.
95. Насурдинов, Э.С. Правовое воспитание и образование как факторы формирования правовой культуры в Республике Таджикистан [Текст]: монография / Э.С. Насурдинов. – Душанбе: ЭР-граф, 2014. – 184 с.
96. Насурдинов, Э.С. Проблемы формирования правовой культуры в условиях становления демократического государства в Таджикистане [Текст] / Э.С. Насурдинов. – Душанбе: Истеъдод, 2010. – 196 с.
97. Новая философская энциклопедия: в 4 т. [Текст]. – М.: Мысль, 2010. Т.2. – 643 с.
98. Ҳасанов Ш.К. Тарбияи ҳуқуқӣ ҳамчун омили муҳими пешрафти ҷомеаи ҳуқуқбунёди Тоҷикистон: (рукнҳои азнавсозӣ ва барқароргардии шуури ҳуқуқии маҳкумшудагон) [Матн] / Ш.К. Ҳасанов – Душанбе: Шучоиён, 2011. – 242 с.
99. Одинаев, А.Ш., Шарифзода, Ф.Р. Назарияи давлат ва ҳуқуқ [Матн]: (дастури таълимӣ-методӣ) / А.Ш. Одинаев, Ф.Р. Шарифзода. Нашри 2-юм. – Хучанд: факултети №4 Академияи Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2021. – 212 с.

100. Организация и эффективность правового воспитания [Текст] / Редкол.: Керимов Д.А., Кобец Н.Г., Мицкевич А.В., Сухарев А.Я. – М. Мысль. 1983 – 285 с.
101. Остроумов, Г.С. Правовое осознание действительности [Текст] / Г.С. Остроумов. – М., 1969. – 175 с.
102. Павленко, Е.М. Формирование культуры прав человека и конституционного правосознания в современной России [Текст]: монография / Е.М. Павленко – М.: Права человека. – 2008. – 184 с.
103. Пашуканис, Е.Б. Общая теория права и марксизм [Текст] / Е.Б. Пашуканис, Издание 3-е М ИЗД-БО Коммунистической Академии, 1929. – 136 с.
104. Пересадына, О.В. Теоретико-правовой анализ профессионального правосознания: на примере правосознания сотрудников органов внутренних дел Российской Федерации [Текст] / О.В. Пересадына. – Екатеринбург, 2017. – 222 с.
105. Пищелко, А.В. Социально – педагогические основы нравственного перевоспитания осужденных [Текст] / А.В. Пищелко. – М., 1992. – 208 с.
106. Политология [Текст] / Анциклопедический словарь. – М., 1993. – 431 с.
107. Полянский, Н.Н. Вопросы теории советского уголовного процесса [Текст] / Н.Н. Полянский – М., 1956. – 271 с.
108. Правосознание и правовая культура как условие эффективности реализации права: проблемы теории, методологии и практики. Монография. [Текст] / Колл.авт., под ред., д.ю.н. И.Х. Бободжонзода, д.ю.н. А.Р. Нематова. – Душанбе: Дониш, 2022. – 241 с
109. Протасов, В.Н., Протасова, Н.В. Лекции по общей теории права и теории государства [Текст] / В.Н. Протасов, Н.В. Протасова. – М., 2010. – 751 с.
110. Профессиональные навыки юриста [Текст]: Опыт практического обучения. – М.: Дело. 2001. – 416 с.
111. Радько, Т.Н. Теория государства и права [Текст]: учеб / Т.Н. Радько. – М., 2005. – 811 с.

112. Раҷабзода, Р.М. Фарҳанги ҳуқуқи касбии кормандони мақомоти корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]: монография / Зери таҳрири профессор Р.Ш. Шарофзода. – Душанбе: Полиграф групп, 2021. – 352 с.
113. Раҳимзода, Р.Х. Ҳадафҳои стратегии миллӣ – асоси амнияти иқтисодӣ [Матн]: монография. – Душанбе: ЭР-граф, 2020. – 176 с.
114. Рейснер, М.А. Право: Наше право. Чужое право. Общее право [Текст] / М.А. Рейснер. – М.: Гос. изд.-во, 1925. – 275 [1] с.
115. Роль правового воспитания в предупреждении правонарушений [Текст] / Болдырев Е.В., Гуревич Г.С., Жариков Ю.Г., Кашепов В.П. и др., под ред. Мицкевич А.В. – М., Юридическая литература, 1985. – 240 с.
116. Ромашова, Р.А., Сальникова, В.П. Теория государства и права [Текст]: учебник / Р.А. Ромашова, В.П. Сальникова. – Санкт-Петербург, 2010. – 301 с.
117. Рябко, И.Ф. Основы правовой педагогики [Текст] / И.Ф. Рябко – Издательство Ростовского университета, 1973. – 197 с.
118. Сапун, В.А. Социалистическое правосознание и реализация советского права [Текст] / В.А. Сапун. – Владивосток, 1984. – 112 с.
119. Саъдизода, Дж. Образование в области прав человека как основное направление деятельности государства по формированию культуры прав человека [Текст] / Дж. Саъдизода // Права человека: История, теория, практика // Под ред., д.ю.н., Диноршоева А.М. и д.ю.н. Азизова У.А. – Душанбе, 2016. – 584 с.
120. Серл, Д. Открывая сознание заново [Текст] / Д. Серл. – Москва: Идея-Пресс, 2002. – 256 с.
121. Соколов, Н.Я. Профессиональная культура юристов. Понятие. Сущность. Содержание [Текст]: учебное пособие / Н.Я. Соколов – М.: Проспект, 2014. – 320 с.
122. Соколов, Н.Я. Профессиональное правосознание юристов [Текст] / Н.Я. Соколов, Отв. ред.: Е.А Лукашева. – М.: Наука, 1988. – 224 с.
123. Солиев, К.Х., Мансурзода, А.М., Абдулахадзода, А.А., Нуридинзода, С.Н., Мирзорустамов, М.М. Раҳнамо оид ба ҳамкориҳои милитсия бо ҷомеа

- [Матн] / К.Х. Солиев, А.М. Мансурзода, А.А. Абдулахадзода, С.Н. Нуридинзода, М.М. Мирзорустамов, зери назари сардори Академияи Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон, н.и.х., дотсент, генерал майори милитсия Ф.Р. Шарифзода. – Душанбе: Эр-граф, 2020. – 84 с.
124. Сотиволдиев, Р.Ш. Назарияи давлат ва ҳуқуқ [Матн]: китоби дарсӣ / Р.Ш. Сотиволдиев. – Душанбе: Сино, 2018. – 784 с.
125. Сотиволдиев, Р.Ш. Назарияи давлат ва ҳуқуқ [Матн]: китоби дарсӣ барои муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ / Р.Ш. Сотиволдиев. – Душанбе: Имперал-Групп, 2014. – 720 с.
126. Сотиволдиев, Р.Ш. Назарияи умумии ҳуқуқ ва давлат [Матн]: китоби дарсӣ барои донишҷӯёни факултаи ҳуқуқшиносӣ. – Душанбе, 2005. – 524 с.
127. Сотиволдиев, Р.Ш. Проблемаҳои назарияи давлат ва ҳуқуқ [Матн]: китоби дарсӣ / Р.Ш. Сотиволдиев. Ҷилди 2. – Душанбе, 2010. – 654 с.
128. Столовский, В.М. Профессиональное правосознание следователей органов внутренних дел [Текст] / В.М. Столовский. – М., 1978. – 80 с.
129. Строгович, М.С. Проблема общей теории права [Текст] / М.С. Строгович. В 3-х томах Т 1. – М.: Наука, 1990. – 304 с.
130. Судебная власть [Текст] / Под ред. И.Л. Петрухина. – М.: ООО ТК Велби, 2003. – 720 с.
131. Тадқиқоти миллӣ оид ба омӯзиши афкори омма доир ба ислоҳоти милитсия [Матн]. – Душанбе, 2018. – 45 с.
132. Татаринцев, Е.В. Правовое воспитание [Текст]: (методология и методика) / Е.В. Татаринцев. – М., 1990. – 175 с.
133. Теория государства и права [Текст] / Под ред. А.С. Пиголкина, Ю.А. Дмитриева. – М.: Высшее образование, 2009. – 752 с.
134. Терехова, Л.Н. Теория государства и права [Текст] / Л.Н. Терехова. – М., 2017. – 150 с.
135. Тоҳиров, Ф.Т. Актуальнии проблеми истории и теории государства и права в условиях государственной независимости Республики Таджикистан [Текст] / Ф.Т. Тоҳиров. – Душанбе: Дониш, 2009. – 369 с.

136. Тошев, А.М., Одиназода, А.Ш., Кодирзода, Г.Н. Теория государства и права [Текст]: учебное пособие / А.М. Тошев, А.Ш. Одиназода, Г.Н. Кодирзода. – Душанбе: Эр-граф, 2017. – 204 с.
137. Тухтаева, М., Ҳасанов, Ф. Омилҳои ташаккули маънавиёт [Матн] / М. Тухтаева, Ф. Ҳасанов. – Хучанд: Хуросон, 2016. – 112 с.
138. Фарбер, И.Е. Правосознание как форма общественного сознания [Текст] / И.Е. Фарбер. – М.: Изд-во Юридическая литература, 1963 – 206 с.
139. Фарҳанги истилоҳоти ҳуқуқ [Матн]: зери таҳрири доктори илмҳои ҳуқуқ, профессор, М.А. Маҳмудов. – Душанбе: Эр-граф, 2012. – 612 с.
140. Халиков, А.Г. Правовая система зороастризма (древнее право) [Текст] / А.Г. Халиков. – Душанбе: Маориф ва фарҳанг, 2005. – 488 с.
141. Халиков, А.Г. Хадис как источник мусульманского права (суннитское направление) [Текст] / А.Г. Халиков. – Душанбе, 1998. – 215 с.
142. Халиков, А.Г., Диноршоев А.М. Права человека [Текст] / А.Г. Халиков, А.М. Диноршоев // Под ред. д.ю.н., проф. Халикова А.Г. – Душанбе, 2009. – 704 с.
143. Холиқзода, А.Ф., Шоев, З.Ҷ., Шосаидзода, Ш.Ш. Назаре ба асрори ҳуқуқ ва ҳуқуқи инсон: монография [Матн] / А.Ф. Холиқзода, З.Ҷ. Шоев, Ш.Ш. Шосаидзода. – Душанбе: Эр-граф, 2022. – 228 с.
144. Шабуров, А.С., Жайкбаев, Ж.С. Теория государства и права [Текст]: учебное пособие / А.С. Шабуров, Ж.С. Жайкбаев. – Курган: Изд-во Курганского гос. ун-та, 2019. – 382 с.
145. Шарифов, И.У. Фалсафа [Текст]: дастури таълимӣ-методӣ дар низоми кредитии таълим / И.У. Шарифов. – Душанбе: Ирфон, 2010. – 260 с.
146. Шиханцов, Г.Г. Юридическая психология [Текст]: учебник для вузов / Г.Г. Шиханцов. – М.: Зерцало, 1998. – 334 с.
147. Щегорцев, В.А. Социология правосознания [Текст] / В.А. Щегорцев. – М.: Мысль, 1981. – 174 с.
148. Юлдошева, Ҷ. Тарбияи шаҳрвандию ҳуқуқӣ [Матн] / Ҷ. Юлдошева. – Душанбе: Бухоро, 2013. – 350 с.

149. Ятимов, С. Унсурулмаолии Кайковус дар бораи хирад [Матн] / С. Ятимов. – Душанбе: Ганҷ нашриёт, 2015. – 152 с.

3. Мақолаҳои илмӣ ва маърузаҳо:

150. Абдулло, А.Р. Милиция Республики Таджикистан в условиях реформирования: борьба за доверие населения / А.Р. Абдулло // Труды Академии МВД Республики Таджикистан. – 2018. – №4 (40). – С. 119-128.
151. Азиззода, У.А., Езидяр, М.А. Инкишофи шаклҳои ҳамкориҳои давлатӣ дар самти муқобилият бо терроризми байналмилалӣ / У.А. Азиззода, М.А. Езидяр // Ҳаёти ҳуқуқӣ. – 2020. – №1 (29). – С. 47-55.
152. Азимова, У.А. Развитие правового воспитания в органах внутренних дел Таджикистана / У.А. Азимова // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. – 2019. – №5. – С. 271-278.
153. Аникин, С.Б., Полякова, С.В. Институт полиции в зарубежных странах: исторические основы и современные концепции / С.Б. Аникин, С.В. Полякова // Вестник Института законодательства РК. – 2018. – №4 (53). – С. 129-133.
154. Афанасьев, В.Г. О системном подходе в социальном познании / В.Г. Афанасьев // Вопросы философии. – 1973. – №6. – С. 98-111.
155. Байниязов, Р.С. Мировоззренческие основы общероссийской правовой идеологии / Р.С. Байниязов // «Журнал российского права». – 2001. – №11. – С. 46-52.
156. Безносков, Д.С. Правовое сознание: структура, содержание, виды / Д.С. Безносков // Вестник санкт-петербургского университета. – 2008. – №12. – С. 59-70.
157. Биктасов О.К., Щербаковский, Г.З. Взаимодействие государства и гражданского общества в условиях интеграции в международную правовую систему: некоторые вопросы истории и теории / О.К. Биктасов, Г.З. Щербаковский // История государства и права. – 2006. – №6. – С. 24-15.

158. Бучакова, М.А., Дизер, О.А. Взаимодействие полиции и общества / М.А. Бучакова, О.А. Дизер // вестник Омского университета. серия «право». – 2015. – №2 (43). – С. 58-63.
159. Ветрова, О.А. Роль правосознания сотрудников органов внутренних дел в правоприменительной деятельности / О.А. Ветрова // Вестник Московского университета МВД России. – 2014. – №12. – С. 196-200.
160. Горбатова, М.К. Домнина, А.В. Основные теоретические подходы к определению понятия и содержания профессионального правосознания / М.К. Горбатова, А.В. Домнина // Российская юстиция. – 2014. – №1. – С. 63-67.
161. Горбатова, М.К., Надыгина, Е.В., Носакова, Е.С. Новые подходы к формированию правосознания студентов юристов в условиях модернизации системы вузов России / М.К. Горбатова, Е.В. Надыгина, Е.С. Носакова // Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского. – 2010. – №3 (1). – С. 266-274.
162. Гранат, Н.Л. Правосознание и правовое культура / Н.Л. Гранат // [Юрист. Текст]. – 1998. – №11/12. – С. 6-9.
163. Грибан, О.Н. Применение учебных презентаций в образовательном процессе: виды, этапы и структура презентаций / О.Н. Грибан // Историко-педагогические чтения. – 2016. – №20-3. – С. 23-32.
164. Гудков, А.Ю. Защита полицейских за рубежом / А.Ю. Гудков // Вестник Омского юридического института. – 2011. – №4 (17). – С. 20-23.
165. Демидова, И.А. Правовое образование и правовое воспитание: теоретико-юридический аспект / И.А. Демидова // Общество и право. – 2021. – №2 (76). – С. 112-117.
166. Евдокимова, Е.А., Ламаш, И.В., Полицейское образование и образованность полицейских: зарубежный опыт / Е.А. Евдокимова, И.В. Ламаш, // Научный журнал «РЕМ: Psychology. Educology. Medicine». – 2019. – №2. – С. 64-69.
167. Жуков, В.Г., Сизов, В.Е. Особенности формирования правового сознания сотрудников органов внутренних дел / В.Г. Жуков, В.Е. Сизов // Известия

- Юго-Западного государственного университета. Серия: История и право. – 2020. – №10 (2). – С. 57-67.
168. Закатов, В.В. Профессиональная подготовка сотрудников полиции за рубежом: особенности и тенденции развития / В.В. Закатов // Балтийский гуманитарный журнал. – 2017. – №4 (21). – С. 313-315.
169. Злоказов, К.В. Современное профессиональное обучение полицейских зарубежных стран: национальные различия / К.В. Злоказов // Правопорядок: история, теория, практика. – 2019. – №4 (23). – С. 85-94.
170. Иванников, И.А. Концепция правовой культуры / И.А. Иванников // Правоведение. – 1998. – №3. – С. 12-16.
171. Ильин, И.А. О сущности правосознания / И.А. Ильин // Собр соч. – 1994. – Т 4. – С. 151-160.
172. Исаева, М.И. Конституционно-правовые основы деятельности полиции стран арабского мира / М.И. Исаева // Альманах современной науки и образования. – 2010. – №1 (32): Ч. II. – С. 44-46.
173. Карева, М.П. О соотношении права и нравственности в социалистическом обществе / М.П. Карева // Большевик. – 1947. – №4. – С. 47-53.
174. Кобозев, А.А., Монгуш, А.С. Профессиональная подготовка руководящих кадров полиции в странах Европы: особенности и тенденции развития / А.А. Кобозев, А.С. Монгуш. // Право и образование. – 2010. – №1. – С. 4-27.
175. Кожевников, В.В. Проблема профессионального правосознания в правоохранительной сфере / В.В. Кожевников // Современное право. – 2016. – №1. – С. 17-26.
176. Комилӣ, А.Ш., Маннонова, Р.А., Максумова, Н.Д. Масъалаҳои тарбияи ахлоқию башардӯстӣ дар осори Абӯбакри Розӣ / А.Ш. Комилӣ, Р.А. Маннонова, Н.Д. Максумова // Номаи донишгоҳ. – 2016. – №1 (46). – С. 144-149.
177. Красножон, О.В. К вопросу о факторах, влияющих на формирование правосознания сотрудников полиции / О.В. Красножон // Вестник Санкт-Петербургского университета МВД России. – 2015. – №3 (67). – С. 11-14.

178. Кривицкий, Д.Е. Евтушенко, Ю.Л., Милованов, Н.В. Взаимодействие полиции с обществом и общественными организациями / Д.Е. Кривицкий, Ю.Л. Евтушенко, Н.В. Милованов // Трудовое право; право социального обеспечения право и государство: теория и практика. – 2021. – №4 (196). – С. 40-45.
179. Кручинин, М.В., Кручинина, Г.А. Моделирование процесса формирования профессионального правосознания студентов неюридических специальностей в высшем образовании / М.В. Кручинин, Г.А Кручинина // Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского. – 2012. – №3-1. – С. 17-24.
180. Кудрявцев, В.Н. Право, как элемент культуры / В.Н. Кудрявцев // Право и власть – М.: Прогресс, 1990. – С. 241-252.
181. Куканов, А.З. Понятие политического (государственного) режима / А.З. Куканов // Хаёти ҳуқуқӣ. Маҷаллаи илмӣ ва иттилоотии ДМТ. – 2015. – №4 (12). – С. 5-12.
182. Латов, Ю.В. Зарубежный опыт противодействия коррупции в полиции / Ю.В. Латов // Terra economicus. – 2013. – №2. – С. 16-24.
183. Майоров, В.И., Севрюгин, В.Е. Противодействие преступности на основе современных концепций взаимодействия полиции и общества: опыт зарубежных стран и России / В.И. Майоров, В.Е. Севрюгин // Вестник Пермского университета. Юридические науки. – 2017. – №35. – С. 95-106.
184. Макаров, А.А., Чупров, В.М. Административно-правовое регулирование противодействия коррупции в полиции зарубежных стран / А.А. Макаров, В.М. Чупров // Административное и муниципальное право. – 2010. – №3. – С. 79-85.
185. Манукян, А.Р., Хаджиев, Т.Д. Антикоррупционная стратегия Сингапура: ориентация на результат / А.Р. Манукян, Т.Д. Хаджиев // Право и управление. – 2013. – №1 (26). – С. 117-123.
186. Мартышин, О.В. Национальная политическая и правовая культура в контексте глобализации / О.В. Мартышин // Государство и право. – 2005. – №4. – С. 9-17.

187. Махмудов, Л.М. Влияние информационных технологий на профессиональное правосознание / Л.М. Махмудов // *Мировая наука*. – 2021. – №4 (49). – С. 179-189.
188. Мухамадиев, Н.Б. Основы профессиональной подготовки, повышения уровня культуры и правосознания сотрудников органов внутренних дел / Н.Б. Мухамадиев // *Маҷмуаи мақолаҳои ҳайати профессорону омӯзгорон дар конференсияи вилояти бахшида ба «Солҳои 2019-2021 солҳои рушди деҳот, сайёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ» ва ба истикболи 30-солагии Истиқлолияти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар мавзӯи «Масоили илмӣ-назариявии ташаккул ва инкишофи низоми қонунгузорӣ дар Тоҷикистони муосир»*. – Хучанд, 2019. – С. 112-117.
189. Назарзода, Н.Ҷ. Мақомоти корҳои дохилӣ дар таҳкими сулҳу ваҳдати миллӣ ва соҳибистиқлолии Тоҷикистон / Н.Ҷ. Назарзода // *Институти Осие ва Аврупо*. – 2020. – №1 (3). – С. 116-127.
190. Насурдинов, Э.С. Правовое воспитание как одно из направлений правовой политики и некоторые его теоретические аспекты / Э.С. Насурдинов // *Вестник Таджикского национального университета. Серия гуманитарных наук*. – 2015. – №3/5 (173). – С. 120-123.
191. Нематов, А.Р., Абдуджалилов, А. Теория, практика и техника электронного договорного права / А.Р. Нематов, А. Абдуджалилов // *Юридическая техника*. – 2021. – №15. – С. 544-548.
192. Хусензода, С.Ҳ., Фафуров, М.С. Татбиқи сиёсати зиддикоррупсионӣ дар Сингапур / С.Ҳ. Хусензода, М.С. Фафуров // *Маҷаллаи илмӣ-амалии Агентии назорати давлатии молиявӣ ва мубориза бо коррупсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. Мизони қонун*. – 2021. – №2. – С. 25-30.
193. Одиназода, А.Ш., Мухаммадиев, Н.Б. Унсурҳои таркибии тарбияи ҳуқуқӣ ва маҷмӯи ақидаҳои ҳуқуқӣ дар ташаккулёбии насли наврас / А.Ш. Одиназода, Н.Б. Мухаммадзода // *Маҷмӯаи мақолаҳои ҳайати профессорону омӯзгорон дар конференсияи байнидонишгоҳӣ бахшида ба истикболи 30-солагии Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва 75-солагии Ғалаба дар Ҷанги Бузурги Ватанӣ дар мавзӯи «Ҷанбаҳои*

- ичтимой-равонӣ ва ҳуқуқии қачрафтории қавонон дар қомеаи тағйирёбандаи Тоҷикистон ва масъалаҳои он» / дар зери таҳрири А.Ш. Одиназода. – Хучанд: Ношир, 2020. – С. 8-21.
194. Осипов, М.Ю. Эффективность правотворчества, реализации права и правоприменения: понятие и соотношение / М.Ю. Осипов // Правоведение. – 2011. – №1. – С. 83-92.
195. Остроумов, Г.С. Соотношение правового и политического сознания / Г.С. Остроумов // Вопросы философии. – 1964. – №5. – С. 18-23.
196. Павленко, Е.М. Формы деятельности государственных и общественных структур по формированию культуры прав человека в современной России / Е.М. Павленко // Вестник Московского городского педагогического университета. Серия: «Юридические науки». – 2008. – №1. – С. 13-18.
197. Петрова, О.В. Об использовании зарубежного опыта сотрудничества территориальных органов власти и полицейских формирований / О.В. Петрова // Вестник уфимского юридического института МВД России. – 2015. – №4. – С. 73-78.
198. Пискунова, С.С. Современное правосознание: понятие, характерные черты и функции / С.С. Пискунова // Закон и право. – 2008. – №8. – С. 28-29.
199. Поленина, С.В. и др. Воздействие глобализации на правовую систему России / С.В. Поленина и др. // Государство и право. – 2004. – №3. – С. 5-15.
200. Прокопенко, А.Н., Дрога, А.А. Информационные ресурсы МВД России справочного характера / А.Н. Прокопенко, А.А. Дрога // Наука. Теория. Практика. – 2010. – №1. – С. 54-56.
201. Пустовалова, И.Н. Формирование правосознания как основное условие деинституализации коррупционных отношений / И.Н. Пустовалова // Гуманитарные и социальные науки. – 2011. – №1. – С. 140-145.
202. Разумовский, И.П. Понятие права у К. Маркса и Ф. Энгельса / И.П. Разумовский // Под знаменем марксизма. – 1923. – №2-3. – С. 18-31.

203. Ракитянский, Н.М. Понятия сознания и менталитета в контексте политической психологии / Н.М. Ракитянский // Вестн. Моск. УН-ТА. Сер. 12. Политические науки. – 2011. – №6. – С. 89-102
204. Рачабзода Р.М. Аҳамияти фарҳанги ҳуқуқи кормандони мақомоти корҳои дохилӣ дар таъмини ҳуқуқ ва озодиҳои инсон ва шаҳрванд / Р.М. Рачабзода // Осори Академияи Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2020. – №2 (46). – С. 64-68.
205. Раҳмадҷонзода, Р.Р. Таъминоти таълимӣ ва илмии муқовимат ба коррупсия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон / Р.Р. Раҳмадҷонзода // Маҷаллаи конференсияи ҷумҳуриявии илмию амалӣ. – Душанбе, 2019. – С. 26-28.
206. Розикзода, А.Ш. Совершенствование воспитательной работы-основа профессиональной деятельности сотрудников ОВД / А.Ш. Розикзода // Труды Академии МВД Республики Таджикистан. – 2010. – №13. – С. 85-92.
207. Россошанский, А.В. Современные тенденции развития средств массовой коммуникации / А.В. Россошанский // Известия Саратовского университета. – Саратов, 2009. – С. 105-108.
208. Рыбаков, В.А. Правосознание: к вопросу о понятии / В.А. Рыбаков // Вестник Омского университета. Серия «Право». – 2015. – №3 (44). – С. 23-28.
209. Сальников, В.П., Денисов, Е.А., Морозова, Л.А. Использование зарубежного опыта деятельности органов внутренних дел России. Межвузовская научно-практическая конференция / В.П. Сальников, Е.А. Денисов, Л.А. Морозова // Государство и право. – 1993. – №12. – С. 18-40.
210. Сативалдыев, Р.Ш. Правосознание как фактор эффективности правовой политики Республики Таджикистан / Р.Ш. Сативалдыев // Типы правопонимания и меняющиеся вызовы современного мира. Сб. научных статей по результатам Международной научно-практической конференции. – СПб., Астерион, 2016. – С. 448-458.

211. Светлана, О.С. Профессиональное правосознание сотрудников подразделений ГИБДД / О.С. Светлана // Научно-теоретический журнал «Ученые записки». – 2010. – №8 (66). – С. 83-87.
212. Скубак, Н.Ю., Норсеева, М.Е. Правовое воспитание и правовое обучение в процессе формирования правовой культуры / Н.Ю. Скубак, М.Е. Норсеева // Технологии гражданской безопасности. – 2011. – №1 (27). – С. 52-55.
213. Смирнов, К.С. Зарубежный опыт организации и функционирования полиции: теоретико-правовой анализ / К.С. Смирнов // Ученые труды Российской Академии адвокатуры и нотариата. – 2011. – №3 (22). – С. 120-128.
214. Сморгунова, В.Ю., Калинина, Е.Ю. Современные образовательные технологии в обучении на юридическом факультете: формирование правосознания и становление профессионала / В.Ю. Сморгунова, Е.Ю. Калинина // Известия РГПУ им. А.И. Герцена. – 2019. – №191. – С. 21-31.
215. Сокольникова, В.А. Правовое воспитание: история, сущность, новые вызовы / В.А. Сокольникова // Пробелы в российском законодательстве. – 2015. – №5. – С. 210-212.
216. Сотиволдиев, Р.Ш. Формирование профессионального правосознания сотрудников правоохранительных органов / Р.Ш. Сотиволдиев // Осори Академияи Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2020. – №2 (46). – С. 70-80.
217. Сочнев, Д.Е. Информационное и правовое воздействие на правосознание молодежи / Д.Е. Сочнев // Российская юстиция. – 2003. – №5. – С. 62-64.
218. Степанов, О.А., Гладких, Р.Б., Борисов, А.В., Лялякин, Ю.А. Реализация принципа соблюдения и уважения прав и свобод человека и гражданина в деятельности полиции / О.А. Степанов, Р.Б. Гладких, А.В. Борисов, Ю.А. Лялякин. – М.: Академия управления МВД России, 2013. – С. 126-142.

219. Татару, Б.А. Факторы, влияющие на формирование профессионального правосознания сотрудников ОВД / Б.А. Татару // Вестник СевКавГТИ. – 2017. – №3 (30). – С. 93-97.
220. Тошев, А.М. Правосознание и законность в профессиональной деятельности сотрудников органов внутренних дел Республики Таджикистан / А.М. Тошев // Соблюдение законности и обеспечение правопорядка в деятельности органов внутренних дел: сборник трудов межвузовского научного семинара. – М.: Акад. управ. МВД России, 2013. – С. 159-165.
221. Тошев, А.М. Роль органов внутренних дел Республики Таджикистан в обеспечении правового статуса личности / А.М. Тошев // Вектор науки ТГУ. Серия: Юридические науки. – 2014. – №2 (17). – С. 134-138.
222. Фролов А.Н. Общие принципы влияния трансформированного правосознания сотрудников полиции на их правореализационную деятельность / А.Н. Фролов // «Наука. Мысль: электронный периодический журнал». Научный журнал. – 2017. – №3/2. – С. 81-88.
223. Шарифзода, Ф.Р., Одиназода, А.Ш. Проблемы профессионально-нравственного воспитания будущих сотрудников органов внутренних дел / Ф.Р. Шарифзода, А.Ш. Одиназода // Труды Академии МВД Республики Таджикистан. – Душанбе: Типография МВД Республики Таджикистан. – 2019. – №3 (43). – С.8-16.
224. Шарофзода, Р.Ш. Международные стандарты профессиональной этики полицейской службы / Р.Ш. Шарофзода // Труды Академии МВД РТ. – 2022. – №3 (55). – С. 66-75.
225. Шарофзода, Р.Ш. Особенности профессионального правосознания сотрудников органов внутренних дел / Р.Ш. Шарофзода // Труды Академии МВД РТ. – 2021. – №1 (49). – С. 44-52.
226. Шарофзода, Р.Ш. Риски профессиональной правоохранительной деятельности в контексте интеграции правовых и моральных норм и ценностей / Р.Ш. Шарофзода // Труды Академии МВД РТ. – 2022. – №2 (54). – С. 46-54.

227. Шарофзода Р.Ш. Юридическое образование как условие формирования профессионального правосознания сотрудников органов внутренних дел / Р.Ш. Шарофзода // Труды Академии МВД Республики Таджикистан. – 2021. – №3 (51). – С. 89-96.
228. Шевченко, И.А., Беженцев, А.А. Зарубежный опыт обеспечения служебной деятельности сотрудников полиции и возможности его использования в органах внутренних дел России / И.А. Шевченко, А.А. Беженцев // Вестник Московского университета МВД России. – 2018. – (6) – С. 253-260.
229. Шушкевич, И.Ч. Работа с персоналом федерального бюро расследования США / И.Ч. Шушкевич // Персонал. – 2000 – №1. – С. 28-36.
230. Щеголева Н.В. Полиция и общество: система и люди / Н.В. Щеголева // Молодой ученый. – 2013. – №2. – С. 267-269.

4. Диссертатсия ва авторефератҳо:

231. Байниязов, Р.С. Проблемы правосознания в современном российском обществе [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Байниязов Рустам Сулейманович. – Саратов, 1999. – 166 с.
232. Баранов, П.П. Профессиональное правосознание работников органов внутренних дел: теоретические и социологические аспекты [Текст]: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Баранов Павел Петрович. – М., 1996. – 35 с.
233. Безносков, Д.С. Отношение к праву как проявление правового сознания курсантов вузов МВД РФ [Текст]: автореф. дис ... канд. психол. наук: 19.00.06 / Безносков Дмитрий Сергеевич – СПб., 2008. – 22 с.
234. Бондарев, А.А. Профессиональное правосознание государственных и муниципальных служащих [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Бондарев Александр Александрович. – М., 2000. – 251 с.

235. Борзенко, Ю.А. Пенитенциарное правосознание в Российском обществе: современное состояние и проблемы развития [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11 / Борзенко Юлия Александровна. – Владимир, 2008. – 151 с.
236. Бурканова, О.А. Правосознание в правоприменительной деятельности сотрудников ОВД [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Бурканова Оксана Александровна. – М., 2007. – 150 с.
237. Виноградова, В.С. Правовой статус полиции в современной России: теоретико-инструментальный и сравнительный анализ [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Виноградова Валентина Сергеевна. – Краснодар, 2014. – 201 с.
238. Гладких, М.В. Понятие индивидуального правосознания в свете психоаналитической теории [Текст]: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Гладких Марина Валерьевна. – Ставрополь, 2004. – 28 с.
239. Денисенко, С.Е. Механизмы позитивизации отношения к полиции в современной России [Текст]: дис. ... канд. социол. наук: 22.00.04 / Денисенко Светлана Евгеньевна. – Ростов, 2014. – 175 с.
240. Евстафеева, Е.А. Правосознание сотрудников уголовно-исполнительной системы с различными личностными характеристиками новгородцев [Текст]: дис. ... канд. псих. наук: 12.00.13 / Евстафеева, Евгения Александровна – Челябинск, 2015. – 217 с.
241. Курлаева, Е.И. Юридическое образование и формирование профессионального сознания юристов [Текст]: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Курлаева Екатерина Ивановна – М., 2005. – 30 с.
242. Лушина, Л.А. Нравственно-правовой нигилизм: генезис, сущность, формы [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Лушина Лариса Александровна – Нижний Новгород, 2003. – 202 с.
243. Миралиев, И.Қ. Назария ва амалияи байналмилалӣ ва миллии робитаи давлат ва шахс: таҳқиқоти назариявӣ-методологӣ ва муқоисавӣ-ҳуқуқӣ [Матн]: дис... док. илм. ҳук: 12.00.01 / Миралиев Исфандиёр Қарахонович – Душанбе, 2024. – 520 с.

244. Надыгина, Е.В. Теоретико-правовой анализ влияния информационных технологий на правосознание [Текст]: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Надыгина Елена Владимировна – Нижний Новгород, 2007. – 29 с.
245. Насурдинов, Э.С. Формирование правовой культуры в Республике Таджикистан в условиях углубления культурно-цивилизационных различий: проблемы теории и практики [Текст]: дис ... докт. юрид. наук: 12.00.01 / Насурдинов Эмомали Сайфиддинович. – Душанбе, 2014. – 432 с.
246. Нусратов, Л.М. Проблемы формирования правосознания в современном Таджикистане [Текст]: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Нусратов Лоик Мурзониёзидинович. – Душанбе, 2008. – 26 с.
247. Ҳафиззода, Ш.Х. Функсияи ҳифзи ҳуқуқи давлати соҳибистиклоли Тоҷикистон: масъалаҳои назариявӣ ва амалӣ [Матн]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Ҳафиззода Шодӣ Хуршед. – Душанбе, 2018. – 215 с.
248. Петручак, Л.А. Правовая культура современной России: теоретико-правовое исследование [Текст]: дис ... докт. юрид. наук: 12.00.01 / Петручак Лариса Анатольевна – М., 2012. – 453 с.
249. Пивоварова, А.А. Правосознание и усмотрение судьи: соотношение понятий, роль при назначении наказания [Текст]: дис ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Пивоварова Анастасия Александровна – Самара, 2009. – 228 с.
250. Пискунова, С.С. Правовая информация как средство формирования правового сознания граждан [Текст]: дис ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Пискунова Светлана Сергеевна – М., 2004. – 178 с.
251. Полякова, Н.А. Правосознание присяжных заседателей как основание вынесения вердикта [Текст]: дис ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Полякова Наталья Анатольевна. – Челябинск, 2011 – 264 с.
252. Раҷабзода, Р.М. Фарҳанги ҳуқуқи касбии кормандони мақомоти қорҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон: таҳқиқоти назариявӣ-ҳуқуқи методологӣ [Матн]: дис... докт. илм. ҳуқ: 12.00.01 / Раҷабзода Равшан Мухитдин. – Душанбе, 2021. – 397 с.

253. Раҷабзода, Р.М. Фарҳанги ҳуқуқи касбии кормандони мақомоти корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон: таҳқиқоти назариявӣ-ҳуқуқӣ ва методологӣ [Матн]: автореф. дис. ... докт. илм. ҳуқ: 12.00.01 / Раҷабзода Равшан Муҳитдин. – Душанбе, 2022. – 59 с.
254. Раҳмон, Д.С. Ҳуқуқи инсон дар шароити ҷаҳонишавӣ ва тақвиятёбии тафовутҳои фарҳангӣ-тамаддунӣ: масъалаҳои назарӣ, усулӣ ва амалӣ-ҳуқуқӣ [Матн]: дис.... докт. илм. ҳуқ.: 12.00.01 / Раҳмон Дилшод Сафарбек. – Душанбе, 2017. – 479 с.
255. Рустамзода, М.Р. Проблемы укрепления законности в республике Таджикистан [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Рустамзода Муҳаммадали Рустам. – Душанбе, 2019. – 176 с.
256. Сазонова, Т.Б. Право и правосознание в учении И.А. Ильина [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Сазонова Татьяна Борисова. – Баговещенск, 1998. – 143 с.
257. Саркорова, Ш.С. Деформация правосознания: теоретические и практические аспекты [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Саркорова Шакина Сабзаевна. – Душанбе, 2022. – 202 с.
258. Сафронов, В.В. Правосознание гражданина [Текст]: автореф. ... дис. канд. юрид. наук: 12.00.01 / Сафронов Вячеслав Владимирович. – Красноярск, 2004. – 24 с.
259. Саъдизода, Ҷ. Ташаккулёбии фарҳанги ҳуқуқи инсон дар шароити эъмори давлати ҳуқуқбунёд дар Тоҷикистон [Матн]: дис. ... ном. илм. ҳуқ: 12.00.01 / Саъдизода Ҷаҳонгир. – Душанбе, 2017. – 233 с.
260. Тошев, А.М. Эволюция правового статуса личности В Республике Таджикистан: историко-правовое исследование [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Тошев Амиршоҳ Мансурович. – Москва, 2014. – 276 с.
261. Хижняков, Н.Г. Милиция в системе исполнительной власти Российской Федерации (теоретические и организационно-правовые аспекты) [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Хижняков Николай Георгиевич – М., 1998.

262. Шарифзода, С.Ш. Шаклҳои амалишавии функсияҳои давлати Тоҷикистон дар марҳилаи муосир [Матн]: дис. ... ном. илм. ҳуқ: 12.00.01 / Шарифзода Саъдӣ Шариф. – Душанбе, 2018. – 233 с.
263. Юрьевна, И.Н. Типология правосознания в контексте концепции формы государства [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Ивлева Наталия Юрьевна. – Москва, 2017. – 213 с.

5. Захираҳои электронӣ [электронный ресурс]:

264. Воҳӯрии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон бо ҳайати роҳбарикунандаи сохтори қудратӣ ва ҳифзи ҳуқуқ, мақомоти тартиботи ҳуқуқӣ, аз 9-уми феввали соли 2020 [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://www.president.tj> (санаи мурочиат: 25.03.2022).
265. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз 20 апрели соли 2011 [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://www.president.tj> (санаи мурочиат: 25.03.2022).
266. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз 23 апрели соли 2014 [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://www.president.tj> (санаи мурочиат: 25.03.2022).
267. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз 26 декабри соли 2018 [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.president.tj> (санаи мурочиат: 25.03.2022).
268. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз 26 декабри соли 2019 [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://www.president.tj> (санаи мурочиат: 25.03.2022).
269. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз 26 январӣ соли 2021 [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://www.president.tj> (санаи мурочиат: 25.03.2022).
270. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз 23 декабри соли 2022 [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://www.president.tj> (санаи мурочиат: 19.04.2023).

271. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз 28 декабри соли 2023 [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.president.tj> (санаи мурочиат: 28.12.2023).
272. Суханронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Маҷлиси тантанавӣ ба муносибати Рӯзи милитсия, аз 06 феввали соли 2010 [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://www.president.tj> (санаи мурочиат: 25.03.2022).
273. Суханронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон дар маҷлиси тантанавӣ ба муносибати Рӯзи милитсияи тоҷик, аз 10 ноябри соли 2012 [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://www.president.tj> (санаи мурочиат: 25.03.2022).
274. Суханронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон дар маросими гузоштани санги асоси бунёди бинои нави таълимии Академияи Вазорати корҳои дохилии Тоҷикистон, аз 20 июни соли 2014 [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://www.president.tj> (санаи мурочиат: 25.03.2022).
275. Суханронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон дар маҷлиси тантанавӣ ба муносибати Рӯзи милитсияи тоҷик, аз 10 ноябри соли 2014 [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://www.president.tj> (санаи мурочиат: 25.03.2022).
276. Суханронии Вазири корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон Раҳимзода Рамазон Ҳамро бахшида ба рӯзи Конститусияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз 02 ноябри соли 2014 [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://www.vkd.tj> (санаи мурочиат: 25.03.2022).
277. Суханронии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон дар кушодашавии Академияи Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз 30 августи соли 2017 [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://www.president.tj> (санаи мурочиат: 25.03.2022).
278. Суханронии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон дар

- Мачдиси тантанавӣ ба муносибати Рӯзи милитсия, аз 10 ноябри соли 2018 [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://www.president.tj> (санаи мурочиат: 25.03.2022).
279. Суханронии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон дар чаласаи тантанавӣ бахшида ба иди касбии кормандони мақомоти амнияти миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон, 28.12.2022, ш. Душанбе [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.president.tj> (санаи мурочиат: 07.04.2023).
280. Суханронии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон дар чаласаи Шурои амнияти Ҷумҳурии Тоҷикистон, 19.01.2024, ш. Душанбе [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.president.tj> (санаи мурочиат: 20.01.2024).
281. Эмомалӣ, Раҳмон. Баромад ба муносибати рӯзи Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз 06 ноябри соли 2013 [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://www.president.tj> (санаи мурочиат: 25.03.2022).
282. Эмомалӣ, Раҳмон. Имоми Аъзам ва ахлоқи умумиинсонӣ [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: www.jumhuriyat.tj (санаи мурочиат: 25.03.2022).

Адабиёт бо забони хориҷӣ

283. Byrne, J., Marx, G. Technological innovations in crime prevention and policing. A review of the research on implementation and impact / J. Byrne, G. Marx // *Cahiers Politiestudies*. – 2011. – №3 (20). – P. 17-40.
284. Dogutas, C., Dolu, O., Gul, S.K. A comparative study of the police training in the United States, United Kingdom and Turkey / C. Dogutas, O. Dolu, S.K. Gul // *Turkish Journal of Police Studies*. – 2007. – Vol. 9. – №1-4. – P. 1-20.
285. Regoli R.M. The effects of college education on the maintenance of police cynicism / R.M. Regoli // *Journal of Police Science and Administration*. – 1976. Vol. 4, Iss. 3. – Pp. 340 - 345.

286. Parker L., Donnelly M., Gerwitz D., Marcus, J., Kowalewski V. Higher education: its impact on police attitudes / L. Parker, M. Donnelly, D. Gerwitz, J. Marcus, V. Kowalewski // *The Police Chief*. – 1976. Vol. 43, №. 7. – Pp. 33 - 35.
287. Stefan Holgersson Police Officers Professional Knowledge by / Stefan Holgersson // *PHS Report*. – 2006: 2. – C. 15.
288. Christie, Gardiner. Policing around the Nation: Education, Philosophy, and Practice September / Christie, Gardiner. – 2017. – 73 p.
289. Chatthong S., Kovitaya M., Kongjaroen M. The Elements of a Learning Model to Enhance Service Mind of Thai Police Officer / S. Chatthong, M. Kovitaya, M. Kongjaroen // *Procedia – Social and Behavioral Sciences*. – 2014. Vol. 152. – Pp. 880 - 888.
290. Williams, S. How will social intelligence influence a police officer's interaction with the public by 2020 / S. Williams // *California Commission on Peace Officer Standards and Training*. – 2012. – 13 p.
291. Smith S.M., Aamodt M.G. The relationship between education, experience, and police performance / S.M. Smith, M.G. Aamodt // *Journal of Police and Criminal Psychology*. – 1997. Vol. 12, Iss. 2. – Pp. 7-14.
292. Trojanowicz R.C., Nicholson T.G. A comparison of behavioral styles of college graduate police officers / R.C. Trojanowicz, T.G. Nicholson *The Police Chief*. – 1976. Vol. 43, Iss. 8. – Pp. 56 - 59.
293. Owen S.S., Wagner K. The specter of authoritarianism among criminal justice majors / S.S. Owen, K. Wagner // *Journal of Criminal Justice Education*. – 2008. Vol. 19, Iss. 1. – Pp. 30-53.
294. Harris C. Police and Soft Technology: How Information Technology Contributes to Police Decision Making In: Byrne, J. and Rebovich, D. *The New technology of Crime, Law and Social Control*, Monsey, NY / C. Harris // *Criminal Justice Press*. – 2007. – P. 153-183;
295. Chan J. The Technology game: How information technology is transforming police practice / J. Chan // *Journal of Criminal Justice*. – 2001. – P. 139-159.

ФЕҲРИСТИ ИНТИШОРОТИ ИЛМИИ ДОВТАЛАБИ ДАРАҶАИ ИЛМӢ

I. Мақолаҳое, ки дар маҷаллаҳои тақризшаванда ва тавсиякардаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таъб расидаанд:

[1-М]. Мансурзода, А.М., Қодирзода, Ғ.Н. Алоқамандии ахлоқ ва меъёри ҳуқуқ: таҳлили мухтасар [Матн] / А.М. Мансурзода, Ғ.Н. Қодирзода // Осори Академияи ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2020. – №3 (47). – С. 36-41. – ISSN 2412-141X.

[2-М]. Мансурзода, А.М., Қодирзода, Ғ.Н. Нигилизми ҳуқуқии кормандони мақомоти корҳои дохилӣ ва пайомадҳои он [Матн] / А.М. Мансурзода, Ғ.Н. Қодирзода // Осори Академияи ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон – 2022. – №3 (55). – С. 37-43. – ISSN 2412-141X.

[3-М]. Қодирзода, Ғ.Н. Аҳамияти шуури ҳуқуқӣ ва маданияти ҳуқуқии кормандони МКД дар эъмори давлати демокративу ҳуқуқбунёд [Матн] / Ғ.Н. Қодирзода // Давлатшиносӣ ва ҳуқуқи инсон. Маҷаллаи илмӣ-амалии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, факултети ҳуқуқшиносӣ. – 2022. – №4 (28). – С. 69-78. – ISSN 2414 9217.

[4-М]. Қодирзода, Ғ.Н. Шуури ҳуқуқии нозирони бозрасии давлатии автомобилӣ: назария ва амалия [Матн] / Ғ.Н. Қодирзода // Осори Академияи ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2024. – №1 (61). – С. 123-130. – ISSN 2412-141X.

II. Мақолаҳои илмие, ки дар маҷмуаҳо ва дигар нашрияҳои илмӣ-амалӣ ҷоп шудаанд:

[5-М]. Қодирзода, Ғ.Н. Нигилизми ҳуқуқӣ: назария ва амалияи он (таҳлили мухтасар) [Матн] / Ғ.Н. Қодирзода // Давлатшиносӣ ва ҳуқуқи инсон. Маҷаллаи илмӣ-амалии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, факултети ҳуқуқшиносӣ. – 2020. – №4 (20). – С. 23-29. – ISSN 2414-9217.

[6-М]. Қодирзода, Ғ.Н. Сатҳи баланди шуури ҳуқуқии конституционӣ омили рушди ҳуқуқи инсон [Матн] / Ғ.Н. Қодирзода // Маводи III-умин конференсияи илмӣ – назариявии байналмилалӣ дар мавзӯи «Таълим дар соҳаи ҳуқуқи инсон» (ш. Душанбе, 10 декабри соли 2020). – С. 201-205.

[7-М]. Қодирзода, Ғ.Н., Чалолзода, С.И. Шуури ҳуқуқии конституционӣ омили самарабахш дар самти ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд [Матн] / Ғ.Н. Қодирзода, С.И. Чалолзода // Маводи VIII-умин конференсияи илмӣ-амалии байналмилалӣ дар мавзӯи «Национальная правовая система Республики Таджикистан и стран СНГ: анализ тенденций и перспектив развития» (шаҳри Душанбе, Донишгоҳи Славянии Россия ва Тоҷикистон, 30-юми октябри соли 2020). – С. 92-95.

[8-М]. Қодирзода, Ғ.Н. Аҳамияти шуури ҳуқуқии кормандони МКД Ҷумҳурии Тоҷикистон дар таъмин ва ҳифзи ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд [Матн] / Ғ.Н. Қодирзода // Маводи IV-умин конференсияи илмӣ-назариявии байналмилалӣ дар мавзӯи «Ҳуқуқи инсон ва ҷаҳонишавӣ» (ш. Душанбе, 10 декабри соли 2021). – С. 175-178.

[9-М]. Қодирзода, Ғ.Н. Нақши ахлоқ ва шуури ҳуқуқӣ дар пешгирии ҳуқуқвайронкунӣ [Матн] / Ғ.Н. Қодирзода // Маводи V-умин конференсияи илмӣ-назариявии байналмилалӣ дар мавзӯи «Ҳуқуқи инсон ва ҷаҳонишавӣ» (ш. Душанбе, 10 декабри соли 2022). – С. 120-124.

[10-М]. Қодирзода, Ғ.Н. Ҳуқуқ ва шуури ҳуқуқӣ: таҳлили мухтасар [Матн] / Ғ.Н. Қодирзода // Маводи конференсияи илмӣ-амалии байналмилалӣ бахшида ба 115-солагии академик Бобочон Гафуров (шаҳри Душанбе, ДДМ ба номи М.В. Ломоносов, 28-29-уми апрели соли 2023). – С. 112-117.

[11-М]. Қодирзода, Ғ.Н. Тарбияи ҳуқуқӣ – омили ташаккулёбии шуури ҳуқуқии кормандони мақомоти қорҳои дохилӣ [Матн] / Ғ.Н. Қодирзода // Маводи II-юмин конференсияи илмӣ-амалии байналмилалӣ дар мавзӯи «Илми ҳуқуқшиносӣ ва амалияи он» бахшида ба Рӯзи илми тоҷик (ш. Душанбе, 29 апрели соли 2023). – С. 240-243.

[12-М]. Қодирзода, Ғ.Н. Тарбияи ҳуқуқӣ – ҷузъи ҷудонашавандаи сиёсати тарбиявии давлат ва Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Ғ.Н. Қодирзода. – Душанбе: Нашриёти РТМТ ва Н-ВҚД Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2023. – С. 86-97.

[13-М]. Қодирзода, Ғ.Н. Шуур ва фарҳанги ҳуқуқии касбӣ: таносуби онҳо [Матн] / Ғ.Н. Қодирзода // Маводи конференсияи байналмилалӣ дар мавзӯи 25

солагии Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон: ҳолат ва дурнамо. –
Душанбе, 2023. – С. 100-103.

ЗАМИМАҲО (НАТИҶАИ НАЗАРСАНҶӢ)

Замимаи 1

Пурсишнома

Аз чониби кафедраи фанҳои давлатӣ – ҳуқуқии факултети №2-и Академияи ВКД ҚТ оид ба шуури ҳуқуқии кормандони МКД ҚТ таҳқиқоти илмӣ гузаронида шуда истодааст. Мо ба кӯмаки шумо барои посух додан ба саволҳои ин пурсишнома ниёз дорем. Маълумоти гузаронидашуда танҳо ба мақсади таҳқиқоти истифода мешавад. Пас аз интиҳоби ҷавобе, ки шумо мехоҳед, онро доира гузored (ё дар зери он хат кашед).

1. Оё Шумо аз фаъолияти кормандони МКД ҚТ қаноатманд ҳастед?

а) бале;

б) начандон;

в) не;

г) дигар _____

2. Кормандони МКД бо Шумо дар доираи қонун муошират ва рафтор менамоянд?

а) бале;

б) начандон;

в) не;

г) дигар _____

3. Ба кормандони МКД бештар кадом намуди дониш муҳим аст?

а) ҳуқуқӣ;

б) техникӣ;

в) тактикаи ҷангӣ ва низомӣ;

г) дигар _____

4. Дар сурати ба амал омадани кирдори зиддихуқуқӣ нисбати Шумо, бо боварӣ ба МКД мурочиат мекунед?

а) бале;

б) начандон;

в) куллан боварӣ надорам;

г) дигар _____

5. Дар бораи фаъолияти МКД ва вазъи ҷинояткорӣ асосан аз кадом сарчашма маълумот мегирад?

- а) сомонаи ВКД, РВКД;
- б) шабакаҳои иҷтимоӣ;
- в) телевизион, радио, рӯзнома;
- г) дигар _____

6. Ба сатҳу сифати кори кормандони МКД чигуна баҳогузори мекунед?

- а) аъло;
- б) қаноатбахш;
- в) ғайри қаноатбахш;
- г) дигар _____

7. Оё шумо тайёред, ки ба кормандони МКД дар хифзи тартиботи ҷамъиятӣ ва пешгирии аз ҳуқуқвайронкунии ёри расонед?

- а) бале;
- б) намехоҳам;
- в) ҳамкори бо онҳо эътимоднок нест;
- г) дигар _____

8. Барои ҳамкориятон бо кормандони МКД дар самти таъмини тартиботи ҷамъиятӣ кадом омил ҳалал ворид месозад?

- а) маълумоти гирифташонро ба манфиати ҷамъиятӣ истифода намебаранд;
- б) ҳудамонро дар ташвиш мегузоранд;
- в) ҳеч мушкили ҷой надорад;
- г) дигар _____

9. Шумо нозири минтақавӣ ва ё кормандони дигари МКД маҳаллаи худро мешиносед?

- а) ҳа мешиносам;
- б) не намешиносам;
- в) маълумот надорам;
- г) дигар _____

10. Ба андешаи шумо, барои беҳтар шудани кори кормандони МКД пеш аз ҳама чӣ кор бояд кард?

11. Кормандони МКД - ро чигуна дидан мехоҳед?

«__» _____ соли 2023

НАТИЦАИ НАЗАРСАНЧӢ

Аз рӯйи масъалаҳои мубрами дар доираи таҳқиқоти диссертатсионӣ баррасишуда дар маҷмӯъ дар байни 204 нафар назарсанҷӣ гузаронида шуд. Бо мақсади ба даст овардани натиҷаҳои зарурӣ пурсиш дар байни сокинони шаҳри ноҳияҳои ҚТ ба роҳ монда шуд: дар маҷмӯъ 52, 94% сокинони шаҳри Душанбе, 25, 98% вилояти Суғд, 12, 25% вилояти Хатлон ва 8, 82% сокинони ВМКБ иштирок намуданд. Дар ин назарсанҷи аз тамоми қишри ҷомеа, аз ҷумла хизматчиёни давлатӣ, шахрвандони дорои касбу кори гуногун ва ғайра пурсида шудаанд.

№	Саволҳо	Натиҷа бо %
1.	Оё Шумо аз фаъолияти кормандони МКД ҚТ қаноатманд ҳастед? а) бале; б) начандон; в) не; г) дигар	84 92 28
2.	Кормандони МКД бо Шумо дар доираи қонун муошират ва рафтор менамоянд? а) бале; б) начандон; в) не; г) дигар	73 94 37
3.	Ба кормандони МКД бештар кадом намуди дониш муҳим аст? а) ҳуқуқӣ; б) техникӣ; в) тактикаи ҷангӣ ва низомӣ; г) дигар	162 8 27 7
4.	Дар сурати ба амал омадани кирдори зиддихуқуқӣ нисбати Шумо, бо боварӣ ба МКД мурочиат мекунед?	

	а) бале;	93
	б) начандон;	48
	в) куллан боварӣ надорам;	55
	г) дигар	8
5.	Дар бораи фаъолияти МКД ва вазъи чинояткорӣ асосан аз кадом сарчашма маълумот мегиред?	
	а) сомонаи ВКД, РВКД;	57
	б) шабакаҳои иҷтимоӣ;	101
	в) телевизион, радио, рӯзнома;	36
	г) дигар	10
6.	Ба сатҳу сифати кори кормандони МКД чигуна баҳогузори мекунед?	
	а) аъло;	62
	б) қаноатбахш;	90
	в) ғайри қаноатбахш;	52
	г) дигар	
7.	Оё шумо тайёред, ки ба кормандони МКД дар хифзи тартиботи ҷамъиятӣ ва пешгирӣ аз ҳуқуқвайронкунии ёри расонед?	
	а) бале;	94
	б) намехоҳам;	51
	в) ҳамкори бо онҳо эътимоднок нест;	56
	г) дигар	3
8.	Барои ҳамкориятон бо кормандони МКД дар самти таъмини тартиботи ҷамъиятӣ кадом омил ҳалал ворид месозад?	
	а) маълумоти гирифтаашонро ба манфиати ҷамъиятӣ истифода намебаранд;	54
	б) ҳудамонро дар ташвиш мегузоранд;	77
	в) ҳеч мушкили ҷой надорад;	69
	г) дигар	4

9.	Шумо нозири минтақавӣ ва ё кормандони дигари МКД маҳаллаи худро мешиносед? а) ҳа мешиносам; б) не намешиносам; в) маълумот надорам; г) дигар	 99 73 29 3
----	---	-------------------------

Пурсишнома

Кафедраи фанҳои давлатӣ – ҳуқуқии факултети №2-и Академияи ВКД ҚТ оид ба шуури ҳуқуқии кормандони МКД ҚТ татқиқот мегузарад. Мо боварӣ дорем, ки омӯзиши пурра ва ҳамаҷонибаи ҷанбаҳои таърихӣ, назариявӣ ва амалии ин мушкилот ба таҳияи пешниҳодҳои асоснок ҷиҳати такмили фаъолият ва ноил шудан ба сатҳу сифати шуури ҳуқуқии касбии кормандони МКД ҚТ мусоидат мекунад. Мо ба кӯмаки шумо барои посух додан ба саволҳои ин пурсишнома ниёз дорем. Маълумоти гузаронидашуда дар шакли умумӣ барои мақсадҳои таҳқиқотӣ истифода мешавад. Пас аз интихоби ҷавобе, ки шумо мехоҳед, онро доира гузored (ё дар зери он хат кашед).

1. Оё ба ҳамаи кормандони МКД доштани маълумоти ҳуқуқшиносӣ зарураст?

- а) бале, ба онҳое, ки дар вазифаҳои тафтишот, оперативӣ-ҷустуҷӯӣ, нозири минтақавӣ, нозири роҳ фаъолият менамоянд;
- б) бале, новобаста аз вазифа ба ҳамаи кормандони МКД тааллуқ дорад;
- в) танҳо ба афсарон ва ҳайати роҳбарикунанда;
- г) дигар _____

2. Оё донишҷӯи санадҳои меъёрии ҳуқуқии ҚТ барои ҳамаи кормандони МКД ҳатмӣ аст?

- а) бале, новобаста аз вазифа ба ҳамаи кормандони МКД тааллуқ дорад;
- б) танҳо ба онҳое, ки дар вазифаҳои тафтишот, оперативӣ-ҷустуҷӯӣ, нозири минтақавӣ, нозири роҳ фаъолият менамоянд;
- в) танҳо ба афсарон;
- г) дигар _____

3. Кормандони МКД, ки таҳсилоти олии ҳуқуқшиносӣ ва донишҳои муқаммалӣ ҳуқуқӣ доранд, дар риояи қонуният ва иҷрои вазифаҳои хизматӣ аз кормандони МКД, ки таҳсилоти олии ҳуқуқшиносӣ ва дониши зарурии ҳуқуқӣ надоранд тафовут доранд?

- а) қуллан бартарӣ доранд;
- б) начандон бартарӣ доранд;
- в) тафовут надоранд;

г) дигар _____

4. Оё аз талаботи озмунҳо барои ишғол намудани вазифа дар МКД маълумот доред?

а) бале;

б) не;

в) озмун вучуд надорад;

г) дигар _____

5. Боре дар МКД бо роҳи озмун соҳиби вазифа гардидаед?

а) бале;

б) не;

в) дигар _____

6. Дар бораи қонунҳои амалкунанда дар ҚТ аз қучо бештар маълумот дастрас менамояд?

а) васоити ахбори омма;

б) шабакаҳои иҷтимоӣ;

в) аз дӯстон ва хешовандон;

г) дигар _____

7. Дар давоми фаъолияти кории худ боре аз тақмили ихтисос гузаштаед?

а) бале;

б) не;

в) дигар _____

8. Оид ба шуури ҳуқуқӣ маълумот доред? Зери ин мафҳум чиро мефаҳмед.

а) бале дорам. Шуури ҳуқуқӣ ин _____

б) маълумот надорам;

в) барои посух додан душворӣ мекашам;

г) дигар _____

9. Оё доштани сатҳи баланди шуури ҳуқуқӣ ба дараҷаи касбият, риояи қонуният, ҳифзи ҳуқуқи озодиҳои инсон ва шахрванд таъсири мусбӣ мерасонад?

а) бале таъсири мусбӣ мерасонад;

б) таъсири манфӣ мерасонад, зеро доштани дониши зиёди ҳуқуқӣ кормандро дар тарс меғузорад;

в) шуури ҳуқуқӣ аҳамият надорад, зеро тарзи қорбариро қорманд аз таҷриба меомӯзад;

г) дигар _____

10. Сатҳи шуури ҳуқуқии қормандони МКД ҚТ-ро баҳогузори намоед?

а) шуури ҳуқуқии аксарият ба талабот ҷавобгӯ намебошад;

б) шуури ҳуқуқии ками қормандони МКД ба талабот ҷавобгӯ мебошад;

в) шуури ҳуқуқии аксарияти қормандони МКД дар сатҳи баланд қарор дорад;

г) дигар _____

11. Сатҳи шуур ва фарҳанги ҳуқуқии қормандони МКД кадоме аз ин давлатҳоро мусбӣ арзёбӣ менамояд?

а) давлатҳои Аврупо;

б) ИМА;

в) ИДМ (иттиҳоди давлатҳои мустанқил);

г) дигар _____

12. Шуури ҳуқуқии қормандони МКД ҚТ-ро дар давраи ислоҳоти соҳа ҷиғна дидан меҳаҳад?

а) бояд баланд бардошта шавад;

б) айни ҳол ҷавобгӯӣ мебошад;

в) дигар _____

13. Таъсири омилҳои манфӣ ба шуури ҳуқуқии қормандони МКД

а) реша давондани қорупсия;

б) надохтани донишҳои ҳуқуқии зарурӣ;

в) ҷашм пӯшидан ба поймолгардии принсипи қонуният;

г) дигар _____

14. Таъсири омилҳои мусбӣ ба шуури ҳуқуқии қормандони МКД

а) риояи қонуният;

б) дониши баланди ҳуқуқӣ;

в) даст кашидан аз амалҳои қорупсионӣ;

г) дигар _____

15. Оқибатҳои манфии паст будани шуури ҳуқуқии қормандони МКД

а) барои амалӣ гардидани сиёсати давлатӣ ҳалал ворид месозад;

б) пояҳои давлатдориро номустаҳкам мегардонад;

в) давлатро ба бухрон рӯ ба рӯ месозад;

г) дигар _____

«__» _____ соли 2023, _____

Вазифа ва собиқаи корӣ

НАТИЦАИ НАЗАРСАНЧӢ

Назарсанчии дигаре, ки аз рӯи масъалаҳои мубрами дар доираи таҳқиқоти диссертатсия баррасишуда ба роҳ монда шуд, ин бевосита дар байни ҳайати шахсии кормандони МКД мебошад. Дар маҷмӯъ 273 нафар кормандони МКД дар назарсанчӣ иштирок намуданд. Бо мақсади ба даст овардани натиҷаҳои зарурӣ пурсиш дар байни ҳамаи сохторҳои МКД анҷом дода шуд.

№	Саволҳо	Натиҷа бо %
1.	<p>Оё ба ҳамаи кормандони МКД доштани маълумоти ҳуқуқшиносӣ зарураст?</p> <p>а) бале, ба онҳое, ки дар вазифаҳои тафтишот, оперативӣ-чустучӯӣ, нозири минтақавӣ, нозири роҳ фаъолият менамоянд;</p> <p>б) бале, новобаста аз вазифа ба ҳамаи кормандони МКД тааллуқ дорад;</p> <p>в) танҳо ба афсарон ва ҳайати роҳбарикунанда;</p> <p>г) дигар</p>	<p>89</p> <p>171</p> <p>13</p>
2.	<p>Оё донишдони санадҳои меъёрии ҳуқуқии ҚТ барои ҳамаи кормандони МКД ҳатмӣ аст?</p> <p>а) бале, новобаста аз вазифа ба ҳамаи кормандони МКД тааллуқ дорад;</p> <p>б) танҳо ба онҳое, ки дар вазифаҳои тафтишот, оперативӣ-чустучӯӣ, нозири минтақавӣ, нозири роҳ фаъолият менамоянд;</p> <p>в) танҳо ба афсарон;</p> <p>г) дигар</p>	<p>239</p> <p>26</p> <p>8</p>
3.	<p>Кормандони МКД, ки таҳсилоти олии ҳуқуқшиносӣ ва донишҳои муқаммалӣ ҳуқуқӣ доранд дар риояи қонуният ва иҷрои вазифаҳои хизматӣ аз кормандони МКД, ки таҳсилоти олии</p>	

	хуқуқшиносӣ ва дониши зарурии хуқуқӣ надоранд тафовут доранд?	
	а) куллан бартарӣ доранд;	196
	б) начандон бартарӣ доранд;	48
	в) тафовут надоранд;	21
	г) дигар	8
4.	Оё аз талаботи озмунҳо барои ишғол намудани вазифа дар МКД маълумот доред?	
	а) бале;	125
	б) не;	105
	в) озмун вучуд надорад;	39
	г) дигар	4
5.	Боре дар МКД бо роҳи озмун соҳиби вазифа гардидаед?	
	а) бале;	50
	б) не;	218
	в) дигар	5
6.	Дар бораи қонунҳои амалкунанда дар ҚТ аз кучо бештар маълумот дастрас менамояд?	
	а) Васоити ахбори омма;	153
	б) шабакаҳои иҷтимоӣ;	83
	в) аз дӯстон ва хешовандон;	9
	г) дигар	28
7.	Дар давоми фаъолияти кории худ боре аз такмили ихтисос гузаштаед?	
	а) бале;	126
	б) не;	143
	в) дигар	4
8.	Оид ба шуури хуқуқӣ маълумот доред? Зери ин мафҳум чиро мефаҳмед.	
	а) бале дорам. Шуури хуқуқӣ ин;	162

	б) маълумот надорам;	65
	в) барои посух додан душворӣ мекашам;	39
	г) дигар	7
9.	Оё доштани сатҳи баланди шуури ҳуқуқӣ ба дараҷаи касбият, риояи қонуният, ҳифзи ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шахрванд таъсири мусбӣ мерасонад?	
	а) бале таъсири мусбӣ мерасонад;	179
	б) таъсири манфӣ мерасонад, зеро доштани дониши зиёди ҳуқуқӣ кормандро дар тарс меғузорад;	40
	в) шуури ҳуқуқӣ аҳамият надорад, зеро тарзи корбариро корманд аз таҷриба меомӯзад;	43
	г) дигар	11
10.	Сатҳи шуури ҳуқуқии кормандони МКД ҚТ-ро баҳогузори намоед?	
	а) шуури ҳуқуқии аксарият ба талабот ҷавобгӯ намебошад;	61
	б) шуури ҳуқуқии ками кормандони МКД ба талабот ҷавобгӯ мебошад;	76
	в) шуури ҳуқуқии аксарияти кормандони МКД дар сатҳи баланд қарор дорад;	126
	г) дигар	10
11.	Сатҳи шуур ва фарҳанги ҳуқуқии кормандони МКД кадоме аз ин давлатҳоро мусбӣ арзёбӣ менамояд?	
	а) давлатҳои Аврупо;	105
	б) ИМА;	55
	в) ИДМ (иттиҳоди давлатҳои мустақил);	87
	г) дигар	26
12.	Шуури ҳуқуқии кормандони МКД ҚТ-ро дар давраи ислохоти соҳа чигуна дидан меҳаҳад?	
	а) бояд баланд бардошта шавад;	225
	б) айни ҳол ҷавобгӯӣ мебошад;	32
	в) дигар	16

13.	Таъсири омилҳои манфӣ ба шуури ҳуқуқии кормандони МКД	
	а) реша давондани коррупсия;	49
	б) надоштани донишҳои ҳуқуқии зарурӣ;	138
	в) ҷашм пӯшидан ба поймолгардии принсипи қонуният;	65
	г) дигар	21
14.	Таъсири омилҳои мусбӣ ба шуури ҳуқуқии кормандони МКД	
	а) риояи қонуният;	111
	б) дониши баланди ҳуқуқӣ;	99
	в) даст кашидан аз амалҳои коррупсионӣ;	46
	г) дигар	17
15.	Оқибатҳои манфии паस्त будани шуури ҳуқуқии кормандони МКД	
	а) барои амалӣ гардидани сиёсати давлатӣ ҳалал ворид месозад;	121
	б) пояҳои давлатдорӣ номустаҳкам мегардонад;	79
	в) давлатро ба бӯҳрон рӯ ба рӯ месозад;	38
	г) дигар	35